

FACULTEIT
RECHTSGELEERDHEID

Traditioneel pesten versus cyberpesten onder jongeren: een vergelijkende analyse naar slachtofferschap, daderschap en gevolgen

Masterproef neergelegd tot het behalen van
de graad van Master in de criminologische wetenschappen
door (00800834) (Van Gampelaere Magali)

Academiejaar 2011-2012

Promotor :
Prof. Dr. Pauwels Lieven

Commissarissen :
Prof. Dr. Vermeulen Gert
Lic. Van Damme Anjuli

Trefwoorden

Traditioneel pesten – Klassiek pesten

Cyberpesten – Digitaal pesten – Elektronisch pesten

Slachtofferschap

Daderschap

Gevolgen van pesten

Survey

Univariate – bivariate analyse

Woord vooraf

Deze masterproef dient te worden gesitueerd in het verlengde van de opleiding Master in de Criminologische Wetenschappen aan de Universiteit Gent. Graag had ik van de gelegenheid gebruik gemaakt om enkele mensen te bedanken.

Vooreerst gaat mijn dank en waardering uit naar mijn promotor, Prof. Dr. Lieven Pauwels, bij wie ik steeds terecht kon wanneer dat nodig was. Tevens wens ik hem te bedanken voor de nuttige tips die richting gaven aan deze masterproef en die een belangrijke inspiratiebron vormden bij het uitdiepen van het onderwerp. Daarnaast gaat mijn dank uit naar de scholen die bereid waren mij te helpen bij dit onderzoek door hun medewerking te verlenen aan de afname van de vragenlijsten. Zonder deze scholen en hun leerlingen had de doelstelling van deze masterproef immers niet gerealiseerd kunnen worden, hiervoor dan ook een oprechte dankjewel!

Eveneens wens ik een bijzonder woord van dank te richten tot mijn ouders, die mij zowel financieel als mentaal gesteund hebben bij het volbrengen van deze opleiding. Tot slot gaat mijn dank ook uit naar familie en vrienden, omdat ik altijd op hun kan rekenen, en in het bijzonder voor hun advies en steun tijdens deze periode.

Inhoudsopgave

Trefwoorden	i
Toegankelijkheidsformulier	ii
Woord vooraf	iii
Inhoudsopgave.....	iv
Lijst van gebruikte afkortingen	viii
Lijst van figuren	ix
Lijst van tabellen	ix
INLEIDING	1
Situering en projectkader	1
Criminologische en maatschappelijke relevantie van het onderzoek.....	3
Probleemstelling en onderzoeksvragen.....	5
Structuur van de masterproef	7
I. LITERATUURSTUDIE	8
1. Inleiding	8
2. Achterliggend theoretisch kader inzake pestgedrag	8
2.1. Inleiding	8
2.2. Nauwkeurige omschrijving kernbegrippen	9
2.3. Het gebruik van theoretische inzichten in deze masterproef.....	11
2.4. Het achterliggend theoretisch raamwerk.....	11
2.4.1. Algemene victimologische inzichten.....	11
2.4.2. Theoretische inzichten inzake pestgedrag	13
2.5. Conclusie.....	14
3. Traditioneel pesten onder jongeren	15
3.1. Inleiding	15
3.2. Traditioneel pestgedrag: een veelzijdig concept.....	15
3.3. Traditioneel pestgedrag: wie speelt welke rol? Betrokken personen en hun rollen.....	17
3.4. Studies inzake traditioneel pesten onder jongeren	21
3.4.1. Historiek en aard van het onderzoek.....	21
3.4.2. Enkele belangrijke bevindingen.....	22
3.5. Conclusie.....	24
4. Cyberpesten onder jongeren	25
4.1. Inleiding	25
4.2. Nieuwe media: het gebruik van internet en gsm door jongeren.....	25
4.3. Het concept cyberpesten nader bekeken	26
4.4. Cyberpesten: wie speelt welke rol? Betrokken personen en hun rollen.....	30
4.5. Overlap van cyberpesten en traditioneel pesten.....	32

4.6. Studies inzake cyberpesten onder jongeren	33
4.6.1. Historiek en aard van het onderzoek.....	33
4.6.2. Enkele belangrijke bevindingen.....	34
4.7. Conclusie.....	35
5. Mogelijke gevolgen van pestgedrag	36
5.1. Inleiding	36
5.2. Algemene bevindingen inzake gevolgen van pestgedrag	37
5.3. Psychologische en psychosociale gevolgen	38
5.3.1. Angst.....	38
5.3.2. Stress.....	39
5.3.3. Depressiviteit	39
5.3.4. Suïcidaliteit	40
5.3.5. Hopeloosheid	40
5.3.6. Eigenwaarde of zelfbeeld	40
5.3.7. Eenzaamheid en sociaal functioneren.....	41
5.4. Lichamelijke klachten en psychosomatische problemen	41
5.5. Impact op het schoolleven.....	42
5.6. Zelf pestgedrag stellen	42
5.7. Conclusie.....	43
II. ONDERZOEK	44
1. Inleiding	44
2. Methodologie	44
2.1. Inleiding	44
2.2. De keuze voor een survey	45
2.3. Onderzoekspopulatie en steekproef	46
2.3.1. Een bevraging in de tweede graad van het secundair onderwijs.....	46
2.3.2. Een kleine informele pretest als voorbereidende fase.....	47
2.3.3. Steekproefdesign en gerealiseerde steekproef in Gent	48
2.3.4. Selectieprocedure en participatieratio van scholen en afnamemodaliteit	50
2.3.5. Participatieratio van jongeren en unit-nonrespons.....	52
2.3.6. Samenstelling van de steekproef.....	53
2.3.7. Werkwijze bij de analyses	54
2.4. Het opstellen van de vragenlijst	54
2.4.1. Operationalisering van de centrale begrippen	55
2.4.2. Ethische aspecten.....	62
2.5. Conclusie.....	62
3. Resultaten beschrijvend onderzoek	63
3.1. Inleiding	63

3.2. Aard en omvang traditioneel pesten onder jongeren.....	64
3.2.1. Ooit-prevalentie en prevalentie afgelopen 12 maanden traditioneel slachtofferschap	64
3.2.2. Ooit-prevalentie en prevalentie afgelopen 12 maanden traditioneel ouderschap	69
3.2.3. Schaal betrokkenheid traditioneel pesten	73
3.2.4. Betrokkenheid traditioneel pesten en sociodemografische kenmerken	74
3.2.5. Formulering antwoord deelvraag 1	76
3.3. Aard en omvang cyberpesten onder jongeren	76
3.3.1. Ooit-prevalentie en prevalentie afgelopen 12 maanden cyberslachtofferschap.....	77
3.3.2. Ooit-prevalentie en prevalentie afgelopen 12 maanden cyberouderschap.....	81
3.3.3. Schaal betrokkenheid cyberpesten.....	85
3.3.4. Betrokkenheid cyberpesten en sociodemografische kenmerken	86
3.3.5. Formulering antwoord deelvraag 2.....	88
3.4. Vergelijking aard en omvang traditioneel en cyberpesten onder jongeren	89
3.5. Conclusie.....	90
4. Resultaten verkennend onderzoek	92
4.1. Inleiding	92
4.2. Overlap traditioneel en cyberpesten onder jongeren.....	93
4.2.1. Relatie slachtofferschap cyberpesten – slachtofferschap traditioneel pesten	93
4.2.2. Relatie ouderschap cyberpesten – ouderschap traditioneel pesten.....	94
4.2.3. Testen van de Ybarra en Mitchell-hypothese	97
4.2.4. De mate en vorm van overlap tussen traditioneel en cyberpesten	100
4.3. De gevolgen van slachtofferschap van pestgedrag	100
4.3.1. De impact van traditioneel slachtofferschap op het psychosociaal welzijn.....	101
4.3.2. De impact van cyberslachtofferschap op het psychosociaal welzijn	103
4.3.3. Vergelijking impact traditioneel en cyberslachtofferschap	104
4.3.4. Welke gevolgen hangen het sterkst samen met traditioneel en cyberslachtofferschap?...	105
4.4. De drie categorieën betrokkenen bij pestgedrag en hun psychosociaal welzijn	105
4.4.1. De drie categorieën betrokkenen bij traditioneel pesten en hun psychosociaal welzijn...	106
4.4.2. De drie categorieën betrokkenen bij cyberpesten en hun psychosociaal welzijn	109
4.4.3. Vergelijking tussen traditioneel en cyberpesten wat betreft psychosociaal welzijn van de drie categorieën betrokkenen	112
4.5. Conclusie.....	113
III. ALGEMENE CONCLUSIE EN KRITISCHE BEDENKINGEN	115
IV. BIBLIOGRAFIE	xi
Wetenschappelijke literatuur.....	xi
Krantenartikels, televisie- en internetbronnen	xix
V. BIJLAGEN.....	xxi
Bijlage 1: Vragenlijst	xxii

Bijlage 2: Introductiebrief	xxxviii
Bijlage 3: Instructies voor de afnemer	xl
Bijlage 4: Brief voor de ouders	xli
Bijlage 5: Univariante beschrijvende statistieken	xlii
Bijlage 6: Gedetailleerde tabel ooit-prevalentie slachtofferschap cyberpesten.....	xliii
Bijlage 7: Gedetailleerde tabel prevalentie slachtofferschap cyberpesten afgelopen 12 maanden	xlvi
Bijlage 8: Gedetailleerde tabel ooit-prevalentie daderschap cyberpesten.....	li
Bijlage 9: Gedetailleerde tabel prevalentie daderschap cyberpesten afgelopen 12 maanden	lv
Bijlage 10: Histogrammen normale verdeling psychosociale kenmerken	lix

Lijst van gebruikte afkortingen

Dr.: Doctor

l.c.: locus citatum

o.c.: opus citatum

Prof.: Professor

Resp.: respectievelijk

SES: socio-economische status

SPSS: Statistical Product and Service Solutions (oorspronkelijk: Statistical Package for the Social Sciences)

Lijst van figuren

Figuur 1: Continuüm rollen bij pestgedrag	18
Figuur 2: Histogram normale verdeling zelfbeeld.....	lix
Figuur 3: Histogram normale verdeling angst.....	lix
Figuur 4: Histogram normale verdeling depressie	lx
Figuur 5: Histogram normale verdeling hopeloosheid.....	lx

Lijst van tabellen

Tabel 1: Samenvattende informatie schoolse bevraging	52
Tabel 2: Samenstelling steekproef.....	53
Tabel 3: Operationalisatie slachtofferschap traditioneel pesten	56
Tabel 4: Operationalisatie daderschap traditioneel pesten	57
Tabel 5: Operationalisatie slachtofferschap cyberpesten	57
Tabel 6: Operationalisatie daderschap cyberpesten.....	58
Tabel 7: Operationalisatie psychosociale gevolgen van pesten.....	61
Tabel 8: Ooit-prevalentie slachtofferschap traditioneel pesten	65
Tabel 9: Slachtofferschap afgelopen 12 maanden traditioneel pesten.....	67
Tabel 10: Ooit-prevalentie daderschap traditioneel pesten	69
Tabel 11: Daderschap afgelopen 12 maanden traditioneel pesten.....	71
Tabel 12: Schaal betrokkenheid traditioneel pesten.....	74
Tabel 13: Sociodemografische kenmerken verdeeld naar betrokkenheid traditioneel pesten.....	74
Tabel 14a: Ooit-prevalentie slachtofferschap cyberpesten.....	77
Tabel 15a: Slachtofferschap afgelopen 12 maanden cyberpesten	79
Tabel 16a: Ooit-prevalentie daderschap cyberpesten.....	81
Tabel 17a: Daderschap afgelopen 12 maanden cyberpesten	83
Tabel 18: Schaal betrokkenheid cyberpesten	86
Tabel 19: Sociodemografische kenmerken verdeeld naar betrokkenheid cyberpesten	87
Tabel 20: Rollen van exclusieve cyberslachtoffers bij traditionele pesterijen	93
Tabel 21: Correlaties tussen exclusief cyberslachtofferschap en categorieën traditioneel pesten	93
Tabel 22: Rollen van exclusieve cyberpesters bij traditionele pesterijen.....	94
Tabel 23: Correlaties tussen exclusief cyberpesterschap en categorieën traditioneel pesten	95
Tabel 24: Rollen van cyberpester/slachtoffers bij traditionele pesterijen	96
Tabel 25: Correlaties tussen cyberpester/slachtofferschap en categorieën traditioneel pesten	96
Tabel 26: Rollen van exclusieve traditionele slachtoffers bij cyberpesterijen	97
Tabel 27: Correlaties tussen exclusief traditioneel slachtofferschap en categorieën cyberpesten	97
Tabel 28: Rollen van traditionele pester/slachtoffers bij cyberpesterijen	98

Tabel 29: Correlaties tussen traditioneel pester/slachtofferschap en categorieën cyberpesten	98
Tabel 30: Psychosociale kenmerken naargelang slachtofferschap of niet-slachtofferschap inzake traditionele pesterijen	101
Tabel 31: Correlaties traditioneel slachtofferschap en psychosociaal welzijn	102
Tabel 32: Psychosociale kenmerken naargelang slachtofferschap of niet-slachtofferschap inzake cyberpesterijen.....	103
Tabel 33: Correlaties cyberslachtofferschap en psychosociaal welzijn	103
Tabel 34: Psychosociaal welzijn van de onderscheiden categorieën bij traditioneel pesten	106
Tabel 35: Correlaties psychosociale kenmerken en de verschillende categorieën bij traditioneel pestgedrag.....	107
Tabel 36: Psychosociaal welzijn van de onderscheiden categorieën bij cyberpesten	109
Tabel 37: Correlaties psychosociale kenmerken en de verschillende categorieën bij cyberpestgedrag.....	110
Tabel 14b: Gedetailleerde tabel ooit-prevalentie slachtofferschap cyberpesten	xliii
Tabel 15b: Gedetailleerde tabel slachtofferschap afgelopen 12 maanden cyberpesten.....	xlvi
Tabel 16b: Gedetailleerde tabel ooit-prevalentie daderschap cyberpesten.....	li
Tabel 17b: Gedetailleerde tabel daderschap afgelopen 12 maanden cyberpesten.....	lv

Inleiding

Situering en projectkader

Pesten is een wijdverspreid fenomeen, zo oud als de mensheid zelf¹. Niettegenstaande het historisch karakter van dit fenomeen, is pestgedrag nog steeds brandend actueel: ‘Scholen worstelen met cyberpesten’², ‘Tienermeisje pleegt zelfmoord na pesterijen op school’³, ‘Meer maatregelen tegen cyberpesten nodig’⁴, ‘Pesten op school met dramatische gevolgen’⁵, ‘Acht maanden cel gevraagd voor pesters bij stad Gent’⁶. Dit zijn slechts enkele voorbeelden van actuele artikelen en reportages die wijzen op de belangstelling van de media voor het fenomeen pesten. Tevens stellen we vast dat de manier waarop pestgedrag zich kan manifesteren het laatste decennium aanzienlijk is gewijzigd. Met de intrede van het internet en de gsm in de samenleving kwamen immers nieuwe verschijningsvormen van pestgedrag tot uiting, die gevat worden onder de term cyberpesten⁷. Hieruit vloeit het centrale thema van deze masterproef voort: het maken van een vergelijkende analyse tussen traditionele vormen van pestgedrag (klassieke verschijningsvormen van pesten in de echte, fysieke wereld) en cyberpesten (pesten via nieuwe communicatietechnologieën, inzonderheid het internet en de gsm)⁸. Deze vergelijking zal zich toespitsen op slachtofferschap, daderschap en de mogelijke gevolgen van pesterijen.

Pestgedrag werd door de jaren heen voornamelijk bestudeerd in twee settings, zijnde de werkplaats en de schoolcontext. Het meeste onderzoek werd verricht bij schoolgaande kinderen en jongeren, en recentelijk werd het onderzoek inzake pesten uitgebreid naar de werkomgeving⁹. In deze masterproef hebben wij eveneens de keuze gemaakt om een empirisch onderzoek uit te voeren onder *jongeren*. Dit vloeit voort uit de aard van het te bestuderen fenomeen. Enerzijds is pestgedrag een vorm van deviant of antisociaal gedrag, waarvan blijkt dat dit zich sterk manifesteert in de

¹ RIGBY, K., *New perspectives on bullying*, London, Jessica Kingsley Publishers, 2002, 15-18; CAMPBELL, M. A., ‘Cyber bullying: An old problem in a new guise?’, *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 2005, volume 15, nr. 1, 68; MA, X., STEWIN, L. L. en MAH, D. L., ‘Bullying in school: nature, effects and remedies’, *Research Papers in Education*, 2001, volume 16, nr. 3, 247.

² X, Scholen worstelen met cyberpesten, *Metro*, 30 augustus 2011, p. 1.

³ J. V. (2011/10/10) Tienermeisje pleegt zelfmoord na pesterijen op school [WWW]. De Morgen: <http://www.demorgen.be/dm/nl/989/Binnenland/article/detail/1331284/2011/10/10/Tienermeisje-pleegt-zelfmoord-na-pesterijen-op-school.dhtml> [28/10/11]

⁴ M. V. D. B. (2011/08/29) Meer maatregelen tegen cyberpesten nodig [WWW]. De Morgen: <http://www.demorgen.be/dm/nl/1344/Onderwijs/article/detail/1311109/2011/08/29/Meer-maatregelen-tegen-cyberpesten-nodig.dhtml> [28/10/11]

⁵ KOPPEN-REDACTIE, *Pesten op school met dramatische gevolgen*, ÉÉN, 13 oktober 2011, 20h45-21h15. [TV-programma]

⁶ BERGMANS, E. (2011/11/22) ‘Gekleineerd, bespot en gediscrimineerd’. Acht maanden cel gevraagd voor pesters bij stad Gent [WWW]. De Standaard: <http://www.standaard.be/artikel/detail.aspx?artikelid=NA3IK9IC> [25/11/11]

⁷ KOWALSKI, R. M., LIMBER, S. P. en AGATSTON, P. W., *Cyber bullying: bullying in the digital age*, Malden, Blackwell Publishing, 2008, 42; SMITH, P. K., MAHDAVI, J., CARVALHO, M., FISHER, S., RUSSELL, S. en TIPPETT, N., ‘Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils’, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 2008, volume 49, nr. 4, 376; CAMPBELL, M. A., *l.c.*, 69.

⁸ *Bullying in different contexts*, MONKS, C. P. en COYNE, I., (eds.), Cambridge, Cambridge University Press, 2011, 7; SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 376.

⁹ KRAHÉ, B., *The social psychology of aggression*, Hove, Psychology Press, 2001, 119-121 en 144; MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 6.

adolescentieperiode¹⁰. Anderzijds vormen de technologische middelen die de kern uitmaken van het fenomeen cyberpesten (m.n. het internet en de gsm) voor adolescenten essentiële instrumenten in de uitbouw van hun sociale leven¹¹. Beide vaststellingen maken jongeren¹² de geschikte doelgroep voor het bestuderen van het centrale thema van deze masterproef. Omwille van beperkingen in tijd en ruimte werd besloten het steekproefkader te beperken tot leerlingen in de tweede graad secundair onderwijs uit de deelgemeente Gent¹³. Het onderzoek gebeurt aan de hand van een voorbereidende literatuurstudie en de afname van een survey onder de vorm van een gestandaardiseerde vragenlijst. In de literatuur wijst men er echter op dat veel survey-onderzoek inzake pestgedrag het fenomeen slechts benadert vanuit één perspectief, veelal dat van het slachtoffer¹⁴. In dit onderzoek trachten we hieraan tegemoet te komen door het fenomeen zowel te bevragen vanuit slachtoffer- als daderperspectief.

De term pestgedrag situeert zich binnen het bredere begrip *agressie*. Pesten is een vorm van agressief gedrag vermits het voldoet aan de drie centrale aspecten van agressie: pesten impliceert namelijk (1) schadelijke gevolgen, (2) de bedoeling en verwachting om iemand schade te berokkenen en (3) de wens van het slachtoffer om deze schadelijke handelingen te vermijden. Deze masterproef gaat niet enkel in op de aard, omvang en kenmerken van pestgedrag, doch besteedt eveneens aandacht aan de mogelijke gevolgen die dergelijk gedrag kan veroorzaken. Vermits pesten net omwille van de *ernstige negatieve effecten* die het kan teweegbrengen, benaderd wordt als een vorm van agressief gedrag, kunnen we deze studie vanuit een breder kader situeren binnen onderzoek naar agressie¹⁵. Niettemin betreft het concept pestgedrag nog steeds een zeer ruim en veelomvattend begrip. De term kan immers verwijzen naar meerdere contexten, waaronder pesten op het werk, pesten van bejaarden en pesten in een intieme relatie tussen partners. In de literatuur geeft men aan dat er niet veel onderzoek voorhanden is dat zich focust op de gelijkenissen en verschillen tussen pesten in verschillende contexten¹⁶. Een vergelijkende analyse naar pestgedrag onder jongeren in twee onderscheiden contexten (m.n. traditioneel pesten in het ‘echte’ fysieke leven versus cyberpesten in een eerder virtuele context) kan hier dan ook een bijdrage toe zijn¹⁷.

¹⁰ PAUWELS, L., *Etiologische criminologie: Van klassieke naar hedendaagse causale benaderingen van criminaliteit*, Gent, UGent Vakgroep Strafrecht & Criminologie, 2009, 244 en 248-250; NEWMAN, B. M. en NEWMAN, P. R., *Development through life: A psychosocial approach*, Wadsworth, Cengage Learning, 2011, 336.

¹¹ KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 2-3; VANDEBOSCH, H., VAN CLEEMPUT, K., MORTELMANS, D. en WALRAVE, M., *Cyberpesten bij jongeren in Vlaanderen. Studie in opdracht van het viWTA*, Brussel, 2006, 12 en 24-29. (onderzoeksrapport).

¹² In deze masterproef worden de termen jongeren, kinderen en adolescenten door elkaar gebruikt.

¹³ Het betreft de deelgemeente Gent en aldus niet de fusiegemeente waartoe ook andere deelgemeenten behoren.

¹⁴ MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 240.

¹⁵ KRAHÉ, B., *o.c.*, 25 en 121; MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 36; ESPELAGE, D. L. en SWEARER, S. M., ‘Research on school bullying and victimization: What have we learned and where do we go from here?’, *School Psychology Review*, 2003, volume 32, issue 3, 368.

¹⁶ MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 1-2.

¹⁷ Voor een specifiekere invulling van wat in deze masterproef onder de termen cyberpesten en traditioneel pesten onder jongeren wordt begrepen, verwijzen we naar punt 2.2. van de literatuurstudie.

De motivatie voor dit onderwerp vloeit echter eveneens uit andere vaststellingen voort. Zo werd in België nog niet veel empirisch onderzoek naar het fenomeen cyberpesten verricht¹⁸, dit met uitzondering van de onderzoeken gevoerd door Vandebosch et al.¹⁹, waarbij voornamelijk de situatie in Vlaanderen in kaart werd gebracht²⁰. Bovendien bestaan in de literatuur nog heel wat onduidelijkheden wat betreft de vergelijking tussen traditioneel pesten en cyberpesten. Verscheidene onderzoekers kwamen dienaangaande immers tot tegenstrijdige bevindingen²¹. Dit onderzoek biedt dan ook de mogelijkheid om enkele hypothesen te testen die aangereikt werden in de literatuur, doch waarover geen eensgezindheid bestaat. Zo zullen we nagaan of we ondersteuning vinden voor de stelling dat slachtoffers van cyberpesten ernstigere psychosociale gevolgen zouden ervaren dan slachtoffers van traditionele pesterijen²².

Criminologische en maatschappelijke relevantie van het onderzoek

De criminologische relevantie van het thema pestgedrag omvat verscheidene aspecten. Zo wezen we in de vorige paragraaf op het feit dat pestgedrag een vorm van agressie betreft. Vermits agressie een vorm van deviantie uitmaakt, en deviant of afwijkend gedrag tot het studieterrein van de criminologie behoort, kan op die manier de link met de criminologie als wetenschap worden gelegd²³. Daarnaast wijzen we eveneens op het verband met het strafrechtssysteem. Hoewel pesten geen als dusdanig in het strafwetboek omschreven misdrijf is, kunnen mensen wel op een indirecte manier vervolgd worden voor pesterijen. Dit gebeurt namelijk door gebruik te maken van een ander wetsartikel. Verscheidene kranten rapporteren hier de laatste jaren regelmatig over. Zo werden in het verleden reeds mensen veroordeeld voor pestgedrag op basis van belaging²⁴, slagen en verwondingen en aanranding van de eerbaarheid²⁵. Ook steunend op het strafwetsartikel inzake onopzettelijke doding kan men vervolgd worden voor pesterijen. Dit is het geval wanneer de pesters verantwoordelijk worden geacht voor de zelfdoding van het slachtoffer, dat deze daad beging ten gevolge van de

¹⁸ VEENSTRA, S., KERSTENS, J. en STOL, W., 'Cyberpesten: wangedrag in cyberspace en gedragsverklarende theorie', *Panopticon*, 2009, volume 30, nr. 4, 77.

¹⁹ Zie VANDEBOSCH, H. et al., o.c., 211 p. (onderzoeksrapport); WALRAVE, M. en HEIRMAN, W., 'Cyberbullying: Predicting victimisation and perpetration', *Children & Society*, 2011, volume 25, 59-72.

²⁰ Terzijde merken we op dat tijdens de uitvoering van deze masterproef een ander Vlaams onderzoek naar cyberpesten verscheen (meerbepaald cyberpesten via beeldmateriaal), zie LEMBRECHTS, L., 'Cyberpesten: als de grenzen van de echte en de virtuele wereld vervagen', *Panopticon*, 2011, nr. 6, 21-35.

²¹ Zie o.m. SMITH, P. K. et al., l.c., 377 en 383; RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., 'Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents', *Developmental Psychology*, 2007, volume 43, nr. 3, 571; PERREN, S., DOOLEY, J., SHAW, T. en CROSS, D., 'Bullying in school and cyberspace: Associations with depressive symptoms in Swiss and Australian adolescents', *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 2010, volume 4, issue 1, 28, 1-3.

²² PERREN, S. et al., l.c., 1-3.

²³ GOTTFREDSON, M. R. en HIRSCHI, T., 'Aggression' in *The generality of deviance*, HIRSCHI, T. en GOTTFREDSON, M. R., (eds.), New Jersey, Transaction Publishers, 1994, 23-46; HEBBERECHT, P., *Cursus criminologie academiejaar 2008-2009*, Gent, UGent Vakgroep Strafrecht & Criminologie, 2008, 13-14.

²⁴ Zie COSTERMANS, P. (2009/03/27) Zeven maanden cel voor man die burens pestte [WWW]. Het Belang Van Limburg: <http://www.hbvl.be/limburg/hoeselt/zeven-maanden-cel-voor-man-die-burens-pestte.aspx> [11/11/11]

²⁵ Zie V. S. V. (2011/06/14) Werknemers veroordeeld voor pesten en opsluiten van mentaal gehandicapte collega [WWW]. De Morgen: <http://www.demorgen.be/dm/nl/989/Binnenland/article/detail/1278455/2011/06/14/Werknemers-veroordeeld-voor-pesten-en-opsluiten-van-mentaal-gehandicapte-collega.dhtml> [11/11/11]

pesterijen²⁶. Zodoende kan de link met de strafrechtsbedeling en het strafrecht worden gelegd. Tot slot dient vermeld dat verscheidene studies pestgedrag in verband brengen met andere vormen van antisociaal gedrag, zoals delinquentie²⁷.

Aangaande de criminologische relevantie van dit onderzoek, kan zowel gewezen worden op de theoretische als de praktische relevantie van deze studie. Wat betreft de theoretische relevantie, biedt deze masterproef de mogelijkheid tot wetenschappelijke kennisvermeerdering²⁸. Cyberpesten betreft immers een recent fenomeen²⁹, waardoor het slechts de laatste jaren onder de aandacht is gekomen van de wetenschappelijke onderzoekswereld³⁰. Bijgevolg is ook het onderzoek inzake de vergelijking tussen cyberpesten en traditioneel pesten van recente aard. Bovendien werd in de reeds gevoerde studies gewezen op enkele onduidelijkheden. Zo weet men bijvoorbeeld niet of het fenomeen cyberpesten, naar analogie van het fenomeen traditioneel pesten, gekenmerkt wordt door gelijkaardige geslachtsverschillen wat betreft de gehanteerde vorm van pesten³¹. Deze masterproef zal eveneens enkele hypothesen testen waarover men in eerdere studies niet tot eensluidende bevindingen kwam³². Zodoende trachten we enige theoretische duidelijkheid te scheppen en een bijdrage te leveren tot het opvullen van enkele lacunes. Een goed zicht op de aard, omvang en gevolgen van traditioneel en cyberpesten is echter niet enkel nuttig voor theorievorming, doch kent ook een praktische relevantie vermits het eveneens van belang is om dienaangaande een beleid te kunnen ontwikkelen. Men dient immers eerst een goed zicht te hebben op de epidemiologie, kenmerken en effecten van het pestgedrag vooraleer men kan overgaan tot het creëren van preventie- en interventiestrategieën. De meting van pestgedrag via een survey vormt overigens een essentieel element inzake effectieve preventie en interventie³³. Tevens kan de identificatie van prevalentiegraden helpen om het bewustzijn rond pesten en de aanpak daarvan te doen toenemen³⁴. Door het aanreiken van een beter begrip van deze problematiek trachten we eveneens tegemoet te komen aan de nood die vele scholen voelen wat betreft het verkrijgen van een genuanceerd zicht op het fenomeen. Dit vormt immers de basis van een goed

²⁶ Zie L. E. J. (2011/10/17) Twee Gentse ambtenaren voor strafrechter na zelfdoding collega door pesterijen [WWW]. Het Nieuwsblad: http://www.nieuwsblad.be/article/detail.aspx?articleid=DMF20111017_047 [11/11/11]

²⁷ PERREN, S. *et al.*, *l.c.*, 2; KRAHÉ, B., *o.c.*, 123; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 31; KALTIALA-HEINO, R., RIMPELÄ, M., MARTTUNEN, M., RIMPELÄ, A. en RANTANEN, P., 'Bullying, depression, and suicidal ideation in Finnish adolescents: school survey', *British Medical Journal*, 1999, volume 319, nr. 7206, 348 en 350.

²⁸ *Kwantitatieve en kwalitatieve criminologische onderzoeksmethodes: een introductie*, GOETHALS, J. en PAUWELS, L., (eds.), Leuven, Acco, 2009, 18.

²⁹ De opkomst van het fenomeen cyberpesten kan immers gekoppeld worden aan de intrede van het internet en de gsm in de samenleving, waarvan het gebruik voornamelijk sinds het begin van de jaren 2000 een enorme boost kende. (Uit: NORRIS, P., *Digital divide: civic engagement, information poverty, and the Internet worldwide*, New York, Cambridge University Press, 2001, 4-5; PHAM-GIA, K., *Radical innovation and open innovation: Creating new growth opportunities for business*, Hamburg, Diplomica Verlag, 2011, 19-20.)

³⁰ KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 1; MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 38.

³¹ MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 217-218.

³² SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 377 en 383; RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., *l.c.*, 571; PERREN, S. *et al.*, *l.c.*, 1-3.

³³ TURAN, N., POLAT, O., KARAPIRLI, M., UYSAL, C. en TURAN, S. G., 'The new violence type of the era: Cyber bullying among university students. Violence among university students', *Neurology, Psychiatry and Brain Research*, 2011, volume 17, issue 1, 25-26; BRADSHAW, C. P. en WAASDORP, T. E., 'Measuring and changing a 'culture of bullying'', *School Psychology Review*, 2009, volume 38, nr. 3, 356; MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 41.

³⁴ MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 240.

schoolbeleid gericht op de preventie en aanpak van pestgedrag³⁵. Een beter begrip van deze kwestie is aldus niet enkel relevant voor de wetenschappelijke wereld, doch belangt tevens andere sectoren zoals preventie, hulpverlening en de medische wereld aan. Slachtoffers van pestgedrag wenden zich immers regelmatig tot deze sectoren met allerlei klachten die soms direct betrekking hebben op het pestgedrag, doch eveneens dikwijls indirect, bijvoorbeeld onder de vorm van klachten die het gevolg zijn van pestgedrag, zoals slaapmoeilijkheden en depressieve gevoelens³⁶.

Naast deze wetenschappelijke criminologische relevantie, kan ook kort worden gewezen op de maatschappelijke relevantie van dit thema. Pestgedrag veroorzaakt immers een zware kost voor de samenleving in zijn geheel, zowel op menselijk en sociaal als financieel vlak. Met deze kosten doelt men onder meer op de gezondheidsproblemen veroorzaakt door pestgedrag (zoals depressiviteit en psychosomatische pijnen) die een verhoogd gebruik van het gezondheidssysteem veroorzaken. Een beter inzicht in deze problematiek is dan ook van cruciaal belang voor de maatschappij in het algemeen en voor slachtoffers van pesterijen in het bijzonder³⁷.

Probleemstelling en onderzoeksvragen

De probleemstelling die deze masterproef toelicht zal worden uiteengezet aan de hand van een explicite van de centrale doel- en vraagstelling. De doelstelling van deze masterproef bestaat erin een vergelijkende analyse te maken van traditioneel pesten (het klassieke pesten in de 'echte wereld') versus cyberpesten (pesten via nieuwe communicatietechnologieën) onder jongeren. Deze vergelijking richt zich op slachtofferschap, daderschap en de mogelijke gevolgen van pesterijen. Zodoende trachten we een grondig zicht te verkrijgen op (1) de aard, omvang en potentiële gevolgen van traditioneel en cyberpesten en (2) de gelijkenissen en verschillen die beide fenomenen dienaangaande vertonen. De wetenschappelijke kennis die uit deze analyse naar voren komt is van groot belang vermits een goed zicht op deze problematiek cruciaal is voor de aanpak ervan. De hierboven omschreven doelstelling trachten we te bereiken door middel van een voorbereidende literatuurstudie en de afname van een gestandaardiseerde vragenlijst bij jongeren in de tweede graad van het secundair onderwijs³⁸ in de deelgemeente Gent. Hierop zullen kwantitatieve analyses worden toegepast. Ten einde deze doelstelling te bereiken, dient een grondig en goed onderbouwd antwoord te worden geformuleerd op de onderzoeksvragen. De probleemstelling wordt benaderd vanuit vier centrale onderzoeksvragen, die telkens verder worden geconcretiseerd in enkele deelvragen.

³⁵ RIGBY, K., *Stop the bullying: A handbook for schools*, Melbourne, Australian Council for Educational Research, 2003, VII en 2.

³⁶ SANSONE, R. A. en SANSONE, L. A., 'Bully victims: Psychological and somatic aftermaths', *Psychiatry (Edgmont)*, 2008, volume 5, nr. 6, 62-64; GINI, G. en POZZOLI, T., 'Association between bullying and psychosomatic problems: A meta-analysis', *Pediatrics: Official Journal of the American Academy of Pediatrics*, 2009, volume 123, nr. 3, 1060-1064.

³⁷ CRAIG, W. M. en PEPLER, D. J., 'Understanding bullying: From research to practice', *Canadian Psychology*, 2007, volume 48, nr. 2, 88.

³⁸ Met uitzondering van leerlingen uit het buitengewoon secundair onderwijs.

(1) De eerste onderzoeksvraag is *beschrijvend* van aard en luidt als volgt: In welke mate vertonen de fenomenen traditioneel pesten en cyberpesten onder jongeren verschillen wat betreft aard en omvang van slachtofferschap en daderschap? Om op deze onderzoeksvraag een nauwkeurig antwoord te formuleren, wordt zij benaderd vanuit volgende deelvragen: (a) Wat is de aard en de omvang van het fenomeen traditioneel pesten onder jongeren, wat betreft slachtofferschap en daderschap? en (b) Wat is de aard en de omvang van het fenomeen cyberpesten onder jongeren, wat betreft slachtofferschap en daderschap? Beide beschrijvende deelvragen gaan in op de prevalentie en de vormen die beide fenomenen aannemen (zijn de pesterijen eerder fysiek, verbaal, relationeel of typisch digitaal van aard³⁹). Tevens wordt een beschrijving aangereikt van enkele sociodemografische kenmerken die karakteristiek zijn voor pesters en slachtoffers.

(2) De tweede onderzoeksvraag is eerder *verkennend* van aard: In welke mate is er overlap tussen traditioneel pesten en cyberpesten onder jongeren, en welke vorm neemt deze overlap aan? Deze onderzoeksvraag wordt opgesplitst in volgende deelvragen: (a) Worden slachtoffers van cyberpesten ook vaker slachtoffer van traditionele pesterijen? (b) Zijn daders van cyberpesten ook vaker traditionele pesters? (c) Vinden we ondersteuning voor de hypothese dat slachtoffers van klassiek pestgedrag het internet zouden gebruiken om wraak te nemen, en zodoende cyberpesters worden? Deze laatste deelvraag omvat een hypothese aangereikt in de literatuur. Bij het testen van deze hypothese kwamen verscheidene onderzoekers echter tot tegenstrijdige bevindingen⁴⁰. Omwille van de onenigheid hierover in de literatuur, geeft men aan dat verder onderzoek naar deze stelling aangewezen is⁴¹. Het scheppen van enige klaarheid is hier aldus van belang.

(3) Onderzoeksvraag drie is eveneens *verkennend* van aard en behelst het volgende: Welke mogelijke psychosociale gevolgen hangen het sterkst samen met slachtofferschap van traditioneel pesten en cyberpesten onder jongeren? Vermits dit een omstandig antwoord vereist, wordt ook deze onderzoeksvraag verder uitgewerkt in enkele deelvragen: (a) Wat is de impact van slachtofferschap van traditioneel pesten op het psychosociaal welzijn? (b) Wat is de impact van slachtofferschap van cyberpesten op het psychosociaal welzijn? (c) In welke mate verschilt de impact van slachtofferschap bij traditioneel pesten van deze bij cyberpesten? Bij deze laatste deelvraag gaan we na of we ondersteuning vinden voor de in de literatuur aangereikte hypothese dat slachtoffers van cyberpesten ernstigere psychosociale gevolgen zouden ervaren dan slachtoffers van traditioneel pesten⁴².

³⁹ Een voorbeeld van typisch digitaal pestgedrag is enorm veel of grote berichten naar iemand sturen om diens computer te laten vastlopen, of inbreken in iemands e-mailaccount en het wachtwoord veranderen.

⁴⁰ YBARRA, M. L. en MITCHELL, K. J., 'Online aggressor/targets, aggressors, and targets: a comparison of associated youth characteristics', *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 2004, volume 45, nr. 7, 1312-1313; RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., *l.c.*, 571; SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 377 en 383; VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 143-144.

⁴¹ SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 383.

⁴² PERREN, S. *et al.*, *l.c.*, 1-3.

(4) De vierde en laatste onderzoeksvraag wordt tevens gekenmerkt door een *verkennend* karakter en gaat na in welke mate de drie categorieën betrokkenen bij pestgedrag verschillen vertonen inzake psychosociaal welzijn. Deze categorieën zijn afgeleid van een door de literatuur aangereikte typologie⁴³ en betreffen de exclusieve slachtoffers die pesterijen ondergaan, de exclusieve pesters die pesterijen stellen en de gecombineerde pester/slachtoffers die zowel pesten als gepest worden. Daarnaast is er ook nog de groep van de niet betrokken studenten (die noch slachtoffer noch pester zijn). Onderzoeksvraag vier luidt als volgt: In welke mate verschilt het psychosociaal welzijn van de drie categorieën betrokkenen bij traditioneel en cyberpestgedrag? Ten einde hierop een gedegen antwoord te kunnen formuleren, bestuderen we volgende twee deelvragen: (a) In welke mate vertonen de drie categorieën betrokkenen bij traditioneel pestgedrag verschillen inzake psychosociaal welzijn? en (b) In welke mate vertonen de drie categorieën betrokkenen bij cyberpestgedrag verschillen inzake psychosociaal welzijn?

Structuur van de masterproef

Deze masterproef bestaat uit drie grote delen. Het eerste deel behelst een omstandige literatuurstudie bestaande uit vier hoofdstukken. Hier reiken we een beeld aan van de huidige wetenschappelijke kennis over de centrale thema's van dit onderzoek. Om deze studie te kaderen in een breder perspectief komt vooreerst het achterliggend theoretisch raamwerk van deze masterproef aan bod. Hoofdstuk twee gaat vervolgens nader in op het fenomeen traditioneel pestgedrag onder jongeren. We staan stil bij de omschrijving van het concept traditioneel pesten, evenals bij haar karakteristieken en de verschijningsvormen waaronder dit gedrag zich manifesteert. Ook gaan we na welke personen een rol spelen bij het fenomeen traditioneel pesten en wat hun kenmerken zijn. In hoofdstuk drie komen dezelfde aspecten aan bod, maar dan met betrekking tot het fenomeen cyberpesten. Het vierde hoofdstuk belicht de mogelijke gevolgen die slachtofferschap van pestgedrag kan teweegbrengen. Hier beschrijven we onder meer de mogelijke psychosociale gevolgen van pesten, evenals de lichamelijke klachten en psychosomatische problemen. In het tweede deel van deze masterproef staat het uitgevoerde empirisch onderzoek centraal. Hier gaan we achtereenvolgens in op de methodologie, de resultaten van het beschrijvend onderzoek en de resultaten van het verkennend onderzoek. Zodoende wordt getracht een antwoord te formuleren op de onderzoeksvragen. Het derde en laatste deel van deze masterproef behelst een algemene conclusie en enkele kritische bedenkingen.

⁴³ ESPELAGE, D. L. en SWEARER, S. M., *l.c.*, 370-371; CRAIG, W. M., 'The relationship among bullying, victimisation, depression, anxiety, and aggression in elementary school children', *Personality and Individual Differences*, 1998, volume 24, nr. 1, 125; YBARRA, M. L. en MITCHELL, K. J., *l.c.*, 1308.

I. LITERATUURSTUDIE

1. Inleiding

Ten einde een nauwkeurig zicht te verkrijgen op de centrale fenomenen van dit onderzoek, volgt in onderstaande hoofdstukken een omstandige literatuurstudie aangaande pestgedrag en haar gevolgen. Naast het bekomen van een grondig inzicht in het fenomeen pesten, zal deze literatuurstudie van belang zijn met het oog op het duiden van de onderzoeksresultaten voortkomende uit het empirisch luik van deze masterproef. De literatuurstudie bestaat uit vier hoofdstukken. Het eerste deel schetst het achterliggend theoretisch raamwerk inzake pestgedrag. Met het oog op het verkrijgen van een goed begrip van de centrale concepten, volgt hier een nauwkeurige omschrijving van de kernbegrippen. Tevens plaatsen we deze masterproef binnen een breder theoretisch kader. Dit biedt de mogelijkheid om de bestudeerde verschijnselen te situeren binnen ruimere victimologische bevindingen. Hoofdstuk twee belicht het fenomeen traditioneel pesten onder jongeren op een gedetailleerde wijze. Naast de onderscheiden vormen van klassiek pestgedrag, komen hier eveneens de verscheidene personen aan bod die een rol spelen bij pesterijen. Dit laat ons toe om pestgedrag te situeren binnen een bredere sociale context. Vervolgens bestuderen we in hoofdstuk drie dezelfde aspecten met betrekking tot cyberpesten. Tevens gaat hier bijzondere aandacht uit naar de zogenaamde nieuwe media die het bestaan van digitaal pesten mogelijk hebben gemaakt. We belichten eveneens de aspecten die typerend zijn voor cyberpesten en haar zodoende onderscheiden van klassiek pestgedrag. Deel vier beschrijft de mogelijke impact van slachtofferschap van pesterijen op diverse gebieden, waaronder het psychosociaal welzijn en het schoolleven. Elk van deze hoofdstukken eindigt met een conclusie die de belangrijkste bevindingen weergeeft.

2. Achterliggend theoretisch kader inzake pestgedrag

2.1. Inleiding

Dit hoofdstuk reikt de achterliggende theoretische inzichten aan waarbinnen we de centrale fenomenen en bevindingen van dit onderzoek dienen te situeren. Zodoende wordt het thema van deze masterproef afgebakend en verkrijgen we een globaal beeld van de inzichten waarbinnen onze onderzoeksresultaten dienen te worden geïdentificeerd en geïnterpreteerd. Onderstaande paragrafen belichten deze theoretische achtergrond aan de hand van drie delen. Het eerste gedeelte geeft een nauwkeurige omschrijving van de centrale concepten. Vervolgens vermelden we welke rol theoretische inzichten in deze masterproef spelen. Het derde gedeelte reikt een beschrijving aan van het achterliggend theoretisch raamwerk van dit onderzoek. Tot slot volgt een korte conclusie.

2.2. Nauwkeurige omschrijving kernbegrippen

Centraal in deze masterproef staat de vergelijking tussen twee fenomenen: traditioneel pesten en cyberpesten onder jongeren. Om tot een goed onderbouwd antwoord op de onderzoeksvragen te komen, is een goed begrip van de concepten traditioneel pesten, cyberpesten en jongeren dan ook onontbeerlijk.

De term *traditioneel pesten* kan verwijzen naar een veelheid van gedragingen. Pesten is immers een complex begrip waaraan veel verschillende invullingen kunnen worden gegeven. In de onderzoeksweld bestaat dan ook geen eensgezindheid over de definiëring van het concept pestgedrag⁴⁴. Hoewel geen universeel aanvaarde definitie voorhanden is, heerst er in de westerse onderzoekstraditie niettemin een consensus over het belang van enkele criteria bij de benadering van het concept traditioneel pesten⁴⁵. Traditioneel pestgedrag impliceert (1) *intentioneel agressief gedrag* gesteld door één of meerdere personen. ‘Intentioneel’ houdt in dat de handeling met opzet wordt gesteld, tegen de wil van de betrokken persoon plaatsvindt en als doel heeft deze persoon te kwetsen. Dit agressief gedrag kan negatieve handelingen van velerlei aard betreffen (fysiek, verbaal, relationeel of seksueel⁴⁶). Aan deze agressieve gedragingen dient men (2) *herhaaldelijk en langdurig* te worden blootgesteld. Bovendien ervaart de gepeste persoon (3) *moeilijkheden om zich* tegen deze negatieve handelingen *te verdedigen*. In dit verband is er sprake van een *machtsonevenwicht* tussen het slachtoffer en de pester(s), waardoor het slachtoffer de handelingen niet kan stoppen. Dit onevenwicht kan gekarakteriseerd worden door een verschil in fysieke kracht, maar dikwijls betreft het een verschil in sociale macht of status⁴⁷. Bovenstaande drie criteria zijn gebaseerd op de inzichten van Dan Olweus, een wetenschapper die baanbrekend werk verricht heeft op het vlak van pestgedrag. Deze omschrijving, of een variant hierop, kent dan ook een wijdverspreid gebruik⁴⁸. Wij hebben eveneens geopteerd voor deze invulling omdat duidelijk een aantal zaken worden uitgesloten van de begripsomschrijving. Incidentele of eenmalige handelingen en plagerijen worden immers niet als pesterijen beschouwd⁴⁹. In deze masterproef voegen we hier echter nog een vierde aspect aan toe. We

⁴⁴ GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., ‘Childhood bullying: Current empirical findings and future directions for research’, *Aggression and Violent Behavior*, 2004, volume 9, nr. 4, 381-383 en 395; MA, X. *et al.*, *l.c.*, 248-249.

⁴⁵ MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 38; GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 383.

⁴⁶ Dit betreffen echter geen volledig exclusieve categorieën, vermits verschillende pestvormen elkaar kunnen overlappen. Zo kan het geven van seksueel getinte opmerkingen gezien worden als een vorm van pesten die zowel verbaal als seksueel is. Punt 3.2. gaat dieper in op de onderscheiden vormen van traditioneel pesten.

⁴⁷ OLWEUS, D., *Bullying at school: what we know and what we can do*, Oxford, Blackwell Publishers, 1993, 9; KRAHÉ, B., *o.c.*, 120; VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 13; MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 2-4, 10, 38, 43 en 235-237; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 17; SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 376; RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., *l.c.*, 565; CRAIG, W. M. en PEPLER, D. J., *l.c.*, 86; ESPELAGE, D. L. en SWEARER, S. M., *l.c.*, 368; BRADSHAW, C. P. en WAASDORP, T. E., *l.c.*, 357; LEMBRECHTS, L., *l.c.*, 21-22 en 26; DAKE, J. A., PRICE J. H. en TELLJOHANN, S. K., ‘The nature and extent of bullying at school’, *Journal of School Health*, 2003, volume 73, nr. 5, 173; MA, X. *et al.*, *l.c.*, 249 en 251.

⁴⁸ VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 13; KRAHÉ, B., *o.c.*, 121; DAKE, J. A. *et al.*, *l.c.*, 173; MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 38; GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 383.

⁴⁹ Incidentele of eenmalige handelingen vallen niet onder het concept traditioneel pesten omwille van de vereiste van het herhaaldelijk en langdurig karakter van het gedrag; plagerijen worden uitgesloten door de vereiste van intentionaliteit, wat duidt op het opzettelijk stellen van een kwetsende handeling.

wijzen er expliciet op dat traditioneel pestgedrag zich voltrekt in de (4) 'echte, fysieke wereld'. Zodoende onderscheidt traditioneel pestgedrag zich in deze benadering duidelijk van het fenomeen cyberpesten, wat zich in de 'online, virtuele wereld' voordoet⁵⁰. Dit onderscheid is van cruciaal belang in deze studie vermits een vergelijking tussen klassiek en digitaal pesten centraal staat. Tot slot dient opgemerkt dat de term klassiek pesten in deze masterproef gebruikt wordt als synoniem van traditioneel pesten⁵¹.

Cyberpesten betreft een vorm van cyberagressie waaronder heel wat diverse gedragingen vallen, gaande van het inbreken in iemands e-mailadres tot het aanmaken van een haatwebsite over het slachtoffer. De vakliteratuur wijst er dan ook op dat het geen sinecure is om het concept cyberpesten te definiëren. Bijgevolg heerst er in de onderzoekswereld evenmin eensgezindheid wat betreft de precieze invulling van het begrip cyberpesten⁵². In deze studie wordt onder het concept *cyberpesten* het volgende verstaan: (1) *herhaaldelijk* en (2) *intentioneel agressief gedrag* gesteld door één of meerdere personen door het gebruik van (3) *technologie*, inzonderheid de gsm en het internet. Hierbij ervaart de gepeste persoon (4) *moeilijkheden om zich tegen het agressieve gedrag te verdedigen*, wat een machtsonevenwicht impliceert⁵³. We dienen echter een kanttekening te maken bij de vereiste van herhaling. Bepaalde auteurs stellen immers dat ook bij eenmalige handelingen sprake kan zijn van cyberpesten⁵⁴, omwille van het continue karakter van sommige cyberpestvormen⁵⁵. Hoewel we erkennen dat dit het geval kan zijn, dient in ons empirisch onderzoek een handeling wel degelijk herhaaldelijk te worden gesteld om als digitaal pesten te worden beschouwd, en dit omwille van twee redenen. Enerzijds impliceert de ene handeling al meer continuïteit dan de andere, waardoor het ons niet wenselijk lijkt om het eenmalige criterium door te trekken naar alle items, zodat bijvoorbeeld ook het eenmalig inbreken in iemands e-mailaccount als cyberpesten zou worden beschouwd. Anderzijds achten we het moeilijk om op basis van de huidige wetenschappelijke kennis een onderscheid te maken tussen eenmalige handelingen die wel en welke niet dienen te worden beschouwd als cyberpesten. De termen elektronisch en digitaal pesten worden in deze masterproef als synoniemen van cyberpesten gebruikt⁵⁶.

⁵⁰ HINDUJA, S. en PATCHIN, J. W., *Bullying beyond the schoolyard: preventing and responding to cyberbullying*, Thousand Oaks, Corwin Press (Sage), 2008, 5; LEMBRECHTS, L., *l.c.*, 31 en 33.

⁵¹ VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 17 en 89.

⁵² COOK, C. R., WILLIAMS, K. R., GUERRA, N. G., KIM, T. E. en SADEK, S., 'Predictors of bullying and victimization in childhood and adolescence: A meta-analytic investigation', *School Psychology Quarterly*, 2010, volume 25, nr. 2, 65; LEMBRECHTS, L., *l.c.*, 22; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 43 en 46; MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 8.

⁵³ LEMBRECHTS, L., *l.c.*, 21-22 en 26; MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 7; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 183-184; SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 376; YBARRA, M. L. en MITCHELL, K. J., *l.c.*, 1308.

⁵⁴ VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 36; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 183-184; MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 38-39; LEMBRECHTS, L., *l.c.*, 26.

⁵⁵ Hierbij denken we bijvoorbeeld aan een eenmalige handeling zoals het posten van beledigende commentaar over iemand op een website, wat vaak gedurende een lange tijd online staat; of het doorsturen van een afbeelding via de gsm naar meerdere personen, wat dan door vele anderen meerdere malen kan worden bekeken, becommentarieerd en doorgestuurd.

⁵⁶ VEENSTRA, S. *et al.*, *l.c.*, 77; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 1.

Met de term *jongeren* verwijzen we in deze masterproef naar personen die zich in de adolescentieperiode bevinden, waarmee de periode tussen ongeveer 11 jaar en het begin van de twintiger jaren wordt bedoeld⁵⁷. Dit geldt althans voor wat betreft de literatuurstudie. Bij de rapportering over het empirisch gedeelte van het onderzoek betreft dit echter een veel strikter afgelijnde populatie: adolescenten die onderwijs volgen in de tweede graad van het secundair onderwijs⁵⁸ in de deelgemeente Gent. Deze afbakening vloeit voort uit het feit dat de afname van de gestandaardiseerde vragenlijst plaatsvindt bij deze populatie. Tot slot dient opgemerkt dat de termen jongeren, kinderen en adolescenten door elkaar worden gebruikt in deze masterproef.

2.3. Het gebruik van theoretische inzichten in deze masterproef

De theoretische inzichten waarop deze masterproef zich baseert, bestaan enerzijds uit algemene victimologische theorieën die het breder raamwerk schetsen van waaruit we de centrale fenomenen in deze masterproef kunnen benaderen. Anderzijds werd eveneens gebruik gemaakt van hypothesen, inzichten en bevindingen uit eerder onderzoek inzake traditioneel en cyberpesten. Deze beschouwingen zullen in punt 2.4. worden toegelicht, nadat in onderstaande alinea duidelijk wordt op welke wijze theorie een rol speelt in dit onderzoek.

Theoretische inzichten spelen in verscheidene fasen van dit onderzoek een belangrijke rol. Vooreerst waren zij van belang met het oog op het verkennen van het onderwerp en de afbakening van de te bestuderen fenomenen. Zodoende verkregen we eveneens een zicht op wat reeds geweten is over het centrale thema en waar zich de onduidelijkheden en lacunes bevinden. Bij het opstellen van de literatuurstudie stond het aanreiken van theoretische bevindingen centraal. Ook bij het uitwerken van de onderzoeksvragen was theorie van belang. Enkele hypothesen aangereikt in de literatuur vormden immers de basis van een aantal onderzoeksvragen⁵⁹. Tot slot zullen theoretische beschouwingen ook een rol spelen op het einde van het onderzoek, om de resultaten te interpreteren en te situeren binnen een breder kader. Hier zullen we immers een terugkoppeling maken naar de wetenschappelijke literatuur, waarbij theoretische inzichten uit de literatuur geconfronteerd worden met bevindingen die voortvloeien uit het empirisch onderzoek.

2.4. Het achterliggend theoretisch raamwerk

2.4.1. Algemene victimologische inzichten

De victimologie is de wetenschap die slachtofferschap als studieobject heeft. Deze wetenschap ontstond in de tweede helft van de 20ste eeuw en schonk voor het eerst aandacht aan het slachtoffer,

⁵⁷ PAUWELS, L., *Etiologische criminologie*, 244 en 248-250; NEWMAN, B. M. en NEWMAN, P. R., *o.c.*, 336.

⁵⁸ Met uitzondering van leerlingen uit het buitengewoon secundair onderwijs.

⁵⁹ Zie *supra*, 'Probleemstelling en onderzoeksvragen' pg. 5-7.

nadat de criminologie jarenlang enkel oog had voor het perspectief van de dader⁶⁰. De victimologie is dan ook de geschikte discipline om ons enkele theoretische inzichten aan te reiken inzake gevolgen van (herhaald) slachtofferschap. Dit vormt het bredere kader waarin we de mogelijke gevolgen van slachtofferschap van traditioneel en cyberpesten kunnen situeren.

De victimologie benadert de consequenties van slachtofferschap vanuit een breed raamwerk waarbij zowel aandacht is voor lichamelijke, mentale, sociale als financiële gevolgen⁶¹. We gaan achtereenvolgens kort in op deze vier types. De *lichamelijke gevolgen* zijn het meest zichtbaar en omvatten verwondingen die het gevolg zijn van fysieke aanvallen. Het betreft hier bijvoorbeeld blauwe plekken, gebroken beenderen, builen en brandwonden. De *mentale impact* behelst het emotioneel welzijn van het slachtoffer, is vaak minder direct zichtbaar en kan zich op verscheidene manieren manifesteren. Slachtofferschap brengt immers een wijde variëteit aan mentale problemen teweeg. Een veelvoorkomende dergelijke aandoening betreft depressiviteit. Men ervaart depressieve gevoelens, verliest zijn interesse in vrijwel elke activiteit, ervaart concentratieproblemen en voelt zich waardeloos. Dit gaat vaak gepaard met slapeloosheid, zelfmoordgedachten en een verlies aan eetlust en energie. Slachtofferschap leidt ook vaak tot middelenmisbruik (van alcohol, drugs of medicatie), gevoelens van hopeloosheid en angst. We maken eveneens melding van de acute stressstoornis, waarbij ernstige stress ervaren wordt in de onmiddellijke nasleep van een traumatische ervaring. In bepaalde gevallen veroorzaakt slachtofferschap de ontwikkeling van het posttraumatisch stresssyndroom. Hier beleeft het slachtoffer de traumatische gebeurtenis telkens opnieuw, bijvoorbeeld onder de vorm van flashbacks. Dit syndroom kenmerkt zich eveneens door een verhoogde agitatie en mijddgedrag inzake stimuli die men in verband brengt met het trauma. Tot slot dienen hier ook de psychosomatische aandoeningen vermeld, waarbij men lichamelijke klachten zoals hoofdpijn of buikpijn ervaart, waarvan echter geen fysieke oorzaak kan worden aangetoond. Het betreft aldus fysieke klachten met een psychologische oorsprong. Ook op *sociaal vlak* kan slachtofferschap heel wat negatieve effecten teweegbrengen. Zo raken slachtoffers frequent sociaal geïsoleerd, ze trekken zich terug en hebben het gevoel er alleen voor te staan. Velen ervaren moeilijkheden om met anderen om te gaan, waardoor ze vaak relationele banden verliezen. Ook het verlies van vertrouwen in anderen kan een impact hebben op de relaties die men onderhoudt. In dit verband wijzen we eveneens op de *geweldscyclus*, die stelt dat slachtoffers op hun beurt kunnen overgaan tot het victimiseren van anderen. Zodoende zou het geleden slachtofferschap geweld tegenover anderen teweegbrengen. Toegepast op deze masterproef zou dit betekenen dat slachtoffers van pesterijen op hun beurt overgaan tot het pesten van anderen. De *financiële gevolgen* van slachtofferschap zijn eveneens talrijk en veelomvattend. Zo vormt de behandeling van lichamelijke en mentale klachten niet enkel een zware kost voor het slachtoffer, doch evenzeer voor de samenleving als geheel. Naast medische zorgen,

⁶⁰ DOERNER, W. G. en LAB, S. P., *Victimology: sixth edition*, USA, Elsevier – Anderson Publishing, 2011, 1-5 en 11.

⁶¹ WALLACE, H. en ROBERSON, C., *Victimology. Legal, psychological and social perspectives: third edition*, New Jersey, Pearson Education, 2011, 37-55.

mentale gezondheidszorg en slachtofferhulp wijzen we eveneens op het verlies of beschadiging van eigendom, eventuele gerechtskosten en kosten voor het strafrechtssysteem in zijn globaliteit. Tot slot manifesteert zich vaak een verlies van productiviteit op het werk of school, wat eveneens een financiële impact teweegbrengt⁶². In deze masterproef focussen we ons op de mentale impact van slachtofferschap. We willen immers onderzoeken in welke mate we mogelijke psychosociale gevolgen zoals angst en depressiviteit kunnen vaststellen bij slachtoffers van pestgedrag. Niettegenstaande de victimologie dit raamwerk aanreikt, is het maken van voorspellingen over consequenties van slachtofferschap geen sinecure omdat er grote verschillen zijn in de wijze waarop mensen reageren op gebeurtenissen⁶³.

2.4.2. *Theoretische inzichten inzake pestgedrag*

Het merendeel van de studies inzake pestgedrag is eerder beschrijvend van aard. Er wordt dan ook weinig aan theorievorming gedaan en er is geen dominante theoretische benadering voorhanden⁶⁴. Doch de literatuur maakt wel melding van een aantal theoretische perspectieven. Voor een opsomming van deze benaderingen verwijzen we naar de overzichten die in de literatuur terug te vinden zijn⁶⁵. Deze theorieën zijn er immers voornamelijk op gericht om het fenomeen pesten te verklaren en trachten een antwoord te formuleren op de vraag waarom iemand overgaat tot pesten of waarom iemand het slachtoffer wordt van pesterijen. In deze masterproef staat het verklaren van pestgedrag echter niet centraal. Wij willen een zicht krijgen op de verschillen en gelijkenissen tussen cyberpesten en traditioneel pesten wat betreft aard, omvang en mogelijke gevolgen. In dit verband zijn onderstaande theoretische inzichten van belang.

Empirisch bewijs bevestigt dat slachtofferschap van pesterijen gerelateerd is aan depressie, angst en een laag gevoel van eigenwaarde. Twee theoretische benaderingen spelen hier een rol en trachten deze bevindingen te duiden. De eerste benadering suggereert dat sommige individuen het mikpunt worden van pesterijen omwille van bepaalde kenmerken zoals angst of een laag zelfbeeld. Deze karakteristieken zouden hen kwetsbaar maken voor pesterijen doordat anderen hen zien als gemakkelijke slachtoffers. In deze benadering vormen dergelijke kenmerken aldus de aanleiding voor het pestgedrag. De tweede benadering daarentegen suggereert dat deze kenmerken zich manifesteren

⁶² WEMMERS, J. M., *Introduction à la victimologie*, Montréal, Presses de l'Université de Montréal, 2003, 57-77; WALLACE, H. en ROBERSON, C., *o.c.*, 37-55; JANOFF-BULMAN, R., 'The aftermath of victimization: Rebuilding shattered assumptions' in *Trauma and its wake: the study and treatment of post-traumatic stress disorder*, FIGLEY, C. R., (ed.), Pennsylvania, Routledge – Brunner/Mazel Publishers, 1985, 15-22 en 27-29; DOERNER, W. G. en LAB, S. P., *o.c.*, 96-98.

⁶³ WALLACE, H. en ROBERSON, C., *o.c.*, 45.

⁶⁴ MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 47.

⁶⁵ Zie o.m. de sociaal-cognitieve theorie, de ontwikkelingstheorie, de sociale dominantietheorie en de de socioculturele benadering in RIGBY, K., 'Addressing bullying in schools: Theory and practice', *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*, juni 2003, nr. 259, 2-5 (paper van de Australian Institute of Criminology); MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 47-49 en 248-251; DEMANET, J., 'Populair of verstoten? Een netwerkanalytische studie naar de sociale kenmerken van pesters in het Vlaamse secundaire onderwijs', *Tijdschrift voor Sociologie*, 2008, nr. 4, 416-420; MA, X. *et al.*, *l.c.*, 261-262.

als gevolg van slachtofferschap van pesteringen⁶⁶ en kreeg aan de hand van enkele longitudinale onderzoeken naar slachtofferschap van traditioneel pestgedrag heel wat empirische ondersteuning. Deze onderzoeken bevestigden immers de causale relatie die uitgaat van slachtofferschap van pesteringen met depressie, angst en een lage eigenwaarde tot gevolg⁶⁷. Daarom vormt deze benadering een belangrijk theoretisch uitgangspunt in deze masterproef. Bovendien weerlegde cohortonderzoek expliciet de eerste benadering doordat men geen empirisch bewijs vond voor de hypothese dat emotionele of psychosociale problemen zoals angst en een laag zelfbeeld slachtofferschap zouden uitlokken⁶⁸. We dienen hier evenwel op te merken dat deze masterproef een cross-sectionele studie betreft en geen longitudinaal onderzoek⁶⁹. Met een cross-sectioneel design kunnen we geen richting van causaliteit aantonen, doch we kunnen wel nagaan of er samenhang is tussen slachtofferschap en de bevroegde gevolgen. Hoewel samenhang niet duidt op causaliteit, vormt het correleren van variabelen wel de basis van een mogelijk oorzakelijk verband⁷⁰.

Naast de gevolgen van slachtofferschap staat in dit onderzoek eveneens de vraag naar de aard en omvang van de fenomenen traditioneel en cyberpesten centraal, evenals de overlap tussen beide. Hier spelen bevindingen uit de wetenschappelijke literatuur een belangrijke rol, zoals hypothesen en vaststellingen uit eerder gevoerd onderzoek. Zij vormen immers de basis van de onderzoeksvragen in deze masterproef en dienden als bron van inspiratie voor het opstellen van de vragenlijst. Deze bevindingen zullen worden toegelicht in de volgende hoofdstukken van de literatuurstudie.

2.5. Conclusie

Dit hoofdstuk stond in het licht van de achterliggende theoretische inzichten die deze masterproef onderbouwen. Ten einde een duidelijk zicht te verkrijgen op de centrale fenomenen onder studie werd vooreerst een nauwkeurige omschrijving aangereikt van de kernconcepten van dit onderzoek. Van belang hierbij is dat enkel *herhaaldelijk intentioneel agressief gedrag* gekenmerkt kan worden als pestgedrag. Bovendien vinden deze handelingen bij klassiek pesten plaats in de fysieke wereld, daar waar dit bij digitaal pesten via technologische middelen plaatsgrijpt. Daarnaast werd eveneens duidelijk dat dit onderzoek zich beperkt tot pesteringen onder adolescenten. Zodoende werd

⁶⁶ ESBENSEN, F. en CARSON, D. C., 'Consequences of being bullied. Results from a longitudinal assessment of bullying victimization in a multisite sample of American students', *Youth & Society*, 2009, volume 41, nr. 2, 214-215; BOND, L., CARLIN, J. B., THOMAS, L., RUBIN, K. en PATTON, G., 'Does bullying cause emotional problems? A prospective study of young teenagers', *British Medical Journal*, 2001, volume 323, nr. 7311, 483; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 25; MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 246; KALTIALA-HEINO, R. *et al.*, *l.c.*, 350; GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 390; CAMPBELL, M. A., *l.c.*, 71.

⁶⁷ ESBENSEN, F. en CARSON, D. C., *l.c.*, 221-229; SRABSTEIN, J. C., 'Frequent childhood victimisation predicts later psychiatric problems in females', *Evidence-Based Mental Health*, 2010, volume 13, nr. 2, 59; SOURANDER, A. *et al.*, 'Childhood bullying behavior and later psychiatric hospital and psychopharmacologic treatment. Findings from the Finnish 1981 birth cohort study', *Archives of General Psychiatry*, 2009, volume 66, nr. 9, 1005-1012; BOND, L. *et al.*, *l.c.*, 483.

⁶⁸ BOND, L. *et al.*, *l.c.*, 483.

⁶⁹ Het opzetten van een longitudinaal onderzoek met meerdere meetmomenten was niet haalbaar in het licht van de beperkte tijdsspanne van deze masterproef.

⁷⁰ PAUWELS, L., *Etiologische criminologie*, 46.

het centrale thema van deze masterproef afgebakend. We wezen er tevens op dat theoretische inzichten gedurende het gehele onderzoek een belangrijke rol spelen. Uit het derde en laatste gedeelte bleek het belang van theoretische beschouwingen uit de victimologie om de mogelijke impact van pestgedrag te kunnen interpreteren. Deze masterproef focust binnen dit bredere theoretisch raamwerk op het luik van de mentale impact van victimisatie, wat het psychosociaal welzijn betreft. We wezen op de manifestatie van depressiviteit, angst en een laag gevoel van eigenwaarde als gevolg van slachtofferschap van pesterijen, en motiveerden het gebruik van dit theoretisch uitgangspunt. Uit de expliciteer van de achterliggende theoretische inzichten kwam de focus van dit onderzoek naar voren: deze masterproef spitst zich toe op de verschillen en gelijkenissen tussen cyberpesten en traditioneel pesten wat betreft aard, omvang en mogelijke consequenties. De volgende hoofdstukken zullen deze drie kernpunten van dit onderzoek op meer gedetailleerde wijze toelichten: achtereenvolgens wordt ingegaan op traditioneel pesten, cyberpesten en de mogelijke gevolgen van pestgedrag.

3. Traditioneel pesten onder jongeren

3.1. Inleiding

Dit hoofdstuk belicht het verschijnsel traditioneel pesten onder jongeren aan de hand van verschillende aspecten en heeft als doel tot een zo goed mogelijk begrip van dit fenomeen te komen. Vooreerst volgt een expliciteer van het concept traditioneel pestgedrag. We vragen ons af wat pesten onderscheidt van ander agressief gedrag en onder welke diverse vormen dit fenomeen zich manifesteert. Nadien komen de personen aan bod die betrokken zijn bij pestgedrag. Pesterijen vinden immers niet plaats in een vacuüm, doch wel in een sociale context⁷¹. We gaan dan ook nader in op de rol die de betrokkenen hierbij spelen. Achtereenvolgens komen zodoende de exclusieve pesters, de exclusieve slachtoffers, de gecombineerde pester/slachtoffers en de bredere sociale omgeving aan bod. We vragen ons af welke functie elk van deze partijen opneemt binnen het sociaal fenomeen pesten, evenals welke karakteristieken hen typeren. Het daaropvolgende deel geeft een korte schets van de historiek en de aard van eerder verricht onderzoek inzake traditioneel pestgedrag onder jongeren. Eveneens worden enkele belangrijke bevindingen aangereikt. Tot slot volgt een korte conclusie.

3.2. Traditioneel pestgedrag: een veelzijdig concept

De omschrijving van het concept traditioneel pesten, waarnaar ook wordt verwezen met de termen klassiek of face to face pesten⁷², reikten we reeds aan in punt 2.2. Hieruit bleek dat traditioneel pestgedrag (1) *herhaaldelijk* (2) *intentioneel agressief gedrag* betreft gesteld door één of meerdere

⁷¹ KÖSZEGHY, A., 'School bullying: The problems of internalizing consequences for participants in the literature of the USA', *Practice and Theory in Systems of Education*, 2010, volume 5, nr. 3, 258; VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 16; MA, X. *et al.*, *l.c.*, 256.

⁷² CAMPBELL, M. A., *l.c.*, 69-71; SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 377 en 381; VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 17 en 89.

personen (3) in de 'echte, fysieke wereld'. De gepeste persoon ervaart hierbij (4) moeilijkheden om zich tegen deze handelingen te verdedigen, wat een *machtsonevenwicht* impliceert. In deze paragraaf bouwen we hierop verder. Naast bovenstaande vier criteria wordt traditioneel pestgedrag immers eveneens getypeerd door enkele andere kenmerken. Zo wijst men er in de literatuur op dat klassiek pesten plaatsvindt in vertrouwde sociale groepen, wat impliceert dat pesters geen onbekenden zijn voor het slachtoffer. Pestgedrag onderscheidt zich immers van ander agressief gedrag doordat het *herhaaldelijk* plaatsgrijpt binnen de context van een *bestaande en vertrouwde sociale interactie*. Ten einde omschreven te kunnen worden als pestgedrag, is het bovendien essentieel dat deze handelingen *niet* door het slachtoffer werden uitgelokt met verbaal of fysiek geweld⁷³. Dit betekent dat pesten een vorm van *proactieve agressie* omvat. Proactieve of instrumentele agressie impliceert negatief gedrag gericht op een slachtoffer met het oog op het verkrijgen van een bepaald doel zoals macht, en heeft als intrinsiek kenmerk dat er geen sprake is van uitlokking. Dit onderscheidt pesten van reactieve agressie, die gesteld wordt als antwoord op een gebeurtenis die frustratie of woede uitlokt⁷⁴. We benadrukken dat de benadering van pestgedrag als een vorm van agressie een belangrijk aspect van het onderzoek inzake traditioneel pesten uitmaakt en een wijdverspreid gebruik kent⁷⁵.

De in punt 2.2. aangereikte omschrijving gaf aan dat klassiek pesten negatieve handelingen omvat van velerlei aard. Deze verwijzen naar de verscheidene vormen waaronder pestgedrag zich kan manifesteren. De term pesten omvat immers een wijde variëteit aan negatieve en potentieel schadelijke gedragingen⁷⁶. Vooreerst kan men onder de brede noemer traditioneel pesten een onderscheid maken naar directe en indirecte types van pestgedrag. Wanneer het pesten een *directe* vorm aanneemt, betreft het pesterijen met een openlijk karakter die fysiek of verbaal van aard zijn. Hier vindt aldus een rechtstreekse interactie tussen pester en slachtoffer plaats. *Indirecte* vormen van pesten zijn daarentegen vaak veel minder zichtbaar en omvatten strategieën van relationele aard die leiden tot sociale uitsluiting en isolatie van het slachtoffer, zoals het verspreiden van roddels⁷⁷. Er kan evenwel ook een onderscheid worden gemaakt naar meer specifieke vormen van pesterijen. In de literatuur gebeurt dit echter op verschillende manieren. Onderstaande vormen van pesten zijn dan ook gebaseerd op meerdere indelingen die beschreven werden in de literatuur⁷⁸. Op basis hiervan onderscheiden we

⁷³ VANDEBOSCH, H. en VAN CLEEMPUT, K., 'Cyberbullying among youngsters: profiles of bullies and victims', *New Media & Society*, 2009, volume 11, nr. 8, 1350-1351; GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 383; VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 13; WILLIAMS, K. R. en GUERRA, N. G., 'Prevalence and predictors of internet bullying', *Journal of Adolescent Health*, 2007, volume 41, issue 6, supplement, S14.

⁷⁴ ESPELAGE, D. L. en SWEARER, S. M., *l.c.*, 368; GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 379-380.

⁷⁵ MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 39; GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 379-381.

⁷⁶ MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 4 en 10.

⁷⁷ KRAHÉ, B., *o.c.*, 120-121; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 18; ESPELAGE, D. L. en SWEARER, S. M., *l.c.*, 368; GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 381.

⁷⁸ Meerbepaald op de volgende indelingen: MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 3-4, 43 en 237; WANG, J., NANSEL, T. R. en IANOTTI, R. J., 'Cyber and traditional bullying: Differential association with depression', *Journal of Adolescent Health*, 2011, volume 48, 415-416; ESPELAGE, D. L. en SWEARER, S. M., *l.c.*, 368 en 371; PEPLER, D. J., CRAIG, W. M., CONNOLLY, J. A., YUILE, A., MCMASTER, L. en JIANG, D., 'A developmental perspective on bullying', *Aggressive Behavior*, 2006, volume 32, 377 en 379; CRAIG, W. M., *l.c.*, 123; DAKE, J. A. *et al.*, *l.c.*, 173; RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., *l.c.*, 565; MA, X. *et al.*, *l.c.*, 249.

vier types van pestgedrag: fysiek, verbaal, relationeel en seksueel pesten. Deze typologie pretendeert echter niet exhaustief te zijn, noch bevat hij volledig exclusieve categorieën, vermits verschillende vormen van pesten elkaar kunnen overlappen⁷⁹.

Vooreerst onderscheiden we *fysieke* vormen van pesten. Hier focusten de eerste studies inzake pestgedrag op. Vermits fysieke pesterijen eerder worden begaan en ondergaan door jongens, zag men pesten toen voornamelijk als gedrag dat plaatsgreep onder jongens. Fysieke pesterijen omvatten het toebrengen van lichamelijke schade door iemand te slaan, schoppen, duwen en dergelijke; evenals het afnemen of beschadigen van iemands bezittingen. Een tweede vorm betreft *verbale* pesterijen en omvat het bedreigen, uitschelden of beledigen van een persoon. Ook gedragingen waarbij men op verbale wijze de spot drijft met iemand of iemand belachelijk maakt, kunnen onder deze vorm gecategoriseerd worden. Hier grijpt het pestgedrag aldus plaats aan de hand van woorden. Daarnaast kan eveneens sprake zijn van *relationeel* pesten, ook omschreven als *emotioneel* of *psychologisch* pesten. Hier gaat het om gedrag dat specifiek gericht is op het beschadigen van de relaties van het slachtoffer met zijn vrienden en kennissen, of de dreiging daarmee. Men wil iemand het gevoel geven dat hij er niet bij hoort. Bij deze pestvorm worden relaties gebruikt als een middel om het slachtoffer schade toe te brengen. Dit omvat bijvoorbeeld het verspreiden van roddels of het vertellen aan anderen dat ze niet met een bepaald iemand mogen omgaan. Verscheidene onderzoekers onderscheiden ook *sociaal* pesten als een aparte vorm van pestgedrag, doch dit vormt eigenlijk een subtype van relationeel pesten, vermits dit gericht is op de sociale isolatie of uitsluiting van een persoon. Zodoende is deze vorm gerelateerd aan relationeel pesten, aangezien zij eveneens gericht is op het beschadigen van de relaties van het slachtoffer. Het betreft hier echter geen synoniemen, vermits relationeel pesten een bredere term vormt dan sociaal pesten waar ook andere handelingen in vervat zijn zoals het verspreiden van valse geruchten. Als vierde en laatste vorm onderscheiden we *seksueel* pesten. Hier identificeert men aan seksualiteit gerelateerde kwetsbaarheden die men vervolgens gebruikt als middel om te pesten. Seksuele pesterijen betreffen bijvoorbeeld het maken van seksueel getinte opmerkingen of gebaren, iemands broek naar beneden trekken of opzettelijk tegen iemand aanbotsen op een aanstootgevende manier. Tot slot merken we op dat verscheidene studies een grote overlap vaststellen tussen deze verschillende vormen. Vele slachtoffers blijken immers met meer dan één type pestgedrag in aanraking te komen⁸⁰.

3.3. Traditioneel pestgedrag: wie speelt welke rol? Betrokken personen en hun rollen

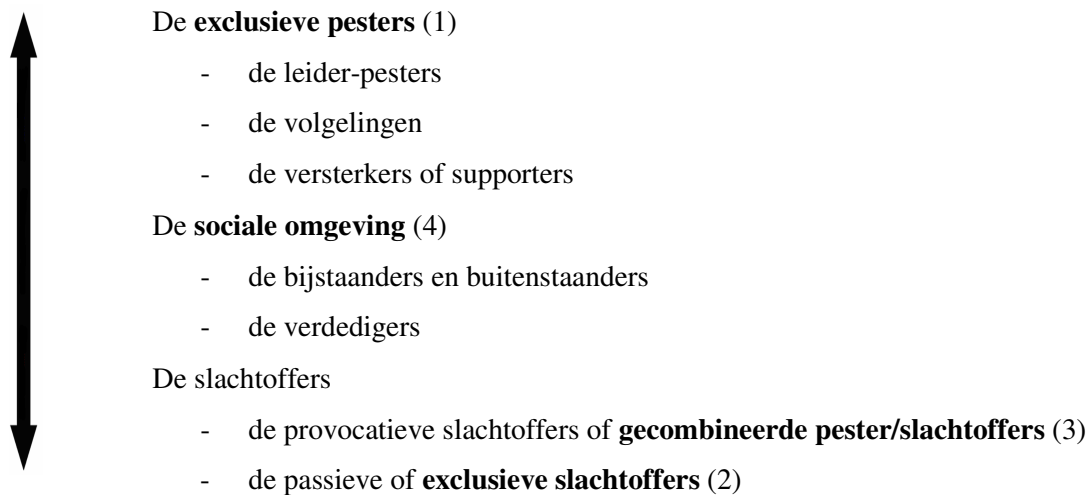
Pesten is een complex sociaal fenomeen dat nooit plaatsvindt in het luchtledige, doch steeds in een specifieke sociale context waarvan verscheidene betrokkenen deel uitmaken die elk een diverse rol

⁷⁹ Zo kan seksueel pesten ook verbaal van aard zijn, wanneer dit bvb. het geven van seksueel getinte opmerkingen betreft.

⁸⁰ GINI, G. en POZZOLI, T., *l.c.*, 1064; RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., *l.c.*, 565.

innemen⁸¹. Deze betrokkenen en hun karakteristieken lichten we in de onderstaande paragrafen toe. In tegenstelling tot wat soms wordt aangenomen, is er echter geen sprake van een strikte dichotome opdeling in ‘de pesters’ en ‘de slachtoffers’. We mogen het pesten niet reduceren tot een probleem tussen het kind dat pest en zijn slachtoffer. Het pestgebeuren is immers veel gecompliceerder en dient dan ook begrepen te worden als een *groepsfenomeen* waarbij personen een grote variëteit aan rollen kunnen opnemen. De rol die zij aannemen is niet statisch doch wel dynamisch van aard vermits deze verschilt naargelang de sociale setting waarin men zich bevindt. Deze rollen situeren zich op een continuüm⁸², zoals wordt weergegeven in *figuur 1*. De vier hoofdcategorieën van personen zijn genummerd en worden achtereenvolgens besproken.

Figuur 1: Continuüm rollen bij pestgedrag

1) Exclusieve traditionele pesters en hun kenmerken

De categorie van de exclusieve pesters omvat diegenen die enkel als dader bij het pestgebeuren betrokken zijn. De literatuur onderscheidt hier doorgaans drie subtypes. Vooreerst zijn er de *leider-pesters* die het initiatief nemen om tot pesterijen over te gaan. Een tweede categorie vormen de *volgeling-pesters* die actief deelnemen aan de pesterijen zodra het initiatief genomen is, doch zij vangen niet zelf met de pesterijen aan. Tot slot zijn er de *versterkers* of supporters. Zij moedigen het pestgedrag aan of lachen het slachtoffer uit, maar nemen geen actieve rol op in de pesterijen zelf⁸³. Verschillende onderzoekers hebben getracht typische kenmerken van pesters in kaart te brengen. Pesters vertonen echter niet allemaal dezelfde karakteristieken. Er is aldus geen vast ‘profiel’ voorhanden inzake kinderen die pesten. Niettemin kunnen we uit de gevoerde studies enkele karakteristieken destilleren waarvan één of meerdere vaak kenmerkend zijn voor jongeren die pesten.

⁸¹ KÖSZEGHY, A., *l.c.*, 258; SANSONE, R. A. en SANSONE, L. A., *l.c.*, 62; GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 382; MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 44; VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 14-16.

⁸² ESPELAGE, D. L. en SWEARER, S. M., *l.c.*, 370-371; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 32-33; DAKE, J. A. *et al.*, *l.c.*, 177-178; MA, X. *et al.*, *l.c.*, 255-256; MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 44; VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 14-16.

⁸³ MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 44; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 32-33; DAKE, J. A. *et al.*, *l.c.*, 178.

Zo zijn zij dikwijls impulsief, snel gefrustreerd en voelen ze een sterke drang om zich te 'demonstreren' aan anderen. Ze houden er meer positieve attitudes ten aanzien van geweld op na, ervaren vaak moeilijkheden om regels te volgen en gaan daarom doorgaans ook niet graag naar school. Typerend voor pesters is een dominante en assertieve persoonlijkheid. Hoewel kinderen die pesten soms stereotiep worden voorgesteld als eenzaten met een gebrek aan sociale vaardigheden, blijkt dit echter zelden het geval. Opvallend is namelijk dat zij doorgaans populaire studenten zijn en hoog worden ingeschat door hun klasgenoten in termen van sociale status⁸⁴. Kinderen die aanhoudend anderen pesten blijken vaak afkomstig uit families waar er een gebrek is aan warmte en waar het gebruik van geweld als gewoon wordt gezien. Een onthechte relatie met de ouders en het gebruik van agressieve opvoedpraktijken kunnen dan ook een cruciale rol spelen in de ontwikkeling van pestgedrag bij kinderen. Zodoende is bezorgdheid inzake pestgedrag niet enkel te rechtvaardigen omwille van de nadelige impact op het slachtoffer⁸⁵, doch eveneens vanuit het perspectief van de dader. Pestgedrag kan immers de veruiterlijking vormen van een onderliggend probleem, zoals een gebrek aan ouderlijke supervisie of huiselijk geweld. Bovendien zijn kinderen die pesten geregeld betrokken bij heel wat ander antisociaal en agressief gedrag zoals vandalisme, diefstal, spijbelen en overmatig drankgebruik. In dit verband wijzen we erop dat pesters dikwijls niet enkel agressief gedrag vertonen naar hun leeftijdsgenoten toe, doch eveneens ten aanzien van ouders, leerkrachten en andere volwassenen. Deze bevindingen suggereren dat pestgedrag deel uitmaakt van een meer *algemeen patroon van antisociaal gedrag*, geassocieerd met allerlei ander deviant gedrag tijdens de adolescentie en als volwassene, zoals criminaliteit, alcohol- en drugsmisbruik⁸⁶.

2) Exclusieve traditionele slachtoffers en hun kenmerken

De algemene categorie van de slachtoffers omvat diegenen die het pestgedrag ondergaan. De literatuur maakt hier echter een belangrijk onderscheid tussen twee verscheidene types: enerzijds zijn er de *passieve slachtoffers* die het pestgedrag niet rechtstreeks hebben uitgelokt en waarnaar we ook verwijzen met de term *exclusieve slachtoffers* vermits zij enkel als slachtoffer en niet als dader bij het pestgebeuren betrokken zijn. Anderzijds zijn er de *provocatieve slachtoffers* of pester/slachtoffers, een term die benadrukt dat deze kinderen zowel pesten als gepest worden. Zij gaan vaak op een vervelende of provocatieve wijze met hun leeftijdsgenoten om en zouden pesterijen uitlokken doordat ze zelf kinderen pesten⁸⁷. De kenmerken die hier worden besproken hebben betrekking op exclusieve slachtoffers; hetgeen kenmerkend is voor pester/slachtoffers komt aan bod in de volgende paragraaf.

⁸⁴ KRAHÉ, B., *o.c.*, 123; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 29-30; ESPELAGE, D. L. en SWEARER, S. M., *l.c.*, 374-375; DAKE, J. A. *et al.*, *l.c.*, 174; YBARRA, M. L. en MITCHELL, K. J., *l.c.*, 1309; MA, X. *et al.*, *l.c.*, 252 en 262.

⁸⁵ De nadelige impact die pestgedrag kan hebben op slachtoffers staat centraal in hoofdstuk 5 van de literatuurstudie.

⁸⁶ FORERO, R., MCLELLAN, L., RISSEL, C. en BAUMAN, A., 'Bullying behaviour and psychosocial health among school students in New South Wales, Australia: cross sectional survey', *British Medical Journal*, 1999, volume 319, nr. 7206, 344 en 347; KRAHÉ, B., *o.c.*, 123; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 30-31; ESPELAGE, D. L. en SWEARER, S. M., *l.c.*, 376-377; MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 46; KALTIALA-HEINO, R. *et al.*, *l.c.*, 350; DAKE, J. A. *et al.*, *l.c.*, 174-175; GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 384 en 390; MA, X. *et al.*, *l.c.*, 251-252.

⁸⁷ MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 44; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 24; GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 387.

Hoewel er niet zoiets bestaat als 'hét profiel' van slachtoffers van pesten, kunnen we uit de literatuur wel enkele karakteristieken destilleren waarvan slachtoffers er vaak één of meerdere vertonen. Zo zijn zij eerder verlegen, gevoelig en meer introvert dan hun leeftijdsgenoten. Slachtoffers van klassiek pesten vertonen doorgaans een gebrek aan zelfvertrouwen en weinig assertiviteit. Ze hebben vaak een zeer hechte band met hun ouders en heel wat slachtoffers fungeren binnen een eerder gesloten gezinsverband. De typische adolescent die het slachtoffer wordt van pesten is angstig, sociaal teruggetrokken, geïsoleerd van zijn leeftijdsgenoten en vertoont een laag zelfbeeld. Slachtoffers zijn bovendien vaak fysiek zwakker dan hun leeftijdsgenoten, voornamelijk in het geval van jongens. Uit onderzoek blijkt verder dat kinderen met leermoeilijkheden, ADHD, zwaarlijvigheid of een chronische ziekte een groter risico lopen om gepest te worden. Tot slot wijzen we erop dat slachtoffers dikwijls heel wat emotionele en sociale moeilijkheden ervaren die verband houden met de pesten⁸⁸. Hierop wordt dieper ingegaan in hoofdstuk 5.

3) De gecombineerde traditionele pester/slachtoffers en hun kenmerken

Sommige kinderen worden regelmatig het slachtoffer van pesten doch pesten eveneens zelf. Naar hen wordt verwezen met de term *pester/slachtoffers*. Zij worden ook wel dader/slachtoffers, provocatieve slachtoffers of agressieve slachtoffers genoemd. In vergelijking met hun leeftijdsgenoten gedragen pester/slachtoffers zich eerder onvolwassen en vertonen ze weinig sociale vaardigheden. Ze ervaren dikwijls gedragsproblemen, reageren vaak agressief op het gedrag van andere kinderen en voelen snel de behoefte om zich te verdedigen wanneer ze denken dat ze worden beledigd of aangevallen, ook al is dat niet het geval. Andere kinderen vinden het daardoor moeilijk om met hen om te gaan. Eerder gevoerde studies stelden eveneens een hoge mate van hyperactiviteit en angst vast. Daarnaast scoren pester/slachtoffers laag wat betreft academische competenties en zelfbeeld. Meer dan andere kinderen vertonen zij overigens suïcidale ideatie⁸⁹ en automutilatief gedrag⁹⁰. Bezorgdheid inzake pestgedrag is eveneens vanuit het perspectief van deze groep te rechtvaardigen, en dit vanuit een bijzondere vaststelling. Pester/slachtoffers vertonen namelijk zowel de sociale en emotionele moeilijkheden waar exclusieve slachtoffers mee kampen, als de gedragsproblemen die in verband worden gebracht met exclusieve pesters. Zij lopen net zoals passieve slachtoffers een groot risico op psychiatrische moeilijkheden. Naast deze 'interne' psychosociale problemen, vertonen zij eveneens heel wat 'externe' problemen die ook kenmerkend zijn voor exclusieve pesters, zoals gedragsproblemen (vb. agressiviteit) en delinquentie. Net als pesters blijken zij vaak afkomstig uit

⁸⁸ KALTIALA-HEINO, R. *et al.*, *l.c.*, 350; DAKE, J. A. *et al.*, *l.c.*, 174; MA, X. *et al.*, *l.c.*, 253; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 25-26; GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 386-387; YBARRA, M. L. en MITCHELL, K. J., *l.c.*, 1309; KRAHÉ, B., *o.c.*, 123.

⁸⁹ Suïcidale ideatie verwijst naar het hebben van suïcidale gedachten. (Uit: MILLER, A. L., RATHUS, J. H. en LINEHAN, M., *Dialectical behavior therapy with suicidal adolescents*, New York, Guilford Press, 2007, 9.)

⁹⁰ GINI, G. en POZZOLI, T., *l.c.*, 1063; JANSEN, D., VEENSTRA, R., ORMEL, J., VERHULST, F. C. en REIJNEVELD, S. A., 'Early risk factors for being a bully, victim, or bully/victim in late elementary and early secondary education. The longitudinal TRAILS study', *BMC Public Health*, 2011, volume 11, 440; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 31-32; GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 387; MA, X. *et al.*, *l.c.*, 253; BRADSHAW, C. P. en WAASDORP, T. E., *l.c.*, 357.

gezinnen die gekenmerkt worden door inconsistente opvoedingstechnieken en een gebrek aan emotionele warmte⁹¹.

4) De sociale omgeving

De laatste categorie wordt gevat onder de term *sociale omgeving* en betreft degenen die slechts onrechtstreeks bij het pestgebeuren betrokken zijn. Zij spelen echter een belangrijke rol vermits pesten een groepsfenomeen betreft dat voor een groot deel mogelijk wordt gemaakt door de sociale omgeving⁹². Dit betreft personen die de pesterijen niet begaan of ondergaan, maar wel deel uitmaken van de sociale context waarbinnen het pestgedrag zich voltrekt. Hiertoe behoren de *bijstaanders*, die het pesten waarnemen doch op geen enkele manier iets ondernemen om het te laten ophouden. Zij houden zich aldus buiten het pestgebeuren. Daarnaast kan de categorie van de *verdedigers* worden onderscheiden, die het opnemen voor het slachtoffer en hem of haar steunen. Verdedigers ondernemen inspanningen om het pesten te laten ophouden. Tot slot onderscheiden sommige onderzoekers ook nog de categorie van de *buitenstaanders*, die weliswaar deel uitmaken van de sociale context waarin de pesterijen plaatsvinden, doch gewoon niet gezien hebben wat er is gebeurd en geen weet hebben van de pesterijen die zich voltrekken⁹³. Naar hetgeen kenmerkend is voor bijstaanders, buitenstaanders en verdedigers werd echter veel minder onderzoek verricht dan wat pesters en slachtoffers betreft. Niettemin kunnen we vermelden dat verdedigers doorgaans meer empathisch zijn dan anderen, doch dit alleen is onvoldoende. Goed in de groep liggen en geloven in het eigen kunnen om het slachtoffer te verdedigen, zijn immers van groot belang om effectief de rol van verdediger op te nemen. De meeste verdedigers zijn vrouwelijk⁹⁴. De meeste studenten komen echter *niet* op voor slachtoffers en ondernemen niets om hen te helpen, veelal omdat ze vinden dat het niet aan hen is om zich daarmee te moeien⁹⁵.

3.4. Studies inzake traditioneel pesten onder jongeren

3.4.1. Historiek en aard van het onderzoek

Hoewel traditioneel pestgedrag een eeuwenoud fenomeen betreft, wordt het pas de laatste 30 jaar erkend als een belangrijke kwestie die de nodige aandacht en actie behoeft. Dit toegenomen bewustzijn komt zowel in de pers als in de academische wereld tot uiting en is er onder meer gekomen n.a.v. enkele dramatische gebeurtenissen, zoals suicides gepleegd door adolescenten n.a.v. pesterijen.

⁹¹ ESPELAGE, D. L., HOLT, M. K. en POTEAT, V. P., 'Individual and contextual influences on bullying. Perpetration and victimization' in *Handbook of Research on Schools, Schooling and Human Development*, MEECE, J. en ECCLES, J. S., (eds.), New York, Routledge, 2010, 148; SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 383; GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 387; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 32; YBARRA, M. L. en MITCHELL, K. J., *l.c.*, 1309; PERREN, S. *et al.*, *l.c.*, 2.

⁹² MA, X. *et al.*, *l.c.*, 256; MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 44; VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 14-16.

⁹³ MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 44; DAKE, J. A. *et al.*, *l.c.*, 178; CAMPBELL, M. A., *l.c.*, 68.

⁹⁴ MA, X. *et al.*, *l.c.*, 256; MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 46 en 247.

⁹⁵ FORERO, R. *et al.*, *l.c.*, 344.

Samen met dit bewustzijn rond pesten is ook het besef van de nood aan degelijk onderzoek naar deze problematiek toegenomen⁹⁶. Empirisch onderzoek naar dit fenomeen begon dan ook pas echt in de late jaren zeventig en vroege jaren tachtig, en dit vooral in Scandinavië. Één van de allereerste studies over pesten bij jongeren werd uitgevoerd door de Zweed Dan Olweus, die beschouwd wordt als de grondlegger van het onderzoek inzake pesten⁹⁷. Vanaf de jaren negentig werd geregeld onderzoek verricht naar pesten, ook buiten Scandinavië. Dit gebeurde veelal aan de hand van surveys⁹⁸. Niettemin dateert het leeuwendeel van het onderzoek uit de 21ste eeuw. We merken immers een significante toename op van wetenschappelijke publicaties inzake pestgedrag vanaf het jaar 2000. In dit verband dienen we melding te maken van de zogenaamde ‘school shootings’⁹⁹, die de bezorgdheid inzake pesten aanzienlijk hebben doen toenemen. Uit onderzoek bleek immers dat 71% van deze school shooters langdurig werd gepest. Deze gebeurtenissen hebben dan ook een impuls gegeven aan het onderzoek inzake traditioneel pestgedrag, voornamelijk in de Verenigde Staten¹⁰⁰.

Momenteel beschikken we over heel wat publicaties inzake traditioneel pestgedrag. De meeste van deze studies zijn gebaseerd op survey-onderzoek. Het tot op heden verrichte onderzoek vond vooral plaats in de schoolcontext. Jongeren vormen dan ook een veelvuldig bestudeerde groep. Recentelijk vinden echter steeds meer studies plaats naar pestgedrag onder volwassenen, voornamelijk aangaande pesten op het werk. Het merendeel van de studies focust op de aard en omvang van het fenomeen, evenals op risicofactoren. In de literatuur wordt de nood aan meer verklarende studies inzake klassiek pesten dan ook herhaaldelijk benadrukt¹⁰¹. Tot slot merken we op dat de toegenomen interesse in pestgedrag samengaat met een groeiend bewustzijn inzake de nadelige impact die pesten heeft op het welzijn van kinderen en adolescenten¹⁰².

3.4.2. Enkele belangrijke bevindingen

Wat betreft de *prevalentie* van traditioneel pesten, stellen we een zeer grote variatie vast tussen verscheidene studies. Dit is in grote mate te wijten aan verschillen in methodologie, zoals de methode van dataverzameling en de operationalisering van het begrip pesten. De meeste studies suggereren een prevalentie van exclusief slachtofferschap tussen 5 en 20 %; deze inzake exclusief

⁹⁶ KÖSZEGHY, A., *l.c.*, 257; ESPELAGE, D. L. en SWEARER, S. M., *l.c.*, 365; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 19-21; DAKE, J. A. *et al.*, *l.c.*, 173; CAMPBELL, M. A., *l.c.*, 68; MA, X. *et al.*, *l.c.*, 247-248.

⁹⁷ GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 381; KÖSZEGHY, A., *l.c.*, 257; MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 1-2 en 36-37; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 19; DAKE, J. A. *et al.*, *l.c.*, 173.

⁹⁸ KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 19; MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 37, 40 en 232.

⁹⁹ Het begrip ‘school shootings’ verwijst naar gewelddadige schietincidenten die plaatsvonden in een daarvoor bewust uitgekozen onderwijsinstelling, zoals deze in de Columbine High School. Zie o.m. KEITH, S. en MARTIN, M. E., ‘Cyberbullying: Creating a culture of respect in a cyber world’, *Reclaiming Children and Youth: The Journal of Strength-based Interventions*, 2005, volume 13, nr. 4, 224; DAKE, J. A. *et al.*, *l.c.*, 173.

¹⁰⁰ KÖSZEGHY, A., *l.c.*, 257-258; ESPELAGE, D. L. en SWEARER, S. M., *l.c.*, 366-367; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 20-21; DAKE, J. A. *et al.*, *l.c.*, 173.

¹⁰¹ GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 396; MA, X. *et al.*, *l.c.*, 262; MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 1, 6 en 37; KRAHÉ, B., *o.c.*, 119-121 en 144.

¹⁰² WILLIAMS, K. R. en GUERRA, N. G., *l.c.*, S14.

aderschap ligt iets lager (tussen 2 en 20 %). De percentages van pester/slachtofferschap liggen echter te erg uiteen om dienaangaande uitspraken te kunnen doen¹⁰³.

Leeftijd en geslacht werden reeds veelvuldig onderzocht als kenmerken die een potentiële risicofactor vormen bij slachtofferschap en aderschap van pestgedrag¹⁰⁴. De bevindingen inzake de aanwezigheid van een mogelijk *leeftijdseffect* zijn echter niet doorslaggevend vermits verscheidene studies dienaangaande tot tegenstrijdige resultaten komen. Sommige onderzoekers beweren dat de betrokkenheid bij pestgedrag daalt naarmate de leeftijd toeneemt¹⁰⁵, doch anderen spreken dit tegen. Deze daling kan immers verklaard worden doordat oudere kinderen sneller sociaal wenselijke antwoorden formuleren op vragen over pesten. Bovendien houden zij er, in vergelijking met jongere kinderen, een veel beperktere definitie van pestgedrag op na. Dit leidt bijgevolg tot onderrapportering, waardoor het vaststellen van een leeftijdseffect geen sinecure is¹⁰⁶. Niettemin wijzen vele onderzoeken op een toename van pestgedrag met de leeftijd, dat een piek kent in de vroege adolescentie, en gevolgd wordt door een daling tijdens de hogere jaren van het middelbaar¹⁰⁷. Leeftijd blijkt overigens een belangrijke rol te spelen bij de keuze van peststrategieën: jonge kinderen zijn eerder betrokken bij fysieke pesterijen, daar waar dit bij adolescenten vaak meer relationele en verbale vormen aanneemt¹⁰⁸. Meestal worden kinderen gepest door leeftijdsgenoten of oudere kinderen¹⁰⁹.

Wat betreft de factor *geslacht*, suggereren bevindingen afkomstig uit eerdere studies dat zowel jongens als meisjes frequent betrokken zijn bij het fenomeen pesten. Het blijkt echter moeilijk om uitspraken te doen over verschillen naar geslacht inzake prevalentie van dader- en slachtofferschap, omdat verscheidene onderzoeken elkaar wat dat betreft tegenspreken¹¹⁰. Niettemin hebben we wel een duidelijk zicht op de verschillen tussen jongens en meisjes aangaande betrokkenheid bij verschillende *vormen* van pesten. Zo zijn jongens vooral betrokken bij fysieke en verbale pesterijen. Zij engageren zich typisch in deze meer rechtstreekse vormen van pesten en worden er ook vaker het slachtoffer van. Meisjes worden eerder gepest op relationele wijze en ervaren vaker pesterijen via seksueel getinte opmerkingen of gebaren. Wat betreft aderschap maken zij eerder gebruik van relationele vormen van agressie en in mindere mate eveneens verbale. Zodoende leiden we hieruit af dat jongens meer betrokken zijn bij directe vormen van pesten; indirecte pesterijen komen eerder voor onder meisjes¹¹¹.

¹⁰³ ESPELAGE, D. L. en SWEARER, S. M., *l.c.*, 367; MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 41-42; KRAHÉ, B., *o.c.*, 121-122; GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 383; SANSONE, R. A. en SANSONE, L. A., *l.c.*, 62.

¹⁰⁴ KRAHÉ, B., *o.c.*, 122; MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 242.

¹⁰⁵ Zoals Olweus (1994) (Zie KRAHÉ, B., *o.c.*, 122.) en Smith, Madsen en Moody (1999) (Zie GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 388.).

¹⁰⁶ MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 3 en 43; GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 388; KRAHÉ, B., *o.c.*, 122.

¹⁰⁷ ESPELAGE, D. L. en SWEARER, S. M., *l.c.*, 372 en 376; WILLIAMS, K. R. en GUERRA, N. G., *l.c.*, S15.

¹⁰⁸ KRAHÉ, B., *o.c.*, 122 en 144; MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 46 en 239; CRAIG, W. M., *l.c.*, 124.

¹⁰⁹ KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 34; GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 388; MA, X. *et al.*, *l.c.*, 253.

¹¹⁰ GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 389; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 23.

¹¹¹ KRAHÉ, B., *o.c.*, 122; ESPELAGE, D. L. en SWEARER, S. M., *l.c.*, 371; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 23 en 77;

MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 46 en 239; WILLIAMS, K. R. en GUERRA, N. G., *l.c.*, S20; CRAIG, W. M., *l.c.*, 123-124; GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 389.

Tot slot dient vermeld dat jongens voornamelijk pesterijen ervaren uitgaande van andere jongens, daar waar meisjes zowel door jongens als meisjes worden gepest¹¹².

3.5. Conclusie

De doelstelling van dit hoofdstuk bestond erin tot een zo goed mogelijk begrip te komen van het fenomeen traditioneel pesten onder jongeren. Dit gebeurde vooreerst door te benadrukken dat enkel intentioneel agressief gedrag dat plaatsvindt binnen vertrouwde sociale interacties kan omschreven worden als pestgedrag. Het machtsonevenwicht tussen pester en slachtoffer speelt hierbij een cruciale rol. Daarenboven dienen handelingen *herhaaldelijk* te worden gesteld vooraleer sprake kan zijn van pesterijen. Tevens werd duidelijk dat pestgedrag meer of minder zichtbaar en rechtstreeks kan zijn naargelang de vorm waaronder het zich manifesteert: fysiek, verbaal, relationeel of seksueel. Veel slachtoffers ervaren bovendien meer dan één type van pesterijen. Vervolgens trachtten we het fenomeen klassiek pesten meer tastbaar en begrijpbaar te maken middels een overzicht van de verschillende personen die een rol spelen in de sociale context waar pestgedrag plaatsvindt. Hieruit bleek dat klassiek pesten een groepsfenomeen betreft dat geenszins vereenvoudigd mag worden tot een probleem tussen pester en slachtoffer. We onderscheidden vier hoofdcategorieën van personen, die echter een andere rol kunnen aannemen naargelang de sociale setting waarin men zich bevindt. Vooreerst zijn er de *exclusieve daders* die de pesterijen stellen of openlijk aanmoedigen. Zij hebben doorgaans een dominante, assertieve persoonlijkheid en houden er positieve attitudes ten aanzien van geweld op na. Ze zijn bovendien geregeld betrokken bij heel wat ander antisociaal en agressief gedrag zoals vandalisme en middelenmisbruik. Hierbij wezen we er op dat pestgedrag deel kan uitmaken van een meer algemeen patroon van antisociaal gedrag. De tweede categorie betreft de *exclusieve slachtoffers*. Zij ondergaan het pestgedrag en hebben doorgaans weinig sociale contacten. Van belang is dat slachtoffers vaak heel wat psychologische en sociale problemen vertonen die verband houden met hun victimisatie. Daarnaast zijn er de *pester/slachtoffers* die anderen pesten, doch ook zelf gepest worden. Zij vertonen weinig sociale vaardigheden en een hoge mate van hyperactiviteit. Dit is een bijzondere groep die de nodige aandacht behoeft omdat zij enerzijds de interne psychosociale problemen ervaren waar ook slachtoffers mee kampen en anderzijds de externe (gedrags)problemen die eveneens kenmerkend zijn voor pesters. Als vierde en laatste categorie onderscheiden we de *sociale omgeving* waartoe de personen behoren die slechts onrechtstreeks betrokken zijn bij het pestgebeuren. Zij spelen echter een niet te onderschatten rol vermits pesterijen voor een groot deel mogelijk worden gemaakt door de sociale omgeving. Bijgevolg kan deze een belangrijke factor vormen in het laten ophouden van pestgedrag. De laatste paragraaf liet ons toe deze masterproef te kaderen binnen het eerder gevoerd onderzoek naar traditioneel pestgedrag. We stelden vast dat dit fenomeen slechts de laatste 30 jaar op systematische wijze in kaart wordt gebracht. Het leeuwendeel

¹¹² MA, X. *et al.*, *l.c.*, 255; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 23 en 34; DAKE, J. A. *et al.*, *l.c.*, 174.

van het gevoerde onderzoek vond plaats in de schoolcontext en is gebaseerd op de survey-benadering. Tot slot kwamen enkele belangrijke bevindingen uit eerdere studies aan bod. Hieruit bleek dat meisjes en oudere kinderen doorgaans betrokken zijn bij indirecte types van pestgedrag, daar waar jongens en jongere kinderen eerder in aanraking komen met directe pestvormen.

4. Cyberpesten onder jongeren

4.1. Inleiding

Dit hoofdstuk tracht een genuanceerde kijk te geven op het fenomeen cyberpesten aan de hand van verscheidene aspecten. Vooreerst staan we stil bij het begrip nieuwe media, dat verwijst naar de nieuwe technologieën waarlangs deze vorm van pesten plaatsgrijpt. Zonder het bestaan van deze media zou deze vorm van pesten immers niet mogelijk zijn. Vervolgens gaan we nader in op het concept cyberpesten. Dit gebeurt middels een omschrijving van het begrip en de diverse vormen waaronder dit gedrag zich manifesteert, evenals aan de hand van enkele kenmerken typerend voor elektronische pesterijen. Op die manier krijgen we een zicht op hetgeen digitaal pesten een aparte vorm van pesten maakt en onderscheidt van traditioneel pestgedrag. Nadien besteden we aandacht aan de verscheidene personen die betrokken zijn bij cyberpesten en de rol die zij spelen binnen de bredere sociale context waarin dit plaatsgrijpt. Naar analogie van het vorige hoofdstuk wordt hier achtereenvolgens ingegaan op de exclusieve pesters, de exclusieve slachtoffers, de pester/slachtoffers en de bredere sociale omgeving. We staan eveneens stil bij de samenhang tussen klassiek en elektronisch pestgedrag, een aspect dat veel aandacht krijgt in de literatuur. Niettemin het onderzoek naar cyberpesten zich nog in een beginstadium bevindt¹¹³, reikt het daaropvolgende deel een korte beschrijving aan van de historiek en aard van het huidige onderzoek naar cyberpesten, evenals enkele belangrijke bevindingen die uit eerdere studies naar voren komen. Tot slot volgt een conclusie.

4.2. Nieuwe media: het gebruik van internet en gsm door jongeren

Kenmerkend voor cyberpesten is dat het plaatsgrijpt via nieuwe technologieën, ook wel *nieuwe media* genoemd¹¹⁴. Over deze term bestaat echter geen conceptuele duidelijkheid vermits verscheidene onderzoekers er een andere invulling aan geven. Niettemin kunnen we stellen dat het begrip verwijst naar de nieuwe informatie- en communicatietechnologieën sinds de zogenaamde ‘digitale revolutie’ van eind jaren tachtig¹¹⁵. Kenmerkend voor deze vooruitgang is de opkomst van het internet en het gebruik van de gsm; de term ‘nieuwe media’ doelt dan ook in het bijzonder op deze twee technologische middelen. Typerend is hun hoge snelheid, evenals de mogelijkheid om altijd en overal

¹¹³ SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 376.

¹¹⁴ LEMBRECHTS, L., *l.c.*, 21.

¹¹⁵ LISTER, M., DOVEY, J., GIDDINGS, S., GRANT, I. en KELLY, K., *New media: a critical introduction: second edition*, London, Routledge, 2009, 10; VAN DIJK, J. A. G. M., *De netwerkmaatschappij: sociale aspecten van nieuwe media*, Alphen aan den Rijn, Samsom (Kluwer), 2001, 16-17.

bereikbaar te zijn. Op die manier hebben zij sociale interactie en communicatie danig gewijzigd. Deze twee middelen staan centraal bij het fenomeen cyberpesten, vermits zij de kanalen vormen waarlangs digitale pesterijen plaatsgrijpen¹¹⁶.

Oudere generaties zien het internet vooral als een hulpbron van informatie. Ook voor adolescenten is de toegankelijkheid tot informatie sinds de intrede van het internet aanzienlijk vergemakkelijkt, doch voor hen vormen het internet en de gsm veeleer *communicatie-instrumenten die essentieel zijn in de uitbouw van hun sociaal leven*¹¹⁷. Kenmerkend is bovendien dat hun online en offline communicatie zeer geïntegreerd door elkaar verloopt. Sociale interacties hebben zich zelfs in grote mate verplaatst van persoonlijke contacten naar virtuele contacten via de gsm en het internet¹¹⁸. Voor jongeren geldt dit des te meer, vermits zij heel frequent gebruikmaken van deze nieuwe technologieën. Uit onderzoek blijkt namelijk dat de overgrote meerderheid van de westerse adolescenten over een eigen gsm beschikt en thuis toegang heeft tot het internet¹¹⁹. Heel wat jongeren trachten daarenboven hun online activiteiten te verbergen voor hun ouders¹²⁰. Hun technologische kennis, gecombineerd met de mogelijkheid om zich langdurig online te begeven zonder veel ouderlijk toezicht, stelt hen echter eveneens aan een aantal risicovolle situaties bloot. Nieuwe media vormen immers niet enkel een gemakkelijk middel om *sociale contacten te onderhouden en een veelheid aan informatiebronnen te raadplegen*, maar kunnen ook aanleiding geven tot negatieve ervaringen ten gevolge van de risico's die ze in zich dragen. Dergelijk *risicovol gedrag* impliceert bijvoorbeeld blootstelling aan geweld en pornografie, evenals ervaringen met cyberpesten¹²¹. Ook hier hebben deze nieuwe media immers nieuwe mogelijkheden gecreëerd.

4.3. Het concept cyberpesten nader bekeken

Het concept cyberpesten, waarnaar ook wordt verwezen met de begrippen elektronisch en digitaal pesten¹²², werd reeds in punt 2.2. gedefinieerd. Hieruit bleek dat cyberpesten omschreven kan worden als (1) *herhaaldelijk* (2) *intentioneel agressief gedrag* gesteld door één of meerdere personen via (3) *technologie*, waarbij de gepeste persoon (4) moeilijkheden ervaart om zich hiertegen te verdedigen, wat een *machtsonevenwicht* impliceert. In deze paragraaf bouwen we hierop verder. Bovenstaande criteria vormen immers niet de enige aspecten die elektronisch pestgedrag kenmerken. Doorheen de literatuurstudie identificeerden we namelijk vijf karakteristieke typerend voor

¹¹⁶ MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 211; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 2.

¹¹⁷ KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 2-3.

¹¹⁸ WILLIAMS, K. R. en GUERRA, N. G., *l.c.*, S15; CAMPBELL, M. A., *l.c.*, 70.

¹¹⁹ CAMPBELL, M. A., *l.c.*, 70; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 182; AGATSTON, P. W., KOWALSKI, R. en LIMBER, S., 'Students' perspectives on cyber bullying', *Journal of Adolescent Health*, 2007, volume 41, issue 6, supplement, S60.

¹²⁰ FEINBERG, T. en ROBEY, N., 'Cyberbullying', *Principal Leadership*, 2008, volume 9, nr. 1, 10; WILLIAMS, K. R. en GUERRA, N. G., *l.c.*, S15.

¹²¹ AGATSTON, P. W. *et al.*, *l.c.*, S59; YBARRA, M. L. en MITCHELL, K. J., *l.c.*, 1308; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 8-9 en 14; CAMPBELL, M. A., *l.c.*, 68-69; WILLIAMS, K. R. en GUERRA, N. G., *l.c.*, S14; RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., *l.c.*, 564 en 570.

¹²² VEENSTRA, S. *et al.*, *l.c.*, 77; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 1.

cyberpesten, die tevens belangrijke onderscheidende criteria vormen met klassieke pesterijen. Hier gaan we nu kort op in.

(1) De nieuwe technologieën waarlangs digitaal pesten plaatsgrijpt bieden *de mogelijkheid tot anonimiteit van de pester*. Eerder onderzoek wees uit dat heel wat slachtoffers (cijfers variëren van 20 % tot meer dan 50 %) de identiteit van hun dader niet kennen¹²³. (2) Bij cyberpesten wordt gebruik gemaakt van media waarbij men met één druk op de knop *een zeer breed publiek* bereikt. De sociale context is bijgevolg vaak ruimer dan bij traditioneel pesten, wat meer schaamtegevoelens in de hand werkt¹²⁴. (3) Digitale pestvormen worden eveneens gekenmerkt door hun *continuïteit*, wat verwijst naar het blijvend karakter van de gedeelde informatie die vaak gedurende lange tijd online blijft staan, waardoor men er steeds opnieuw mee wordt geconfronteerd. Ook ontvangen berichten of foto's kan men steeds opnieuw bekijken. Zo kan een eenmalige handeling een voortdurende vernedering teweegbrengen¹²⁵. (4) Voorts is er de *afwezigheid van een directe confrontatie tussen pester en slachtoffer*. Daders zijn ver verwijderd van hun slachtoffers en zodoende eveneens van de impact die hun handelingen bij de slachtoffers teweegbrengen, waardoor ze soms verder durven te gaan dan in de 'echte' wereld¹²⁶. (5) Een laatste karakteristiek betreft de *grotere toegankelijkheid van het slachtoffer*. Bij traditionele pesterijen is doorgaans sprake van een welomschreven afbakening in de tijd waar de pester toegang heeft tot het slachtoffer, zoals bijvoorbeeld tussen 8 en 16 uur op school. Dit is echter niet het geval bij cyberpesten, waar er quasi geen ontsnappen is aan het pestgedrag vermits het slachtoffer altijd en overal waar hij toegang heeft tot het internet of zijn gsm pesterijen kan ervaren. Daarom kunnen we stellen dat cyberpesten *breder is in tijd en ruimte* dan klassiek pesten¹²⁷. De quasi onmogelijkheid om aan de pesterijen te ontsnappen, de meer geavanceerde technologische vaardigheden of anonimiteit van de pester en het brede publiek waarover men doorgaans beschikt, geven uiting aan het machtsonevenwicht bij cyberpesten¹²⁸.

Bij cyberpesten maakt men gebruik van elektronische middelen waarmee men zich engageert in pestgedrag. Deze middelen betreffen in hoofdzaak de gsm en het internet, die elk over een aantal communicatiemodaliteiten beschikken waarlangs cyberpesten kan plaatsgrijpen¹²⁹. Wat betreft de mobiele telefoon onderscheiden we drie communicatiemodaliteiten: *sms* (het verzenden van tekstuele

¹²³ HINDUJA, S. en PATCHIN, J. W., 'Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization', *Deviant Behavior*, 2008, volume 29, 133; WILLIAMS, K. R. en GUERRA, N. G., *l.c.*, S21; SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 379 en 382; MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 219; FEINBERG, T. en ROBEY, N., *l.c.*, 11; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 14 en 62-65; RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., *l.c.*, 570; VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 36.

¹²⁴ KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 61-62 en 183-184.

¹²⁵ DOOLEY, J. J. *et al.*, *l.c.*, 183; MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 38-39; VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 36; RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., *l.c.*, 565.

¹²⁶ RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., *l.c.*, 565; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 1.

¹²⁷ FEINBERG, T. en ROBEY, N., *l.c.*, 10; RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., *l.c.*, 564-565; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 1 en 61-63.

¹²⁸ DOOLEY, J. J., PYZALSKI, J. en CROSS, D., 'Cyberbullying versus face-to-face bullying: A theoretical and conceptual review', *Zeitschrift für Psychologie – Journal of Psychology*, 2009, volume 217, nr. 4, 184; VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 36; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 62.

¹²⁹ PERREN, S. *et al.*, *l.c.*, 1; SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 376; RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., *l.c.*, 565; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 46 en 51.

berichten), *mms* (het verzenden van afbeeldingen of filmpjes, veelal opgenomen met een gsm-camera) en het plegen van intimiderende of zwijgende *telefoontjes*. Wanneer pesterijen via het internet plaatsvinden, wordt doorgaans één van de volgende zes modaliteiten gehanteerd: *e-mail* (elektronisch postverkeer), *chatrooms en instant messengers* (waar mensen ‘praten’ met elkaar door het typen van berichten die vervolgens verschijnen op het scherm van de persoon waarmee men communiceert), *weblogs* (online ‘dagboeken’), *interactieve spelletjes* op het internet (waar men kan communiceren met medespelers), *sociale netwerksites* (websites waarop mensen een profiel aanmaken van zichzelf met foto’s en informatie) of andere *websites*¹³⁰. Uit studies verricht in het Verenigd Koninkrijk en Australië blijkt dat de meeste cyberslachtoffers gepest worden via sms, gevolgd door chatrooms en e-mail¹³¹. Ook Raskauskas en Stoltz (2007) en Smith et al. (2008) stelden vast dat pesten via sms de hoogste prevalentie vertoont¹³².

Het fenomeen cyberpesten omvat een grote diversiteit aan gedragingen. Deze verschijningsvormen zullen we categoriseren op basis van meerdere indelingen die in de literatuur terug te vinden zijn¹³³. Vooreerst kan naar analogie met klassiek pestgedrag een onderscheid worden gemaakt tussen directe en indirecte vormen van elektronisch pesten. *Direct pesten* impliceert onmiddellijke betrokkenheid van het slachtoffer vermits de pester hem rechtstreeks berichten, afbeeldingen, e.d. verstuurt. Bij *indirecte vormen* is daarentegen niet noodzakelijk sprake van medeweten van het slachtoffer omdat de dader hier andere personen inschakelt om iemand te pesten. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer men een haatwebsite opricht waar iedereen negatieve commentaar over het slachtoffer kan posten¹³⁴. Meer specifiek maken we een onderscheid tussen vier directe pestvormen (fysiek, verbaal, non-verbaal en sociaal cyberpesten) en vier indirecte pestvormen (outing and trickery, verpersonificatie, kwaadsprekerij en populariteitstests), die hieronder worden besproken.

Direct cyberpesten

Vooreerst onderscheiden we *fysieke* pesterijen, die virtuele diefstallen of beschadigingen betreffen. Hiertoe behoren onder meer het versturen van computervirussen of grote bestanden naar het slachtoffer, zodat diens computer vastloopt, evenals het hacken van diens e-mailadres en het paswoord wijzigen. Ook het stelen van private of vertrouwelijke informatie door het hacken van een computer betreft fysiek cyberpesten. Een tweede vorm betreft *verbaal* elektronisch pesten en impliceert

¹³⁰ Dit overzicht inzake communicatiemodaliteiten van cyberpesten is gebaseerd op de volgende indelingen: KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 1, 42 en 51-57; MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 7; CAMPBELL, M. A., *l.c.*, 69; FEINBERG, T. en ROBEY, N., *l.c.*, 10; SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 376-377.

¹³¹ CAMPBELL, M. A., *l.c.*, 70.

¹³² RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., *l.c.*, 567; SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 376, 379 en 382.

¹³³ Zie WALRAVE, M., DEMOULIN, M., HEIRMAN, W. en VAN DER PERRE, A., *Cyberpesten: Pesten in bits & bytes*. Brussel: FOD Economie. Observatorium van de Rechten op Internet, Brussel, februari 2009, 27-30. (onderzoeksrapport); KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 46-51; VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 37-40; FEINBERG, T. en ROBEY, N., *l.c.*, 12.

¹³⁴ WALRAVE, M. *et al.*, *o.c.*, 27; VANDEBOSCH, H. en VAN CLEEMPUT, K., *l.c.*, 1352; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 44-45; VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 37.

pesterijen door middel van geschreven woorden. Meestal omvat dit een vorm van cyberpesten waarnaar men verwijst met de term flaming. *Flaming* betekent het versturen van beledigende, vernederende, agressieve of bedreigende berichten via een elektronisch middel. Ook het versturen van seksueel suggestieve boodschappen betreft een vorm van verbaal cyberpesten. Tevens onderscheidt de literatuur *non-verbale* vormen van direct pesten, die pesterijen door middel van beeldmateriaal (al dan niet bewerkte foto's, afbeeldingen of videoclips) omvatten. Het betreft doorgaans materiaal dat met een gsm of fotocamera werd gemaakt en vervolgens verspreid werd via het internet of per gsm. Het slachtoffer kan de ontvanger zijn van het beeldmateriaal of kan afgebeeld zijn op materiaal dat naar anderen wordt verstuurd. Het beeldmateriaal is op de één of andere manier beschamend of kwetsend voor de ontvanger of de afgebeelde persoon. Ook pornografische of obscene afbeeldingen behoren hiertoe, evenals bedreigende illustraties zoals bloederige taferelen. Een bijzondere variant van pesterijen via filmpjes betreft het zogenaamde *happy slapping*, wat ook fysiek gewelddadig is. Hierbij slaat men iemand in elkaar, terwijl iemand anders het geweld filmt met een camera (vaak via gsm). De video met het incident wordt vervolgens op het internet geplaatst en gedeeld met vele anderen. Als laatste vorm wat betreft direct cyberpesten vermelden we *sociaal* online pesten, wat verwijst naar de opzettelijke uitsluiting uit een online groep zoals een chatbox of discussieruimte¹³⁵.

Indirect cyberpesten

Een eerste vorm van indirect cyberpesten betreft het zogenaamde *outing and trickery*. Outing verwijst naar het delen van persoonlijke of gênante informatie met anderen. Trickery betekent iemand erin luizen door hem te overhalen dergelijke gevoelige informatie te onthullen over zichzelf en deze vervolgens door te sturen naar anderen. In dit geval verzendt de pester een online privégesprek met vertrouwelijke informatie of foto's aan anderen. Tevens kan sprake zijn van hetgeen in de literatuur *impersonation* of *masquerade* wordt genoemd. Dit verwijst naar *verpersonificatie* of het zich voordoen als iemand anders. Hierbij neemt de pester de identiteit aan van het slachtoffer door zich op het internet uit te geven voor die persoon of door in te breken in diens account en zodoende op naam van het slachtoffer beledigende of agressieve berichten te verzenden. Zo lijkt het alsof het slachtoffer zelf deze zaken verstuurd heeft. Een ander geval van impersonation betreft het misleiden van het slachtoffer door zich uit te geven voor iemand anders of het wachtwoord van diens persoonlijk profiel te stelen en vervolgens dit profiel te wijzigen met vernederende of aanstootgevende informatie. Daarnaast is ook *denigration* of *kwaadsprekerij* een vorm van indirect elektronisch pesten. Dit omvat het verspreiden van roddels of kleinerende informatie om iemands reputatie of relaties te beschadigen. Een variant hiervan zijn haatwebsites, die volledig gewijd zijn aan één of meerdere personen. Hierop kan iedereen beledigende of vernederende commentaar posten over het slachtoffer. Tot slot

¹³⁵ FEINBERG, T. en ROBEY, N., *l.c.*, 12; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 47-51; VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 37-39; LEMBRECHTS, L., *l.c.*, 21-23; MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 7; SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 376; VANDEBOSCH, H. en VAN CLEEMPUT, K., *l.c.*, 1352.

onderscheiden we als laatste indirecte pestvorm de websites waarop *populariteitstests* worden gehouden. Hier kan men stemmen op de ‘minst leuke’ of ‘lelijkste’ klasgenoot¹³⁶.

Tot slot wijzen een aantal auteurs erop dat het van belang is een onderscheid te maken tussen de verschillende types van cyberpesten in plaats van elektronisch pesten te beschouwen als een globale categorie. De uitingvormen waaronder dit gedrag zich manifesteert verschillen immers grondig van elkaar qua kenmerken en vertonen een zekere specificiteit¹³⁷. Wij focussen ons in dit onderzoek echter niet op de specifieke eigenheid van een bepaalde pestvorm doch wel op een algemene vergelijking tussen traditionele en digitale vormen van pesten naar daderschap, slachtofferschap en gevolgen.

4.4. Cyberpesten: wie speelt welke rol? Betrokken personen en hun rollen

Ook cyberpesten vindt plaats in een welbepaalde sociale context waar exclusieve pesters, exclusieve slachtoffers, pester/slachtoffers en de ruimere sociale omgeving deel van uitmaken. Achtereenvolgens gaan we in op voornoemde categorieën. Gezien de recente aard van het onderzoek naar cyberpesten is echter nog niet veel geweten over de typische kenmerken van deze betrokkenen. We kunnen dan ook slechts een beknopt overzicht geven van hetgeen hierover bekend is.

1) Exclusieve cyberpesters en hun kenmerken

Hoewel er veel speculatie is over de karakteristieken van cyberpesters, werden slechts weinig van deze kenmerken op basis van wetenschappelijk onderzoek bevestigd¹³⁸. Niettemin kunnen we melding maken van enkele typische karakteristieken. Zo suggereren Vlaamse studies dat de frequentie van cyberpesten hoger ligt in het technisch, beroeps- en kunstonderwijs dan in het algemeen secundair onderwijs. Lembrechts (2011) vond echter geen verschil naar studierichting, doch zij bestudeerde slechts één vorm van cyberpesten, namelijk pesterijen via foto's¹³⁹. Net zoals traditionele pesters lijken cyberpesters er voorts een slechtere relatie met hun zorgverstrekkers op na te houden in vergelijking met hun leeftijdsgenoten. Bovendien engageren ze zich vaker dan niet-pesters in delinquent gedrag en frequent middelengebruik¹⁴⁰. Op basis van deze kenmerken lijken heel wat cyberpesters gelijkaardige karakteristieken te vertonen als klassieke pesters. Naar de gelijkenissen en verschillen tussen beide dient echter verder onderzoek te worden verricht¹⁴¹. Verder blijkt uit eerdere studies dat cyberpesters er heel wat uiteenlopende redenen op nahouden om over te gaan tot digitale pesterijen. Vooreerst is de drijfveer bij sommige adolescenten *verveling*. Zij stellen hun gedragingen eerder met het oog op plezier en entertainment dan vanuit de wens om het slachtoffer te kwetsen. Niettemin is het net de

¹³⁶ VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 39-40; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 48-49; FEINBERG, T. en ROBEY, N., *l.c.*, 12; CAMPBELL, M. A., *l.c.*, 69; VANDEBOSCH, H. en VAN CLEEMPUT, K., *l.c.*, 1352.

¹³⁷ SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 377 en 384; LEMBRECHTS, L., *l.c.*, 22.

¹³⁸ KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 57.

¹³⁹ LEMBRECHTS, L., *l.c.*, 24 en 32; VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 184.

¹⁴⁰ YBARRA, M. L. en MITCHELL, K. J., *l.c.*, 1312; FEINBERG, T. en ROBEY, N., *l.c.*, 11.

¹⁴¹ KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 58-59.

vernedering van het slachtoffer die voor ‘het plezier’ zorgt. Daarnaast onderscheiden we degenen die uit zijn op *macht*. Zij lijken het meest op de typische klassieke pester, die ook gedreven wordt door het verlangen om controle en autoriteit uit te oefenen over anderen. Voorts blijkt *vergelding* een veelvuldig terugkerend motief. Deze cyberpesters zien zichzelf als iemand die uit is op gerechtigheid, door wraak te nemen voor pesterijen ten aanzien van zichzelf of anderen. Tot slot merken we op dat ook andere motieven een rol kunnen spelen, zoals *aandacht* en *jaloerie*¹⁴².

2) Exclusieve cyberslachtoffers en hun kenmerken

Vooreerst bemerken we dat cyberpesters hun slachtoffer veelal persoonlijk kennen. Eerdere studies wezen namelijk uit dat daders zich meestal richten op iemand die ze kennen vanuit hun conventionele omgeving in de ‘echte’ wereld¹⁴³. Voorts maken cyberslachtoffers frequenter gebruik van het internet dan niet-slachtoffers. Het hoeft niet te verbazen dat wie veel tijd doorbrengt op het internet een groter risico loopt op slachtofferschap van digitale pesterijen, gezien de methoden waarlangs cyberpesten plaatsgrijpt. Cyberslachtoffers ervaren doorgaans meer sociale angst en depressiviteit dan hun leeftijdsgenoten, evenals een lager gevoel van eigenwaarde. Daarnaast vertonen ze dikwijls gevoelens van frustratie, boosheid en verdriet, wat een gevolg kan zijn van het slachtofferschap¹⁴⁴. Heel wat cyberslachtoffers komen bovendien ook in aanraking met traditionele pesterijen. Dit komt aan bod in punt 4.5. Tot slot wijzen we op het significant verband tussen slachtoffer- en daderschap bij digitaal pesten, in die zin dat daders slachtoffers worden en omgekeerd. Vroeger slachtofferschap is immers een sterke voorspeller voor daderschap en vroeger daderschap voor slachtofferschap¹⁴⁵.

3) De gecombineerde cyberpester/slachtoffers en hun kenmerken

Cyberpester/slachtoffers hebben dikwijls te lijden onder inconsistente opvoedingspraktijken en vertonen vaak allerlei probleemgedrag zoals alcoholmisbruik. Deze kenmerken delen zij aldus met cyberpesters. Daarnaast lijken zij de meest ernstige psychosociale aandoeningen te vertonen, meer dan exclusieve cyberpesters en exclusieve cyberslachtoffers. Zodoende ervaart deze groep zowel gedrags- als psychosociale problemen, een eigenschap die ze deelt met klassieke pester/slachtoffers¹⁴⁶.

4) De sociale omgeving

Ook bij cyberpesten wordt de sociale context vervolledigd door de ruimere sociale omgeving die gevormd wordt door de personen die niet rechtstreeks betrokken zijn bij het pestgedrag doch het

¹⁴² KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 59-61; FEINBERG, T. en ROBEY, N., *l.c.*, 11.

¹⁴³ YBARRA, M. L. en MITCHELL, K. J., *l.c.*, 1311.

¹⁴⁴ VANDEBOSCH, H. en VAN CLEEMPUT, K., *l.c.*, 1357; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 83-85; SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 383; HINDUJA, S. en PATCHIN, J. W., *l.c.*, 130; WALRAVE, M. en HEIRMAN, W., *l.c.*, 69.

¹⁴⁵ LEMBRECHTS, L., *l.c.*, 21 en 23; WALRAVE, M. en HEIRMAN, W., *l.c.*, 59 en 69.

¹⁴⁶ YBARRA, M. L. en MITCHELL, K. J., *l.c.*, 1312-1315.

gebeuren wel waarnemen en aldus weet hebben van de pesterijen. Eerder benadrukten we reeds dat dit publiek doorgaans ruimer is dan bij klassiek pesten¹⁴⁷. Voor zover ons bekend werd naar het profiel van deze categorie echter nog geen wetenschappelijk onderzoek verricht. Niettemin suggereert de literatuur dat de reactie van online bijstaanders zou kunnen verschillen van deze in klassieke pestsituaties. Veelal durft men bij klassiek pesten niet in te grijpen uit angst voor represailles. Dit zou minder spelen in de online wereld omdat de kans op negatieve gevolgen voor bijstaanders kleiner is door de mogelijkheid tot anonimiteit. Hierdoor kan er meer steun zijn voor het slachtoffer, doch dit is slechts een hypothese¹⁴⁸.

4.5. Overlap van cyberpesten en traditioneel pesten

Hetgeen centraal staat in deze paragraaf betreft de vaststelling dat heel wat jongeren zowel betrokken zijn bij traditionele als elektronische pesterijen. Zo blijkt slachtofferschap van klassiek pestgedrag veelvuldig voor te komen onder jongeren betrokken bij cyberpesten. De studie van Ybarra en Mitchell (2004) stelde vast dat ongeveer de helft van de cyberpester/slachtoffers en van de exclusieve cyberslachtoffers het doelwit vormde van traditionele pesterijen. Zodoende vormen het internet en de gsm voor heel wat kinderen een verlenging van pesterijen in de offline wereld. Dit survey-onderzoek kwam eveneens tot de vaststelling dat de helft van de cyberpesters het slachtoffer werd van klassiek pesten¹⁴⁹. Op basis van deze bevindingen formuleerden Ybarra en Mitchell de hypothese dat sommige *slachtoffers van klassieke pesterijen* elektronische middelen gebruiken om anderen te pesten en zodoende *cyberpesters worden, als een vorm van wraak*¹⁵⁰. Raskauskas en Stoltz (2007) vonden echter geen ondersteuning voor deze hypothese, doch in de literatuur wordt erop gewezen dat hun steekproef (N = 84) te klein was om een adequate test van de hypothese te voorzien. Zij stelden wel vast dat de meerderheid van de elektronische slachtoffers ook te lijden had onder traditionele pesterijen en dat de meeste cyberpesters ook klassieke pesters waren. Zij suggereren hierbij dat pestgedrag aanvangt in de offline wereld en vervolgens soms (maar niet altijd) voortduurt in de online wereld¹⁵¹. Uit de studie van Smith et al. (2008) bleek eveneens dat veel cyberslachtoffers ook klassieke slachtoffers zijn, en veel cyberpesters klassieke pesters. Dit onderzoek vond wel bevestiging voor de *Ybarra en Mitchell-hypothese* en wees bovendien uit dat de meerderheid van de traditionele slachtoffers die cyberpesterijen plegen eigenlijk traditionele pester/slachtoffers zijn. Heel wat exclusieve cyberslachtoffers bleken overigens ook traditionele pester/slachtoffers te zijn¹⁵². Recent onderzoek van Perren et al. (2010) wees evenzeer op een significante associatie tussen elektronisch en klassiek pestgedrag vermits een groot deel van de klassieke pesters, slachtoffers en pester/slachtoffers

¹⁴⁷ KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 61-62 en 183-184.

¹⁴⁸ VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 42-43.

¹⁴⁹ YBARRA, M. L. en MITCHELL, K. J., *l.c.*, 1312-1315.

¹⁵⁰ YBARRA, M. L. en MITCHELL, K. J., *l.c.*, 1313; SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 377; RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., *l.c.*, 566.

¹⁵¹ RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., *l.c.*, 564 en 568-571; SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 377 en 383.

¹⁵² SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 376, 380 en 383.

betrokken bleek bij cyberpesten als dader of slachtoffer¹⁵³. Wat betreft de situatie in Vlaanderen bevestigt eerder onderzoek van Vandebosch et al. (2006) de sterke samenhang tussen traditioneel en cyberpesten. *Heel wat betrokkenen bij klassiek pesten blijken hun rol te behouden in de online wereld*, in die zin dat klassieke pesters cyberpesters blijven en klassieke slachtoffers cyberslachtoffers. Het pestgebeuren dat zich voltrekt in het echte leven lijkt aldus verder te duren in de virtuele wereld. Deze studie vond echter geen bevestiging voor de hypothese dat traditionele slachtoffers wraak nemen door digitale pesterijen te begaan¹⁵⁴. Omwille van deze tegenstrijdige bevindingen is verder onderzoek naar de Ybarra en Mitchell-hypothese aangewezen¹⁵⁵. Hier trachten we in deze masterproef dan ook aan tegemoet te komen: de overlap tussen traditioneel en elektronisch pesten staat centraal in onderzoeksvraag twee.

De bovenstaande bevindingen laten ons toe een grote samenhang inzake klassiek en digitaal pesten waar te nemen. Niettemin suggereren deze vaststellingen eveneens dat een belangrijk aandeel van de jongeren betrokken bij cyberpesten niét betrokken is bij klassiek pestgedrag. Niettegenstaande heel wat cyberpesters en -slachtoffers hun rol behouden doorheen de ‘echte’ en virtuele wereld, zijn een groot aantal onder hen aldus géén traditionele pesters of slachtoffers¹⁵⁶.

4.6. Studies inzake cyberpesten onder jongeren

4.6.1. Historiek en aard van het onderzoek

Gezien de recente aard van het fenomeen is cyberpesten slechts recentelijk onder de aandacht gekomen van de academische wereld; zodoende vormt het dan ook een relatief nieuw en groeiend onderzoeksdomein. De literatuur wijst er bovendien herhaaldelijk op dat het onderzoek naar digitaal pesten zich nog in een beginstadium bevindt¹⁵⁷. Het bewustzijn inzake het bestaan van cyberpesten situeert zich vanaf het jaar 2000-2001. Dit is tevens de periode waarin de pers voor het eerst melding maakt van gevallen van cyberpesten. Deze persberichten handelden in het begin voornamelijk over pesterijen via e-mail of sms. Ook wetenschappelijke studies¹⁵⁸ beperkten zich in dit beginstadium vaak tot deze twee vormen van cyberpesten. Tot halverwege de jaren 2000 was het aantal beschikbare artikelen evenwel zeer gering. De laatste 4 à 5 jaar kwam hier echter verandering in en verschenen heel wat academische publicaties inzake elektronisch pesten¹⁵⁹. Niettemin werd in België nog niet veel empirisch onderzoek verricht naar digitale pesterijen; dit met uitzondering van de studies van

¹⁵³ PERREN, S. *et al.*, *l.c.*, 5-6.

¹⁵⁴ VANDEBOSCH, H. en VAN CLEEMPUT, K., *l.c.*, 1368; VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 143-144 en 184-185.

¹⁵⁵ SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 383.

¹⁵⁶ YBARRA, M. L. en MITCHELL, K. J., *l.c.*, 1313; SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 383; RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., *l.c.*, 570-571.

¹⁵⁷ MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 7; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 1 en 14; SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 376.

¹⁵⁸ Zie bijvoorbeeld NORET, N. en RIVERS, I., *The prevalence of bullying by text message or email: Results of a four year study*, Cardiff, 31 maart 2006 (lezing, gehouden op de British Psychological Society Annual Conference in Cardiff).

¹⁵⁹ MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 38; SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 376-377.

Vandebosch et al., waarbij voornamelijk de situatie in Vlaanderen in kaart werd gebracht¹⁶⁰. Hun eerste studie dateert van 2005-2006¹⁶¹. Tijdens de uitvoering van deze masterproef verscheen overigens een Vlaams onderzoek van Lembrechts (2011), meerbepaald naar cyberpesten via foto's¹⁶². Tot slot merken we op dat de kwestie tot nog toe voornamelijk werd geassocieerd met kinderen en jongeren. Bijgevolg werd ook onderzoeksmatig aan deze groep de meeste aandacht besteed¹⁶³.

4.6.2. Enkele belangrijke bevindingen

Wat betreft de *prevalentie* van elektronisch pesten bestaan grote verschillen tussen studies. Niettemin stelden we vast dat het percentage van slachtofferschap en daderschap in de meerderheid van de onderzoeken schommelt tussen 5 en 15 %. Naar analogie van klassiek pesten blijken cijfers inzake daderschap doorgaans wat lager te liggen dan deze van slachtofferschap¹⁶⁴. Logischerwijs nam de prevalentie van elektronisch pesten toe met de tijd, hetgeen niet hoeft te verwonderen gezien het stijgende gebruik van het internet en de gsm. In de literatuur wijst men er dan ook op dat we naar de toekomst toe een stijging kunnen verwachten wat betreft het aantal incidenten inzake digitaal pesten, aangezien het aantal adolescenten dat toegang heeft tot het internet en over een eigen gsm beschikt alsmaar toeneemt¹⁶⁵. Cyberpesten onder jongeren vindt voornamelijk plaats *buiten de schoolcontext* (met uitzondering van pesten via sms), daar waar traditionele pesterijen doorgaans plaatsgrijpen in of rond de schoolsetting. Niettemin is er wel een voelbare impact uitgaande van digitaal pesten op school aangezien de problemen de dag nadien dikwijls op school op de voorgrond komen, wanneer studenten bijvoorbeeld praten over de pesterijen¹⁶⁶. Gezien de toename van het aantal gsm's dat over internet beschikt, is de kans echter groot dat het aantal incidenten tijdens de schooluren zal toenemen¹⁶⁷.

Voorgaand onderzoek trachtte het aandeel van *jongens en meisjes* wat betreft betrokkenheid bij cyberpesten vast te stellen, doch kwam tot tegenstrijdige resultaten. Zo kwamen Kowalski en Limber (2006) in hun studie tot de conclusie dat meer meisjes betrokken zijn bij cyberpesten, als slachtoffer én als dader¹⁶⁸. Perren et al. (2010) en Vandebosch et al. (2006) constateerden daarentegen dat jongens een hogere prevalentie vertonen inzake daderschap van cyberpesten en meisjes inzake slachtofferschap¹⁶⁹. De meeste onderzoekers (Hinduja en Patchin (2008), Smith et al. (2008), Williams en Guerra (2007), Raskauskas en Stoltz (2007), Ybarra en Mitchell (2004)) stellen echter geen

¹⁶⁰ Zie VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 211 p. (onderzoeksrapport); WALRAVE, M. en HEIRMAN, W., *l.c.*, 59-72.

¹⁶¹ VEENSTRA, S. *et al.*, *l.c.*, 77; VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, vii.

¹⁶² LEMBRECHTS, L., *l.c.*, 21-35.

¹⁶³ MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 213.

¹⁶⁴ AGATSTON, P. W. *et al.*, *l.c.*, S59; CAMPBELL, M. A., *l.c.*, 70; LEMBRECHTS, L., *l.c.*, 21; SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 376-379 en 382; RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., *l.c.*, 568.

¹⁶⁵ RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., *l.c.*, 566 en 571; CAMPBELL, M. A., *l.c.*, 70; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 15; FEINBERG, T. en ROBEY, N., *l.c.*, 10; SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 376.

¹⁶⁶ AGATSTON, P. W. *et al.*, *l.c.*, S59-S60; FEINBERG, T. en ROBEY, N., *l.c.*, 10; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 62-63; SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 376 en 382.

¹⁶⁷ AGATSTON, P. W. *et al.*, *l.c.*, S60.

¹⁶⁸ KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 78.

¹⁶⁹ PERREN, S. *et al.*, *l.c.*, 5; VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 178-179.

opvallende genderverschillen vast¹⁷⁰. Sommige studies wijzen erop dat de gehanteerde methoden inzake cyberpesten verschillen naar geslacht. Zo zouden meisjes eerder pesten via e-mails en online conversaties, daar waar jongens vaker websites bouwen om iemand te pesten¹⁷¹.

In tegenstelling tot de factor geslacht heerst over het aspect *leeftijd* doorgaans wel eensgezindheid in de literatuur. De meeste studies wijzen immers uit dat cyberpesters en -slachtoffers eerder oudere tieners betreffen. Adolescenten van 15 jaar en ouder blijken frequenter betrokken te zijn bij digitaal pesten dan jongere leeftijdscategorieën¹⁷². Dit zou te wijten zijn aan het veelal indirecte karakter en de technologische aard van digitaal pesten. Jongere kinderen gebruiken technologie minder vaak in functie van communicatie met hun leeftijdsgenoten¹⁷³. Niettemin merken we op dat Lembrechts (2011) en Smith et al. (2008) geen leeftijdsverschil vaststelden inzake betrokkenheid bij elektronisch pesten¹⁷⁴.

4.7. Conclusie

Dit hoofdstuk behelst het tweede fenomeen dat in deze masterproef onder studie staat: cyberpesten. We trachtten dienaangaande tot een zo goed mogelijk en genuanceerd beeld te komen door de verscheidene aspecten die hierbij van belang zijn aan te kaarten. Vooreerst kwamen de zogenaamde *nieuwe media* aan bod, omwille van de centrale rol die zij spelen bij elektronisch pesten. We stelden vast dat deze media heel wat perspectieven bieden inzake toegankelijkheid van informatie en communicatie. Hieraan zijn evenwel ook heel wat risico's verbonden, waarvan in aanraking komen met cyberpesten er één vormt. Digitaal pesten impliceert herhaaldelijk intentioneel agressief gedrag dat plaatsvindt via technologie. Ook hier speelt het machtsonevenwicht tussen pester en slachtoffer een cruciale rol. Nadien kwamen enkele typische karakteristieken van cyberpesten aan bod zoals de mogelijkheid tot anonimiteit van de pester en het continue of blijvend karakter van de gedeelde informatie. Deze kenmerken stellen ons in staat om cyberpesten te onderscheiden van klassieke pesterijen en maken bijgevolg duidelijk wat dit gedrag precies een aparte vorm van pesten maakt. Van groot belang hierbij is de *brede uitgestrektheid in tijd en ruimte* die digitale pesterijen kenmerkt. Dit maakt het immers mogelijk om iemand altijd en overal te pesten. Vervolgens maakten we het concept digitaal pesten meer begrijpbaar door een zicht te bieden op de diverse gedragingen die onder dit begrip vallen. Hier werd duidelijk dat cyberpesten zowel direct als indirect van aard kan zijn, afhankelijk van de rechtstreekse betrokkenheid van het slachtoffer. Cyberpesterijen kunnen immers ook plaatsgrijpen zonder dat het slachtoffer er aanvankelijk weet van heeft. We onderscheidten vier

¹⁷⁰ HINDUJA, S. en PATCHIN, J. W., *l.c.*, 147; SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 383; WILLIAMS, K. R. en GUERRA, N. G., *l.c.*, S14 en S18; LEMBRECHTS, L., *l.c.*, 24; YBARRA, M. L. en MITCHELL, K. J., *l.c.*, 1315.

¹⁷¹ KEITH, S. en MARTIN, M. E., *l.c.*, 225; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 79.

¹⁷² YBARRA, M. L. en MITCHELL, K. J., *l.c.*, 1315; FEINBERG, T. en ROBEY, N., *l.c.*, 10-11; LEMBRECHTS, L., *l.c.*, 24; SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 382-383; VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 134; RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., *l.c.*, 570.

¹⁷³ SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 383; CAMPBELL, M. A., *l.c.*, 70.

¹⁷⁴ LEMBRECHTS, L., *l.c.*, 32; SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 383.

directe vormen van elektronisch pesten (fysiek, verbaal, non-verbaal en sociaal pesten), evenals vier indirecte types (outing and trickery, verpersonificatie, kwaadsprekerij en populariteitstests). Deze gedragingen kunnen zich voltrekken middels een diversiteit aan communicatiemodaliteiten waarvan sms één van de meest frequent gebruikte betreft. Naar analogie van het overzicht bij klassiek pestgedrag bespraken we ook hier de vier categorieën van personen die deel uitmaken van de sociale context waarin pesten plaatsvindt. Vooreerst zijn er de *exclusieve cyberpesters* die er net zoals traditionele pesters vaak een slechte ouder-kind-relatie op nahouden en ook geregeld ander probleemgedrag stellen. De tweede categorie betreft de *exclusieve cyberslachtoffers*, die heel wat psychosociale problemen vertonen. *Cyberpester/slachtoffers* blijken zowel de psychosociale problemen van de exclusieve slachtoffers te ervaren als de probleemgedragingen van de exclusieve pesters. Tot dezelfde bevinding kwamen we bij de traditionele pester/slachtoffers in hoofdstuk drie. Als laatste groep kwam de *sociale omgeving* aan bod, die doorgaans beduidend ruimer is dan in klassieke peestsituaties. In het daaropvolgende deel stond de overlap tussen traditioneel en elektronisch pesten centraal. Een belangrijke bevinding die hieruit naar voren kwam betreft de vaststelling dat betrokkenen bij pestgedrag in grote mate hun *rol als slachtoffer of dader behouden doorheen de 'echte' en virtuele wereld*. Ook zou een deel van de klassieke slachtoffers zich uit wraak engageren in cyberpestgedrag. Dit is de zogenaamde Ybarra en Mitchell-hypothese, doch eerder onderzoek kwam dienaangaande tot tegenstrijdige bevindingen. Op basis van het voorgaande lijkt cyberpesten een eenvoudige verlenging te vormen van pesterijen in de offline wereld. Niettemin is het van belang te benadrukken dat heel wat jongeren enkel betrokken zijn bij cyberpesten óf enkel bij traditioneel pestgedrag. Tot slot bood de laatste paragraaf een beknopt zicht op het huidige wetenschappelijk onderzoek naar cyberpesten. Hieruit bleek dat sprake is van een leeftijdseffect vermits adolescenten van 15 jaar en ouder frequenter betrokken zijn bij digitaal pesten dan jongere kinderen. De meeste onderzoekers stellen echter geen opvallende genderverschillen vast.

5. Mogelijke gevolgen van pestgedrag

5.1. Inleiding

Dit laatste hoofdstuk van de literatuurstudie staat in het licht van de potentiële gevolgen waartoe pestgedrag aanleiding kan geven. Uit onderzoek blijkt immers dat pesten ernstige negatieve consequenties met zich meebrengt. Ook de media besteden hier de laatste jaren veel aandacht aan¹⁷⁵. De effecten van traditioneel en cyberpesten worden tezamen behandeld vermits ze gelijkaardig zijn¹⁷⁶. Achtereenvolgens komen verscheidene gebieden aan bod waarop slachtofferschap van pestgedrag een invloed kan hebben. De gevolgen van pesten zijn immers zeer uiteenlopend en kunnen erg variëren

¹⁷⁵ Zie bijvoorbeeld VROOM, A., *Pesten is nog steeds een pest*, VTM, 14 februari 2012, 20h45-21h35. [TV-programma], een reportage die veel aandacht schonk aan de impact van pesterijen op kinderen en jongeren.

¹⁷⁶ MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 36; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 85.

van slachtoffer tot slachtoffer¹⁷⁷. Vooreerst staan we stil bij enkele algemene bevindingen inzake gevolgen van pestgedrag. Nadien volgt een uitgebreide kijk op de psychologische en psychosociale consequenties van pesten; deze staan centraal bij de beantwoording van onderzoeksvraag drie en vier. Vervolgens komen lichamelijke klachten en psychosomatische problemen aan bod, evenals de impact op het schoolleven en het zelf stellen van pestgedrag ten gevolge van slachtofferschap. Tot slot volgt een korte conclusie.

5.2. Algemene bevindingen inzake gevolgen van pestgedrag

De meeste onderzoeksbevindingen inzake de impact van pestgedrag zijn gebaseerd op studies naar klassiek pesten. Het onderzoek dat tot op heden gevoerd werd naar de consequenties van cyberpesten is beperkt. Niettemin tonen de reeds gevoerde studies aan dat elektronisch pesten gelijkaardige negatieve effecten teweegbrengt als traditionele pesterijen¹⁷⁸. Sommige onderzoekers suggereren zelfs dat *elektronische pesterijen een grotere impact* kunnen uitoefenen op de emotionele ontwikkeling en het welzijn van jongeren dan klassiek pestgedrag. Dit zou te wijten zijn aan het groter machtsonevenwicht gecreëerd door de mogelijke anonimiteit van de dader, evenals aan de uitgebreidheid in tijd en ruimte die het mogelijk maakt altijd en overal gepest te worden, waardoor kinderen zich zelfs thuis erg kwetsbaar voelen voor pesterijen. Bovendien kan de kwetsende informatie zeer wijd verspreid worden, gezien het potentiële brede publiek. Deze aspecten kunnen bijdragen tot een verhoogde impact van cyberpesten¹⁷⁹ en kwamen aan bod in hoofdstuk 4. Hoe zwaar de impact is in vergelijking met traditioneel pesten blijft echter onduidelijk¹⁸⁰. We zullen dit dan ook onderzoeken en trachten dienaangaande enige duidelijkheid te scheppen. De literatuur wijst er overigens op dat traditioneel en cyberpesten bij voorkeur gezamenlijk worden onderzocht, vermits beide vormen van pestgedrag zeer sterk met elkaar correleren en frequent voorkomen bij dezelfde individuen. Slechts weinig studies hebben echter op systematische wijze de impact van klassiek versus cyberpesten op de mentale gezondheid van adolescenten geanalyseerd¹⁸¹. Een voorbeeld van een dergelijke studie is het onderzoek van Gradinger et al. (2009). Zij constateerden dat slachtoffers die zowel klassiek gepest als gecyberpest werden het hoogste niveau inzake psychosociale problemen vertoonden, meer dan slachtoffers die enkel klassiek of enkel gecyberpest werden¹⁸².

Pestgedrag is echter niet enkel gerelateerd aan negatieve uitkomsten voor slachtoffers, doch kan eveneens aanleiding geven tot negatieve gevolgen voor daders. Zo leren pesters vaak niet te

¹⁷⁷ WALLACE, H. en ROBERSON, C., *o.c.*, 45; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 85.

¹⁷⁸ PERREN, S. *et al.*, *l.c.*, 2; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 85; RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., *l.c.*, 566.

¹⁷⁹ WANG, J. *et al.*, *l.c.*, 417; RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., *l.c.*, 565 en 570-571; SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 377 en 381; PERREN, S. *et al.*, *l.c.*, 8; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 86-87; CAMPBELL, M. A., *l.c.*, 71 en 74.

¹⁸⁰ SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 377.

¹⁸¹ PERREN, S. *et al.*, *l.c.*, 1-2 en 7-9.

¹⁸² GRADINGER, P., STROHMEIER, D. en SPIEL, C., 'Traditional bullying and cyberbullying. Identification of risk groups for adjustment problems', *Zeitschrift für Psychologie – Journal of Psychology*, 2009, volume 217, nr. 4, 205 en 212; PERREN, S. *et al.*, *l.c.*, 2.

communiceren op een sociaal gepaste wijze, waardoor zij later vaak communicatie- en interactiemoeilijkheden ervaren. Longitudinaal onderzoek wees bovendien uit dat pestgedrag bij ouders aanleiding kan geven tot gedragsproblemen en agressie. Pesters lopen ook een hoog risico op psychosociale aandoeningen¹⁸³. Niettemin dienen we hierbij te vermelden dat *pester/slachtoffers doorgaans de meeste problemen ervaren inzake psychosociaal welzijn, gevolgd door exclusieve slachtoffers*. Exclusieve pesters vertonen ook meer psychosociale problemen dan studenten die noch slachtoffer noch dader zijn, doch minder dan exclusieve slachtoffers en pester/slachtoffers. Van alle kinderen die betrokken zijn bij het fenomeen pesten manifesteren zich aldus bij *exclusieve pesters de minste psychosociale problemen*. Deze vaststellingen gelden zowel voor klassiek als digitaal pesten¹⁸⁴.

5.3. Psychologische en psychosociale gevolgen

Pesterijen kunnen een ernstige negatieve impact teweegbrengen op het emotioneel en sociaal functioneren van het slachtoffer vermits zij de ontwikkeling van psychologische en sociale moeilijkheden in de hand werken¹⁸⁵. Die psychologische en psychosociale gevolgen staan centraal in deze paragraaf. Het begrip *psychologisch* behelst iemands emotionele toestand en zelfbeeld; de term *psychosociaal* verwijst naar de interactie tussen de psychische aspecten van een individu en de sociale aspecten van een maatschappij. Beide begrippen hangen samen en kunnen niet steeds strikt van elkaar worden onderscheiden¹⁸⁶. Daarom behandelen we de onderstaande aspecten onder de gezamenlijke noemer ‘psychologische en psychosociale gevolgen’. Onderstaande subparagrafen gaan kort in op de belangrijkste psychosociale effecten waartoe slachtofferschap van pestgedrag aanleiding kan geven.

5.3.1. Angst

Heel wat studies inzake klassiek pesten kwamen tot de vaststelling dat slachtofferschap gerelateerd is aan gevoelens van angst¹⁸⁷. Cohortenonderzoek bevestigde dit en wees expliciet op de *causale relatie uitgaande van blootstelling aan pesterijen, met angstaandoeningen tot gevolg*. Niettegenstaande sommigen beweren dat angst slachtofferschap van pesterijen in de hand werkt en zodoende een oorzaak vormt van slachtofferschap, weerlegde longitudinaal onderzoek deze stelling¹⁸⁸. Sommige studies wezen uit dat de relatie tussen angst en slachtofferschap meer significant is voor meisjes dan jongens; andere studies vonden geen verschil. Pesters vertonen doorgaans evenveel of

¹⁸³ GINI, G. en POZZOLI, T., *l.c.*, 1059; MA, X. *et al.*, *l.c.*, 251 en 264; RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., *l.c.*, 564; PERREN, S. *et al.*, *l.c.*, 2.

¹⁸⁴ GRADINGER, P. *et al.*, *l.c.*, 205; GINI, G. en POZZOLI, T., *l.c.*, 1063; ESPELAGE, D. L. *et al.*, *l.c.*, 148; WANG, J. *et al.*, *l.c.*, 415; YBARRA, M. L. en MITCHELL, K. J., *l.c.*, 1309 en 1313; SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 383; GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 387; FORERO, R. *et al.*, *l.c.*, 344.

¹⁸⁵ DEWULF, M. en STILHART, C., ‘Le vécu des victimes de harcèlement scolaire’, *Médecine Thérapeutique Pédiatrie*, 2005, volume 8, nr. 2, 98; GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 386; GINI, G. en POZZOLI, T., *l.c.*, 1059; RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., *l.c.*, 564 en 566; PERREN, S. *et al.*, *l.c.*, 2.

¹⁸⁶ NEWMAN, B. M. en NEWMAN, P. R., *o.c.*, 6, 13 en 54.

¹⁸⁷ KRAHÉ, B., *o.c.*, 126; SALMON, G. *et al.*, *l.c.*, 925; GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 386 en 390; ESPELAGE, D. L. en SWEARER, S. M., *l.c.*, 373; CRAIG, W. M., *l.c.*, 129.

¹⁸⁸ BOND, L. *et al.*, *l.c.*, 480-483; JANSEN, D. *et al.*, *l.c.*, 443; SRABSTEIN, J. C., *l.c.*, 59.

zelfs minder angst dan hun leeftijdsgenoten die niet betrokken zijn bij pestgedrag¹⁸⁹. Naar de relatie tussen angst en cyberslachtofferschap werd nog niet veel onderzoek verricht. Niettemin kwam uit een Zweedse studie naar voren dat cyberslachtofferschap ernstigere negatieve effecten inzake sociale angst met zich meebrengt, in vergelijking met klassieke pesterijen¹⁹⁰.

5.3.2. Stress

Uit cross-sectioneel onderzoek naar klassiek en elektronisch pesten blijkt slachtofferschap van pestgedrag een belangrijke bron van stress te vormen. Dit uit zich onder meer in het voortdurend denken aan de incidenten, zich nerveus voelen en prikkelbaar zijn. Kaltiala-Heino et al. (1999) stelden dat het stressvolle karakter van pesterijen benadrukt wordt doordat ook niet-depressieve slachtoffers suïcidale ideatie vertonen¹⁹¹.

5.3.3. Depressiviteit

Eerder cross-sectioneel onderzoek inzake klassiek pesten wees consequent uit dat slachtoffers meer depressieve symptomen vertonen dan kinderen die niet betrokken zijn bij pestgedrag¹⁹². Verscheidene longitudinale studies bevestigden dat frequente blootstelling aan pesterijen leidt tot depressiviteit. Slachtofferschap van pestgedrag vormt aldus een belangrijke causale factor in de ontwikkeling van depressies. Bovendien weerlegde cohortenonderzoek expliciet de hypothese dat depressieve symptomen aanleiding zouden geven tot slachtofferschap¹⁹³. Sommige studies stellen vast dat gepeste meisjes hogere depressieniveaus vertonen dan gepeste jongens, doch hierover bestaat geen eensgezindheid¹⁹⁴. Een belangrijke kanttekening betreft het feit dat we depressieve symptomen niet enkel terugvinden bij slachtoffers van pesterijen. Uit onderzoek blijkt immers dat ook pesters frequent te lijden hebben onder een depressie¹⁹⁵. Wat betreft klassiek pesten vertonen pester/slachtoffers doorgaans de meeste depressieve symptomen, gevolgd door slachtoffers en dan door pesters¹⁹⁶. Er is echter nog maar weinig geweten over hoe het niveau van depressiviteit verschilt tussen cyberpesters, cyberslachtoffers en cyberpester/slachtoffers. Zoals reeds vermeld wordt gesuggereerd dat cyberslachtoffers een grotere psychologische impact zouden ervaren dan klassieke slachtoffers. De studie van Perren et al. (2010) vond hiervoor bevestiging en wees uit dat cyberslachtoffers significant

¹⁸⁹ SALMON, G., JAMES, A. en SMITH, D. M., 'Bullying in schools: self reported anxiety, depression, and self esteem in secondary school children', *British Medical Journal*, 1998, volume 317, nr. 7163, 925; GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 385 en 390; MA, X. *et al.*, *l.c.*, 251.

¹⁹⁰ PERREN, S. *et al.*, *l.c.*, 2.

¹⁹¹ MITCHELL, K. J., YBARRA, M. en FINKELHOR, D., 'The relative importance of online victimization in understanding depression, delinquency, and substance use', *Child Maltreatment*, 2007, volume 12, nr. 4, 314-324; RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., *l.c.*, 565-566; VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 158-160; KALTIALA-HEINO, R. *et al.*, *l.c.*, 350.

¹⁹² GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 386; RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., *l.c.*, 571.

¹⁹³ SRABSTEIN, J. C., *l.c.*, 59; PERREN, S. *et al.*, *l.c.*, 2; BOND, L. *et al.*, *l.c.*, 480-483.

¹⁹⁴ ESPELAGE, D. L. en SWEARER, S. M., *l.c.*, 373; CRAIG, W. M., *l.c.*, 127; GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 390; PERREN, S. *et al.*, *l.c.*, 6.

¹⁹⁵ DAKE, J. A. *et al.*, *l.c.*, 174; SALMON, G. *et al.*, *l.c.*, 925; GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 385 en 390;

ESPELAGE, D. L. en SWEARER, S. M., *l.c.*, 373.

¹⁹⁶ KALTIALA-HEINO, R. *et al.*, *l.c.*, 348-349; ESPELAGE, D. L. en SWEARER, S. M., *l.c.*, 373.

hogere niveaus van depressiviteit vertoonden, zelfs nadat gecontroleerd werd voor betrokkenheid bij traditioneel pesten¹⁹⁷.

5.3.4. *Suïcidaliteit*

Slachtofferschap van pesterijen verhoogt het risico op *suïcidale ideatie*, wat verwijst naar het hebben van suïcidale gedachten. Dit is bovendien ook het geval bij slachtoffers die niet depressief zijn. Adolescenten die worden gepest overwegen vaker dan andere jongeren om een einde aan hun leven te maken en ondernemen vaker zelfmoordpogingen¹⁹⁸. In het geval van digitaal pesten werd deze link in de literatuur echter voornamelijk beschreven op basis van anekdotisch materiaal¹⁹⁹. Naast slachtoffers vertonen ook pesters en pester/slachtoffers een verhoogd risico op suïcidale ideatie en zelfdoding²⁰⁰.

5.3.5. *Hopeloosheid*

Hopeloosheid gaat vaak vooraf aan depressie en suïcidale gedachten, en verwijst naar het hebben van negatieve verwachtingen ten opzichte van zichzelf en de toekomst. Hopeloosheid wordt ervaren wanneer men externe gebeurtenissen als oncontroleerbaar beschouwt. Hierdoor gelooft men dat het eigen gedrag geen invloed uitoefent op gebeurtenissen die men ervaart. Op die manier kunnen we de link met de *externe locus of control* leggen. De locus of control verwijst naar de mate van het gevoel vat te hebben op het eigen leven. In tegenstelling tot personen met een sterke interne locus of control hebben personen met een sterke externe locus het gevoel geen vat te hebben over het eigen leven. Zij geloven dat gebeurtenissen worden gecontroleerd door externe krachten, buiten henzelf om²⁰¹. Eerder onderzoek wees uit dat *slachtoffers van pestgedrag meer hopeloosheid en een sterkere externe locus of control* ervaren dan anderen. Hierbij speelt het machtsonevenwicht eigen aan pestgedrag een belangrijke rol²⁰². Tot slot suggereert kwalitatief onderzoek dat cyberslachtofferschap een sterker gevoel van hopeloosheid teweegbrengt in vergelijking met traditioneel pesten²⁰³.

5.3.6. *Eigenwaarde of zelfbeeld*

Slachtofferschap van pesterijen kan een negatieve impact hebben op iemands gevoel van eigenwaarde. Relaties met leeftijdsgenoten spelen immers een cruciale rol in de emotionele en sociale ontwikkeling van jongeren. Positieve relaties helpen adolescenten in de vorming van een positieve

¹⁹⁷ WANG, J. *et al.*, *l.c.*, 415; PERREN, S. *et al.*, *l.c.*, 1 en 8.

¹⁹⁸ BRUNSTEIN KLOMEK, A., MARROCCO, F., KLEINMAN, M., SCHONFELD, I. S. en GOULD, M. S., 'Bullying, depression, and suicidality in adolescents', *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 2007, volume 46, nr. 1, 40 en 47; MILLER, A. L. *et al.*, *o.c.*, 9; KALTIALA-HEINO, R. *et al.*, *l.c.*, 350; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 26; SANSONE, R. A. en SANSONE, L. A., *l.c.*, 63; CRAIG, W. M., *l.c.*, 129.

¹⁹⁹ RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., *l.c.*, 566.

²⁰⁰ KALTIALA-HEINO, R. *et al.*, *l.c.*, 348 en 350; PERREN, S. *et al.*, *l.c.*, 2; ESPELAGE, D. L. en SWEARER, S. M., *l.c.*, 373; BRUNSTEIN KLOMEK, A. *et al.*, *l.c.*, 47.

²⁰¹ *Bullying in American schools: a social-ecological perspective on prevention and intervention*, ESPELAGE, D. L. en SWEARER, S. M., (eds.), Mahwah – New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, 2004, 66-67.

²⁰² KŐSZEGHY, A., *l.c.*, 258-261.

²⁰³ PERREN, S. *et al.*, *l.c.*, 2.

identiteit. *Negatieve relaties*, die tot stand komen door het pestgebeuren, *kunnen het gevoel van eigenwaarde echter grondig aantasten*. De meeste van deze bevindingen vloeien voort uit onderzoek naar klassiek pesten, doch ook cyberslachtoffers blijken een lager zelfbeeld te hebben dan hun leeftijdsgenoten²⁰⁴. Pesters vertonen inzake zelfbeeld doorgaans een vergelijkbare score als studenten die niet betrokken zijn bij pesterijen, in sommige gevallen rapporteren ze zelfs een hoger zelfbeeld²⁰⁵.

5.3.7. *Eenzaamheid en sociaal functioneren*

Slachtofferschap van pesterijen is gerelateerd aan eenzaamheid. De *causale relatie uitgaande van slachtofferschap met gevoelens van eenzaamheid tot gevolg* werd bevestigd door longitudinaal onderzoek. Wat betreft het sociaal functioneren kan ook sprake zijn van *sociale teruggetrokkenheid*. Hierbij trekken slachtoffers zich terug uit sociale gelegenheden en plooiën ze terug op zichzelf. Wanneer men wel in contact komt met anderen is vaak sprake van *sociale onbehaaglijkheid*, wat verwijst naar het ervaren van een ongemakkelijk gevoel bij het omgaan met mensen²⁰⁶.

Tot slot wijzen we erop dat de hierboven vermelde gevolgen vaak van heel lange duur zijn. Eerdere studies wezen uit dat klassiek pesten aanleiding kan geven tot langetermijneffecten die tot ver in de volwassenheid voortduren. Personen die in hun kindertijd werden gepest bleken als volwassene meer depressiviteit, angst, suïcidale ideatie, moeilijkheden in de omgang met anderen en een lager zelfbeeld te ervaren²⁰⁷.

5.4. **Lichamelijke klachten en psychosomatische problemen**

Naast de hierboven genoemde psychologische problemen, kunnen pesterijen echter eveneens lichamelijke klachten veroorzaken. Zo blijkt uit eerdere studies inzake traditioneel pesten dat gepeste kinderen vaker dan hun leeftijdsgenoten te kampen hebben met slaapmoeilijkheden, vermoeidheid en futloosheid. Ze maken ook vaker melding van hoofdpijn, buikpijn, spier- en gewrichtspijnen en voelen zich dikwijls gespannen. Andere symptomen die kinderen geregeld ervaren ten gevolge van pesterijen betreffen duizeligheid, bedplassen en een gebrek aan eetlust, wat zelfs kan leiden tot de ontwikkeling van eetstoornissen zoals anorexia en boulimie²⁰⁸. Vaak vormen deze klachten echter psychosomatische symptomen. Dit betekent dat zij niet het resultaat zijn van een lichamelijke oorzaak, doch wel van psychosociale processen die iemands gezondheid aantasten. Daarom verwijst men in de literatuur naar deze symptomen met de term ‘psychosomatische problemen’. Longitudinaal onderzoek bevestigt de

²⁰⁴ FORERO, R. *et al.*, *l.c.*, 344; RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., *l.c.*, 564; VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 136-137.

²⁰⁵ MA, X. *et al.*, *l.c.*, 252; GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 385 en 390.

²⁰⁶ KOCHENDERFER, B. J. en LADD, G. W., ‘Peer victimization: Cause or consequence of school maladjustment?’, *Child Development*, 1996, volume 67, 1311 en 1314; NANSEL, T. R., OVERPECK, M., PILLA, R. S., RUAN, W. J., SIMONS-MORTON, B. en SCHEIDT, P., ‘Bullying behaviors among US youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment’, *Journal of the American Medical Association*, 2001, volume 285, nr. 16, 2098; PERREN, S. *et al.*, *l.c.*, 2.

²⁰⁷ MA, X. *et al.*, *l.c.*, 251; YBARRA, M. L. en MITCHELL, K. J., *l.c.*, 1309; SANSONE, R. A. en SANSONE, L. A., *l.c.*, 62-63; KRAHÉ, B., *o.c.*, 126; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 27; PERREN, S. *et al.*, *l.c.*, 1-2.

²⁰⁸ SANSONE, R. A. en SANSONE, L. A., *l.c.*, 62-63; KALTIALA-HEINO, R. *et al.*, *l.c.*, 348; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 26-27; FORERO, R. *et al.*, *l.c.*, 344; CRAIG, W. M., *l.c.*, 129; PERREN, S. *et al.*, *l.c.*, 2.

causale relatie uitgaande van pestgedrag, met psychosomatische klachten bij slachtoffers tot gevolg, en weerlegt bovendien de tegengestelde hypothese dat kinderen met gezondheidsproblemen slachtofferschap van pesterijen zouden uitlokken²⁰⁹. Deze somatische symptomen vormen soms de uitdrukking van de onbewuste wens van het slachtoffer om school (waar klassieke pesterijen doorgaans plaatsvinden) te vermijden. Sommige gezondheidsklachten kunnen zelfs aanhouden tot in de volwassenheid²¹⁰. Uit een meta-analyse over klassiek pesten en gezondheidsproblemen bleek dat zowel exclusieve slachtoffers als pester/slachtoffers, en in mindere mate ook exclusieve pesters, een hoger risico vertonen op psychosomatische problemen²¹¹. Hoewel de meeste studies gebaseerd zijn op klassiek pesten, correleert ook cyberslachtofferschap in hoge mate met lichamelijke klachten²¹².

5.5. Impact op het schoolleven

Kinderen die te lijden hebben onder pestgedrag ervaren hiervan ook een impact op hun schoolleven. Zo vertonen zij vaak een zekere angst om naar school te gaan, vermits klassieke pesterijen daar meestal plaatsvinden. Men voelt er zich onveilig en ongelukkig en ontwikkelt bijgevolg een zeker vermijdingsgedrag. Hierdoor vertonen slachtoffers van pestgedrag een verhoogde graad van absentisme en spijbelgedrag. Daarnaast is er sprake van verminderde academische prestaties, wat niet hoeft te verwonderen aangezien de stress en afleiding veroorzaakt door pestgedrag een gebrek aan concentratie teweegbrengt. De meeste van deze studies zijn evenwel cross-sectioneel van aard, waardoor zij enkel wijzen op samenhang²¹³. De longitudinale studie van Buhs et al. (2006) biedt echter ondersteuning voor *de causale invloed van pestgedrag op attitudes ten aanzien van school en academische prestaties*. Uit dit onderzoek blijkt eveneens dat relationele vormen van pestgedrag, zoals sociale uitsluiting, hier een grotere impact zouden teweegbrengen dan verbale of fysieke vormen van pesten²¹⁴. Bovenstaande bevindingen zijn allen gebaseerd op onderzoek inzake klassiek pesten. De literatuur benadrukt echter dat ook cyberpesten een negatieve impact kan hebben op het academisch functioneren, doch deze aanwijzingen zijn voornamelijk gebaseerd op anekdotisch materiaal²¹⁵.

5.6. Zelf pestgedrag stellen

Sommige jongeren blijken zelf over te gaan tot het stellen van pestgedrag als reactie op hun slachtofferschap. Dit kwam reeds aan bod bij de bespreking van de *Ybarra en Mitchell-hypothese* in

²⁰⁹ GINI, G. en POZZOLI, T., *l.c.*, 1059 en 1064.

²¹⁰ ESPELAGE, D. L. en SWEARER, S. M., *l.c.*, 373; SANSONE, R. A. en SANSONE, L. A., *l.c.*, 62-64.

²¹¹ GINI, G. en POZZOLI, T., *l.c.*, 1059 en 1063-1064.

²¹² PERREN, S. *et al.*, *l.c.*, 2.

²¹³ MA, X. *et al.*, *l.c.*, 251; ESPELAGE, D. L. en SWEARER, S. M., *l.c.*, 373; KALTIALA-HEINO, R. *et al.*, *l.c.*, 348; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 26-27; FEINBERG, T. en ROBEY, N., *l.c.*, 11; PERREN, S. *et al.*, *l.c.*, 2; DEWULF, M. en STILHART, C., *l.c.*, 98.

²¹⁴ BUHS, E. S., LADD, G. W. en HERALD, S. L., 'Peer exclusion and victimization: Processes that mediate the relation between peer group rejection and children's classroom engagement and achievement?', *Journal of Educational Psychology*, 2006, volume 98, nr. 1, 11.

²¹⁵ RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., *l.c.*, 565; FEINBERG, T. en ROBEY, N., *l.c.*, 10 en 13.

hoofdstuk 4, die stelt dat sommige traditionele slachtoffers uit wraak cyberpesters worden²¹⁶. Ook kunnen traditionele slachtoffers overgaan tot het stellen van klassieke pesterijen, net zoals cyberslachtoffers kunnen overgaan tot het stellen van traditioneel of cyberpestgedrag²¹⁷. De meeste van de studies die dit onderzochten zijn echter cross-sectioneel van aard. Dit brengt onzekerheid over de richting van causaliteit met zich mee, vermits we niet weten of het slachtofferschap voorafging aan het daderschap. Niettemin wees een zeldzaam longitudinaal onderzoek uit dat slachtofferschap van pesterijen een belangrijke voorspeller vormt voor het stellen van pestgedrag op een later tijdstip²¹⁸.

5.7. Conclusie

Dit laatste hoofdstuk van de literatuurstudie behelsde de mogelijke gevolgen waartoe pestgedrag aanleiding kan geven. We bespraken deze effecten aan de hand van een overzicht van de verscheidene gebieden waarop pestgedrag een invloed heeft. Hieruit kwam duidelijk naar voren dat pesten leidt tot een *aantasting van het lichamelijk, psychologisch en sociaal welzijn van slachtoffers*. Bovendien kunnen dergelijke gevolgen heel lang doorwerken. Klassiek en cyberpestgedrag werden tezamen besproken, vermits beide pestvormen gelijkaardige effecten teweegbrengen. We stelden vast dat sommige onderzoekers een grotere negatieve invloed op het psychosociaal welzijn toeschrijven aan elektronische pesterijen dan aan klassiek pestgedrag. Verder blijken zowel bij klassiek als digitaal pesten pester/slachtoffers de meeste psychosociale problemen te vertonen, gevolgd door exclusieve slachtoffers en vervolgens door exclusieve pesters. Nadien expliciteerden we de factoren die uiting geven aan dit verminderd psychosociaal welzijn. Zo blijkt slachtofferschap van pestgedrag niet alleen een bron van stress te zijn, maar vormt het eveneens een belangrijke causale factor in de ontwikkeling van depressies en angstaandoeningen. Daarnaast ervaren slachtoffers meer hopeloosheid, wat erop wijst dat zij erg negatieve verwachtingen ten opzichte van zichzelf en de toekomst hebben. Voorts gaat er een causale relatie uit van slachtofferschap met eenzaamheid tot gevolg en is er geregeld sprake van sociale terugtrekking en onbehaaglijkheid. Victimisatie kan eveneens iemands gevoel van eigenwaarde aantasten en verhoogt het risico op suïcidale ideatie. Op het lichamelijk vlak kunnen zich psychosomatische symptomen manifesteren die niet het resultaat zijn van een fysieke oorzaak doch wel van psychosociale processen. Voorbeelden hiervan zijn vermoeidheid, een gebrek aan eetlust en hoofdpijn. Slachtofferschap van pestgedrag is tevens van invloed op het functioneren op school: men vertoont vermijdingsgedrag en academische prestaties gaan erop achteruit. Als laatste consequentie wezen we op het zelf stellen van pestgedrag ten gevolge van slachtofferschap van pesterijen.

²¹⁶ Zie *supra*, punt 4.5.

²¹⁷ GREGORY, A. M., BALL, H. A. en BUTTON, T. M. M., 'Behavioral genetics' in *The Wiley-Blackwell handbook of childhood social development: Second edition*, SMITH, P. K. en HART, C. H., (eds.), Malden, Blackwell Publishing, 2011, 37; YBARRA, M. L. en MITCHELL, K. J., *l.c.*, 1313; SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 376-377, 380 en 383.

²¹⁸ TUSINSKI, K. E., *The causes and consequences of bullying*, Diss. Doct. Filosofie, Missouri – Saint Louis, 2009, 3.

II. ONDERZOEK

1. Inleiding

Dit tweede gedeelte van de masterproef behelst het empirisch onderzoek op basis waarvan de onderzoeksvragen zullen worden beantwoord. Dit gebeurt aan de hand van drie hoofdstukken. Vooreerst staan we stil bij de gehanteerde methodologie. We expliciteren de wijze waarop we precies te werk zijn gegaan bij het uitvoeren van het empirisch onderzoek en motiveren de gemaakte keuzes. Daarnaast komt een beschrijving aan bod van de wijze waarop de steekproef is samengesteld. Vervolgens wordt stilgestaan bij het opstellen van de vragenlijst en de operationalisatie van de begrippen, vermits deze van cruciaal belang zijn voor het welslagen van de survey. Hoofdstuk twee omvat de resultaten van het beschrijvend onderzoek en zal een antwoord formuleren op de eerste onderzoeksvraag, die de verschillen inzake aard en omvang van traditioneel en cyberpesten nagaat. Dienaangaande bespreken we de prevalentie en vormen die beide fenomenen aannemen, evenals enkele sociodemografische kenmerken typerend voor pesters en slachtoffers. In deel drie staan de resultaten van het verkennend onderzoek centraal, op basis waarvan we onderzoeksvragen twee, drie en vier beantwoorden. Onderzoeksvraag twee gaat na in welke mate er sprake is van overlap tussen klassiek en elektronisch pesten, en welke vorm deze overlap aanneemt. Onderzoeksvraag drie bestudeert vervolgens de impact van slachtofferschap van pestgedrag op het psychosociaal welzijn en in onderzoeksvraag vier staan de verschillen in het psychosociaal welzijn van de drie categorieën betrokkenen bij pestgedrag centraal. Elk van deze hoofdstukken eindigt met een conclusie die de belangrijkste bevindingen van het empirisch onderzoek weergeeft.

2. Methodologie

2.1. Inleiding

Dit hoofdstuk gaat uitvoerig in op het methodologisch kader van de masterproef. Centraal staat het schetsen van de wijze waarop dit onderzoek concreet werd uitgevoerd. Met het oog op het bereiken van de centrale doelstelling is het immers van belang aan te geven welke weg men aflegt om te komen tot de formulering van een onderbouwd antwoord op de onderzoeksvragen²¹⁹. Vooreerst motiveren we onze keuze voor de afname van een survey onder de vorm van een gestandaardiseerde vragenlijst. Nadien volgt een omstandige toelichting van de onderzoekspopulatie en steekproef. Hierbij wordt onder meer ingegaan op het steekproefkader, de voorbereidende fase onder de vorm van een pretest, de selectieprocedure van scholen, de participatieratio van de jongeren en de samenstelling

²¹⁹ DECORTE, T., *Methoden van onderzoek: Ontwerp en dataverzameling: Een handleiding*, Gent, Academia Press, 2011, 9 en 153; *Een samenleving onderzocht: methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek*, BILLIET, J. en WAEGE, H., (eds.), Antwerpen, De Boeck, 2006, 67.

van de steekproef. Vervolgens lichten we het opstellen van de vragenlijst toe aan de hand van de operationalisering van de centrale begrippen en enkele ethische aspecten. Tot slot volgt een conclusie.

2.2. De keuze voor een survey

In dit onderzoek hebben we geopteerd voor een kwantitatieve onderzoeksmethode. Deze keuze vloeit voort uit de aard van de te beantwoorden onderzoeksvragen, die gericht zijn op het identificeren van de aard, omvang en verbanden tussen variabelen. Dit maakt een benadering middels kwantitatieve technieken uiterst geschikt²²⁰. De onderzoeksstrategie werd verder geconcretiseerd onder de vorm van een survey, meerbepaald via de afname van een zelf-in-te-vullen gestandaardiseerde vragenlijst of *self administered questionnaire*²²¹. De gehanteerde vragenlijst vormt een combinatie van een zelfrapportagestudie en een victim survey. Er wordt jongeren immers gevraagd naar de mate waarin zij binnen een bepaalde referentieperiode al dan niet slachtoffer werden van bepaalde handelingen, of al dan niet bepaalde handelingen hebben gesteld²²². Deze handelingen hebben in dit onderzoek betrekking op pestgedrag. De gestandaardiseerde vragenlijst wordt in de literatuur beschreven als de meest geschikte methode om prevalentiegegevens te vergaren inzake slachtofferschap en daderschap van pesterijen²²³. Men wijst er overigens op dat het meten van pestgedrag via survey-onderzoek niet alleen een bijdrage kan leveren aan het bewustzijn rond pesten en de nood aan een gedegen aanpak daarvan; doch eveneens een essentieel element vormt inzake preventie en interventie²²⁴. Deze methode is bovendien niet enkel geschikt voor het aanwenden in het licht van epidemiologische doelstellingen, doch evenzeer wat betreft hypothesetoetsende doelstellingen²²⁵. Dit maakt haar dan ook zeer bruikbaar met het oog op de beantwoording van de in deze studie centraal staande onderzoeksvragen. In de literatuur wijst men er echter op dat veel survey-onderzoek inzake pestgedrag het fenomeen slechts benadert vanuit één perspectief, veelal dat van het slachtoffer²²⁶. In dit onderzoek trachten we hieraan tegemoet te komen door het fenomeen zowel te bevragen vanuit slachtoffer- als daderperspectief.

We hebben geopteerd voor een gestandaardiseerde vragenlijst onder de vorm van een schriftelijke klassikale enquête. Andere modaliteiten leken hier minder aangewezen. Zo zijn bij de uitvoering van een online enquête in het kader van pesten veel meer selectiemechanismen aan het

²²⁰ JOHNSON, B. en CHRISTENSEN, L. B., *Educational research: Quantitative, qualitative, and mixed approaches: Fourth edition*, Thousand Oaks, Sage Publications, 2010, 74-75.

²²¹ BABBIE, E. R., *The basics of social research: Fifth edition*, Wadsworth, Cengage Learning, 2010, 286.

²²² VAN KERCKVOORDE, J., *Een maat voor het kwaad? Over de meting van criminaliteit met behulp van officiële statistieken en door middel van enquêtes*, Leuven, Leuven University Press, 1995, 92 en 212; PAUWELS, L., *Buurtinvloeden en jeugddelinquentie. Een toets van de sociale desorganisatietheorie*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2007, 91.

²²³ MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 41.

²²⁴ BRADSHAW, C. P. en WAASDORP, T. E., *l.c.*, 356; MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 240.

²²⁵ PAUWELS, L. en PLEYSIER, S., 'Self-report studies in Belgium and the Netherlands' in *Criminografische basisinformatie in België*, PAUWELS, L., (ed.), Gent, UGent Vakgroep Strafrecht & Criminologie, 2010, 61; PAUWELS, L., *Buurtinvloeden en jeugddelinquentie*, 91.

²²⁶ MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 240.

werk, waardoor de representativiteit ernstig in het gedrang komt. Eerder onderzoek wees immers uit dat men op die manier een onevenredig groot aantal slachtoffers van pestgedrag bereikt, evenals zeer frequente internetgebruikers²²⁷. Via een focusgroep kan echter meer gedetailleerde informatie bekomen worden over specifieke gebeurtenissen en gevoelens die verband houden met pestgedrag²²⁸. Een focusgroep kan dan ook een goede aanvulling betekenen op de via deze survey vergaarde data.

In het voorgaande werd gewezen op de mogelijkheden die de survey in het kader van dit onderzoek biedt. Niettemin dienen we ook enkele kanttekeningen te plaatsen bij het gebruik van deze methode. Zo kunnen twijfels rijzen inzake de betrouwbaarheid van het geheugen van respondenten. Geheugenfouten kunnen er immers toe leiden dat mensen vergeten het slachtoffer te zijn geworden van pestgedrag, of men herinnert zich niet meer zelf pestgedrag te hebben gesteld. In dit verband dient ook melding gemaakt van telescoping, waarbij respondenten een gebeurtenis verkeerd situeren in de tijd. Men plaatst een bepaald voorval bijvoorbeeld onterecht binnen de referentieperiode. Bovendien vullen niet alle respondenten een enquête steeds waarheidsgetrouw in. Mensen houden soms bewust informatie achter. In dit verband wijzen we op de neiging tot het geven van sociaal wenselijke antwoorden bij bevragingen inzake pestgedrag, wat leidt tot onderschatting²²⁹. Bij het opstellen van de vragenlijst werd dan ook rekening gehouden met aanbevelingen en richtlijnen uit de relevante methodologische literatuur. Zodoende is de enquête gebaseerd op principes die reeds eerder hun bruikbaarheid hebben bewezen²³⁰.

2.3. Onderzoekspopulatie en steekproef

2.3.1. Een bevraging in de tweede graad van het secundair onderwijs

De gestandaardiseerde vragenlijst werd afgenomen bij adolescenten in de tweede graad van het secundair onderwijs. De tweede graad omvat het derde en vierde jaar van het middelbaar onderwijs. De beoogde populatie omvat leerlingen uit het ASO, TSO, BSO en KSO²³¹. De keuze voor het uitvoeren van een empirisch onderzoek onder een dergelijke jonge populatie vloeit voort uit de aard van het te bestuderen fenomeen. Enerzijds is pestgedrag een vorm van deviant of antisociaal gedrag, waarvan blijkt dat dit zich sterk manifesteert in de adolescentieperiode. Met adolescentie

²²⁷ VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 54; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 69.

²²⁸ KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 68-69.

²²⁹ MCLAUGHLIN, E. en MUNCIE, J., *The Sage dictionary of criminology: Second edition*, London, Sage Publications, 2006, 103; VYNCKIER, G., PAUWELS, L. en VAN DAMME, A., 'Slachtofferschap onder eerstegraads leerlingen. Een beschrijvende schets op basis van slachtofferenquêtes in Sint-Niklaas en Lokeren' in *Criminografische ontwikkelingen: van (victim)-survey tot penitentiaire statistiek*, PAUWELS, L. *et al.*, (eds.), Antwerpen – Apeldoorn, Maklu, 2010, 76; GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 393; GOETHALS, J. en PAUWELS, L., *o.c.*, 105-106; BILLIET, J. en WAEGE, H., *o.c.*, 238-241.

²³⁰ Zie o.m. BABBIE, E. R., *o.c.*, 268-312; BRINKMAN, J., *De vragenlijst*, Groningen, Wolters-Noordhoff, 2000, 88-94 en 132 en 150-153; PAUWELS, L. en PLEYSIER, S., *Criminaliteit en onveiligheid meten: de gestandaardiseerde vragenlijst*, Leuven, Acco, 2009, 64-88; GOETHALS, J. en PAUWELS, L., *o.c.*, 142-165; BILLIET, J. en WAEGE, H., *o.c.*, 223-284.

²³¹ Leerlingen uit het buitengewoon onderwijs werden niet in dit onderzoek opgenomen.

wordt de periode tussen ongeveer 11 jaar en het begin van de twintiger jaren bedoeld²³². Anderzijds vormen de technologische middelen die de kern uitmaken van het fenomeen cyberpesten (m.n. het internet en de gsm) voor adolescenten essentiële instrumenten in de uitbouw van hun sociale leven. Voor hen zijn deze nieuwe media zeer belangrijke communicatiemiddelen. Dit in tegenstelling tot oudere generaties, die het internet bijvoorbeeld veelal zien als een hulpbron van informatie²³³. Beide vaststellingen maken jongeren de geschikte doelgroep voor het bestuderen van het centrale thema van deze masterproef.

We besloten de bevraging van adolescenten te beperken tot één welbepaalde graad van het secundair onderwijs. De voorkeur ging uit naar de bevraging van leerlingen uit de tweede graad. Deze jongeren hebben ongeveer de leeftijd van 14 à 16 jaar. Bevindingen uit eerder onderzoek wijzen erop dat deze leeftijdsgroep regelmatig in aanraking komt met traditionele en cyberpesterijen, en dit zowel als dader, slachtoffer en bijstaander²³⁴. Dit maakt deze groep uiterst geschikt voor het verrichten van een studie inzake de vergelijking van traditioneel versus cyberpesten. Er werd beslist de bevraging te verrichten in de schoolcontext omdat we via onderwijsinstanties een heel groot aantal jonge respondenten tegelijkertijd kunnen bereiken. Bovendien biedt dit de mogelijkheid een bevraging te realiseren bij respondenten met een grote verscheidenheid inzake etniciteit en socio-economische status, waardoor we een grote mate van diversiteit kunnen bekomen²³⁵. Hoewel de studie plaatsgrijpt in een schoolcontext, beperkt de bevraging zich echter niet tot pestgedrag dat plaatsgrijpt op of rond de school.

2.3.2. Een kleine informele pretest als voorbereidende fase

Aan het tot stand komen van de definitieve vragenlijst (zie *bijlage 1*) die gebruikt werd bij de klassikale afname van de survey is een voorbereidende fase voorafgegaan met het oog op de verduidelijking van de vragenlijst en een verhoging van de betrouwbaarheid. In de methodologische literatuur wordt het belang van een dergelijke voorbereidende fase onder de vorm van een pretest benadrukt als zijnde een essentieel element bij de totstandkoming van de uiteindelijke vragenlijst²³⁶. Op die manier kan de onderzoeker immers nagaan of de vragenlijst vlot en adequaat kan ingevuld worden door de respondenten van de onderzoekspopulatie. Dit brengt met zich mee dat het van groot belang is dat de groep waarbij de voorlopige versie van de vragenlijst wordt getest, zo sterk mogelijk lijkt op de groep waarbij de uiteindelijke vragenlijst zal worden afgenomen.

²³² PAUWELS, L., *Etiologische criminologie*, 244 en 248-250; NEWMAN, B. M. en NEWMAN, P. R., *o.c.*, 336.

²³³ KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 2-3; VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 12 en 24-29.

²³⁴ VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 134; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 80; MONKS, C. P. en COYNE, I., *o.c.*, 216.

²³⁵ JOLLIFFE, D., 'Researching bullying in the classroom' in *Doing research on crime and justice: second edition*, KING, R. D. en WINCUP, E., (eds.), Oxford, Oxford University Press, 2008, 501; GOETHALS, J. en PAUWELS, L., *o.c.*, 101.

²³⁶ BACHMAN, R. en SCHUTT, R. K., *The practice of research in criminology and criminal justice: third edition*, Thousand Oaks, Sage Publications, 2007, 230; PAUWELS, L. en PLEYSIER, S., *o.c.*, 10; BRINKMAN, J., *o.c.*, 158; BILLIET, J. en WAEGE, H., *o.c.*, 283.

De beperkte tijdspanne van de masterproef in acht genomen, werd aan deze voorbereidende fase tegemoet gekomen middels een kleine informele pretest. Dienaangaande trachtten we adolescenten uit de tweede graad van het secundair onderwijs te bereiken (onze onderzoekspopulatie) door een beroep te doen op onze kennissenkring. Hierbij dient vermeld dat jongeren die school liepen in de deelgemeente Gent niet in aanmerking kwamen voor deelname aan de pretest. Op die manier wilden we vermijden dat wie de voorlopige vragenlijst had getest, later zou gevraagd worden de definitieve vragenlijst in te vullen in het kader van de afname ervan in Gentse scholen. De test vond plaats bij drie jongeren. Vermits de beoogde onderzoekspopulatie gekenmerkt wordt door een grote verscheidenheid²³⁷, trachtten we eveneens enige variatie aan te brengen bij de uitvoering van de pretest. De voorlopige vragenlijst werd daarom voorgelegd aan twee jongens en één meisje, die elk een andere richting in het secundair onderwijs volgden: ASO, TSO en KSO. Een eerste ontwerp van de voorlopige vragenlijst werd op 12 oktober 2011 voorgelegd aan twee jongeren. Op basis van hun opmerkingen werd de enquête aangepast, en deze gewijzigde versie werd nadien (op 16 oktober 2011) voorgelegd aan de derde adolescent. Er werd hen gevraagd onduidelijkheden en moeilijkheden bij het invullen van de vragenlijst te rapporteren. Tevens gingen we na of bepaalde vragen als te persoonlijk of te gevoelig werden gepercipieerd. Wat betreft de formulering van de items waren de opmerkingen beperkt. De meeste vragen en bemerkingen handelden over de vertrouwelijkheid van de enquête. Een vaak terugkerende opmerking was de vraag “*of de leerkrachten deze vragenlijsten niet te zien krijgen*”, niettemin dit reeds vermeld werd in de introductie van de enquête. Deze jongeren vreesden dat de enquêtes na afloop zouden worden ingekeken door de leerkrachten en betwijfelden dan ook of bepaalde items naar eerlijkheid zouden worden beantwoord. Daarom werd besloten het vertrouwelijk karakter van de enquête zéér duidelijk te beklemtonen, zowel in de algemene inleiding aan het begin van de vragenlijst als meer specifiek bij enkele zeer bedreigende items. Met de commentaren die deze jongeren formuleerden werd eveneens rekening gehouden bij het opstellen van het blad met instructies bedoeld voor de afnemer. Bovendien werd bij elke enquête *een gesloten enveloppe* voorzien die verzegeld kon worden. Het belang hiervan wordt ook benadrukt in de literatuur²³⁸.

2.3.3. Steekproefdesign en gerealiseerde steekproef in Gent

De zelfrapportagestudie die in dit onderzoek centraal staat, is *cross-sectioneel* van aard. Dit betekent dat de dataverzameling plaatsvindt op één specifiek moment in de tijd. Zodoende worden afhankelijke en onafhankelijke variabelen op eenzelfde moment bevraagd. Dit in tegenstelling tot longitudinaal onderzoek, dat gekenmerkt wordt door meerdere metingen op verschillende momenten in de tijd. Een cross-sectionele studie is uiterst geschikt om populaties te beschrijven aan de hand van

²³⁷ Alle scholen in de deelgemeente Gent die tweedegraads secundair onderwijs aanbieden worden immers aangeschreven, met uitzondering van het buitengewoon onderwijs. Op die manier kunnen zowel leerlingen uit het ASO, TSO, BSO als KSO worden bereikt. Ook wat betreft geslacht, socio-economische status e.d. wordt zodoende getracht een variatie van de populatie te bewerkstelligen.

²³⁸ JOLLIFFE, D., *l.c.*, 509; PAUWELS, L. en PLEYSIER, S., *o.c.*, 26-28.

een aantal variabelen en vergemakkelijkt bovendien de zoektocht naar patronen inzake relaties tussen variabelen²³⁹. Het cross-sectioneel design sluit daarom heel goed aan bij onderzoeksvragen één, twee en vier²⁴⁰, vermits zij er op gericht zijn twee fenomenen (m.n. traditioneel pesten en cyberpesten) te vergelijken inzake aard, omvang en psychosociaal welzijn van de betrokkenen; en de relatie tussen deze fenomenen te onderzoeken. Onderzoeksvraag drie is echter gericht op de relatie tussen pestgedrag en de mogelijke gevolgen ervan. Vermits we met een cross-sectioneel design geen zicht krijgen op de richting van causaliteit, kan een longitudinaal onderzoek hier dan ook een meerwaarde bieden. Doch meerdere metingen uitvoeren is, rekening houdende met de tijdspanne waarbinnen het empirisch luik van deze masterproef dient te worden afgerond, niet haalbaar. Een cross-sectionele studie biedt echter wel de mogelijkheid correlaties aan te tonen tussen gebeurtenissen uit het verleden en huidige attitudes of gevoelens. Zodoende kunnen we nagaan of er samenhang is tussen slachtofferschap van pestgedrag en eventuele gevolgen daarvan. Hoewel samenhang niet duidt op causaliteit, vormt het correleren van variabelen wel de basis van een mogelijk oorzakelijk verband²⁴¹.

Als onderzoekssetting voor het uitvoeren van deze studie werd Gent uitgekozen. Zodoende omvat het *theoretisch bedoelde steekproefkader* adolescenten die school lopen in de tweede graad van het secundair onderwijs²⁴² in de deelgemeente Gent. Deze geografische begrenzing was noodzakelijk omwille van de beperkingen inzake tijd en budget die verbonden zijn aan de masterproef. Het betreft echter de deelgemeente Gent en aldus niet de fusiegemeente waartoe ook andere deelgemeenten behoren. In de deelgemeente Gent bevinden zich 30 scholen die secundair onderwijs aanbieden aan leerlingen van de tweede graad. Op aanraden van mijn promotor werd besloten elk van deze scholen aan te schrijven. Uit bevindingen van eerder onderzoek²⁴³ bleek immers dat de afname van een enquête in de schoolcontext gepaard kan gaan met heel wat moeilijkheden inzake het bekomen van voldoende respons. Een afdoende respons is cruciaal met het oog op een grondige analyse maar kan bemoeilijkt worden doordat scholen overbevraagd zijn tot deelname aan onderzoek, voornamelijk in steden. Hierdoor kunnen zij niet steeds op de vraag naar onderzoek ingaan. Dit werd eveneens door enkele scholen bevestigd in deze studie.

De *uiteindelijk gerealiseerde steekproef* bevat uiteraard niet alle leerlingen uit de tweede graad van het secundair onderwijs in de deelgemeente Gent. Dit is het gevolg van het probleem van uitval, wat verwijst naar al die situaties waarbij het onderzoekers niet lukt een respondent, die ze graag in hun

²³⁹ MCLAUGHLIN, E. en MUNCIE, J., *o.c.*, 102-103 en 237-239; GOETHALS, J. en PAUWELS, L., *o.c.*, 100; PAUWELS, L., *Buurtinvloeden en jeugddelinquentie*, 94; DECORTE, T., *o.c.*, 163.

²⁴⁰ Voor een gedetailleerde uitwerking van de vier centrale onderzoeksvragen van deze studie verwijzen we naar de inleiding van deze masterproef.

²⁴¹ PAUWELS, L., *Etiologische criminologie*, 46; MCLAUGHLIN, E. en MUNCIE, J., *o.c.*, 103.

²⁴² Met uitzondering van adolescenten uit het buitengewoon onderwijs.

²⁴³ PAUWELS, L., *Buurtinvloeden en jeugddelinquentie*, 96-97; VAN DAMME, A., *Onveiligheidsbeleving en slachtofferschap van geweld op school*, Diss. Lic. Criminologie, Gent, 2008-2009, 56.

onderzoek hadden opgenomen, te betrekken in hun studie²⁴⁴. Zo behoren de leerlingen uit scholen die niet wensen deel te nemen aan dit project, niet tot de gerealiseerde steekproef. Dit is evenzeer het geval voor jongeren die weigeren deel te nemen aan de invulling van de enquête. Tevens is er sprake van uitval wanneer studenten afwezig zijn op het moment van de afname van de vragenlijsten. Dit kan het geval zijn bij ziekte, doch eveneens wanneer leerlingen spijbelen of geschorst zijn. Uit onderzoek blijkt echter dat uitval meestal niet toevallig, doch eerder selectief is. Veelal verschillen deze personen immers in ruime mate van de onderzoekseenheden waarbij wel waarnemingen worden gedaan. Hierdoor zijn zij vaak net extra interessant voor het te voeren onderzoek²⁴⁵. In het kader van deze masterproef wijzen we op de vaststelling dat tot spijbelaars vaak jongeren behoren die antisociaal gedrag stellen, net zoals slachtoffers van pestgedrag die school vermijden om te ontsnappen aan verdere pesterijen²⁴⁶. Met een klassikale enquête bereiken we deze spijbelaars uiteraard niet. Dit dient dan ook in acht genomen bij de interpretatie van de resultaten, doch deze bedenkingen zullen een accurate benadering van de onderzoeksvragen niet in het gedrang brengen vermits in deze masterproef de interne geldigheid (het kunnen aantonen van een verband op overtuigende wijze) centraal staat, en niet de externe geldigheid (veralgemening naar de algemene populatie)²⁴⁷.

2.3.4. Selectieprocedure en participatieratio van scholen en afnamemodaliteit

Op de website van het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming²⁴⁸ vindt men een gedetailleerd overzicht terug van onderwijsinstanties in Vlaanderen. Zodoende kregen we zicht op de scholen die in de deelgemeente Gent secundair onderwijs aanbieden aan leerlingen van de tweede graad. Dit betrof dertig scholen. Zoals reeds vermeld werd besloten elk van deze scholen aan te schrijven²⁴⁹. Half oktober werd hen dan ook een introductiebrief bezorgd met de vraag of zij bereid waren hun medewerking te verlenen aan dit onderzoek. Deze brief vindt u terug in *bijlage 2*. De brief werd mede ondertekend door de promotor van het onderzoek en expliciteert de doelstellingen van de studie. Tevens wordt volledige confidentialiteit gegarandeerd, zowel tegenover de school als de leerlingen. Om het wetenschappelijk karakter van het onderzoek te benadrukken, en zo de bereidheid tot medewerking te vergroten, werd gebruik gemaakt van enveloppen met het logo van de onderzoeksgroep Sociale Veiligheidsanalyse. De introductiebrief beklemtoont eveneens dat de afname van de enquêtes kan plaatsvinden in vervanguren of studie-uren zodat lessen niet worden gestoord. Op die manier ondervinden de scholen zo weinig mogelijk hinder van de bevraging. Dit werd gedaan met het oog op de verhoging van de kans op positieve respons. Tevens werd de scholen feedback beloofd

²⁴⁴ BIJLEVELD, C. C. J. H., *Methoden en technieken van onderzoek in de criminologie*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2005, 161.

²⁴⁵ BILLIET, J. en WAEGE, H., *o.c.*, 216; PAUWELS, L. en PLEYSIER, S., *l.c.*, 57; GOETHALS, J. en PAUWELS, L., *o.c.*, 76-77 en 104.

²⁴⁶ JOLLIFFE, D., *l.c.*, 507-508.

²⁴⁷ GOETHALS, J. en PAUWELS, L., *o.c.*, 73, 94, 99 en 104.

²⁴⁸ <http://www.ond.vlaanderen.be>

²⁴⁹ Zie *supra*, punt 2.3.3.

onder de vorm van een exemplaar van het gevoerde onderzoek. Om de bereidwilligheid tot medewerking te maximaliseren werden nog andere maatregelen genomen. Zo werd de scholen de keuze gelaten tussen twee modaliteiten wat betreft de afname van de enquêtes: enerzijds konden zij opteren voor een afname door de onderzoekster, anderzijds bestond eveneens de mogelijkheid voor de scholen om de enquêtes zelf af te nemen. Uit eerder onderzoek bleek immers dat meer scholen bereid zijn hun medewerking te verlenen wanneer zij de vragenlijsten in eigen beheer kunnen afnemen²⁵⁰. In dit geval werd de scholen eveneens een blad met instructies²⁵¹ bezorgd ten behoeve van de afnemer van de enquête (zie *bijlage 3*). Achteraf bleek deze dubbele keuzemogelijkheid een goede strategie, vermits alle scholen die bereid waren deel te nemen aan het project, de afname van de enquêtes in eigen organisatie wensten te laten doorgaan. Sommige directies vermeldden hierbij expliciet de bevraging enkel in studie- of vervanguren te laten doorgaan. Vermits men meestal niet op voorhand weet wanneer een klas studie heeft (bijvoorbeeld ten gevolge van het plots ziek worden van een leerkracht), ligt een afname door de onderzoeker heel moeilijk en wensen scholen de enquêtes zelf af te nemen. Dit wijst er op dat de bereidwilligheid tot medewerking wellicht lager had gelegen indien de optie tot afname in eigen beheer niet werd geboden. In de introductiebrief werd gevraagd om tegen 20 november te reageren. Indien tegen deze datum geen formeel antwoord werd ontvangen, werd voorzien in een tweede contactname, dit maal telefonisch.

Na het versturen van de introductiebrieven reageerden 6 van de 30 scholen positief. Dit betekende een groot succes, aangezien de respons van scholen na een eerste contactname via introductiebrief doorgaans lager ligt²⁵². Wat hierbij een rol kan hebben gespeeld, is de media-aandacht die aan het fenomeen pesten werd besteed naar aanleiding van een recent voorval op een Gentse school, kort voor het verzenden van de introductiebrief²⁵³. Dankzij de medewerking van deze 6 scholen betrof dit een respondentenaantal van bijna 1000 leerlingen. Aangezien een hoger aantal respondenten omwille van budgettaire en tijdsredenen de werkbaarheid van het onderzoek in het gedrang kon brengen, werd in samenspraak met de promotor besloten om af te zien van de tweede vooropgestelde telefonische contactname. De verkregen respons betekende immers reeds een voldoende grote steekproef om op adequate wijze analyses te kunnen uitvoeren. Onderstaande *tabel 1* vat deze gegevens samen.

²⁵⁰ VAN DAMME, A., *o.c.*, 56-57.

²⁵¹ Deze instructies zijn gebaseerd op VAN DAMME, A., *o.c.*, 127.

²⁵² Dit bleek uit eerder onderzoek. Zie o.m. PAUWELS, L., *Buurtinvloeden en jeugddelinquentie*, 100.

²⁵³ Enkele dagen voor het verzenden van de introductiebrief berichtten de media over een meisje dat zelfmoord had gepleegd na pesterijen op school en via het internet. (Zie HUYBERECHTS, P. (2011/10/11) Iedereen deed zijn best, maar toch liep het mis met Lisa [WWW]. Het Nieuwsblad: <http://www.nieuwsblad.be/article/detail.aspx?articleid=GNA3GSILK> [28/11/11] en J. V. (2011/10/10) Tienermeisje pleegt zelfmoord na pesterijen op school [WWW]. De Morgen: <http://www.demorgen.be/dm/nl/989/Binnenland/article/detail/1331284/2011/10/10/Tienermeisje-pleegt-zelfmoord-na-pesterijen-op-school.dhtml> [28/10/11]) N.a.v. deze gebeurtenis besteedden de media de weken daarna veel aandacht aan het fenomeen pesten, zie bvb. KOPPEN-REDACTIE, *Pesten op school met dramatische gevolgen*, ÉÉN, 13 oktober 2011, 20h45-21h15. [TV-programma].

Tabel 1: Samenvattende informatie schoolse bevraging
Schoolse bevraging tweede graad secundair onderwijs (ASO-TSO-BSO-KSO) – Deelgemeente Gent Periode van afname: november 2011 – februari 2012
<p>Populatie schooladressen tweede graad secundair onderwijs: 30²⁵⁴</p> <p>De schoolsteekproef: N = 6 (na versturen introductiebrief)</p> <p>Responsgraad op schoolniveau: 20 %</p> <p>Steekproefgrootte jongeren uit Gentse scholen: N = 983 (totaal aantal leerlingen uit de tweede graad van scholen die hun medewerking verleenden aan dit onderzoek)</p> <p>Ingeleverde enquêtes: N = 900</p> <p>Bruikbare enquêtes: N = 881</p> <p>Responsgraad van de steekproef: 89.62 %</p>

Alle scholen die op de introductiebrief reageerden, wensten de afname van de enquêtes in eigen beheer te laten doorgaan. Verdere afspraken werden hieromtrent dan ook gemaakt. Voor elke school werden pakketten per klas opgemaakt. Zo een pakket bevat:

- het aantal vragenlijsten met enveloppen voor de leerlingen van een bepaalde klas;
- een blad met instructies (zie *bijlage 3*) en een extra vragenlijst bedoeld voor de persoon die de enquête afneemt;
- indien de school dit wenste, werden eveneens brieven voorzien gericht aan de ouders met het oog op het verkrijgen van hun toestemming voor de deelname van hun zoon of dochter aan het onderzoek (informed consent²⁵⁵) (zie *bijlage 4*)

Na concrete afspraken met de scholen te hebben gemaakt, werden de vragenlijsten binnen de tijdspanne van één week aan hen bezorgd. Dit gebeurde, afhankelijk van het moment van contactname van de school, tussen 21 oktober en 23 november 2011. Gevraagd werd de enquêtes afgenomen te hebben vóór 1 maart 2012. De periode van afname liep aldus van november 2011 tot einde februari 2012. Tussentijdse contacten werden voorzien om de directies te herinneren aan het onderzoek en om ingevulde vragenlijsten op te halen. De eerste ingevulde enquêtes werden reeds op woensdag 30 november 2011 opgehaald.

2.3.5. Participatieratio van jongeren en unit-nonrespons

In totaal volgden in de zes scholen die meewerkten aan dit onderzoek 983 leerlingen les in de tweede graad gedurende het schooljaar 2011-2012²⁵⁶. Elk van deze scholen nam in elk van haar

²⁵⁴ Hierbij dient vermeld dat de analyse-eenheid niet de naam van het instituut betreft, doch de locatie van het instituut. Verschillende scholen hebben immers meerdere afdelingen. We verstuurden een brief naar elk van deze afdelingen om de zekerheid te vergroten dat elke school werd aangeschreven. De informatie werd verkregen via de website van het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming (<http://www.ond.vlaanderen.be>), op 01/10/2011.

²⁵⁵ BILLIET, J. en WAEGE, H., *o.c.*, 368-369.

²⁵⁶ Deze informatie verkregen we dankzij de directieleden van de verschillende scholen.

tweede graadsklassen de enquêtes af. In totaal werden 900 ingevulde enquêtes terugbezorgd, waarvan er echter 19 onbruikbaar waren omdat ze onvolledig waren ingevuld of nonsensantwoorden bevatten. De *unit-nonrespons* bedraagt aldus 102 leerlingen ofwel 10.38 % en heeft zowel betrekking op jongeren die op het moment van de afname afwezig waren op school, als op degenen die een onbruikbare enquête indienden. Anders gesteld: de responsgraad van de steekproef bedroeg 89.62 %. We wezen reeds in punt 2.3.3. op dit probleem van uitval, wat uiteraard ook in ons onderzoek niet te vermijden was.

2.3.6. Samenstelling van de steekproef

Onderstaande *tabel 2* geeft een overzicht van de samenstelling van de gerealiseerde steekproef op basis van enkele achtergrondkenmerken: geslacht, onderwijstype, leeftijd, immigratieachtergrond, geboorteland en SES.

Tabel 2: Samenstelling steekproef	
Achtergrondkenmerk	Procent (absoluut aantal tussen haakjes)
Geslacht	
Jongens	30.6 (268)
Meisjes	69.4 (607)
Onderwijstype	
ASO	65.2 (574)
TSO	15.4 (136)
BSO	19.4 (171)
Leeftijd	
13 jaar	0.7 (6)
14 jaar	34.7 (291)
15 jaar	44.4 (372)
16 jaar	15.0 (126)
+ 16 jaar	5.1 (43)
Immigratieachtergrond	
Beide ouders Belgische afkomst	73.8 (647)
Minstens één ouder immigrant	26.2 (230)
Geboorteland	
In België	89.8 (791)
Buiten België	10.2 (90)
SES²⁵⁷	
Lage SES gezin = deprivatie	4.0 (35)
Geen lage SES gezin = geen deprivatie	96.0 (836)

²⁵⁷ Deprivatie of een gezin met een lage SES werd geoperationaliseerd als een gezin dat over geen wagen beschikt en waarvan de ouders minstens af en toe spreken over een gebrek aan geld.

Aan de hand van bovenstaande tabel kunnen we ons een beeld vormen van de wijze waarop de steekproef is samengesteld. Vooreerst stellen we vast dat meer meisjes (69.4 %) bevestigd werden dan jongens (30.6 %). Het verschil bedraagt aldus 38.8 percentagepunten en kan te wijten zijn aan het feit dat in onze steekproef enkele scholen betrokken zijn waar hoofdzakelijk meisjes les volgen. De meerderheid van de leerlingen loopt school in het algemeen secundair onderwijs (65.2 %). Deze oververtegenwoordiging kan verklaard worden doordat aan deze studie drie grote scholen meewerkten die enkel ASO aanbieden. 19.4 % van de leerlingen volgt les in het BSO en 15.4 % in het TSO. Voorts zien we dat de meeste studenten uit onze steekproef 14 jaar (34.7 %) of 15 jaar (44.4 %) oud zijn. Wat betreft immigratieachtergrond stellen we vast dat bij 26.2 % van de leerlingen minstens één ouder van niet-Belgische afkomst is. Dit terwijl slechts 10.2 % van de jongeren zelf buiten België werd geboren. Aldus zag 89.8 % van de bevestigde adolescenten in België het levenslicht. Tot slot is 4.0 % van de bevestigde studenten afkomstig uit een gezin met een lage sociaal-economische status. Hieruit kunnen we afleiden dat het aantal leerlingen behorend tot een gezin waar sprake is van deprivatie, relatief beperkt is.

2.3.7. Werkwijze bij de analyses

Alle gegevens werden ingevoerd in het statistische verwerkingsprogramma SPSS²⁵⁸. Met behulp van dit programma werden de analyses uitgevoerd. Om op adequate wijze met SPSS te leren werken, raadpleegden we een handboek inzake kwantitatieve data-analyse voor criminologen²⁵⁹. De beschrijvende onderzoeksvragen zullen met behulp van univariate en bivariate statistiek worden benaderd, meer bepaald via frequentie- en kruistabellen. Bij de verkennende onderzoeksvragen maken we gebruik van bivariate correlatieanalyses die de samenhang van verscheidene variabelen nagaan²⁶⁰. Tot slot wijzen we erop dat in dit onderzoek frequent gebruik wordt gemaakt van likertschalen²⁶¹.

2.4. Het opstellen van de vragenlijst

Onderstaande paragrafen gaan in op de wijze waarop de vragenlijst tot stand kwam. Hier komt immers heel wat voorbereidend werk aan te pas. Eerst lichten we de operationalisering van de centrale begrippen toe en nadien gaan we in op enkele ethische aspecten die bij het opstellen van een vragenlijst aan bod komen. Het uitgangspunt voor het opstellen van de vragenlijst waren bestaande wetenschappelijke studies en meetinstrumenten. Deze zullen telkens worden vermeld. De vragenlijst kan u raadplegen in *bijlage 1*.

²⁵⁸ SPSS is een statistisch verwerkingspakket waarvan de afkorting staat voor 'Statistical Products and Service Solutions'. Oorspronkelijk verwees de afkorting naar 'Statistical Package for the Social Sciences'. (Uit: VAN DAMME, A., *o.c.*, 64.)

²⁵⁹ Zie PAUWELS, L. en VAN DE VELDE, M., *Toegepaste kwantitatieve data-analyse voor criminologen: Een inleiding tot de statistische analyse en verwerking van gegevens aan de hand van SPSS*, Leuven, Acco, 2010, VI, 295 p.

²⁶⁰ PAUWELS, L. en VAN DE VELDE, M., *o.c.*, 15 en 92-94.

²⁶¹ Een likertschaal bestaat uit een aantal items die moeten worden gescoord op een puntschaal. (Uit: BRINKMAN, J., *o.c.*, 135-136.)

2.4.1. Operationalisering van de centrale begrippen

Heel wat begrippen die in dit onderzoek centraal staan, zoals bijvoorbeeld de concepten traditioneel pesten en eigenwaarde, zijn abstract van aard. Dit betekent dat ze niet direct meetbaar of waarneembaar zijn. Om deze termen bruikbaar te maken voor empirisch onderzoek, dienen we ze te *operationaliseren*. Operationaliseren betekent het vertalen van theoretische concepten in empirische termen, zodat deze concepten waarneembaar en meetbaar worden²⁶². Dergelijke concepten bevatten vaak meerdere dimensies. Het is dan ook van belang om bij de operationalisering ervan rekening te houden met deze verscheidene componenten. Daarom maken we gebruik van schalen. Een *schaal* bestaat uit meerdere vragen of items die beogen eenzelfde concept te meten²⁶³. Om na te gaan of deze items daadwerkelijk hetzelfde begrip meten, maakt men vaak gebruik van de zogenaamde *Cronbach's alpha* (α). Dit is een maat voor de interne consistentie van de verschillende items. De waarde van α geeft aan in welke mate de items hetzelfde begrip meten. Als vuistregel raadt men in de literatuur een minimale waarde van 0.70 aan. Een Cronbach's alpha van 0.80 geldt als behoorlijk hoog²⁶⁴. In onderstaande paragrafen zullen we de omschrijving van de centrale concepten in het empirisch onderzoek verduidelijken. De univariate beschrijvende statistieken van de hier besproken variabelen kunnen worden geraadpleegd in *bijlage 5*.

Achtergrondkenmerken²⁶⁵

In deze studie bevragen we zowel individuele achtergrondkenmerken als structurele achtergrondkenmerken van het gezin. De individuele kenmerken betreffen leeftijd en geslacht. *Leeftijd* meten we op basis van het geboortejaar van de respondent (leeftijd = jaar van afname – geboortejaar). *Geslacht* is een dummyvariabele²⁶⁶ en coderen we als 1 voor jongens en 0 voor meisjes. De structurele kenmerken van het gezin betreffen immigratieachtergrond en SES. *Immigratieachtergrond* betreft eveneens een dummyvariabele en verwijst naar de immigratieachtergrond van de ouders. Code 0 wordt toegekend wanneer beide ouders van Belgische afkomst zijn, code 1 in het geval minstens één van beide ouders van niet-Belgische afkomst is. *Lage SES van het gezin* verwijst naar economische moeilijkheden in het gezin van de jongere en wordt gemeten aan de hand van 2 items: autobezit en de frequentie waarmee de jongere hoort zeggen dat er onvoldoende geld is om noodzakelijke dingen te kopen. Deze indicatoren zullen bepalen of er sprake is van een lage SES van het gezin (deprivatie = 1) of niet (geen deprivatie = 0). Uit longitudinaal onderzoek kwam immers naar voren dat kinderen uit

²⁶² BILLIET, J. en WAEGE, H., *o.c.*, 88 en 104-105; PAUWELS, L. en PLEYSIER, S., *o.c.*, 90-91; GOETHALS, J. en PAUWELS, L., *o.c.*, 59-60.

²⁶³ BRINKMAN, J., *o.c.*, 129-132; PAUWELS, L. en PLEYSIER, S., *o.c.*, 89; BILLIET, J. en WAEGE, H., *o.c.*, 105.

²⁶⁴ KENT, R., *Data construction and data analysis for survey research*, New York, Palgrave Macmillan, 2001, 221; BRINKMAN, J., *o.c.*, 141.

²⁶⁵ De operationalisering van deze achtergrondkenmerken werd gebaseerd op eerder doctoraatsonderzoek. Zie PAUWELS, L., *Buurtinvloeden en jeugd delinquentie*, 226-229.

²⁶⁶ Een dummyvariabele of indicatorvariabele is een kwalitatieve variabele die de waarden 0 en 1 kan aannemen (Uit: MOORE, D. S. en MCCABE, G. P., *Statistiek in de praktijk: Theorieboek*, Den Haag, Sdu Uitgevers, 2006, 630.)

gezinnen met een lage SES een hogere prevalentie inzake dader- en slachtofferschap bij pestgedrag vertonen²⁶⁷. Tot slot werd ook de *scholingsgraad* geoperationaliseerd, door te vragen naar het onderwijstype dat de respondent volgt (ASO, TSO, BSO of KSO).

Slachtofferschap en daderschap inzake traditioneel pesten

De operationalisering van *slachtofferschap inzake traditioneel pesten* is gebaseerd op een schaal die reeds eerder werd gebruikt in een Vlaams onderzoek van Vandebosch et al. (2006) en vormt een afgeleide van de ‘Revised Olweus Bully/Victim Questionnaire’ van Dan Olweus²⁶⁸. We vroegen de respondenten of ze ooit het slachtoffer zijn geworden van verscheidene types van pesterijen (met antwoordmogelijkheden ja of neen). Indien dit het geval was, dienden zij eveneens aan te geven hoe vaak zij hiervan slachtoffer werden gedurende de afgelopen 12 maanden (0, 1, 2, 3, 4, 5, 6-10 of > 10 keer). Deze bevraging betekent een verrijking van onze data, vermits we op die manier niet enkel beschikken over de ooit-prevalentie, maar eveneens over de frequentie van slachtofferschap gedurende het laatste jaar. Het slachtofferschap werd gemeten aan de hand van 7 verschillende items die situaties van klassiek pestgedrag omschrijven. Hiervan volgt een overzicht in *tabel 3*.

Tabel 3: Operationalisatie slachtofferschap traditioneel pesten	
Werd je ooit al eens...	
1.	opzettelijk uitgesloten of genegeerd door anderen, of doen ze soms alsof je niet bestaat?
2.	gepest door anderen doordat ze jou uitlachten, uitscholden of gemene dingen zegden tegen jou (dingen die je gevoelens kwetsen)?
3.	gepest doordat er roddels of valse geruchten over jou werden verspreid?
4.	gepest doordat andere personen jou dwongen je geld / eten / drinken of andere bezittingen (gsm, iPod, ...) af te geven?
5.	gepest doordat jouw bezittingen door andere personen kapot werden gemaakt, vernield, beklad of besmeurd?
6.	gepest doordat anderen je hebben geslagen / geduwd / opgesloten / geschopt of op een andere manier pijn gedaan?
7.	door andere personen gedwongen dingen te doen die je niet wilde doen?

Daderschap inzake traditioneel pesten werd op een gelijkaardige manier geoperationaliseerd. We maakten gebruik van dezelfde schaal, maar vroegen deze keer of de respondenten de verscheidene types van pesterijen ooit zelf hadden gesteld, en indien dit het geval was, hoe vaak zij dit deden gedurende de afgelopen 12 maanden. Deze vragen werden eveneens gebaseerd op de schaal uit het

²⁶⁷ DAKE, J. A. *et al.*, *l.c.*, 175; JANSEN, D. *et al.*, *l.c.*, 440-444.

²⁶⁸ Zie VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 58 en 89-90.

reeds eerder aangehaalde Vlaamse onderzoek van Vandebosch et al. (2006)²⁶⁹. De 7 gehanteerde daderschapitems worden beschreven in *tabel 4*.

Tabel 4: Operationalisatie daderschap traditioneel pesten	
Heb je ooit wel eens...	
1.	anderen opzettelijk uitgesloten of genegeerd?
2.	anderen uitgelachen, uitgescholden of gemene dingen gezegd tegen hen (dingen die hun gevoelens kwetsen)?
3.	roddels of valse geruchten verspreid over anderen?
4.	anderen gedwongen hun geld / eten / drinken of andere bezittingen (gsm, iPod, ...) aan jou te geven?
5.	iemand gepest door zijn bezittingen kapot te maken, te vernielen of te besmeuren?
6.	anderen opzettelijk pijn gedaan? (slaan, duwen, schoppen, ergens opsluiten, ...)
7.	anderen gedwongen dingen te doen die ze niet wilden doen?

Slachtofferschap en daderschap inzake cyberpesten

Voor de operationalisering van *slachtofferschap inzake cyberpesten* werd gebruik gemaakt van twee schalen²⁷⁰. De eerste schaal bevatte een reeks met 12 items die gedragingen inzake cyberpesten beschreven, doch de term cyberpesten werd hierbij niet expliciet vermeld. Het betreft gedragingen die in de literatuur als uitingen van cyberpesten worden omschreven, maar waarvan mensen zich vaak niet bewust zijn dat het pestgedrag betreft²⁷¹. Net zoals bij traditioneel pesten werd voor elk van deze gedragingen gevraagd of de respondent hiervan ooit het slachtoffer werd (met antwoordmogelijkheden ja of neen). Indien de respondent hierop bevestigend antwoordde, volgde een vraag naar de frequentie van dit slachtofferschap gedurende de afgelopen 12 maanden (0, 1, 2, 3, 4, 5, 6-10 of > 10 keer). De tweede schaal bevatte 7 items waarbij expliciet vermeld werd dat het vormen van cyberpesten betrof. De items van beide schalen worden geconcretiseerd in onderstaande *tabel 5*.

Tabel 5: Operationalisatie slachtofferschap cyberpesten	
SCHAAL 1	
1.	Werd er ooit in jouw e-mailinbox of messenger ingebroken en het paswoord veranderd?
2.	Werd er ooit opzettelijk een virus naar jou gestuurd via internet?

²⁶⁹ Zie VANDEBOSCH, H. *et al.*, o.c., 91-92.

²⁷⁰ De eerste schaal is gebaseerd op deze uit het onderzoek van VANDEBOSCH, H. *et al.*, o.c., 97-99. De tweede schaal werd geconstrueerd op basis van types van cyberpesten die bevestigd werden in eerder onderzoek uitgevoerd door SMITH, P. K. *et al.*, l.c., 376-385. De vragenlijst die zij hanteerden konden we raadplegen via SMITH, P. K., MAHDAVI, J., CARVALHO, M. en TIPPETT, N. (z.d.) An investigation into cyberbullying, its forms, awareness and impact, and the relationship between age and gender in cyberbullying [WWW]. Anti-Bullying Alliance: <http://www.anti-bullyingalliance.org.uk/pdf/CyberbullyingreportFINAL230106.pdf> [29/11/11]

²⁷¹ VANDEBOSCH, H. *et al.*, o.c., 97.

3.	Werd er ooit ingebroken in je computer en persoonlijke informatie gestolen?
4.	Werden er ooit enorm veel of grote berichten naar jou gestuurd om je computer te laten vastlopen?
5.	Werden er ooit private of beschamende dingen over jou verspreid via internet of gsm?
6.	Werd er ooit ingebroken in je e-mail of messenger en berichten gestuurd naar je contactpersonen?
7.	Werd er ooit op een website een stemming gehouden waarbij gesteld werd dat jij niet leuk of mooi bent?
8.	Werden er ooit dingen die je iemand in vertrouwen had verteld, op een website geplaatst of doorgestuurd naar anderen via sms of internet?
9.	Werden er ooit roddels verspreid over jou via internet of gsm?
10.	Werd je ooit beledigd of bedreigd via internet of gsm?
11.	Werd je ooit uitgesloten uit een online groep?
12.	Werd je ooit misleid via internet of gsm door iemand die deed alsof hij / zij iemand anders was?
SCHAAL 2	
1.	Heb je ooit gemene, beledigende of scheldende sms'jes op je gsm ontvangen?
2.	Werden er ooit gemene, onaangename of vulgaire afbeeldingen, foto's of filmpjes <u>aan jou</u> gezonden via gsm of internet?
3.	Werden er ooit gemene, onaangename of vulgaire afbeeldingen, foto's of filmpjes <u>over jou aan anderen</u> gezonden via gsm of internet?
4.	Heb je ooit gemene / pesterige / scheldende of zwijgende telefoonoproepen op je gsm ontvangen?
5.	Heb je ooit pesterige, beledigende of scheldende e-mails op je e-mailadres ontvangen?
6.	Heb je ooit pesterige, beledigende of scheldende chatberichten ontvangen?
7.	Werden er ooit kwetsende, pesterige of beledigende zaken over jou op een website gepost?

Het concept *daderschap inzake cyberpesten* operationaliseerden we naar analogie van de meting inzake slachtofferschap. Beide schalen werden hernomen²⁷², doch ditmaal verwoord vanuit het perspectief van de pester. De concrete invulling van het concept daderschap inzake cyberpesten staat beschreven in *tabel 6*.

Tabel 6: Operationalisatie daderschap cyberpesten	
SCHAAL 1	
1.	Heb je ooit in iemands e-mailinbox of messenger ingebroken en het paswoord veranderd?
2.	Heb je ooit iemand opzettelijk een virus gestuurd via internet?
3.	Heb je ooit ingebroken in iemands computer en persoonlijke informatie gestolen?
4.	Heb je ooit enorm veel of grote berichten naar iemand gestuurd om zijn / haar computer te laten vastlopen?
5.	Heb je ooit private of beschamende dingen over iemand verspreid via internet of gsm?
6.	Heb je ooit ingebroken in iemands e-mail of messenger en berichten gestuurd naar zijn / haar contactpersonen?

²⁷² Items 2 en 3 van schaal 2 'slachtofferschap inzake cyberpesten' werden bij de bevraging inzake daderschap echter herleid tot 1 item.

7.	Heb je ooit op een website gestemd dat je een bepaald persoon niet leuk of mooi vond?
8.	Heb je ooit dingen die iemand jou in vertrouwen had verteld, op een website geplaatst of doorgestuurd naar anderen via sms of internet?
9.	Heb je ooit roddels verspreid over iemand via internet of gsm?
10.	Heb je ooit iemand beledigd of bedreigd via internet of gsm?
11.	Heb je ooit iemand uitgesloten uit een online groep?
12.	Heb je ooit iemand misleid via internet of gsm door te doen alsof je iemand anders was?
SCHAAL 2	
1.	Heb je ooit gemene, beledigende of scheldende sms'jes naar anderen gestuurd?
2.	Heb je ooit gemene, onaangename of vulgaire afbeeldingen, foto's of filmpjes aan anderen gezonden via gsm of internet?
3.	Heb je ooit gemene / pesterige / scheldende of zwijgende telefoontjes naar iemand gedaan?
4.	Heb je ooit pesterige, beledigende of scheldende e-mails naar anderen verstuurd?
5.	Heb je ooit pesterige, beledigende of scheldende chatberichten verstuurd?
6.	Heb je ooit kwetsende, pesterige of beledigende zaken over iemand gepost op een website?

Gevolgen van pestgedrag

Wat betreft de gevolgen van pestgedrag konden we uiteraard niet elk van de in de literatuurstudie beschreven consequenties onderzoeken, gezien de noodzaak tot afbakening van een empirisch onderzoek. Bijgevolg diende een selectie te worden doorgevoerd. We opteerden enerzijds voor het *zelf stellen van pestgedrag*, omwille van de noodzaak de Ybarra en Mitchell-hypothese te testen, wat in de literatuur veelvuldig wordt benadrukt²⁷³. Dit gebeurt door de correlatie van klassiek slachtofferschap en cyberdaderschap na te gaan²⁷⁴. Anderzijds kozen we voor vier consequenties inzake het *psychosociaal welzijn* (eigenwaarde, angst, depressie en hopeloosheid). Deze variabelen maakten reeds veelvuldig het voorwerp van studie uit in onderzoek naar klassiek pesten, wat ons in staat stelt een vergelijking te maken met eerdere onderzoeksbevindingen. In hetgeen volgt expliciteren we de operationalisering van deze psychosociale gevolgen.

De *impact van pestgedrag op het psychosociaal welzijn* werd gemeten aan de hand van de variabelen eigenwaarde, angst, depressie en hopeloosheid. Er werd telkens gebruik gemaakt van een likertschaal. *Eigenwaarde* (ook wel omschreven als zelfbeeld) werd gemeten met behulp van een Nederlandstalige versie van de Rosenberg zelfwaardeschaal²⁷⁵. Rosenberg ontwikkelde deze schaal op basis van onderzoek bij adolescenten²⁷⁶. De respondenten dienden op een 5-puntsschaal (helemaal niet akkoord – niet akkoord – noch akkoord, noch niet akkoord – akkoord – helemaal akkoord) aan te

²⁷³ SMITH, P. K. *et al.*, l.c., 383.

²⁷⁴ Zie *infra*, punt 4.2.3.

²⁷⁵ FRANCK, E., DE RAEDT, R., BARBEZ, C. en ROSSEEL, Y., 'Psychometric properties of the Dutch Rosenberg self-esteem scale', *Psychologica Belgica*, 2008, volume 48, nr. 1, 30 en 35.

²⁷⁶ Zie ROSENBERG, M., *Society and the adolescent self-image*, Middletown, Wesleyan University Press, 1989, 347 p.

geven in welke mate de voorgelegde uitspraken bij hen pasten. Een hoge score wijst op een hoog gevoel van eigenwaarde. De Cronbach's alpha van deze schaal bedraagt 0.843 in dit onderzoek, wat op een hoge interne consistentie wijst. We dienden echter item 7 ('Ik heb het gevoel dat ik een waardevol iemand ben, minstens evenwaardig aan anderen') weg te laten, omdat deze de interne consistentie van de schaal bedreigde.

Voor het meten van *angst* maakten we gebruik van een Nederlandstalige versie van de subschaal van de RCADS (Revised Children's Anxiety and Depression Scale) die gericht is op het meten van algemene gevoelens van angst bij kinderen en adolescenten. De RCADS is zowel bruikbaar in klinische als in onderzoekscontexten²⁷⁷. De respondenten dienden op een 4-puntsschaal (nooit – soms – vaak – (bijna) altijd) aan te geven in welke mate ze zich konden terugvinden in de voorgelegde uitspraken. Een hoge score geeft aan dat er sprake is van een hoge mate van angst. De Cronbach's alpha van deze schaal bedraagt in deze studie 0.832.

Depressie operationaliseerden we aan de hand van de Nederlandse vertaling van de Depressive Mood List van Kandel en Davies, die veelvuldig gebruikt wordt in surveys bij adolescenten. Deze schaal geeft geen klinische diagnose inzake depressie, maar geeft een indicatie van de mate waarin mensen depressieve gevoelens ervaren²⁷⁸. De respondenten dienden op een 4-puntsschaal (nooit – soms – vaak – (bijna) altijd) aan te geven hoe vaak ze bepaalde gevoelens ervoeren gedurende de voorbije 12 maanden. Een hoge score geeft aan dat er sprake is van een hoge mate van depressiviteit. We stelden een Cronbach's alpha vast van 0.739.

Hopeloosheid werd geoperationaliseerd middels een schaal inzake toekomstverwachtingen, afkomstig uit onderzoek van Ben Rovers²⁷⁹. We legden de respondenten uitspraken voor over de toekomst en vroegen hen aan te geven op een 4-puntsschaal (de kans is heel klein – de kans is vrij klein – de kans is vrij groot – de kans is heel groot) in welke mate ze zich konden terugvinden in de voorgelegde uitspraken. Een hoge score impliceert een hoge mate van hopeloosheid. De Cronbach's alpha van deze schaal bedraagt in ons onderzoek 0.817.

²⁷⁷ OLDEHINKEL, A. J. (2000) Nederlandse vertaling RCADS [WWW]. University of California Los Angeles: [http://www.childfirst.ucla.edu/RCADS%20\(dutch%20version\).pdf](http://www.childfirst.ucla.edu/RCADS%20(dutch%20version).pdf) [30/11/11]; WEISS, D. C. en CHORPITA, D. F. (2011) RCADS User's Guide [WWW]. University of California Los Angeles: <http://www.childfirst.ucla.edu/RCADSGuide20110202.pdf> [30/11/11]; VAN LANG, N. D. J., FERDINAND, R. F., OLDEHINKEL, A. J., ORMEL, J. en VERHULST, F. C., 'Concurrent validity of the DSM-IV scales Affective Problems and Anxiety Problems of the Youth Self-Report', *Behaviour Research and Therapy*, 2004, volume 43, 1489.

²⁷⁸ CUSTERS, K. en ENGELS, R., 'Delinquentie van adolescenten: de rol van delinquente vrienden en emotionele problemen', *Pedagogiek*, 2003, volume 23, nr. 2, 142; OTTEN, R., VAN DE VEN, M., ENGELS, R. en VAN DEN EIJDEN, R., 'Depressive mood and smoking onset: A comparison of adolescents with and without asthma', *Psychology & Health*, 2009, volume 24, nr. 3, 290-291; VAN ROOIJ, T. en VAN DEN EIJDEN, R., *Monitor Internet en Jongeren 2006 en 2007: Ontwikkelingen in internetgebruik en de rol van opvoeding*, Rotterdam, 2007, 109. (onderzoeksrapport).

²⁷⁹ ROVERS, B., *De buurt een broeinest? : een onderzoek naar de invloed van woonomgeving op jeugdcriminaliteit*, Nijmegen, Ars aequi Libri, 1997, 230 en 239.

Tabel 7 geeft een overzicht van de concrete operationalisering van de mogelijke psychosociale gevolgen van pesterijen.

Tabel 7: Operationalisatie psychosociale gevolgen van pesten		
Psychosociaal gevolg	Cronbach's alpha (α)	Gebruikte items
Eigenwaarde	0.843	<p>helemaal niet akkoord – niet akkoord – noch akkoord, noch niet akkoord – akkoord – helemaal akkoord</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Over het algemeen ben ik tevreden met mezelf 2. Soms denk ik dat ik nergens goed voor ben 3. Ik heb het gevoel dat ik een aantal goede kwaliteiten heb 4. Ik ben in staat dingen even goed te doen als de meeste andere mensen 5. Ik heb het gevoel dat ik niet veel heb om trots op te zijn 6. Soms voel ik mij nutteloos 7. Ik heb het gevoel dat ik een waardevol iemand ben, minstens evenwaardig aan anderen 8. Ik wou dat ik meer respect voor mezelf kon opbrengen 9. Al bij al ben ik geneigd mezelf een mislukkeling te voelen 10. Ik neem een positieve houding aan ten opzichte van mezelf
Angst	0.832	<p>nooit – soms – vaak – (bijna) altijd</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ik maak me zorgen over dingen 2. Ik maak me zorgen dat er erge dingen met me gaan gebeuren 3. Ik maak me zorgen dat er iets ergs gaat gebeuren met iemand uit mijn gezin 4. Ik maak me zorgen dat me iets ergs gaat overkomen 5. Ik maak me zorgen over wat er zal gaan gebeuren 6. Ik denk aan de dood
Depressie	0.739	<p>nooit – soms – vaak – (bijna) altijd</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Je te moe voelen om iets te doen 2. Je ongelukkig, somber en neerslachtig voelen 3. Moeite hebben om in slaap te vallen of om door te slapen 4. Weinig hoop voor de toekomst hebben 5. Je nerveus en gespannen voelen 6. Je te veel zorgen maken over de dingen
Hopeloosheid	0.817	<p>de kans is heel klein – de kans is vrij klein – de kans is vrij groot – de kans is heel groot</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ik zal goede cijfers halen op het einde van het schooljaar 2. Ik zal later genoeg mensen kennen op wie ik echt kan bouwen 3. Ik zal later genoeg geld verdienen om leuke dingen te kunnen kopen 4. Ik zal later weinig waardering krijgen voor wat ik doe 5. Als ik later een baan heb, zal dat vervelend werk zijn 6. Er zullen later genoeg mensen zijn die veel om me geven 7. Ik zal later in een mooi huis wonen 8. Het leven zal later voor mij onzeker en wisselvallig zijn 9. Als ik later een baan heb, zal ik daarmee weinig geld verdienen 10. Ik zal later vaak in mijn eentje staan

2.4.2. *Ethische aspecten*

Met het oog op het beschermen van de integriteit van de onderzoekssubjecten werd veel belang gehecht aan de *vertrouwelijkheid* van de informatie. Daarom namen we allerlei maatregelen die de identificatie van de respondenten onmogelijk maken²⁸⁰. Zo werd in de enquête duidelijk beklemtoond dat de onderzoekster niet weet wie welke vragenlijst heeft ingevuld vermits de leerlingen nergens hun naam dienen in te vullen. Bovendien werd gebruik gemaakt van gesloten enveloppen die verzegeld konden worden. Hierdoor dienden de leerlingen niet te vrezen dat de enquêtes achteraf zouden worden ingekeken door leerkrachten. Een ander ethisch aspect betreft de *informed consent*, die benadrukt dat respondenten dienen te worden geïnformeerd over de bedoelingen en aard van het onderzoek, evenals over de waarborgen inzake vertrouwelijkheid²⁸¹. Deze aspecten expliciteerden we nauwkeurig in de introductiebrief gericht aan de scholen. Dit werd eveneens bondig voorzien in het blad met instructies voor de afnemer en in de inleiding van de enquête. In deze inleiding werd evenwel gesproken van “een onderzoek naar sociaal onaangenaam gedrag via internet, gsm en in het ‘echte’ leven” in plaats van “een onderzoek naar traditioneel pesten en cyberpesten”. Dit vormt echter geen probleem vermits het voldoende informeren van de respondenten hierbij niet in het gedrang komt²⁸². We hebben hiervoor gekozen omwille van de gevoeligheid van het thema. Wanneer men een enquête krijgt met op het voorblad als titel het woord ‘pesten’, zou dit de respondenten meteen kunnen afschrikken en een invloed hebben op de antwoorden. In de vragenlijst zelf werd bij bepaalde items wel expliciet verwezen naar pestgedrag. Wat betreft het ‘consent’ gedeelte werd geen actieve toestemming gevraagd van de individuele respondenten, doch zij konden steeds weigeren indien zij niet wensten deel te nemen aan het onderzoek. Indien de school dit wenste, werd eveneens een brief voor de ouders ter beschikking gesteld (zie *bijlage 4*). Deze brief had tot doel de ouders te informeren over de studie en was gericht op het verkrijgen van toestemming voor de deelname van hun zoon of dochter aan het onderzoek, middels de zogenaamde ‘passive informed consent’, waarbij ouders die bezwaren hadden een strookje dienden mee te geven naar school²⁸³.

2.5. Conclusie

In dit methodologisch gedeelte werd uitvoerig aandacht besteed aan de totstandkoming van het empirisch onderzoek. Centraal stond het schetsen van de wijze waarop dit onderzoek wordt verricht met het oog op de beantwoording van de onderzoeksvragen. Vooreerst stonden we stil bij onze keuze voor het gebruik van de survey aan de hand van een self administered questionnaire. Deze methode komt immers op optimale wijze tegemoet aan de epidemiologische en hypothesetoetsende doelstellingen van dit onderzoek. De bevraging wordt verricht in de tweede graad van het secundair

²⁸⁰ BILLIET, J. en WAEGE, H., *o.c.*, 367.

²⁸¹ GOETHALS, J. en PAUWELS, L., *o.c.*, 184-185 en 188-189; BILLIET, J. en WAEGE, H., *o.c.*, 368.

²⁸² GOETHALS, J. en PAUWELS, L., *o.c.*, 188-190; BILLIET, J. en WAEGE, H., *o.c.*, 368-369.

²⁸³ JOLLIFFE, D., *l.c.*, 507.

onderwijs omdat deze leeftijdsgroep regelmatig in aanraking komt met traditionele en cyberpesterijen, wat hen uiterst geschikt maakt voor het verrichten van deze vergelijkende studie. Nadien kwam de informele pretest aan bod die werd uitgevoerd met het oog op het verduidelijken van de vragenlijst. Hieruit bleek dat we het vertrouwelijk karakter van de enquête zéér duidelijk dienden te beklemtonen. Vervolgens werd nader ingegaan op de steekproef, de gehanteerde afnamemodaliteit en de wijze waarop de selectie van scholen plaatsvond. Hier gaven we aan welke maatregelen werden genomen met het oog op het vergroten van de bereidwilligheid tot medewerking. Bij het bespreken van de unit-nonrespons werd duidelijk dat de responsgraad van onze steekproef 89.62 % bedraagt. Het daaropvolgende deel trachtte een gedetailleerder beeld van de respondenten te verschaffen aan de hand van de samenstelling van de steekproef. Opvallend hierbij was de oververtegenwoordiging van meisjes en leerlingen uit het ASO. Het aantal studenten afkomstig uit een gezin met een lage sociaal-economische status lijkt eerder beperkt. Tevens wezen we erop dat de onderzoeksvragen zullen worden beantwoord aan de hand van univariate en bivariate analysetechnieken. Nadien werd ingegaan op de operationalisering van de centrale begrippen. We expliciteerden de bestaande wetenschappelijke studies en meetinstrumenten die hiervoor het uitgangspunt vormden. Tot slot gaven we aan op welke wijze we omgingen met ethische aspecten. Hierbij staat vertrouwelijkheid centraal, wat van groot belang is met het oog op het beschermen van de integriteit van de onderzoekssubjecten.

3. Resultaten beschrijvend onderzoek

3.1. Inleiding

Dit hoofdstuk behandelt de beschrijvende onderzoeksvragen, wat de eerste onderzoeksvraag en haar twee deelvragen omvat. Vooreerst trachten we een antwoord te formuleren op de eerste deelvraag, die luidt als volgt: *Wat is de aard en de omvang van het fenomeen traditioneel pesten onder jongeren, wat betreft slachtofferschap en daderschap?* Hier onderzoeken we de prevalentie van klassiek pesten als globaal fenomeen, evenals de prevalentie van de belangrijkste vormen van klassiek pesten (fysiek, verbaal en relationeel). Dienaangaande geven we de beschrijvende resultaten per slachtoffer- en daderschapitem, en wordt ingegaan op de verschillen naar geslacht. We besteden zowel aandacht aan de ooit-prevalenties als de prevalenties van de afgelopen 12 maanden, wat veel onderzoekers als de meest geschikte referentieperiode beschouwen in het kader van victim surveys en zelfrapportagestudies²⁸⁴. Tevens komen enkele sociodemografische kenmerken van de betrokkenen aan bod. Vervolgens wordt de tweede deelvraag beantwoord: *Wat is de aard en de omvang van het fenomeen cyberpesten onder jongeren, wat betreft slachtofferschap en daderschap?* Hier gaan we in op dezelfde aspecten als bij deelvraag één, maar nu m.b.t. cyberpesten. In het daaropvolgende deel vergelijken we de resultaten van de beide deelvragen en trachten we zodoende een nauwkeurig

²⁸⁴ VAN KERCKVOORDE, J., o.c., 149.

antwoord te formuleren op onderzoeksvraag één: *In welke mate vertonen de fenomenen traditioneel pesten en cyberpesten onder jongeren verschillen wat betreft aard en omvang van slachtofferschap en daderschap?* Tot slot volgt een conclusie waarin de belangrijkste onderzoeksbevindingen worden samengevat.

3.2. Aard en omvang traditioneel pesten onder jongeren

In dit gedeelte staat de eerste deelvraag van onderzoeksvraag één centraal: *Wat is de aard en de omvang van het fenomeen traditioneel pesten onder jongeren, wat betreft slachtofferschap en daderschap?* Dit zal worden beschreven in verschillende stappen. Vooreerst wordt nader ingegaan op het slachtofferschap. Hier staan we stil bij de ooit-prevalenties en de prevalenties van de afgelopen 12 maanden wat betreft de verschillende vormen van pestgedrag. Deze gegevens worden ook telkens vergeleken naar geslacht. Vervolgens komen dezelfde aspecten aan bod inzake daderschap. In het daaropvolgende deel wordt aan de hand van de schaal 'betrokkenheid traditioneel pesten' aangegeven hoeveel procent van de respondenten kan worden geclassificeerd als exclusief slachtoffer, exclusief pester, pester/slachtoffer (zowel pester als slachtoffer) of niet betrokken student (noch pester, noch slachtoffer). Nadien beschrijven we enkele sociodemografische kenmerken van deze vier categorieën. Aan de hand van de onderzoeksbevindingen die uit de bovenstaande zaken voortvloeien, formuleren we tot slot een antwoord op de eerste deelvraag. De percentages in de onderstaande tabellen zijn telkens berekend op de geldige waarden²⁸⁵.

3.2.1. Ooit-prevalentie en prevalentie afgelopen 12 maanden traditioneel slachtofferschap

Vooreerst beschrijven we de ooit-prevalenties inzake slachtofferschap van traditioneel pesten. Deze geven aan of respondenten ooit al eens het slachtoffer werden van een bepaald type pestgedrag. Naast de prevalentie van de totale steekproef, gingen we eveneens na hoe slachtofferschap varieert naar geslacht. Ten einde uitspraken te kunnen doen over de significantie van de verschillen tussen jongens en meisjes, werd gebruik gemaakt van de chi-kwadraat test. De resultaten worden per type pestgedrag weergegeven in onderstaande *tabel 8*.

²⁸⁵ De items 'gedwongen worden door anderen om dingen te doen die je niet wilde doen' en 'andere personen dwingen om dingen te doen die ze niet wilden doen' (vragen 4.7. en 4.14. uit de vragenlijst) werden echter weggelaten uit de analyses, omdat bij de input van de vragenlijsten bleek dat heel wat jongeren deze vraag interpreterden op een andere wijze dan bedoeld in dit onderzoek. Zo gaven sommigen aan niet goed te weten wat met de vraag precies bedoeld werd of verstond men er bijvoorbeeld 'het doen van klusjes voor mijn ouders tegen mijn zin' onder.

Tabel 8: Ooit-prevalentie slachtofferschap traditioneel pesten						
	Procent (absoluut aantal tussen haakjes)					
Type pestgedrag	Totale steekproef		Jongens		Meisjes	
FYSIEK PESTEN						
Geslagen, geschopt of opgesloten						
Nooit	82.7	(726)	80.1	(214)	84.1	(509)
Ooit	17.3	(152)	19.9	(53)	15.9	(96)
Bezittingen vernield of beklad						
Nooit	90.4	(793)	89.1	(238)	90.9	(549)
Ooit	9.6	(84)	10.9	(29)	9.1	(55)
Gedwongen worden geld, eten, drank of andere bezittingen af te geven						
Nooit	96.4	(849)	95.5	(256)	96.9	(588)
Ooit	3.6	(32)	4.5	(12)	3.1	(19)
TOTAAL FYSIEK PESTEN²⁸⁶						
Nooit	77.4	(682)	75.4	(202)	78.7	(478)
Ooit	22.6	(199)	24.6	(66)	21.3	(129)
VERBAAL PESTEN						
Uitgelachen of uitgescholden						
Nooit	48.4	(424)	51.3	(137)	47.0	(284)
Ooit	51.6	(452)	48.7	(130)	53.0	(320)
TOTAAL VERBAAL PESTEN						
Nooit	48.4	(424)	51.3	(137)	47.0	(284)
Ooit	51.6	(452)	48.7	(130)	53.0	(320)
RELATIONEEL PESTEN						
Uitgesloten worden of doen alsof men niet bestaat*						
Nooit	55.4	(486)	60.3	(161)	53.2	(322)
Ooit	44.6	(392)	39.7	(106)	46.8	(283)
Roddels of valse geruchten						
Nooit	59.2	(520)	62.5	(167)	58.3	(353)
Ooit	40.8	(359)	37.5	(100)	41.8	(253)
TOTAAL RELATIONEEL PESTEN						
Nooit	42.7	(376)	47.4	(127)	41.0	(249)
Ooit	57.3	(505)	52.6	(141)	59.0	(358)

²⁸⁶ Hier betekent 'nooit' dat men geen slachtoffer werd van de 3 hierboven beschreven items inzake fysiek pesten; 'ooit' betekent dat men het slachtoffer werd van 1 of meerdere van de 3 beschreven items inzake fysiek pesten.

* De verschillen tussen jongens en meisjes zijn statistisch significant op het niveau $p < 0.05$

Allereerst stellen we vast dat de nooit-prevalenties van de slachtofferschapitems steeds hoger liggen dan de ooit-prevalenties, dit met uitzondering van verbale pesterijen. Dit betekent dat elk type pestgedrag, met uitzondering van uitgelachen of uitgescholden worden, door een minderheid van de jongeren werd ervaren. *Verbaal* pestgedrag vormt dan ook het type dat *het meest frequent* voorkomt onder jongeren: 51.6 % gaf aan hiervan ooit het slachtoffer te zijn geworden. Dit wordt gevolgd door *relationele* pesterijen (44.6 % voor uitsluiting en 40.8 % inzake roddels of valse geruchten). De prevalenties inzake *fysieke* pesterijen bedragen 17.3 % voor slaan en schoppen, 9.6 % wat betreft het vernielen van bezittingen en 3.6 % voor het gedwongen worden bezittingen af te geven. Voorts stellen we enkele opvallende verschillen vast naargelang geslacht. In overeenstemming met de bevindingen uit de literatuur, bleek een groter aantal *jongens* uit onze steekproef het slachtoffer te zijn geworden van *fysiek* pestgedrag (19.9 % door schoppen of slaan, 10.9 % door vernielen van bezittingen en 4.5 % door gedwongen te worden iets af te geven; tegenover respectievelijk 15.9 %, 9.1 % en 3.1 % bij de meisjes), doch geen enkele van deze verschillen bleek statistisch significant op het $p < 0.05$ niveau, wat betekent dat de verschillen te wijten kunnen zijn aan toeval. Zowel jongens als meisjes worden het meest frequent slachtoffer van *verbale* pesterijen, doch *meisjes* gaven hier vaker slachtofferschap aan (53.0 % tegenover 48.7 % van de jongens), net zoals bij *relationele* pesterijen (46.8 % d.m.v. uitsluiting en 41.8 % d.m.v. roddels; tegenover respectievelijk 39.7 % en 37.5 % van de jongens). Niettemin wees de chi-kwadraat test uit dat enkel het verschil bij relationeel pesten d.m.v. uitsluiting ('uitgesloten worden of doen alsof men niet bestaat') statistisch significant is, wat betekent dat dit niet te wijten kan zijn aan toeval. Bovenstaande verschillen naar geslacht wat betreft betrokkenheid bij diverse *vormen* van pestgedrag zijn in overeenstemming met de bevindingen uit de literatuurstudie²⁸⁷. Tot slot dienen we evenwel op te merken dat bij de weergave van deze ooit-prevalenties geen rekening wordt gehouden met het criterium van herhaling inzake klassiek pesten. Dit zal later echter wel een rol spelen bij het opstellen van de schaal 'betrokkenheid traditioneel pesten' in punt 3.2.3.

Naast de ooit-prevalentie, peilden we tijdens de bevraging eveneens naar de ervaringen met slachtofferschap van klassiek pesten gedurende de voorbije 12 maanden. Hierdoor krijgen we een zicht op de mate waarin de respondenten het afgelopen jaar het slachtoffer werden van verscheidene types pestgedrag. *Tabel 9* geeft deze resultaten weer. Ook hier werd nagegaan hoe slachtofferschap varieert naar geslacht en maakten we gebruik van de chi-kwadraat test.

²⁸⁷ Zie *supra*, punt 3.4.2. van de literatuurstudie, op pagina 23.

Tabel 9: Slachtofferschap afgelopen 12 maanden traditioneel pesten

Type pestgedrag	Procent (absoluut aantal tussen haakjes)					
	Totale steekproef		Jongens		Meisjes	
FYSIEK PESTEN						
Geslagen, geschopt of opgesloten						
Geen enkele keer	89.0	(784)	89.2	(239)	89.3	(542)
Één keer	5.7	(50)	6.0	(16)	5.3	(32)
Twee keer of meer	5.3	(47)	4.9	(13)	5.4	(33)
Bezittingen vernield of beklad						
Geen enkele keer	93.2	(821)	92.9	(249)	93.2	(566)
Één keer	3.6	(32)	2.6	(7)	4.1	(25)
Twee keer of meer	3.2	(28)	4.5	(12)	2.6	(16)
Gedwongen worden geld, eten, drank of andere bezittingen af te geven						
Geen enkele keer	97.2	(856)	96.3	(258)	97.5	(592)
Één keer	1.4	(12)	1.9	(5)	1.2	(7)
Twee keer of meer	1.5	(13)	1.9	(5)	1.3	(8)
TOTAAL FYSIEK PESTEN						
Geen enkele keer	84.3	(743)	84.7	(227)	84.5	(513)
Één keer	6.7	(59)	6.3	(17)	6.6	(40)
Twee keer of meer	9.0	(79)	9.0	(24)	8.9	(54)
VERBAAL PESTEN						
Uitgelachen of uitgescholden*						
Geen enkele keer	66.6	(587)	72.0	(193)	64.1	(389)
Één keer	11.2	(99)	9.3	(25)	12.2	(74)
Twee keer of meer	22.1	(195)	18.7	(50)	23.7	(144)
TOTAAL VERBAAL PESTEN*						
Geen enkele keer	66.6	(587)	72.0	(193)	64.1	(389)
Één keer	11.2	(99)	9.3	(25)	12.2	(74)
Twee keer of meer	22.1	(195)	18.7	(50)	23.7	(144)
RELATIONEEL PESTEN						
Uitgesloten worden of doen alsof men niet bestaat						
Geen enkele keer	68.1	(600)	70.1	(188)	67.4	(409)
Één keer	10.3	(91)	10.1	(27)	10.5	(64)
Twee keer of meer	21.6	(190)	19.8	(53)	22.1	(134)

Roddels of valse geruchten						
Geen enkele keer	68.4	(603)	71.3	(191)	67.9	(412)
Één keer	14.2	(125)	14.6	(39)	13.7	(83)
Twee keer of meer	17.4	(153)	14.2	(38)	18.5	(112)
TOTAAL RELATIONEEL PESTEN						
Geen enkele keer	55.8	(492)	56.7	(152)	56.0	(340)
Één keer	12.6	(111)	15.7	(42)	11.0	(67)
Twee keer of meer	31.6	(278)	27.6	(74)	32.9	(200)

* De verschillen tussen jongens en meisjes zijn statistisch significant op het niveau $p < 0.05$

Uit bovenstaande tabel blijkt voor alle pestvormen dat een minderheid van zowel jongens als meisjes aangaf er de afgelopen 12 maanden het slachtoffer van te zijn geworden. De vorm waarmee de meeste jongeren de afgelopen 12 maanden in aanraking kwamen, betreft *verbale* pesterijen (11.2 % rapporteert eenmalig slachtofferschap, 22.1 % stelt hiervan twee keer of meer het slachtoffer te zijn geworden). In tweede orde rapporteert men het afgelopen jaar slachtofferschap inzake *relationele* pesterijen. De prevalenties van beide subtypes liggen in dezelfde lijn: 10.3 % van de jongeren gaf aan één keer het slachtoffer te zijn geworden van sociale uitsluiting, 21.6 % rapporteerde dit twee keer of meer te hebben ervaren; bij slachtofferschap van roddels bedraagt dit respectievelijk 14.2 % en 17.4 %. *Fysiek* pestgedrag vormt het minst frequent voorkomende pesttype: 5.7 % van de jongeren gaf aan de afgelopen 12 maanden één keer het slachtoffer te zijn geworden van pestgedrag via schoppen of slaan, 5.3 % gaf aan dat dit twee keer of meer plaatsgreep; dit bedroeg respectievelijk 3.6 % en 3.2 % bij het vernielen of bekladden van bezittingen; en 1.4 % en 1.5 % bij het gedwongen worden tot afgeven van bezittingen. Deze bevindingen liggen in de lijn van de hierboven beschreven ooit-prevalenties, waar verbaal pesten eveneens het meest frequent voorkwam, gevolgd door relationele pesterijen en vervolgens door fysieke pesterijen. Wat betreft de verdeling naar geslacht, valt op dat *de verschillen tussen jongens en meisjes minder groot* zijn in vergelijking met de verschillen bij de hierboven beschreven ooit-prevalenties. Dit kunnen we illustreren aan de hand van het aantal percentagepunten verschil tussen jongens en meisjes inzake de nooit-prevalenties van tabel 8, en de geen enkele keer-prevalenties uit tabel 9. Bij *fysiek* pestgedrag bedroeg het verschil 4 percentagepunten inzake nooit-prevalentie bij slaan of schoppen, 1.8 bij het vernielen van bezittingen en 1.4 bij het gedwongen worden tot afgeven van bezittingen; daar waar dit bij de geen enkele keer-prevalentie van de afgelopen 12 maanden respectievelijk slechts 0.1, 0.3 en 1.2 percentagepunten bedraagt. Een analoge vaststelling zien we bij *relationele* pesterijen: wat betreft nooit-prevalentie bedroeg het verschil inzake uitsluiting 7.1 percentagepunten en inzake roddels 4.2; bij de geen enkele keer-prevalentie van de afgelopen 12 maanden bedraagt dit verschil slechts 2.7 en 3.4 percentagepunten. De bevindingen inzake *verbale* pesterijen stroken echter niet met deze vaststelling: het verschil in percentagepunten bij de nooit-prevalentie is kleiner (4.3) dan bij de geen enkele keer-prevalentie van de voorbije 12 maanden (5.9). Met uitzondering van verbaal pestgedrag, suggereren

deze bevindingen dat *slachtofferschap van jongens en meisjes inzake klassiek pesten meer gelijkaardige vormen aanneemt naarmate men ouder wordt*, aangezien de verschillen inzake ooit-prevalentie opmerkelijk hoger liggen dan deze inzake de prevalentie van de afgelopen 12 maanden. Niettemin zien we ook hier dezelfde patronen: *meisjes* worden vaker het slachtoffer van *relationele en verbale pesterijen*, daar waar *jongens* eerder slachtofferschap van *fysiek pestgedrag* rapporteren. Met uitzondering van verbale pesterijen zijn deze verschillen echter kleiner dan deze van de ooit-prevalenties in tabel 8. Overigens is enkel het verschil tussen jongens en meisjes bij verbale pesterijen statistisch significant op het niveau $p < 0.05$.

3.2.2. Ooit-prevalentie en prevalentie afgelopen 12 maanden traditioneel ouderschap

Vervolgens bespreken we de ooit-prevalenties inzake ouderschap van traditioneel pesten, die aangeven of respondenten ooit al eens een bepaald type pestgedrag gesteld hebben. De resultaten worden voor de gehele steekproef en naargelang geslacht weergegeven in *tabel 10*.

Tabel 10: Ooit-prevalentie ouderschap traditioneel pesten						
	Procent (absoluut aantal tussen haakjes)					
Type pestgedrag	Totale steekproef		Jongens		Meisjes	
FYSIEK PESTEN						
Slaan, schoppen of iemand opsluiten***						
Nooit	74.2	(650)	61.7	(164)	80.0	(483)
Ooit	25.8	(226)	38.4	(102)	20.0	(121)
Bezittingen vernielen of bekladden***						
Nooit	95.4	(828)	91.3	(241)	97.3	(582)
Ooit	4.6	(40)	8.7	(23)	2.7	(16)
Dwingen geld, eten, drank of andere bezittingen af te geven***						
Nooit	97.5	(856)	94.4	(252)	98.8	(598)
Ooit	2.5	(22)	5.6	(15)	1.2	(7)
TOTAAL FYSIEK PESTEN***						
Nooit	72.6	(640)	60.8	(163)	78.3	(475)
Ooit	27.4	(241)	39.2	(105)	21.7	(132)
VERBAAL PESTEN						
Uitlachen of uitschelden						
Nooit	42.5	(373)	41.6	(111)	43.0	(260)
Ooit	57.4	(504)	58.4	(156)	56.9	(344)

TOTAAL VERBAAL PESTEN					
Nooit	42.5	(373)	41.6	(111)	43.0 (260)
Ooit	57.4	(504)	58.4	(156)	56.9 (344)
RELATIONEEL PESTEN					
Uitsluiten					
Nooit	45.8	(401)	45.7	(122)	45.8 (276)
Ooit	54.2	(475)	54.3	(145)	54.2 (327)
Roddels of valse geruchten verspreiden					
Nooit	71.1	(623)	75.3	(201)	69.2 (417)
Ooit	28.9	(253)	24.7	(66)	30.8 (186)
TOTAAL RELATIONEEL PESTEN					
Nooit	37.2	(328)	37.3	(100)	37.1 (225)
Ooit	62.8	(553)	62.7	(168)	62.9 (382)

*** De verschillen tussen jongens en meisjes zijn statistisch significant op het niveau $p < 0.001$

Uit bovenstaande tabel blijkt dat de nooit-prevalenties voor de meeste types pestgedrag hoger liggen dan de ooit-prevalenties, met uitzondering van verbaal pesten en uitsluiten, waarvan respectievelijk 57.4 % en 54.2 % van de steekproef aangeeft dit gedrag ooit te hebben gesteld. De frequentie inzake ouderschap ligt aldus het hoogst bij deze pestgedragingen en wordt gevolgd door het verspreiden van roddels (28.9 %) en slaan, schoppen of iemand opsluiten (25.8 %). Het percentage inzake ouderschap ligt het laagst bij het vernielen of bekladden van bezittingen (4.6 %) en het dwingen om geld, eten, drank of andere bezittingen af te geven (2.5 %). Samenvattend kunnen we stellen dat *de ooit-prevalentie van ouderschap het hoogst ligt bij verbale pesterijen, gevolgd door relationele pesterijen en vervolgens door fysiek pestgedrag*. Deze vaststellingen liggen in dezelfde lijn als de bevindingen inzake de ooit-prevalentie van slachtofferschap. Wat betreft de vergelijking naar *geslacht* zijn zowel jongens als meisjes het meest frequent betrokken als dader bij *verbale pesterijen*. De percentages liggen iets hoger bij jongens (58.4 % tegenover 56.9 % van de meisjes). Op de tweede plaats volgt zowel voor jongens als meisjes *sociale uitsluiting*, met gelijkaardige percentages: 54.3 % van de jongens en 54.2 % van de meisjes gaven aan ooit iemand te hebben uitgesloten. Vanaf de derde meest frequent voorkomende pestvorm manifesteren zich echter *opvallende verschillen naar geslacht*. Zo rapporteren meisjes op de derde plaats een percentage van ouderschap van 30.8 % inzake het *verspreiden van roddels*, daar waar deze pestvorm bij jongens slechts op de vierde plaats komt en 24.7 % bedraagt. Dit verschil is echter net niet statistisch significant ($p = 0.066$ en dus > 0.05). De derde meest frequent voorkomende pestvorm onder jongens betreft slaan, schoppen of iemand opsluiten. 38.4 % rapporteerde dienaangaande ouderschap, tegenover slechts 20.0 % van de meisjes. Dit is een zeer groot verschil en bleek dan ook statistisch significant op het niveau $p < 0.001$. Ook het verschil bij de andere *fysieke pestgedragingen*, nl. het vernielen van bezittingen (8.7 % jongens versus 2.7 % meisjes) en het dwingen tot afgeven van bezittingen (5.6 % jongens versus 1.2 % meisjes) bleek

statistisch significant op het niveau $p < 0.001$. Met uitzondering van het relationeel pesttype uitsluiting, stroken deze bevindingen met hetgeen naar voren kwam uit de literatuurstudie²⁸⁸.

Nu we een zicht hebben op de ooit-prevalenties inzake ouderschap van klassiek pesten, kunnen we dit vergelijken met de prevalenties van de afgelopen 12 maanden, voorgesteld in *tabel 11*.

Tabel 11: Ouderschap afgelopen 12 maanden traditioneel pesten						
	Procent (absoluut aantal tussen haakjes)					
Type pestgedrag	Totale steekproef		Jongens		Meisjes	
FYSIEK PESTEN						
Slaan, schoppen of iemand opsluiten***						
Geen enkele keer	81.8	(721)	73.5	(197)	85.7	(520)
Één keer	6.2	(55)	8.2	(22)	5.4	(33)
Twee keer of meer	11.9	(105)	18.3	(49)	8.9	(54)
Bezittingen vernielen of bekladden***						
Geen enkele keer	96.6	(851)	94.0	(252)	97.9	(594)
Één keer	1.2	(11)	1.1	(3)	1.3	(8)
Twee keer of meer	2.2	(19)	4.9	(13)	0.8	(5)
Dwingen geld, eten, drank of andere bezittingen af te geven**						
Geen enkele keer	98.0	(863)	95.9	(257)	98.8	(600)
Één keer	0.5	(4)	0.7	(2)	0.3	(2)
Twee keer of meer	1.6	(14)	3.4	(9)	0.8	(5)
TOTAAL FYSIEK PESTEN***						
Geen enkele keer	80.2	(707)	72.8	(195)	83.9	(509)
Één keer	6.9	(61)	8.6	(23)	6.3	(38)
Twee keer of meer	12.8	(113)	18.7	(50)	9.9	(60)
VERBAAL PESTEN						
Uitlachen of uitschelden						
Geen enkele keer	55.4	(488)	56.0	(150)	55.2	(335)
Één keer	19.2	(169)	16.8	(45)	20.4	(124)
Twee keer of meer	25.4	(224)	27.2	(73)	24.4	(148)
TOTAAL VERBAAL PESTEN						
Geen enkele keer	55.4	(488)	56.0	(150)	55.2	(335)
Één keer	19.2	(169)	16.8	(45)	20.4	(124)
Twee keer of meer	25.4	(224)	27.2	(73)	24.4	(148)

²⁸⁸ De literatuurstudie suggereerde immers dat meisjes frequenter ouderschap rapporteren inzake relationele pesterijen. Zie *supra*, punt 3.4.2. van de literatuurstudie, op pagina 23.

RELATIONEEL PESTEN						
Uitsluiten						
Geen enkele keer	57.4	(506)	59.3	(159)	56.5	(343)
Één keer	19.8	(174)	18.7	(50)	20.3	(123)
Twee keer of meer	22.8	(201)	22.0	(59)	23.2	(141)
Roddels of valse geruchten verspreiden						
Geen enkele keer	78.2	(689)	81.7	(219)	76.4	(464)
Één keer	10.0	(88)	8.6	(23)	10.7	(65)
Twee keer of meer	11.8	(104)	9.7	(26)	12.9	(78)
TOTAAL RELATIONEEL PESTEN						
Geen enkele keer	49.8	(439)	52.2	(140)	48.6	(295)
Één keer	17.7	(156)	19.0	(51)	17.1	(104)
Twee keer of meer	32.5	(286)	28.7	(77)	34.3	(208)

** De verschillen tussen jongens en meisjes zijn statistisch significant op het niveau $p < 0.01$

*** De verschillen tussen jongens en meisjes zijn statistisch significant op het niveau $p < 0.001$

Voor alle pestgedragingen geldt dat de meerderheid van de jongeren aangaf er de afgelopen 12 maanden niet bij betrokken te zijn als pester. De vorm die de voorbije 12 maanden het meest frequent werd gesteld betreft *verbale* pesterijen (19.2 % van de jongeren rapporteerde eenmalig daderschap, 25.4 % gaf aan dit gedrag twee keer of meer te hebben gesteld), gevolgd door *relationele* pesterijen (19.8 % van de steekproef maakte melding van eenmalig daderschap inzake uitsluiting, 22.8 % had dit gedrag twee keer of meer gesteld; de percentages inzake het verspreiden van roddels bedragen respectievelijk 10.0 % en 11.8 %). *Fysieke* pesterijen bleken de afgelopen 12 maanden het minst frequent gesteld in onze steekproef. 6.2 % gaf aan één keer iemand te hebben geschopt, geslagen of ergens opgesloten; 11.9 % deed dit twee keer of meer. De percentages voor de andere fysieke gedragingen bedragen respectievelijk 1.2 % en 2.2 % inzake het vernielen van bezittingen en 0.5 % en 1.6 % inzake het dwingen tot afgeven van bezittingen. Naar analogie van de bevindingen inzake slachtofferschap, vertoont ook bij daderschap verbaal pestgedrag de hoogste prevalentie, gevolgd door relationele pesterijen en vervolgens door fysiek pesten. Daarnaast zijn *de prevalentieverschillen inzake daderschap tussen jongens en meisjes van de afgelopen 12 maanden minder groot* dan de verschillen inzake de ooit-prevalenties. Bij de analyse van slachtofferschap kwamen we reeds tot dezelfde vaststelling, en ook hier kunnen we dit illustreren aan de hand van het aantal percentagepunten verschil tussen jongens en meisjes. Zo bedroeg dit verschil bij *fysiek* pesten 18.3 percentagepunten inzake nooit-prevalentie bij slaan of schoppen, 6.0 bij het vernielen van bezittingen en 4.4 bij het dwingen tot afgeven van bezittingen; daar waar dit bij de geen enkele keer-prevalentie van de afgelopen 12 maanden respectievelijk slechts 12.2, 3.9 en 2.9 percentagepunten betrof. Een analoge vaststelling zien we bij *verbale* pesterijen (een verschil van 1.4 percentagepunten inzake nooit-prevalentie tegenover 0.8 inzake geen enkele keer-prevalentie) en het *relationeel* pesttype roddelen

(respectievelijk 6.1 en 5.3 percentagepunten). Enkel het relationeel pesttype uitsluiting wijkt af van dit patroon met een groter verschil inzake percentagepunten bij de geen enkele keer-prevalentie van de afgelopen 12 maanden (2.8) dan bij de nooit-prevalentie (0.1). Met uitzondering van het relationeel pesttype uitsluiting, lijkt *het ouderschap van jongens en meisjes inzake klassiek pesten aldus meer gelijkaardige vormen aan te nemen naarmate men ouder wordt*, aangezien de verschillen inzake ooit-prevalentie uit tabel 10 opmerkelijk hoger liggen dan deze inzake de prevalentie van de afgelopen 12 maanden uit tabel 11. We zien ook hier echter vrijwel dezelfde patronen naargelang geslacht: *meisjes pesten eerder op een verbale of relationele manier; jongens rapporteren voornamelijk ouderschap via verbale en fysieke pesterijen*. Tot slot wijzen we erop dat de verschillen tussen jongens en meisjes inzake fysiek pestgedrag statistisch significant zijn.

3.2.3. Schaal betrokkenheid traditioneel pesten

We maakten tevens een schaal aan inzake betrokkenheid bij traditioneel pesten, die ook zal worden gebruikt in verdere analyses. Deze schaal bestaat uit 4 exclusieve categorieën: (1) *exclusieve slachtoffers traditioneel pesten*, die de afgelopen 12 maanden minstens 5 keer het slachtoffer werden van traditioneel pestgedrag van welke vorm ook; (2) *exclusieve ouders traditioneel pesten*, die de afgelopen 12 maanden minstens 5 keer traditioneel pestgedrag stelden, van welke vorm ook; (3) *dader/slachtoffers traditioneel pesten*, die de afgelopen 12 maanden minstens 5 keer het slachtoffer werden van traditioneel pestgedrag én minstens 5 keer traditioneel pestgedrag stelden, van welke vorm ook; en (4) *niet betrokken studenten (noch dader noch slachtoffer)*, die de afgelopen 12 maanden geen of minder dan 5 keer het slachtoffer werden van traditioneel pestgedrag én geen of minder dan 5 keer traditioneel pestgedrag stelden²⁸⁹. We kozen voor het criterium ‘5 keer’ zodat voldaan zou zijn aan de vereiste van herhaling, die in de literatuur veelvuldig wordt benadrukt als een essentieel kenmerk van klassiek pestgedrag²⁹⁰. We opteerden voor deze 4 categorieën naar analogie van eerdere studies²⁹¹. Omwille van de grote overlap tussen dader- en slachtofferschap beveelt de bestaande literatuur aan om ook de groep van de pester/slachtoffers te identificeren²⁹². Ook het opstellen van een categorie niet betrokken studenten wordt aangeraden vermits zij kunnen fungeren als vergelijkende controlegroep²⁹³. Tabel 12 biedt een overzicht van de bekomen resultaten:

²⁸⁹ Met ‘traditioneel pestgedrag van welke vorm ook’ wordt bedoeld dat de 5 of meer gevallen van slachtofferschap of ouderschap *niet* onder dezelfde pestvorm moeten vallen doch van verschillende aard kunnen zijn. Een slachtoffer van traditioneel pesten kan bijvoorbeeld 10 keer zijn uitgesloten, doch kan ook 4 keer zijn uitgesloten en 6 keer zijn uitgelachen.

²⁹⁰ Zie o.m. DOOLEY, J. J. *et al.*, *l.c.*, 183.

²⁹¹ Zie o.m. CRAIG, W. M., *l.c.*, 125; YBARRA, M. L. en MITCHELL, K. J., *l.c.*, 1308; PERREN, S. *et al.*, *l.c.*, 4.

²⁹² RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., *l.c.*, 570.

²⁹³ FORERO, R. *et al.*, *l.c.*, 346; GINI, G. en POZZOLI, T., *l.c.*, 1060.

Tabel 12: Schaal betrokkenheid traditioneel pesten						
Type betrokkene	Procent (absoluut aantal tussen haakjes)					
	Totale steekproef		Jongens		Meisjes	
Exclusieve slachtoffers traditioneel pesten	14.5	(128)	12.7	(34)	15.2	(92)
Exclusieve daders traditioneel pesten	16.7	(147)	19.8	(53)	15.3	(93)
Dader/slachtoffers traditioneel pesten	9.6	(85)	9.0	(24)	9.7	(59)
Noch dader noch slachtoffer	59.1	(521)	58.6	(157)	59.8	(363)

Bovenstaande tabel wijst uit dat een minderheid van de jongeren uit onze steekproef betrokken is bij klassiek pestgedrag: 14.5 % als exclusief slachtoffer, 16.7 % als exclusief dader en 9.6 % als dader/slachtoffer. 59.1 % van de respondenten bleek niet betrokken te zijn bij klassieke pesterijen. Wat betreft de vergelijking naar geslacht, stellen we vast dat *meisjes* vaker *exclusief slachtofferschap* rapporteren (15.2 % versus 12.7 %); *jongens* vertonen dan weer een hoger aandeel als *exclusieve pester* (19.8 % versus 15.3 %). Voorts zijn meisjes iets vaker niet betrokken bij pestgedrag (59.8 % versus 58.6 %) en scoren ze iets hoger inzake dader/slachtofferschap (9.7 % versus 9.0 %). Geen van deze verschillen is echter statistisch significant.

3.2.4. Betrokkenheid traditioneel pesten en sociodemografische kenmerken

Tabel 13 geeft een beschrijving van de vier categorieën respondenten (exclusieve slachtoffers, exclusieve pesters, pester/slachtoffers en noch pesters noch slachtoffers) aan de hand van een aantal sociodemografische kenmerken.

Tabel 13: Sociodemografische kenmerken verdeeld naar betrokkenheid traditioneel pesten								
Achtergrondkenmerk	Procent (absoluut aantal tussen haakjes)							
	Noch pester noch slachtoffer		Exclusieve slachtoffers		Exclusieve pesters		Pester/slachtoffers	
Geslacht								
Jongens	58.6	(157)	12.7	(34)	19.8	(53)	9.0	(24)
Meisjes	59.8	(363)	15.2	(92)	15.3	(93)	9.7	(59)
Leeftijd²⁹⁴								
14 jaar	65.3	(190)	12.4	(36)	14.1	(41)	8.2	(24)
15 jaar	58.3	(217)	15.6	(58)	17.7	(66)	8.3	(31)
+ 15 jaar	56.2	(95)	14.2	(24)	16.0	(27)	13.6	(23)
Onderwijstype								

²⁹⁴ Voor de 13-jarigen werd geen percentage berekend omwille van het kleine aantal (6) respondenten in deze leeftijdsgroep.

ASO	65.3	(375)	12.7	(73)	15.5	(89)	6.4	(37)
TSO	45.6	(62)	17.6	(24)	22.8	(31)	14.0	(19)
BSO	49.1	(84)	18.1	(31)	15.8	(27)	17.0	(29)
Geboorteland								
In België	60.6	(479)	14.9	(118)	15.7	(124)	8.8	(70)
Buiten België	46.7	(42)	11.1	(10)	25.6	(23)	16.7	(15)
Immigratieachtergrond								
Beide ouders Belgische afkomst	63.8	(413)	15.1	(98)	13.9	(90)	7.1	(46)
Minstens één ouder immigrant	46.5	(107)	12.6	(29)	24.8	(57)	16.1	(37)
SES								
Geen deprivatie	59.4	(497)	13.9	(116)	17.2	(144)	9.4	(79)
Deprivatie	48.6	(17)	28.6	(10)	8.6	(3)	14.3	(5)

Zoals reeds bleek uit de vorige paragraaf, blijken *jongens* vaker dader te zijn van klassieke pesterijen en *meisjes* vaker slachtoffer. Meisjes vertonen eveneens een iets hogere prevalentie inzake dader/slachtofferschap. Wat betreft *leeftijd* rapporteren 14-jarigen de laagste betrokkenheid inzake klassiek pesten, met een prevalentie van 12.4 % inzake slachtofferschap, 14.1 % inzake daderschap en 8.2 % inzake dader/slachtofferschap. Deze percentages bedragen bij de 15-jarigen respectievelijk 15.6 %, 17.7 % en 8.3 %; en bij de +15-jarigen 14.2 %, 16.0 % en 13.6 %. Voorts stelde onze studie vast dat leerlingen uit het ASO met 65.3 % een opvallend *hogere prevalentie inzake niet-betrokkenheid* bij pesterijen rapporteerden dan studenten uit het TSO (45.6 %) en BSO (49.1 %). Leerlingen uit het TSO bleken aldus het vaakst betrokken bij traditionele pesterijen, met vooral een hoog percentage aan zelfgerapporteerd exclusief daderschap (22.8 % tegenover respectievelijk 15.5 % en 15.8 % bij leerlingen uit het ASO en BSO). De prevalentie van slachtofferschap bleek gelijkaardig in het TSO (17.6 %) en BSO (18.1 %), maar lag opvallend lager in het ASO (12.7 %). Studenten uit het BSO gaven het vaakst aan dader/slachtoffer te zijn (17.0 %). Deze percentages bedroegen in het TSO en ASO respectievelijk 14.0 % en 6.4 %. Daarnaast rapporteerden leerlingen die *buiten België werden geboren* aanzienlijk vaker exclusief daderschap en dader/slachtofferschap (een verschil van respectievelijk 9.9 en 7.9 percentagepunten met kinderen die in België werden geboren) en iets minder exclusief slachtofferschap (een verschil van 3.8 percentagepunten). Dezelfde vaststelling deden we m.b.t. het kenmerk *immigratieachtergrond*. Jongeren waarvan minstens één ouder immigrant is rapporteerden een hogere prevalentie inzake exclusief daderschap en dader/slachtofferschap dan jongeren wiens beide ouders van Belgische afkomst zijn (een verschil van respectievelijk 10.9 en 9.0 percentagepunten) en een lagere prevalentie inzake exclusief slachtofferschap (een verschil van 2.5 percentagepunten). De laatst onderzochte variabele betrof de sociaal-economische status van het gezin waartoe de respondent behoort. Hieruit bleek dat kinderen behorende tot een gezin waar *deprivatie* heerst, vaker exclusief slachtofferschap rapporteerden (een verschil van 14.7 percentagepunten). Zij

zijn eveneens vaker pester/slachtoffer (een verschil van 4.9 percentagepunten), maar minder vaak dader (een verschil van 8.6 percentagepunten). Omwille van het kleine aantal respondenten behorende tot een gezin met deprivatie (N = 35), dienen we echter voorzichtig om te springen met het interpreteren van deze gegevens.

3.2.5. *Formulering antwoord deelvraag 1*

Op basis van de hierboven beschreven onderzoeksresultaten, formuleert deze paragraaf het antwoord op de eerste beschrijvende deelvraag, waar de (1) omvang en (2) aard van klassiek pesten centraal staan. (1) Wat betreft de *omvang* van dit fenomeen, stelt onze studie een prevalentie vast van 14.5 % exclusief slachtofferschap, 16.7 % exclusief daderschap en 9.6 % dader/slachtofferschap. Meisjes werden frequenter slachtoffer van pesterijen, daar waar jongens een hoger aandeel vertoonden als pester. Globaal gezien liggen de prevalenties van daderschap iets hoger dan deze inzake slachtofferschap. (2) De *aard* van klassiek pesten bespreken we aan de hand van (a) de vormen die dit pestgedrag aanneemt, evenals (b) enkele bestudeerde kenmerken van de betrokkenen. (a) Uit elke analyse kwam *verbaal* pesten naar voren als de meest frequent door pesters gestelde en door slachtoffers ondergane pestvorm. Verbaal pesten komt zowel frequent voor onder jongens als meisjes; meisjes vertonen evenwel een grotere graad van slachtofferschap. Op de tweede plaats volgt *relationeel* pesten, waarbij vooral *meisjes* betrokken zijn. Zij engageren zich typisch in deze vorm en worden er ook vaker het slachtoffer van. *Fysieke* gedragingen vertonen de laagste graad van voorkomen en worden in hoofdzaak begaan en ondergaan door *jongens*. Het pestgedrag van jongens en meisjes lijkt echter meer gelijkaardige vormen aan te nemen naarmate men ouder wordt, zowel wat betreft slachtoffer- als daderschap. (b) Tot slot vermelden we enkele karakteristieken van pesters en slachtoffers. Jongere studenten rapporteerden een lagere betrokkenheid bij klassiek pesten dan de oudere leeftijdsgroepen. Leerlingen uit het TSO bleken het vaakst betrokken bij traditionele pesterijen, met vooral een hoog percentage aan exclusief daderschap. Op de tweede plaats volgden studenten uit het BSO. Zij vertoonden de grootste prevalentie inzake dader/slachtofferschap. Leerlingen uit het ASO bleken het minst betrokken bij klassiek pesten. Adolescenten die buiten België werden geboren, evenals diegenen waarvan minstens één van beide ouders immigrant is, rapporteerden aanzienlijk vaker daderschap en dader/slachtofferschap, en vertoonden een lagere graad inzake slachtofferschap.

3.3. **Aard en omvang cyberpesten onder jongeren**

Dit gedeelte tracht een antwoord te formuleren op de tweede deelvraag van onderzoeksvraag één: *Wat is de aard en de omvang van het fenomeen cyberpesten onder jongeren, wat betreft slachtofferschap en daderschap?* Hier gaan we achtereenvolgens in op dezelfde aspecten als in het vorige gedeelte, maar deze keer aangaande het fenomeen elektronisch pesten. Zodoende beschrijven we vooreerst de ooit-prevalenties en prevalenties van de afgelopen 12 maanden inzake

slachtofferschap en daderschap. Vervolgens wordt een schaal ‘betrokkenheid cyberpesten’ opgesteld, die ons in staat stelt de respondenten te categoriseren als exclusief cyberslachtoffer, exclusief cyberpester, cyberpester/slachtoffer of niet betrokken student. Nadien koppelen we aan elk van deze categorieën enkele sociodemografische kenmerken. Tot slot wordt een antwoord geformuleerd op deelvraag twee.

3.3.1. Ooit-prevalentie en prevalentie afgelopen 12 maanden cyberslachtofferschap

Vooreerst staan we stil bij de ooit-prevalenties inzake slachtofferschap van cyberpesten, die aangeven of respondenten ooit al eens het slachtoffer werden van een bepaald type cyberpesten. Ook hier maakten we gebruik van de chi-kwadraat test om uitspraken te kunnen doen over de significantie van de verschillen tussen jongens en meisjes. Onderstaande *tabel 14a* geeft de verkregen resultaten weer per type cyberpesten dat in de literatuur wordt onderscheiden als afzonderlijke cyberpestvorm²⁹⁵. Voor de meer gedetailleerde resultaten per bevroegd slachtofferschapitem verwijzen we naar tabel 14b in *bijlage 6*. Daar wordt ook duidelijk welke gedragingen precies onder de verschillende pestvormen begrepen worden.

Tabel 14a: Ooit-prevalentie slachtofferschap cyberpesten						
	Procent (absoluut aantal tussen haakjes)					
Type pestgedrag	Totale steekproef		Jongens		Meisjes	
DIRECT CYBERPESTEN (4 vormen)						
Fysiek pesten						
Nooit	63.0	(555)	61.9	(166)	63.8	(387)
Ooit	37.0	(326)	38.1	(102)	36.2	(220)
Verbaal pesten						
Nooit	51.0	(449)	54.1	(145)	49.9	(303)
Ooit	49.0	(432)	45.9	(123)	50.1	(304)
Non-verbaal pesten (via beeldmateriaal)						
Nooit	78.9	(695)	77.2	(207)	79.7	(484)
Ooit	21.1	(186)	22.8	(61)	20.3	(123)
Sociaal pesten***						
Nooit	95.1	(838)	91.0	(244)	97.0	(589)
Ooit	4.9	(43)	9.0	(24)	3.0	(18)

²⁹⁵ Het betreft meerbepaald de 4 types direct cyberpesten en 4 types indirect cyberpesten die aan bod kwamen in punt 4.3. van de literatuurstudie op pagina 28-30.

TOTAAL DIRECT PESTEN					
Nooit	34.4	(303)	35.1	(94)	34.4 (209)
Ooit	65.6	(578)	64.9	(174)	65.6 (398)
INDIRECT PESTEN (4 vormen)					
Outing and trickery (informatie uitlokken en verspreiden)					
Nooit	83.0	(729)	84.3	(225)	82.8 (501)
Ooit	17.0	(149)	15.7	(42)	17.2 (104)
Impersonation (zich voordoen als iemand anders)					
Nooit	72.8	(641)	75.4	(202)	72.0 (437)
Ooit	27.2	(240)	24.6	(66)	28.0 (170)
Denigration (kwaadsprekerij)					
Nooit	75.6	(666)	75.7	(203)	75.9 (461)
Ooit	24.4	(215)	24.3	(65)	24.1 (146)
Populariteitstests**					
Nooit	93.3	(818)	89.9	(240)	94.9 (573)
Ooit	6.7	(59)	10.1	(27)	5.1 (31)
TOTAAL INDIRECT PESTEN					
Nooit	54.8	(483)	57.5	(154)	54.2 (329)
Ooit	45.2	(398)	42.5	(114)	45.8 (278)

** De verschillen tussen jongens en meisjes zijn statistisch significant op het niveau $p < 0.01$

*** De verschillen tussen jongens en meisjes zijn statistisch significant op het niveau $p < 0.001$

Uit bovenstaande tabel blijkt dat de nooit-prevalenties bij elke pestvorm hoger liggen dan de ooit-prevalenties, wat betekent dat elk pesttype door een minderheid van de studenten werd ervaren. De respondenten rapporteerden de hoogste prevalentie inzake ooit-slachtofferschap bij *verbale* pesterijen (49.0 %). Dit is in overeenstemming met onze onderzoeksbevindingen inzake traditioneel pesten, waar verbale pesterijen eveneens het meest frequent voorkomende pesttype vormden. In tweede orde volgen *fysieke* pesterijen (37.0 %) zoals het verspreiden van virussen, gevolgd door *impersonation* (27.2 %) en *denigration* (24.4 %). De ooit-prevalentie van *non-verbaal* pesten via beeldmateriaal bedraagt 21.1 %, deze van *outing and trickery* 17.0 %. De cyberpestvormen waarvan de jongeren uit onze steekproef het minst vaak aangaven ooit slachtoffer te zijn geworden betreffen *populariteitstests* (6.7 %) en *sociale* pesterijen (4.9 %). Niettemin bij elk afzonderlijk pesttype telkens minder dan de helft van de studenten slachtofferschap rapporteerde, stelden we vast dat 65.6 % ooit het slachtoffer werd van minstens één van de vier directe pestvormen. De totale prevalentie inzake ooit-slachtofferschap van één of meer van de vier indirecte pesttypes bedraagt 45.2 %. Voorts kunnen we uit de bovenstaande tabel eveneens enkele verschillen naar geslacht oplijsten. Zo rapporteerden *jongens* iets frequenter dan meisjes ooit-slachtofferschap inzake *fysiek* (38.1 % tegenover 36.2 %) en

non-verbaal pesten (22.8 % tegenover 20.3 %). Jongens bleken bovendien significant vaker het slachtoffer te zijn geworden van *populariteitstests* (10.1 % tegenover 5.1 %) en *sociale* pesterijen (9.0 % tegenover 3.0 %). Deze verschillen kunnen aldus niet aan het toeval worden toegeschreven. *Meisjes* gaven dan weer vaker aan ooit het slachtoffer te zijn geworden van *verbaal* cyberpesten (50.1 % tegenover 45.9 %), pestvormen waarbij de pester zich voordoet als iemand anders (*impersonation*: 28.0 % tegenover 24.6 %) en *outing and trickery* (17.2 % tegenover 15.7 %). Niettemin is geen enkele van deze verschillen statistisch significant op het $p < 0.05$ niveau. De prevalentie inzake *denigration* lag in dezelfde lijn voor jongens (24.3 %) en meisjes (24.1 %). We kunnen deze resultaten echter niet vergelijken met eerdere onderzoeksbevindingen, aangezien voor zover wij weten nog geen nauwgezet onderzoek werd verricht naar de verschillen tussen jongens en meisjes inzake betrokkenheid bij diverse *vormen* van cyberpesten.

Naast deze bevindingen inzake de ooit-prevalentie, werd ook de victimisatie van de afgelopen 12 maanden nagegaan. Deze gegevens verschaffen ons een nauwkeurig zicht op de mate waarin respondenten het afgelopen jaar slachtofferschap van elektronische pesterijen hebben ervaren. De resultaten worden voor de gehele steekproef en naar geslacht weergegeven in *tabel 15a*. Voor de meer gedetailleerde prevalenties per bevroegd item verwijzen we naar tabel 15b in *bijlage 7*.

Tabel 15a: Slachtofferschap afgelopen 12 maanden cyberpesten						
	Procent (absoluut aantal tussen haakjes)					
Type pestgedrag	Totale steekproef		Jongens		Meisjes	
DIRECT CYBERPESTEN (4 vormen)						
Fysiek pesten						
Geen enkele keer	69.4	(611)	71.3	(191)	68.5	(416)
Één keer	12.8	(113)	11.2	(30)	13.5	(82)
Twee keer of meer	17.8	(157)	17.5	(47)	18.0	(109)
Verbaal pesten						
Geen enkele keer	59.4	(523)	60.4	(162)	59.1	(359)
Één keer	9.8	(86)	9.7	(26)	9.6	(58)
Twee keer of meer	30.9	(272)	29.9	(80)	31.3	(190)
Non-verbaal pesten						
Geen enkele keer	82.3	(725)	82.5	(221)	82.4	(500)
Één keer	7.2	(63)	6.3	(17)	7.6	(46)
Twee keer of meer	10.6	(93)	11.2	(30)	10.0	(61)
Sociaal pesten***						
Geen enkele keer	95.8	(844)	92.5	(248)	97.4	(591)
Één keer	2.6	(23)	4.5	(12)	1.6	(10)

Twee keer of meer	1.6	(14)	3.0	(8)	1.0	(6)
TOTAAL DIRECT PESTEN						
Geen enkele keer	44.3	(390)	45.1	(121)	44.2	(268)
Één keer	11.9	(105)	12.7	(34)	11.5	(70)
Twee keer of meer	43.8	(386)	42.2	(113)	44.3	(269)
INDIRECT PESTEN (4 vormen)						
Outing and trickery						
Geen enkele keer	85.8	(756)	85.4	(229)	86.3	(524)
Één keer	6.4	(56)	6.7	(18)	5.9	(36)
Twee keer of meer	7.8	(69)	7.8	(21)	7.7	(47)
Impersonation						
Geen enkele keer	77.9	(686)	79.9	(214)	77.1	(468)
Één keer	11.5	(101)	8.6	(23)	12.9	(78)
Twee keer of meer	10.7	(94)	11.6	(31)	10.0	(61)
Denigration						
Geen enkele keer	79.8	(703)	81.7	(219)	79.2	(481)
Één keer	6.4	(56)	3.7	(10)	7.4	(45)
Twee keer of meer	13.8	(122)	14.6	(39)	13.3	(81)
Populariteitstests*						
Geen enkele keer	94.4	(832)	91.8	(246)	95.7	(581)
Één keer	2.7	(24)	3.4	(9)	2.3	(14)
Twee keer of meer	2.8	(25)	4.9	(13)	2.0	(12)
TOTAAL INDIRECT PESTEN						
Geen enkele keer	61.1	(538)	64.6	(173)	59.8	(363)
Één keer	12.5	(110)	8.6	(23)	14.2	(86)
Twee keer of meer	26.4	(233)	26.9	(72)	26.0	(158)

* De verschillen tussen jongens en meisjes zijn statistisch significant op het niveau $p < 0.05$

*** De verschillen tussen jongens en meisjes zijn statistisch significant op het niveau $p < 0.001$

Allereerst stellen we vast dat de meerderheid van de jongeren bij elk pesttype aangeeft er het afgelopen jaar niet als slachtoffer mee in aanraking te zijn gekomen. De vorm waarmee de meeste respondenten de voorbije 12 maanden in aanraking kwamen, betreft *verbaal* pesten (9.8 % rapporteert eenmalig slachtofferschap, 30.9 % stelt hiervan twee keer of meer het slachtoffer te zijn geworden). In tweede orde geeft men aan het afgelopen jaar slachtoffer te zijn geworden van *fysiek* pesten (12.8 % van de jongeren gaf aan hiervan één keer het slachtoffer te zijn geworden, 17.8 % rapporteerde dit twee keer of meer te hebben ervaren). De derde meest frequent voorkomende pestvormen betreffen *impersonation* (respectievelijk 11.5 % en 10.7 %) en *denigration* (respectievelijk 6.4 % en 13.8 %). Voorts gaf 7.2 % van de steekproef aan het voorbije jaar één maal het slachtoffer te zijn geworden van *non-verbaal* pesten via beeldmateriaal; 10.6 % gaf aan dit twee keer of meer te hebben ervaren. Deze percentages bedragen respectievelijk 6.4 % en 7.8 % voor *outing and trickery*. De twee types waarvan

het minst aantal jongeren slachtoffer werden betroffen *populariteitstests* (2.7 % meldde eenmalig slachtofferschap, 2.8 % twee keer of meer) en *sociaal pesten* (respectievelijk 2.6 % en 1.6 %). De volgorde van deze cyberpestvormen naargelang orde van grootte is overigens exact dezelfde als deze bij de hierboven beschreven ooit-prevalenties inzake elektronisch slachtofferschap. In totaal werd voor de directe pestvormen door 11.9 % van de adolescenten eenmalig slachtofferschap ervaren, bij 43.8 % bedroeg dit twee keer of meer. Voor de indirecte pestvormen bedraagt dit totaal respectievelijk 12.5 % en 26.4 %. Hieruit kunnen we afleiden dat *de meeste cyberslachtoffers op een directe manier worden gepest*, en minder vaak op een indirecte manier. Tevens blijkt hieruit dat *herhaald slachtofferschap veel frequenter voorkomt dan eenmalige victimisatie*. Wat betreft de verdeling naar geslacht, stellen we enkele gelijkaardige patronen vast als bij de ooit-prevalenties in de vorige paragraaf. *Meisjes* blijken ook de afgelopen 12 maanden frequenter slachtofferschap via *verbale* pesterijen en *impersonation* te ervaren, daar waar *jongens* eveneens een hogere prevalentie van *sociaal pesten* en *populariteitstests* rapporteerden. De verschillen bij populariteitstests en sociaal pesten zijn daarenboven statistisch significant. Niettemin merken we ook enkele verschillen op in vergelijking met de onderzoeksbevindingen voortvloeiende uit de ooit-prevalenties. Zo rapporteerden jongens het voorbije jaar iets frequenter te zijn gepest via *outing and trickery*, en meisjes via *fysieke* gedragingen. Deze patronen vormen echter het omgekeerde van de vaststellingen bij de ooit-prevalenties. Voorts rapporteren jongens de afgelopen 12 maanden geen opvallend hogere mate van slachtofferschap via *non-verbaal* pesten; in tegenstelling tot de ooit-prevalenties zijn deze resultaten immers gelijkaardig voor jongens en meisjes. Daarnaast stelden we, in tegenstelling tot de vorige paragraaf, wel een verschil vast inzake *denigration*: meisjes rapporteerden dienaangaande frequenter ervaringen van slachtofferschap dan jongens. Tot slot blijkt uit tabel 15a dat de prevalentie van jongens en meisjes inzake slachtofferschap van directe pesterijen gelijkaardig is (een verschil in niet-slachtofferschap van 0.9 percentagepunten); daar waar *meisjes wel frequenter indirecte pesterijen ervaren* (een verschil in niet-slachtofferschap van 4.8 percentagepunten). Dit verschil is echter niet statistisch significant.

3.3.2. *Ooit-prevalentie en prevalentie afgelopen 12 maanden cyberdaderschap*

Vervolgens bestuderen we de ooit-prevalentie van daderschap inzake cyberpesten. We vragen ons af in welke mate de respondenten ooit al eens bepaalde types van elektronisch pesten hebben gesteld. *Tabel 16a* geeft deze resultaten weer. De meer gedetailleerde onderzoeksbevindingen per daderschapitem kunnen worden geraadpleegd in *bijlage 8*.

Tabel 16a: Ooit-prevalentie daderschap cyberpesten			
	Procent (absoluut aantal tussen haakjes)		
Type pestgedrag	Totale steekproef	Jongens	Meisjes

DIRECT CYBERPESTEN (4 vormen)					
Fysiek pesten**					
Nooit	87.4	(770)	82.5	(221)	89.8 (545)
Ooit	12.6	(111)	17.5	(47)	10.2 (62)
Verbaal pesten					
Nooit	65.4	(576)	61.6	(165)	67.1 (407)
Ooit	34.6	(305)	38.4	(103)	32.9 (200)
Non-verbaal pesten*					
Nooit	95.7	(828)	93.2	(247)	97.0 (577)
Ooit	4.3	(37)	6.8	(18)	3.0 (18)
Sociaal pesten**					
Nooit	93.4	(815)	90.3	(241)	95.0 (570)
Ooit	6.6	(58)	9.7	(26)	5.0 (30)
TOTAAL DIRECT PESTEN*					
Nooit	59.8	(527)	54.1	(145)	62.4 (379)
Ooit	40.2	(354)	45.9	(123)	37.6 (228)
INDIRECT PESTEN (4 vormen)					
Outing and trickery					
Nooit	91.2	(802)	91.8	(246)	91.1 (551)
Ooit	8.8	(77)	8.2	(22)	8.9 (54)
Impersonation*					
Nooit	83.8	(738)	79.9	(214)	85.7 (520)
Ooit	16.2	(143)	20.1	(54)	14.3 (87)
Denigration					
Nooit	82.1	(723)	82.1	(220)	82.0 (498)
Ooit	17.9	(158)	17.9	(48)	18.0 (109)
Populariteitstests**					
Nooit	88.7	(780)	83.9	(224)	90.9 (551)
Ooit	11.3	(99)	16.1	(43)	9.1 (55)
TOTAAL INDIRECT PESTEN*					
Nooit	67.0	(590)	62.3	(167)	69.2 (420)
Ooit	33.0	(291)	37.7	(101)	30.8 (187)

* De verschillen tussen jongens en meisjes zijn statistisch significant op het niveau $p < 0.05$

** De verschillen tussen jongens en meisjes zijn statistisch significant op het niveau $p < 0.01$

Allereerst blijkt uit deze cijfergegevens dat bij elk cyberpesttype de grote meerderheid van de studenten aangeeft het gedrag nog nooit te hebben gesteld. Daderschap inzake *verbaal* cyberpesten is met een ooit-prevalentie van 34.6 % de meest frequent gestelde pestvorm, gevolgd door *denigration* (17.9 %) en *impersonation* (16.2 %). Op de vierde plaats komen vervolgens het stellen van *fysieke* pestgedragingen (12.6 %) en het stemmen op *populariteitstests* (11.3 %). 8.8 % van de jongeren

rapporteert ouderschap inzake *outing and trickery*. De cyberpestvormen waarvan het minst aantal jongeren aangeeft ze ooit te hebben gesteld betreffen *sociaal pesten* (6.6 %) en *non-verbaal pesten* via beeldmateriaal (4.3 %). Globaal gezien *geven meer jongeren aan ooit één of meerdere directe pestgedragingen te hebben gesteld* (40.2 %) dan indirecte cyberpesterijen (33.0 %). Dit verschil is echter voornamelijk te wijten aan de hoge prevalentie van de directe pestvorm verbaal cyberpesten. We stellen tevens vast dat, met uitzondering van populariteitstests en sociale pesterijen, *de ooit-prevalenties inzake ouderschap telkens lager liggen dan deze inzake slachtofferschap* uit tabel 14a. Wat betreft de vergelijking naar geslacht, zijn zowel jongens als meisjes het meest frequent betrokken als dader bij *verbale* pesterijen. De percentages liggen hoger bij jongens (38.4 % versus 32.9 %), doch dit verschil is niet statistisch significant. *Jongens* blijken overigens zowel bij directe (45.9 % versus 37.6 %) als indirecte cyberpestvormen (37.7 % versus 30.8 %) *veel frequenter betrokken als dader*. Deze verschillen naar geslacht zijn bovendien zowel bij direct als indirect elektronisch pesten statistisch significant. Wanneer we de cyberpestvormen meer in detail bekijken, stellen we vast dat jongens vaker dader zijn van *fysieke* (17.5 % tegenover 10.2 %), *non-verbale* (6.8 % tegenover 3.0 %) en *sociale* pesterijen (9.7 % tegenover 5.0 %), evenals inzake *impersonation* (20.1 % tegenover 14.3 %) en het stemmen op *populariteitstests* (16.1 % tegenover 9.1 %). Bij elk van deze vormen zijn de verschillen tussen jongens en meisjes statistisch significant, wat betekent dat deze niet te wijten zijn aan toeval. Er zijn slechts twee vormen waar jongens niet hoger scoren dan meisjes. Dit betreft *outing and trickery* en *denigration*; hier liggen de scores van jongens en meisjes erg bijeen (resp. 8.2 % en 8.9 % inzake *outing and trickery* en 17.9 % en 18.0 % wat betreft *denigration*).

Vervolgens komen de prevalenties van de voorbije 12 maanden aangaande ouderschap van elektronisch pesten aan bod. Deze resultaten worden weergegeven in onderstaande *tabel 17a*; de meer gedetailleerde gegevens per bevroegd ouderschapitem bevinden zich in *bijlage 9*.

Tabel 17a: Ouderschap afgelopen 12 maanden cyberpesten						
	Procent (absoluut aantal tussen haakjes)					
Type pestgedrag	Totale steekproef		Jongens		Meisjes	
DIRECT CYBERPESTEN (4 vormen)						
Fysiek pesten**						
Geen enkele keer	90.4	(796)	86.2	(231)	92.3	(560)
Één keer	4.7	(41)	5.6	(15)	4.3	(26)
Twee keer of meer	5.0	(44)	8.2	(22)	3.5	(21)
Verbaal pesten						
Geen enkele keer	71.5	(630)	68.3	(183)	73.0	(443)
Één keer	7.4	(65)	7.5	(20)	7.4	(45)

Twee keer of meer	21.1	(186)	24.3	(65)	19.6	(119)
Non-verbaal pesten**						
Geen enkele keer	96.7	(852)	94.4	(253)	97.9	(594)
Één keer	1.4	(12)	1.9	(5)	1.0	(6)
Twee keer of meer	1.9	(17)	3.7	(10)	1.2	(7)
Sociaal pesten**						
Geen enkele keer	94.4	(832)	91.4	(245)	96.0	(583)
Één keer	2.4	(21)	3.4	(9)	1.8	(11)
Twee keer of meer	3.2	(28)	5.2	(14)	2.1	(13)
TOTAAL DIRECT PESTEN						
Geen enkele keer	66.6	(587)	62.7	(168)	68.4	(415)
Één keer	8.2	(72)	7.8	(21)	8.4	(51)
Twee keer of meer	25.2	(222)	29.5	(79)	23.2	(141)
INDIRECT PESTEN (4 vormen)						
Outing and trickery						
Geen enkele keer	92.5	(815)	93.7	(251)	92.1	(559)
Één keer	4.3	(38)	4.1	(11)	4.3	(26)
Twee keer of meer	3.2	(28)	2.2	(6)	3.6	(22)
Impersonation						
Geen enkele keer	87.1	(767)	83.6	(224)	88.8	(539)
Één keer	6.6	(58)	9.0	(24)	5.6	(34)
Twee keer of meer	6.4	(56)	7.5	(20)	5.6	(34)
Denigration						
Geen enkele keer	85.4	(752)	85.4	(229)	85.3	(518)
Één keer	6.4	(56)	5.2	(14)	6.9	(42)
Twee keer of meer	8.3	(73)	9.3	(25)	7.7	(47)
Populariteitstests*						
Geen enkele keer	90.6	(798)	87.3	(234)	92.1	(559)
Één keer	3.2	(28)	4.1	(11)	2.8	(17)
Twee keer of meer	6.2	(55)	8.6	(23)	5.1	(31)
TOTAAL INDIRECT PESTEN						
Geen enkele keer	73.1	(644)	71.3	(191)	74.1	(450)
Één keer	9.1	(80)	9.3	(25)	8.9	(54)
Twee keer of meer	17.8	(157)	19.4	(52)	17.0	(103)

* De verschillen tussen jongens en meisjes zijn statistisch significant op het niveau $p < 0.05$

** De verschillen tussen jongens en meisjes zijn statistisch significant op het niveau $p < 0.01$

Uit de bovenstaande tabel blijkt dat bij elk pesttype de grote meerderheid van de respondenten aangeeft het gedrag de afgelopen 12 maanden niet te hebben gesteld. Het cyberpesttype dat het voorbije jaar *het meest frequent* werd begaan door de adolescenten uit onze steekproef betreft *verbaal* pesten (7.4 % van de jongeren rapporteerde eenmalig daderschap, 21.1 % gaf aan dit gedrag twee keer

of meer te hebben gesteld). In tweede orde rapporteert men *denigration* (6.4 % eenmalig daderschap, 8.3 % twee keer of meer) en *impersonation* (respectievelijk 6.6 % en 6.4 %). Daarnaast geeft 4.7 % van de steekproef aan de afgelopen 12 maanden eenmalig *fysieke* pesterijen te hebben gesteld; 5.0 % stelde dit twee keer of meer te hebben gedaan. Deze percentages bedragen respectievelijk 3.2 % en 6.2 % bij het stemmen op *populariteitstests* en 4.3 % en 3.2 % bij *outing and trickery*. Verder gaven de respondenten het minst aan *sociaal* (2.4 % eenmalig daderschap, 3.2 % twee keer of meer) en *non-verbale* pestgedrag (1.4 % eenmalig daderschap, 1.9 % twee keer of meer) te hebben gesteld. Deze volgorde waarin de pesttypes zich bevinden naargelang orde van grootte, komt overeen met de vaststellingen uit de vorige paragraaf m.b.t. de ooit-prevalenties. Net zoals bij de gegevens inzake ooit-daderschap, *geven* ook hier *meer jongeren aan de afgelopen 12 maanden directe cyberpesterijen te hebben gesteld* (8.2 % rapporteerde eenmalig daderschap, 25.2 % gaf aan dit twee keer of meer te hebben begaan) dan indirecte (resp. 9.1 % en 17.8 %). Dit verschil is echter eveneens in hoofdzaak te wijten aan de hoge prevalentie van de directe pestvorm verbaal cyberpesten. Uit deze tabel blijkt tevens dat *herhaald daderschap frequenter voorkomt dan het eenmalig stellen van een handeling*. We constateren eveneens dat de *afgelopen jaar-prevalenties inzake daderschap telkens lager liggen dan deze inzake slachtofferschap* uit tabel 15a, dit met uitzondering van populariteitstests en sociale pesterijen. Wat betreft de verdeling naar geslacht, doen we exact dezelfde vaststelling als in de vorige paragraaf bij de ooit-prevalenties: het zelfgerapporteerd daderschap ligt bij jongens voor alle cyberpestgedragingen hoger dan bij meisjes, met uitzondering van *outing and trickery* en *denigration* (hierop scoren meisjes hoger, doch het verschil in percentagepunten bedraagt respectievelijk slechts 1.6 en 0.1). De chi-kwadraat test wees bovendien uit dat jongens significant vaker dan meisjes dader zijn van fysieke, non-verbale en sociale pesterijen, evenals wat betreft het stemmen op populariteitstests. Globaal gezien *geven jongens zowel bij direct als indirect cyberpesten aan vaker dader te zijn*. Het verschil tussen jongens en meisjes is groter bij direct (5.7 percentagepunten) dan indirect cyberpesten (2.8 percentagepunten), doch is in geen van beide gevallen statistisch significant.

3.3.3. Schaal betrokkenheid cyberpesten

In dit gedeelte maken we een schaal aan inzake betrokkenheid bij cyberpesten, die ook zal worden gehanteerd in verdere analyses. Deze bestaat uit 4 exclusieve categorieën: (1) *exclusieve cyberslachtoffers*, die de afgelopen 12 maanden minstens 5 keer het slachtoffer werden van elektronisch pestgedrag van welke vorm ook; (2) *exclusieve cyberdaders*, die de afgelopen 12 maanden minstens 5 keer elektronisch pestgedrag stelden, van welke vorm ook; (3) *dader/slachtoffers cyberpesten*, die de afgelopen 12 maanden minstens 5 keer het slachtoffer werden van elektronisch pestgedrag én minstens 5 keer elektronisch pestgedrag stelden, van welke vorm ook; en (4) *niet betrokken studenten (noch dader noch slachtoffer)*, die de afgelopen 12 maanden geen of minder dan 5 keer het slachtoffer werden van elektronisch pestgedrag én geen of minder dan 5 keer elektronisch

pestgedrag stelden²⁹⁶. We kozen voor hetzelfde criterium (5 keer) als bij het opstellen van de schaal 'betrokkenheid traditioneel pesten'. Dit zal de vergelijking met klassiek pestgedrag ten goede komen. Hoewel uit de literatuurstudie bleek dat sommige auteurs er voorstander van zijn ook eenmalige handelingen als elektronisch pesten te beschouwen, houden we in ons onderzoek aldus wel rekening met repetitiviteit²⁹⁷. *Tabel 18* geeft een overzicht van de bekomen resultaten:

Tabel 18: Schaal betrokkenheid cyberpesten						
	Procent (absoluut aantal tussen haakjes)					
Type betrokkene	Totale steekproef		Jongens		Meisjes	
Exclusieve cyberslachtoffers	17.8	(157)	15.7	(42)	18.6	(113)
Exclusieve cyberdaders	3.9	(34)	5.2	(14)	3.1	(19)
Dader/slachtoffers cyberpesten	14.5	(128)	17.9	(48)	13.0	(79)
Noch dader noch slachtoffer	63.8	(562)	61.2	(164)	65.2	(396)

Uit bovenstaande tabel kunnen we afleiden dat een minderheid van de studenten uit onze steekproef betrokken is bij elektronisch pesten: 17.8 % als exclusief slachtoffer, 3.9 % als exclusief dader en 14.5 % als dader/slachtoffer. *Meisjes* rapporteerden in grotere mate *exclusief slachtofferschap* (18.6 % tegenover 15.7 %), *jongens* gaven dan weer een grotere betrokkenheid aan als *exclusief dader* (5.2 % tegenover 3.1 %). Het verschil naar geslacht is echter het grootst bij *pester/slachtofferschap*: daar waar deze prevalentie bij jongens 17.9 % bedraagt, is dit bij meisjes slechts 13.0 %. Dit verband is evenwel net niet statistisch significant ($p = 0.058$ en dus niet < 0.05). De andere verschillen zijn evenmin significant. Tot slot merken we op dat meisjes vaker noch dader noch slachtoffer zijn (65.2 % tegenover 61.2 %), wat betekent dat zij vaker dan jongens niet betrokken zijn bij digitaal pesten.

3.3.4. Betrokkenheid cyberpesten en sociodemografische kenmerken

Tabel 19 reikt een beschrijving aan van de vier hiervoor besproken categorieën respondenten (exclusieve cyberslachtoffers, exclusieve cyberpesters, cyberpester/slachtoffers en noch pesters noch slachtoffers) op basis van een aantal sociodemografische kenmerken.

²⁹⁶ 'Pestgedrag van welke vorm ook' impliceert dat de 5 of meer gevallen van slachtofferschap of daderschap *niet* onder dezelfde pestvorm moeten vallen doch van verschillende aard kunnen zijn. Een slachtoffer van cyberpesten kan bijvoorbeeld 7 keer non-verbaal gepest zijn, doch kan evenzeer 3 keer non-verbaal zijn gepest en 4 keer via outing and trickery.

²⁹⁷ Deze keuze motiveerden we bij de omschrijving van de kernbegrippen. Zie *supra*, punt 2.2. van de literatuurstudie, op pagina 10.

Tabel 19: Sociodemografische kenmerken verdeeld naar betrokkenheid cyberpesten								
Achtergrondkenmerk	Procent (absoluut aantal tussen haakjes)							
	Noch pester noch slachtoffer		Exclusieve slachtoffers		Exclusieve pesters		Pester/slacht- offers	
Geslacht								
Jongens	61.2	(164)	15.7	(42)	5.2	(14)	17.9	(48)
Meisjes	65.2	(396)	18.6	(113)	3.1	(19)	13.0	(79)
Leeftijd								
14 jaar	67.0	(195)	18.2	(53)	2.1	(6)	12.7	(37)
15 jaar	65.1	(242)	15.6	(58)	5.9	(22)	13.4	(50)
+ 15 jaar	59.8	(101)	20.7	(35)	2.4	(4)	17.2	(29)
Onderwijstype								
ASO	68.3	(392)	16.4	(94)	3.1	(18)	12.2	(70)
TSO	53.7	(73)	17.6	(24)	6.6	(9)	22.1	(30)
BSO	56.7	(97)	22.8	(39)	4.1	(7)	16.4	(28)
Geboorteland								
In België	64.6	(511)	17.6	(139)	3.7	(29)	14.2	(112)
Buiten België	56.7	(51)	20.0	(18)	5.6	(5)	17.8	(16)
Immigratieachtergrond								
Beide ouders Belgische afkomst	68.0	(440)	16.8	(109)	3.4	(22)	11.7	(76)
Minstens één ouder immigrant	52.6	(121)	20.0	(46)	5.2	(12)	22.2	(51)
SES								
Geen deprivatie	63.9	(534)	17.7	(148)	4.1	(34)	14.4	(120)
Deprivatie	60.0	(21)	20.0	(7)	0.0	(0)	20.0	(7)

Zoals we reeds stelden in de vorige paragraaf, vertonen *jongens* een grotere betrokkenheid bij digitaal pesten als exclusief dader en dader/slachtoffer. *Meisjes* rapporteren dan weer een hogere graad inzake exclusief slachtofferschap. Voorts lijkt de betrokkenheid inzake cyberpesten toe te nemen met de *leeftijd* (de prevalentie inzake niet-betrokkenheid bedraagt namelijk 67.0 % bij de 14-jarigen, 65.1 % bij de 15-jarigen en 59.8 % bij de +15-jarigen). In de oudste leeftijdsgroep bevindt zich dan ook het hoogste percentage aan slachtoffers en pester/slachtoffers. Het hoogste percentage aan pesters bevindt zich evenwel onder de 15-jarigen. Verder wijzen we op het verband tussen cyberpesten en *onderwijstype*, waaruit blijkt dat leerlingen uit het ASO het minst betrokken zijn bij elektronisch pesten (niet-betrokkenheid bedraagt 68.3 %). Dit geldt zowel voor daderschap (3.1%), slachtofferschap (16.4 %) als dader/slachtofferschap (12.2 %). Studenten die school lopen in het TSO komen het meest frequent in aanraking met digitaal pesten (niet-betrokkenheid bedraagt 53.7 %) en rapporteerden de hoogste prevalentie inzake daderschap (6.6 %) en dader/slachtofferschap (22.1 %).

Adolescenten uit het BSO gaven dan weer het vaakst aan het slachtoffer te worden van cyberpesten (22.8 %). Hier bedroeg de niet-betrokkenheid 56.7 %. Wat betreft de variabele *geboorteland*, kennen jongeren die buiten België werden geboren een hogere prevalentie als slachtoffer (20.0 % tegenover 17.6 %), pester (5.6 % tegenover 3.7 %) en pester/slachtoffer (17.8 % tegenover 14.2 %). Gelijkaardige bevindingen stelden we vast aangaande de variabele *immigratieachtergrond*: jongeren waarvan minstens één van beide ouders immigrant is, bleken aanzienlijk vaker betrokken bij digitaal pesten als slachtoffer (20.0 % tegenover 16.8 %), dader (5.2 % tegenover 3.4 %) en dader/slachtoffer (22.2 % tegenover 11.7 %). Tot slot onderzochten we het kenmerk *sociaal-economische status*. Jongeren afkomstig uit een gezin met een lage SES (deprivatie) rapporteerden frequenter slachtofferschap en dader/slachtofferschap (resp. 20.0 % tegenover 17.7 % en 20.0 % tegenover 14.4 %), maar minder daderschap (0.0 % tegenover 4.1 %). Gezien het kleine aantal respondenten behorende tot een gezin met een lage SES (N = 35) dienen we echter voorzichtig te zijn bij het interpreteren van deze bevindingen.

3.3.5. Formulering antwoord deelvraag 2

De bovenstaande onderzoeksbevindingen stellen ons nu in staat om de tweede beschrijvende deelvraag te beantwoorden, die peilt naar de (1) omvang en (2) aard van cyberpesten. (1) Wat betreft *omvang* constateren we een prevalentie van 17.8 % exclusief slachtofferschap, 3.9 % exclusief daderschap en 14.5 % dader/slachtofferschap. Meisjes zijn vaker exclusief slachtoffer, jongens vertonen dan weer een hoger aandeel als exclusief pester en pester/slachtoffer. De prevalenties van daderschap liggen doorgaans lager dan deze inzake slachtofferschap. (2) De *aard* van het fenomeen elektronisch pesten wordt geïllustreerd aan de hand van (a) de vormen waaronder dit pestgedrag zich manifesteert, evenals door middel van (b) enkele bestudeerde sociodemografische kenmerken. (a) De analyses wezen allen op een hogere prevalentie van pesterijen van *directe* aard in vergelijking met indirecte gedragingen. Dit betekent dat pesterijen met rechtstreekse betrokkenheid van het slachtoffer talrijker zijn dan gedragingen die plaatsvinden buiten het medeweten van het slachtoffer. Dit is echter voornamelijk te wijten aan de directe vorm *verbaal* pesten, die een veel hogere prevalentie kent dan de andere pesttypes. In tweede orde volgen met een gelijkaardige prevalentie *denigration*, *impersonation* en *fysiek* cyberpesten. Non-verbale en sociale gedragingen, evenals outing and trickery en populariteitstests vertonen een lagere graad van voorkomen. Zelfgerapporteerd daderschap ligt bij *jongens* voor bijna alle cyberpestgedragingen hoger dan bij meisjes. Wat betreft slachtofferschap manifesteren zich minder uitgesproken verschillen: *meisjes* worden wel frequenter het slachtoffer van indirecte pesterijen, doch de prevalenties inzake directe victimisatie liggen in dezelfde lijn. (b) Wat betreft sociodemografische kenmerken, lijkt de betrokkenheid bij cyberpesten toe te nemen met de leeftijd. Voorts komen leerlingen uit het ASO het minst frequent in aanraking met elektronisch pesten; studenten die school lopen in het TSO zijn het meest frequent betrokken en rapporteren de hoogste

prevalenties als pester en pester/slachtoffer. Adolescenten uit het BSO zijn het vaakst cyberslachtoffer. Tot slot bleken jongeren die buiten België werden geboren of waarvan minstens één ouder immigrant is, aanzienlijk vaker betrokken bij cyberpesten, en dit zowel als slachtoffer, dader en dader/slachtoffer.

3.4. Vergelijking aard en omvang traditioneel en cyberpesten onder jongeren

In de vorige paragrafen stond het formuleren van een antwoord op de twee beschrijvende deelvragen centraal. Zodoende beschikken we momenteel over een beeld inzake de aard en omvang van klassieke en elektronische pesterijen onder jongeren. Deze kennis stelt ons nu in staat om een genuanceerd antwoord te formuleren op de eerste onderzoeksvraag: *In welke mate vertonen de fenomenen traditioneel pesten en cyberpesten onder jongeren verschillen wat betreft aard en omvang van slachtofferschap en daderschap?* Dit zal gebeuren aan de hand van een vergelijking van de onderzoeksresultaten die voortvloeien uit de studie van beide deelvragen.

(1) Wat betreft de *omvang* van beide fenomenen, kent *klassiek pesten over het algemeen een hogere prevalentie* dan cyberpesten (want een niet-betrokkenheid van 59.1 % versus 63.8 %). Zo kent traditioneel pesten een graad van exclusief daderschap van 16.7 %, daar waar dit bij cyberpesten slechts 3.9 % bedraagt. Dit is een opvallende vaststelling en betekent dat er *weinig 'zuivere' daders betrokken zijn bij elektronisch pesten*. De meeste cyberpesters zijn immers tegelijk ook slachtoffer. De graad van dader/slachtofferschap ligt bij cyberpesten (14.5 %) dan ook opvallend hoger dan bij klassiek pesten (9.6 %). Ook de graad van exclusief slachtofferschap ligt hoger bij digitaal (17.8 %) dan traditioneel pesten (14.5 %). Meisjes worden zowel frequenter slachtoffer van klassieke als van elektronische pesterijen; jongens vertonen bij beide pesttypes een hogere betrokkenheid als pester. Jongens vertonen daarnaast een opvallend hogere graad van cyberpester/slachtofferschap, iets wat bij klassiek pesten gelijkaardig is bij jongens en meisjes. Tot slot liggen de prevalenties van traditioneel daderschap globaal gezien iets hoger dan deze inzake slachtofferschap. Dit in tegenstelling tot digitaal pesten, waar de prevalenties van daderschap doorgaans lager liggen dan deze inzake slachtofferschap.

(2) Een opvallende gelijkenis betreffende de *aard* van beide fenomenen, (a) betreft *de meest frequent voorkomende vorm van pesten*. Zowel bij klassiek als elektronisch pesten kennen *verbale* gedragingen immers de hoogste prevalentie, en dit zowel bij meisjes als jongens. Relationale pesterijen (met name sociale uitsluiting en het verspreiden van roddels) worden in de 'echte' wereld voornamelijk begaan en ondergaan door meisjes. Wat betreft het verspreiden van roddels doen we dezelfde vaststelling inzake elektronische pesterijen: ook in de virtuele wereld zijn meisjes vaker pester en slachtoffer van het verspreiden van roddels²⁹⁸. Verrassend is echter het omgekeerde patroon dat sociale uitsluiting vertoont in de virtuele wereld: hier zijn jongens significant vaker pester en

²⁹⁸ Deze vaststelling is gebaseerd op de cijfergegevens van de tabellen 8, 9, 10 en 11 wat betreft traditioneel pesten, en de tabellen 14b, 15b, 16b en 17b (in bijlage) wat betreft cyberpesten.

slachtoffer. De andere vormen van digitaal pesten kunnen we echter niet vergelijken met klassieke pesterijen vermits zij geen equivalent kennen in de ‘echte’ wereld. Slachtofferschap van jongens en meisjes verschilt zowel bij traditioneel als digitaal pesten naargelang de desbetreffende pestvorm. Hetzelfde geldt voor klassiek daderschap; dit in tegenstelling tot *cyberdaderschap, dat voor bijna alle cyberpestgedragingen hoger ligt bij jongens*. Daarnaast constateerden we dat klassiek pestgedrag van jongens en meisjes meer gelijkaardige vormen aanneemt naarmate men ouder wordt. Gezien de recente aard van het fenomeen cyberpesten en omdat het plaatsgrijpt via communicatiemiddelen die doorgaans minder door jongere kinderen worden gebruikt, kunnen we hierover echter geen uitspraak doen m.b.t. elektronische pesterijen. (b) Wat betreft *sociodemografische kenmerken*, vertoonden jongere studenten een lagere betrokkenheid bij klassiek en digitaal pesten dan de oudere leeftijdsgroepen. Leerlingen uit het TSO bleken het vaakst betrokken bij traditionele en elektronische pesterijen, met vooral een hoog percentage aan exclusief daderschap. Op de tweede plaats volgen studenten uit het BSO, met voornamelijk een hoge graad inzake exclusief slachtofferschap. Leerlingen uit het ASO kwamen het minst frequent in aanraking met beide types van pesten. De bevinding dat jongeren uit het ASO minder betrokken zijn bij klassieke en digitale pesterijen dan studenten uit het BSO en TSO is in overeenstemming met eerder Vlaams onderzoek²⁹⁹. Jongeren die buiten België werden geboren of waarvan minstens één ouder immigrant is, zijn bij beide types vaker betrokken als dader en dader/slachtoffer. Ze worden ook frequenter dan andere kinderen het slachtoffer van cyberpesterijen, doch minder vaak van klassieke gedragingen.

3.5. Conclusie

Dit hoofdstuk stond in het licht van de eerste onderzoeksvraag en bestond uit drie delen. Het eerste gedeelte trachtte een antwoord te formuleren op deelvraag één: *Wat is de aard en de omvang van het fenomeen traditioneel pesten onder jongeren, wat betreft slachtofferschap en daderschap?* Ten einde dienaangaande over een gedetailleerd beeld te beschikken, beschreven we vooreerst de ooit- en afgelopen jaar-prevalenties inzake slachtoffer- en daderschap. Hieruit bleek dat verbaal pesten de hoogste prevalentie kent, gevolgd door relationele pesterijen en vervolgens door fysieke gedragingen. Jongens zijn eerder betrokken bij fysieke en verbale pesterijen, daar waar dit bij meisjes verbale en relationele gedragingen betreft. Dit is in overeenstemming met hetgeen werd vastgesteld tijdens de literatuurstudie. Voorts is het van belang op te merken dat het pestgedrag van jongens en meisjes meer gelijkaardige vormen aanneemt naarmate men ouder wordt. Globaal gezien ligt daderschap hoger dan slachtofferschap. Vervolgens maakten we een schaal aan inzake de betrokkenheid bij traditioneel pesten en stelden we vast dat de graad van exclusief slachtofferschap bij klassiek pesten 14.5 % bedraagt, deze van exclusief daderschap 16.7 % en 9.6 % inzake dader/slachtofferschap. Meisjes zijn over het algemeen vaker exclusief slachtoffer, jongens hebben een groter aandeel als exclusief pester.

²⁹⁹ VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 128-129 en 135-136; LEMBRECHTS, L., *l.c.*, 24; WALRAVE, M. en HEIRMAN, W., *l.c.*, 65.

Nadien stelden we vast dat in onze studie jongere studenten en adolescenten uit het ASO minder betrokken zijn bij klassiek pestgedrag dan oudere leeftijdsgroepen en studenten uit het TSO of BSO. Jongeren die buiten België werden geboren of waarvan minstens één ouder immigrant is, werden minder frequent slachtoffer doch waren aanzienlijk vaker dader en dader/slachtoffer.

In het tweede gedeelte stond deelvraag twee centraal: *Wat is de aard en de omvang van het fenomeen cyberpesten onder jongeren, wat betreft slachtofferschap en daderschap?* Uit de studie van de ooit- en afgelopen 12 maanden-prevalenties bleek vooreerst dat verbale pesterijen veel frequenter plaatsgrijpen dan alle andere cyberpestgedragingen. Vermits dit een direct pesttype betreft, ligt de prevalentie van directe pesterijen (waarbij het slachtoffer rechtstreeks betrokken is en aldus weet heeft van de gebeurtenissen) dan ook hoger dan deze van indirect pestgedrag. Jongens zijn in grotere mate betrokken bij elektronisch pesten als dader, dit geldt voor vrijwel elke cyberpestgedraging. De prevalenties inzake slachtofferschap zijn gelijkaardig voor jongens en meisjes wat betreft direct pesten; meisjes ervaren echter wel frequenter indirecte pesterijen. Globaal gezien ligt cyberdaderschap lager dan slachtofferschap. Nadien construeerden we een schaal inzake betrokkenheid bij cyberpesten, die een graad van 17.8 % aangaf inzake exclusief slachtofferschap, 3.9 % wat betreft exclusief daderschap en 14.5 % inzake dader/slachtofferschap. Jongens zijn in grotere mate pester en pester/slachtoffer, meisjes zijn vaker slachtoffer. De betrokkenheid bij cyberpesten lijkt overigens toe te nemen met de leeftijd. Jongeren geboren buiten België of waarvan minstens één ouder immigrant is, zijn in grotere mate slachtoffer, dader of dader/slachtoffer. Ook hier stelden we een relatie vast met het onderwijstype: leerlingen uit het ASO zijn minder frequent betrokken bij elektronisch pesten dan studenten uit het TSO of BSO.

Het derde en laatste gedeelte legde de bevindingen van beide deelvragen samen met het oog op het beantwoorden van onderzoeksvraag één: *In welke mate vertonen de fenomenen traditioneel pesten en cyberpesten onder jongeren verschillen wat betreft aard en omvang van slachtofferschap en daderschap?* Van belang hierbij is vooreerst dat klassiek pesten een hogere graad van voorkomen kent dan cyberpesten. Niettemin ligt de graad van exclusief slachtofferschap en pester/slachtofferschap hoger bij cyberpesten. Dit laatste kan te wijten zijn aan het feit dat er weinig ‘zuivere’ daders betrokken zijn bij digitaal pesten; de meeste cyberpesters zijn immers ook slachtoffers. Hierdoor wordt cyberpesten gekenmerkt door een hoge graad van dader/slachtofferschap. Meisjes vertonen bij beide pesttypes een hogere betrokkenheid als slachtoffer en jongens als dader. Verbale gedragingen vormen zowel in de echte als in de virtuele wereld het meest frequent voorkomende pesttype. Sociale uitsluiting vertoont een heel ander patroon in de echte en virtuele wereld: daar waar het klassieke sociaal pesten voornamelijk een aangelegenheid is onder meisjes, zijn jongens veel vaker pester en slachtoffer bij online uitsluiting. Verschillen inzake slachtofferschap en klassiek daderschap tussen meisjes en jongens variëren naargelang de betreffende pestvorm. De prevalentie van cyberdaderschap

ligt echter voor bijna alle gedragingen hoger bij jongens. Tevens stelden we vast dat jongere studenten en leerlingen uit het ASO minder betrokken zijn bij klassiek en digitaal pesten. Jongeren geboren buiten België of waarvan minstens één ouder immigrant is, zijn bij beide types oververtegenwoordigd.

4. Resultaten verkennend onderzoek

4.1. Inleiding

Dit hoofdstuk bestaat uit drie grote delen en behandelt de verkennende onderzoeksvragen, wat onderzoeksvragen twee, drie, vier en hun deelvragen behelst. In het eerste gedeelte staat de tweede onderzoeksvraag centraal, die luidt als volgt: *In welke mate is er overlap tussen traditioneel pesten en cyberpesten onder jongeren, en welke vorm neemt deze overlap aan?* Deze vraag zal worden beantwoord aan de hand van drie deelvragen, waarin we nagaan of (1) cyberslachtoffers ook vaker het slachtoffer worden van klassieke pesterijen, (2) cyberpesters ook vaker traditionele pesters zijn en (3) of we ondersteuning vinden voor de Ybarra en Mitchell-hypothese, die beweert dat slachtoffers van klassiek pesten wraak zouden nemen als cyberpester. Deze drie deelvragen worden achtereenvolgens behandeld; nadien volgt op basis van deze onderzoeksbevindingen het antwoord op onderzoeksvraag twee. Het tweede gedeelte van dit hoofdstuk staat in het licht van de derde onderzoeksvraag: *Welke mogelijke gevolgen hangen het sterkst samen met slachtofferschap van traditioneel pesten en cyberpesten onder jongeren?* Vermits ook deze vraag een omstandig antwoord vereist, komen achtereenvolgens drie verschillende deelvragen aan bod. We vragen ons af wat de impact is van (1) klassiek en (2) cyberslachtofferschap op het psychosociaal welzijn. Vervolgens gaan we na (3) in welke mate de impact van traditioneel slachtofferschap verschilt van deze bij cyberpesten. Deze laatste deelvraag onderzoekt de in de literatuur geopperde hypothese dat cyberslachtoffers ernstigere psychosociale gevolgen zouden ervaren dan traditionele slachtoffers. Na het behandelen van deze deelvragen, formuleren we op basis van de verkregen kennis het antwoord op onderzoeksvraag drie. Het derde gedeelte van dit hoofdstuk bestudeert de vierde en laatste onderzoeksvraag: *In welke mate verschilt het psychosociaal welzijn van de drie categorieën betrokkenen bij traditioneel en cyberpestgedrag?* Deze categorieën betreffen de exclusieve slachtoffers, de exclusieve pesters en de pester/slachtoffers. Daarnaast zijn er ook nog de niet betrokken studenten (die noch slachtoffer noch pester zijn). We behandelen achtereenvolgens de twee deelvragen waarin we onderzoeken in welke mate de drie categorieën betrokkenen verschillen vertonen inzake psychosociaal welzijn bij (1) traditioneel en (2) cyberpesten. Nadien formuleren we het antwoord op onderzoeksvraag vier. Tot slot volgt een conclusie die de belangrijkste vaststellingen van het verkennend onderzoek samenvat.

4.2. Overlap traditioneel en cyberpesten onder jongeren

In dit gedeelte staat onderzoeksvraag twee centraal, die peilt naar de overlap tussen klassiek en elektronisch pesten onder jongeren. Achtereenvolgens werken we de drie deelvragen uit die ons zullen helpen om in de laatste paragraaf onderzoeksvraag twee op een genuanceerde wijze te beantwoorden. De analyses zijn gebaseerd op de schalen ‘betrokkenheid traditioneel pesten’ en ‘betrokkenheid cyberpesten’ die in het vorige hoofdstuk werden geconstrueerd.

4.2.1. Relatie slachtofferschap cyberpesten – slachtofferschap traditioneel pesten

In dit gedeelte trachten we een antwoord te formuleren op de vraag of cyberslachtoffers ook vaker het slachtoffer worden van klassieke pesterijen. Daarom gaan we in *tabel 20* na welke rollen exclusieve cyberslachtoffers aannemen bij klassieke pesterijen. *Tabel 21* geeft een overzicht van de correlaties die deze verbanden kenmerken.

Tabel 20: Rollen van exclusieve cyberslachtoffers bij traditionele pesterijen			
	Procent (absoluut aantal tussen haakjes)		
Exclusieve cyberslachtoffers (157)	Totale steekproef	Jongens	Meisjes
Exclusief traditioneel slachtoffer	34.4 (54)	35.7 (15)	33.6 (38)
Exclusief traditioneel pester*	12.1 (19)	21.4 (9)	8.0 (9)
Traditioneel pester/slachtoffer	16.6 (26)	11.9 (5)	18.6 (21)
Traditioneel noch pester noch slachtoffer	36.9 (58)	31.0 (13)	39.8 (45)

* De verschillen tussen jongens en meisjes zijn statistisch significant op het niveau $p < 0.05$

Tabel 21: Correlaties tussen exclusief cyberslachtofferschap en categorieën traditioneel pesten	
Exclusief traditioneel slachtoffer	0.643***
Exclusief traditioneel pester	-0.219 ($p = 0.061$)
Traditioneel pester/slachtoffer	0.382**
Traditioneel noch pester noch slachtoffer	-0.503***

** Statistisch significant op het niveau $p < 0.01$

*** Statistisch significant op het niveau $p < 0.001$

Uit de bovenstaande gegevens blijkt dat 36.9 % van de exclusieve cyberslachtoffers niet betrokken is bij klassiek pestgedrag. Niettemin is 34.4 % evenzeer exclusief traditioneel slachtoffer. Dit is meer dan het dubbele van de graad van exclusief klassiek slachtofferschap in de hele steekproef (m.n. 14.5 %). De correlatiecoëfficiënt wees dan ook op een sterk positieve relatie (0.643), die bovendien statistisch significant is op het niveau $p < 0.001$. Daarnaast is 16.6 % traditioneel

dader/slachtoffer, wat bijna twee keer zoveel is als de graad van klassiek dader/slachtofferschap in de totale steekproef (m.n. 9.6 %). De relatie met klassiek dader/slachtofferschap is aldus evenzeer positief, doch minder sterk (0.382, $p < 0.01$). Met andere woorden: *cyberslachtofferschap verhoogt de kans dat een persoon ook te lijden heeft onder klassieke pesterijen*, hetzij als exclusief klassiek slachtoffer, hetzij als klassiek pester/slachtoffer. Uit de bovenstaande gegevens kunnen we eveneens afleiden dat *cyberslachtoffers minder betrokken zijn bij klassieke pesterijen als dader*. Slechts 12.1 % geeft aan traditioneel dader te zijn, terwijl deze graad voor de totale steekproef 16.7 % bedraagt³⁰⁰. Het verband tussen cyberslachtofferschap en exclusief klassiek daderschap is bijgevolg negatief (-0.219), doch net niet significant ($p = 0.061$ en dus niet < 0.05). Tot slot stellen we vast dat mannelijke cyberslachtoffers vaker klassiek dader zijn en iets vaker slachtoffer (een verschil van resp. 13.4 en 2.1 percentagepunten). Vrouwelijke cyberslachtoffers zijn dan weer vaker traditionele pester/slachtoffers of noch pester noch slachtoffer (een verschil van resp. 6.7 en 8.8 percentagepunten). Niettemin is enkel het verschil bij exclusief traditioneel pesterschap statistisch significant op het niveau $p < 0.05$.

Tot slot formuleren we het antwoord op deelvraag één: *Worden slachtoffers van cyberpesten ook vaker slachtoffer van traditionele pesterijen?* Het antwoord hierop luidt bevestigend: *meer dan de helft van de exclusieve cyberslachtoffers (m.n. 51 %) heeft ook te lijden onder klassiek pestgedrag*, hetzij als klassiek slachtoffer (34.4 %), hetzij als dader/slachtoffer (16.6 %). De relatie tussen cyber- en traditioneel slachtofferschap is het sterkst met een correlatie van 0.643; deze met klassiek dader/slachtofferschap bedraagt 0.382. Daarnaast verkleint cyberslachtofferschap de kans dat iemand de rol van traditioneel pester aanneemt.

4.2.2. Relatie daderschap cyberpesten – daderschap traditioneel pesten

Nu we weten dat cyberslachtoffers significant vaker het slachtoffer worden van traditionele pesterijen, vragen we ons af of deze vaststelling ook naar analogie geldt voor cyberdaders: zijn cyberpesters significant vaker klassieke pesters? Dit zullen we in deze paragraaf uitzoeken. *Tabel 22* biedt een overzicht van de rollen die exclusieve cyberpesters aannemen bij klassieke pesterijen, *tabel 23* beschrijft dienaangaande de correlaties.

Tabel 22: Rollen van exclusieve cyberpesters bij traditionele pesterijen			
	Procent (absoluut aantal tussen haakjes)		
Exclusieve cyberpesters (34)	Totale steekproef	Jongens	Meisjes
Exclusief traditioneel slachtoffer	8.8 (3)	7.1 (1)	10.5 (2)

³⁰⁰ De graden van de totale steekproef inzake klassiek dader-, slachtoffer- en dader/slachtofferschap zijn afkomstig uit tabel 12 op pagina 74.

Exclusief traditioneel pester	70.6	(24)	71.4	(10)	73.7	(14)
Traditioneel pester/slachtoffer	8.8	(3)	7.1	(1)	5.3	(1)
Traditioneel noch pester noch slachtoffer	11.8	(4)	14.3	(2)	10.5	(2)

Tabel 23: Correlaties tussen exclusief cyberpesterschap en categorieën traditioneel pesten

Exclusief traditioneel slachtoffer	-0.283 (p = 0.245)
Exclusief traditioneel pester	0.868***
Traditioneel pester/slachtoffer	-0.051 (p = 0.863)
Traditioneel noch pester noch slachtoffer	-0.843***

*** Statistisch significant op het niveau $p < 0.001$

Bovenstaande analyse wijst uit dat de overgrote meerderheid van de cyberpesters (70.6 %) ook als dader betrokken is bij klassieke pesterijen. Dit is een zeer sterke oververtegenwoordiging, gezien de graad inzake klassiek daderschap voor de steekproef als geheel slechts 16.7 % bedraagt. De correlatiecoëfficiënt bevestigde het zeer sterke positieve verband tussen cyberpesterschap en klassiek pesterschap (0.868) dat bovendien statistisch significant is op het niveau $p < 0.001$. *Cyberpesterschap verhoogt aldus in zeer sterke mate de kans dat een persoon eveneens pestgedragingen in de 'echte' wereld stelt.* Daarnaast is 8.8 % van de cyberpesters traditioneel slachtoffer, wat minder is dan de graad van klassiek slachtofferschap in de totale steekproef (14.5 %). De relatie met exclusief klassiek slachtofferschap is dan ook negatief (-0.283), wat betekent dat cyberpesterschap de kans verkleint dat iemand een traditioneel slachtoffer van pesterijen is. Dit verband is evenwel niet significant ($p = 0.245$ en dus niet < 0.05). Tevens is 8.8 % van de exclusieve cyberpesters traditioneel pester/slachtoffer. Dit is geen opvallende score, ze ligt immers in de lijn van de graad inzake klassiek pester/slachtofferschap van de totale steekproef (9.6 %) ³⁰¹. Tussen cyberdaderschap en klassiek dader/slachtofferschap bleek dan ook geen verband te bestaan (-0.051). We dienen evenwel voorzichtig om te springen met het trekken van conclusies op basis van deze gegevens, vermits deze analyses gebaseerd zijn op een klein aantal respondenten (N exclusieve cyberpesters = 34). Er werden geen significante verschillen naar geslacht vastgesteld.

Vermits slechts weinig cyberpesters zuivere pesters zijn (3.9 % van de totale steekproef of N = 34) onderzoeken we in onderstaande *tabellen 24 en 25* het verband tussen cyberpester/slachtofferschap en betrokkenheid bij klassieke pesterijen. We stelden in het vorige hoofdstuk immers reeds vast dat de meeste cyberpesters ook cyberslachtofferschap rapporteren (N cyberpester/slachtoffers = 128 of 14.5 % van de totale steekproef) ³⁰².

³⁰¹ De graden van de totale steekproef inzake klassiek dader-, slachtoffer- en dader/slachtofferschap zijn afkomstig uit tabel 12 op pagina 74.

³⁰² Deze cijfers zijn afkomstig uit tabel 18 op pagina 86.

Tabel 24: Rollen van cyberpeester/slachtoffers bij traditionele pesterijen					
	Procent (absoluut aantal tussen haakjes)				
Cyberpeester/slachtoffers (128)	Totale steekproef		Jongens		Meisjes
Exclusief traditioneel slachtoffer	13.3	(17)	12.5	(6)	13.9 (11)
Exclusief traditioneel pester	30.5	(39)	33.3	(16)	29.1 (23)
Traditioneel pester/slachtoffer	32.0	(41)	22.9	(11)	36.7 (29)
Traditioneel noch pester noch slachtoffer	24.2	(31)	31.3	(15)	20.3 (16)

Tabel 25: Correlaties tussen cyberpeester/slachtofferschap en categorieën traditioneel pesten	
Exclusief traditioneel slachtoffer	-0.061 (p = 0.655)
Exclusief traditioneel pester	0.447***
Traditioneel pester/slachtoffer	0.767***
Traditioneel noch pester noch slachtoffer	-0.707***

*** Statistisch significant op het niveau $p < 0.001$

We stellen vast dat de meerderheid van de cyberpeester/slachtoffers betrokken is bij klassieke pesterijen als dader/slachtoffer (32.0 %) of dader (30.5 %). Deze prevalenties liggen ruimschoots hoger dan de graad van klassiek dader/slachtofferschap (9.6%) en daderschap (16.7 %) in de totale steekproef. Er bestaat dan ook een zeer sterk positief verband (0.767) tussen cyberdader/slachtofferschap en klassiek dader/slachtofferschap. Ook met klassiek daderschap werd een positief verband vastgesteld, weliswaar iets minder sterk (0.447). Dit geeft aan dat *cyberpeester/slachtoffers in grote mate klassieke pester/slachtoffers en pesters betreffen*. Dienaangaande is het overigens van belang op te merken dat meisjes in veel sterkere mate dader/slachtofferschap rapporteren (een verschil van 13.8 percentagepunten). Het verband met klassiek pester/slachtofferschap is dan ook sterker voor meisjes (0.812, $p < 0.001$) dan jongens (0.651, $p = 0.009$). Niettemin was geen enkele van de verschillen tussen jongens en meisjes significant op het niveau $p < 0.05$. Daarnaast is 13.3 % van de cyberpeester/slachtoffers traditioneel slachtoffer, wat in dezelfde lijn ligt als de graad van klassiek slachtofferschap in de steekproef (14.5 %) ³⁰³. De correlatiecoëfficiënt bevestigde dat geen verband (-0.061) bestaat tussen cyberdader/slachtofferschap en klassiek slachtofferschap.

Tot slot formuleren we het antwoord op deelvraag twee: *Zijn daders van cyberpesten ook vaker traditionele pesters?* Het antwoord hierop is bevestigend: *bijna drie kwart van de cyberpesters (70.6 %) is immers eveneens als dader betrokken bij traditioneel pestgedrag*. Er bestaat dan ook een zeer sterk positief verband vast tussen cyber- en klassiek pesterschap (0.868). Met klassiek

³⁰³ De gegevens van de totale steekproef inzake klassiek dader-, slachtoffer- en dader/slachtofferschap zijn afkomstig uit tabel 12 op pagina 74.

pester/slachtofferschap bestaat geen verband. Cyberpesterschap verkleint daarnaast de kans dat een persoon de rol van klassiek slachtoffer aanneemt. Aangezien de meeste cyberpesters echter ook cyberslachtofferschap rapporteren, gingen we eveneens na welke rol *cyberdader/slachtoffers* aannemen m.b.t. traditionele pesterijen. Hieruit bleek dat 62.5 % ook *klassieke pesterijen stelt*, hetzij als dader/slachtoffer (32.0 %), hetzij als dader (30.5 %). Er bestaat bijgevolg een positief verband tussen cyber- en klassiek dader/slachtofferschap (0.767), evenals met en klassiek daderschap (0.447). Met klassiek slachtofferschap bestaat geen verband.

4.2.3. Testen van de Ybarra en Mitchell-hypothese

In deze paragraaf komt de laatste deelvraag aan bod, waarbij we nagaan of we ondersteuning vinden voor de in de literatuur aangereikte hypothese dat slachtoffers van klassiek pestgedrag uit wraak cyberpestgedragingen zouden stellen. Met behulp van de *tabellen 26 en 27* onderzoeken we de rollen die exclusieve traditionele slachtoffers bij het pestgebeuren in de cyberwereld aannemen.

Tabel 26: Rollen van exclusieve traditionele slachtoffers bij cyberpesterijen						
Exclusieve traditionele slachtoffers (128)	Procent (absoluut aantal tussen haakjes)					
	Totale steekproef		Jongens		Meisjes	
Exclusief cyberslachtoffer	42.2	(54)	44.1	(15)	41.3	(38)
Exclusief cyberpester	2.3	(3)	2.9	(1)	2.2	(2)
Cyberpester/slachtoffer	13.3	(17)	17.6	(6)	12.0	(11)
Cyber noch pester noch slachtoffer	42.2	(54)	35.3	(12)	44.6	(41)

Tabel 27: Correlaties tussen exclusief traditioneel slachtofferschap en categorieën cyberpesten	
Exclusief cyberslachtoffer	0.643***
Exclusief cyberpester	-0.283 (p = 0.245)
Cyberpester/slachtoffer	-0.061 (p = 0.655)
Cyber noch pester noch slachtoffer	-0.479***

*** Statistisch significant op het niveau $p < 0.001$

We constateren dat de meerderheid van de klassieke slachtoffers ofwel niet betrokken is bij digitale pesterijen (42.2 %), ofwel eveneens exclusief cyberslachtoffer is (42.2 %). Deze prevalentie van cyberslachtofferschap is meer dan het dubbele van deze in de hele steekproef (m.n. 17.8 %) en wijst er op dat *veel klassieke slachtoffers hun slachtofferrol behouden in de cyberwereld*. De correlatiecoëfficiënt (0.643, $p < 0.001$) wijst dan ook op een sterke samenhang tussen klassiek en cyberslachtofferschap. Daarnaast is 13.3 % van de klassieke slachtoffers cyberpester/slachtoffer, wat

ongeveer gelijk is aan de graad van cyberpester/slachtofferschap in de totale steekproef (m.n. 14.5 %). Tussen exclusief traditioneel slachtofferschap en cyberpester/slachtofferschap bestaat bijgevolg geen verband (-0.061). In tegenstelling tot wat de Ybarra en Mitchell-hypothese vooropstelt, blijkt slechts 2.3 % van de exclusieve klassieke slachtoffers de rol van cyberdader aan te nemen. Dit is een heel klein percentage en ligt zelfs lager dan de graad van cyberdaderschap in de totale steekproef (m.n. 3.9 %). We vinden aldus *geen bevestiging voor de Ybarra en Mitchell-hypothese*, die stelt dat klassieke slachtoffers uit wraak cyberpesters worden. Daarentegen wees de correlatiecoëfficiënt op een negatief verband (-0.283) tussen traditioneel slachtofferschap en cyberdaderschap, wat erop wijst dat *klassiek slachtofferschap de kans verkleint dat men als dader betrokken is bij cyberpestgedragingen*. Deze relatie bleek echter niet statistisch significant. De verschillen tussen jongens en meisjes liggen in de lijn van de verschillen naar geslacht voor de gehele steekproef, met uitzondering van het feit dat mannelijke traditionele slachtoffers een hogere graad inzake cyberslachtofferschap rapporteren (44.1 % versus 41.3 %), daar waar de graad van cyberslachtofferschap in de gehele steekproef lager ligt voor jongens dan meisjes (15.7 % versus 18.6 %) ³⁰⁴. Geen enkele van de verschillen tussen jongens en meisjes is echter statistisch significant op het niveau $p < 0.05$.

We kunnen de Ybarra en Mitchell-hypothese echter niet zonder meer verwerpen. Smith et al. (2008) stelden immers vast dat het voornamelijk klassieke pester/slachtoffers zijn die cyberpesterijen begaan ³⁰⁵. Daarom bestuderen we nu aan de hand van de *tabellen 28 en 29* de relatie tussen klassiek pester/slachtofferschap en cyberpesterijen.

Tabel 28: Rollen van traditionele pester/slachtoffers bij cyberpesterijen				
	Procent (absoluut aantal tussen haakjes)			
Traditionele pester/slachtoffers (85)	Totale steekproef	Jongens		Meisjes
Exclusief cyberslachtoffer	30.6 (26)	20.8 (5)		35.6 (21)
Exclusief cyberpester	3.5 (3)	4.2 (1)		1.7 (1)
Cyberpester/slachtoffer	48.2 (41)	45.8 (11)		49.2 (29)
Cyber noch pester noch slachtoffer	17.6 (15)	29.2 (7)		13.6 (8)

Tabel 29: Correlaties tussen traditioneel pester/slachtofferschap en categorieën cyberpesten	
Exclusief cyberslachtoffer	0.382**
Exclusief cyberpester	-0.051 (p = 0.863)

³⁰⁴ De graden van de totale steekproef inzake cyberdader-, cyberslachtoffer- en cyberdader/slachtofferschap zijn afkomstig uit tabel 18 op pagina 86.

³⁰⁵ SMITH, P. K. *et al.*, l.c., 380.

Cyberpester/slachtoffer	0.767***
Cyber noch pester noch slachtoffer	-0.822***

** Statistisch significant op het niveau $p < 0.01$

*** Statistisch significant op het niveau $p < 0.001$

De vaststellingen voortvloeiende uit de bovenstaande tabellen liggen in de lijn van onze eerdere bevindingen, vermits ook *de meerderheid van de traditionele dader/slachtoffers hun rol als pester/slachtoffer behoudt in de cyberwereld* (48.2 %). Dit is meer dan drie keer de graad van cyberdader/slachtofferschap in de totale steekproef (m.n. 14.5 %). Er bestaat dan ook een zeer sterk positief verband tussen klassiek pester/slachtofferschap en cyberpester/slachtofferschap (0.767) met een statistische significantie op het niveau $p < 0.001$. Daarnaast neemt *een ander groot deel van de klassieke pester/slachtoffers de rol van exclusief cyberslachtoffer* aan (30.6 %), bijna het dubbele van de graad van cyberslachtofferschap in de gehele steekproef (m.n. 17.8 %). De positieve samenhang met cyberslachtofferschap is weliswaar minder sterk dan deze met cyberdader/slachtofferschap, doch eveneens statistisch significant (0.382, $p < 0.01$). Meisjes rapporteren hier overigens een beduidend hogere prevalentie inzake cyberslachtofferschap (een verschil van 14.8 percentagepunten). Geen enkele van de verschillen tussen jongens en meisjes is echter statistisch significant. Slechts een klein aantal klassieke pester/slachtoffers rapporteert exclusief cyberpesterschap (3.5 %), wat ongeveer hetzelfde is als de prevalentie van de hele steekproef (3.9 %) ³⁰⁶. Er bestaat dan ook geen verband (-0.051) tussen traditioneel pester/slachtofferschap en cyberpesterschap, waardoor we ook vanuit deze hoek *geen ondersteuning vinden voor de hypothese dat klassieke slachtoffers of pester/slachtoffers wraak zouden nemen door middel van cyberpesterijen*.

Tot slot formuleren we het antwoord op de derde en laatste deelvraag: *Vinden we ondersteuning voor de hypothese dat slachtoffers van klassiek pestgedrag het internet zouden gebruiken om wraak te nemen, en zodoende cyberpesters worden?* Onze onderzoeksresultaten vonden *geen bevestiging* voor deze zogenaamde Ybarra en Mitchell-hypothese, die stelt dat een deel van de klassieke slachtoffers of klassieke pester/slachtoffers cyberpesters zijn. Daarentegen stellen we een negatief verband (-0.283) vast tussen traditioneel slachtofferschap en cyberdaderschap, wat erop wijst dat *traditioneel slachtofferschap zelfs de kans verkleint dat men als exclusief dader betrokken is bij cyberpesten*. Met cyberpester/slachtofferschap bestaat geen verband. We constateerden wel een sterke samenhang (0.643) tussen klassiek en cyberslachtofferschap: *veel klassieke slachtoffers behouden hun slachtofferrol in de cyberwereld*. Vervolgens gingen we na in welke mate klassieke pester/slachtoffers cyberpesterijen begaan. Vanuit deze hoek vonden we evenmin ondersteuning voor de vooropgestelde hypothese, aangezien geen verband bleek te bestaan tussen klassiek pester/slachtofferschap en cyberpesterschap. De meeste traditionele pester/slachtoffers zijn immers cyberpester/slachtoffer

³⁰⁶ De graden van de totale steekproef inzake cyberdader-, cyberslachtoffer- en cyberdader/slachtofferschap zijn afkomstig uit tabel 18 op pagina 86.

(48.2 %) of cyberslachtoffer (30.6 %). Dit betekent dat *meer dan drie kwart (78.8 %) van de klassieke dader/slachtoffers eveneens te lijden heeft onder cyberpesterijen*. Er bestaat bijgevolg een positieve relatie tussen klassiek pester/slachtofferschap en cyberpester/slachtofferschap (0.767), evenals met cyberslachtofferschap (0.382).

4.2.4. De mate en vorm van overlap tussen traditioneel en cyberpesten

In de voorgaande paragrafen onderzochten we de drie deelvragen die nodig zijn om onderzoeksvraag twee te beantwoorden. We beschikken dan ook over voldoende informatie om nu een antwoord te formuleren op deze onderzoeksvraag, die luidt als volgt: *In welke mate is er overlap tussen traditioneel pesten en cyberpesten onder jongeren, en welke vorm neemt deze overlap aan?* De rode draad doorheen de bovenstaande analyses betreft het feit dat een groot deel van de betrokkenen *dezelfde rol aanneemt doorheen de 'echte' en de cyberwereld*. Zo is bijna drie kwart van de cyberpesters eveneens als exclusief dader betrokken bij traditioneel pestgedrag en heeft meer dan de helft van de cyberslachtoffers ook te lijden onder klassieke pesterijen, hetzij als slachtoffer, hetzij als dader/slachtoffer. Naar analogie van deze bevindingen constateerden we dat meer dan 60 % van de cyberpester/slachtoffers als dader/slachtoffer of dader betrokken is bij klassiek pesten. Personen behouden aldus in grote mate hun rol doorheen de echte en virtuele wereld: *veel klassieke slachtoffers zijn cyberslachtoffers en heel wat klassieke pesters blijken ook cyberpesters te zijn*. Bovendien verkleint cyberslachtofferschap de kans dat een persoon de rol van traditioneel pester aanneemt, net zoals klassiek slachtofferschap de kans verkleint dat iemand cyberpester is. Deze laatste vaststelling *weerlegt expliciet de Ybarra en Mitchell-hypothese* die stelt dat een deel van de klassieke slachtoffers cyberpesters zijn. In tegenstelling tot wat deze hypothese beweert, bestaat er een negatief verband tussen traditioneel slachtofferschap en exclusief cyberdaderschap waardoor traditionele slachtoffers minder dan andere kinderen als dader betrokken zijn bij cyberpesten. Daarnaast zijn traditionele pester/slachtoffers niet meer dan andere kinderen cyberdader aangezien er geen verband bestaat tussen klassiek pester/slachtofferschap en cyberpesterschap. Omwille van de afwezigheid van een positief verband tussen klassiek (pester/slachtofferschap en cyberpesterschap, dienen we de Ybarra en Mitchell-hypothese te verwerpen: *slachtoffers van klassieke pesterijen blijken niet uit wraak over te gaan tot cyberpesterijen*.

4.3. De gevolgen van slachtofferschap van pestgedrag

Dit gedeelte van het hoofdstuk staat in het licht van onderzoeksvraag drie, waarin we trachten te achterhalen welke gevolgen het sterkst samenhangen met slachtofferschap van klassiek en elektronisch pesten. Achtereenvolgens komen de drie deelvragen aan bod die nagaan wat de mogelijke impact is van pesterijen op het psychosociaal welzijn, evenals in welke mate deze impact verschilt bij traditioneel versus digitaal pestgedrag. Nadien formuleren we het antwoord op onderzoeksvraag drie.

4.3.1. De impact van traditioneel slachtofferschap op het psychosociaal welzijn

Vooreerst bestuderen we de mogelijke psychosociale impact van slachtofferschap van klassiek pesten. De literatuurstudie suggereerde immers dat slachtoffers (zowel exclusieve slachtoffers als pester/slachtoffers) meer problemen m.b.t. het psychosociaal welzijn vertonen. Dit zullen we in wat volgt onderzoeken aan de hand van de variabelen eigenwaarde, angst, depressie en hopeloosheid. Deze variabelen zijn allen bij benadering normaal verdeeld in de totale steekproef. De histogrammen die dit aantonen kunnen worden geraadpleegd in *bijlage 10*. Op basis van de procedure ‘visual binning’³⁰⁷ verdelen we elk van deze variabelen in vier groepen (zeer lage score – lage score – hoge score – zeer hoge score). We bestuderen het totaal aanwezige slachtofferschap in de steekproef, wat bestaat uit het slachtofferschap van de exclusieve slachtoffers én dat van de pester/slachtoffers. *Tabel 30* geeft weer in welke mate al deze slachtoffers kunnen gesitueerd worden binnen de vier groepen. Met het oog op een optimale vergelijking worden ook de gegevens van de niet-slachtoffers (gevormd door de exclusieve pesters en de noch pesters noch slachtoffers) weergegeven. Vervolgens geeft *tabel 31* de sterktes aan van de correlatie tussen slachtofferschap en de onderzochte psychosociale kenmerken.

Legende: *Zeer laag:* score < - 1 standaardafwijking
 Laag: score tussen - 1 standaardafwijking en gemiddelde
 Hoog: score tussen gemiddelde en + 1 standaardafwijking
 Zeer hoog: score > + 1 standaardafwijking

Tabel 30: Psychosociale kenmerken naargelang slachtofferschap of niet-slachtofferschap inzake traditionele pesterijen				
Procent (absoluut aantal tussen haakjes)				
	Zeer laag	Laag	Hoog	Zeer hoog
Eigenwaarde				
Slachtoffers	34.6 (71)	37.1 (76)	21.0 (43)	7.3 (15)
Niet-slachtoffers	10.4 (68)	27.9 (182)	41.0 (267)	20.7 (135)
Angst				
Slachtoffers	4.8 (10)	30.3 (63)	31.7 (66)	33.2 (69)
Niet-slachtoffers	15.9 (103)	47.5 (308)	25.0 (162)	11.6 (75)
Depressie				
Slachtoffers	4.8 (10)	26.2 (55)	32.9 (69)	36.2 (76)
Niet-slachtoffers	19.2 (126)	42.9 (282)	26.0 (171)	11.9 (78)
Hopeloosheid				
Slachtoffers	7.4 (15)	30.2 (61)	37.6 (76)	24.8 (50)

³⁰⁷ PAUWELS, L. en VAN DE VELDE, M., o.c., 144.

Niet-slachtoffers	13.9 (87)	44.9 (282)	33.9 (213)	7.3 (46)
-------------------	-----------	------------	------------	----------

Tabel 31: Correlaties traditioneel slachtofferschap en psychosociaal welzijn	
Eigenwaarde	-0.451***
Angst	0.426***
Depressie	0.466***
Hopeloosheid	0.331***

*** Statistisch significant op het niveau $p < 0.001$

Bovenstaande tabel geeft aan dat de correlatie tussen eigenwaarde en slachtofferschap -0.451 bedraagt. Slachtoffers van traditionele pesterijen vertonen aldus een *significant lagere eigenwaarde* dan hun niet gepeste medestudenten. Dit zien we eveneens aan de verdeling over de scores: respectievelijk 34.6 % en 37.1 % van de slachtoffers rapporteert een zeer lage of lage eigenwaarde, daar waar dit bij de niet-slachtoffers slechts 10.4 % en 27.9 % bedraagt. Daarnaast vertoont klassiek slachtofferschap een correlatie van 0.426 met angst. Uit de cijfergegevens blijkt eveneens dat slachtoffers *significant vaker hogere gevoelens van angst* rapporteren. Respectievelijk 33.2 % en 31.7 % vertoont een zeer hoge of hoge mate van angst. Onder de niet-slachtoffers bedraagt dit slechts 11.6 % en 25.0 %. De derde onderzochte variabele betreft depressie. Hier stellen we vast dat jongeren die traditioneel gepest worden *significant vaker* een zeer hoge (36.2 %) of hoge (32.9 %) mate van *depressiviteit* ervaren dan niet gepeste studenten (resp. 11.9 % en 26.0 %). Er bestaat dan ook een positief verband tussen slachtofferschap en depressiviteit, en dit met een correlatiecoëfficiënt van 0.466. Uit onze analyse bleek eveneens dat slachtoffers van klassiek pesten *significant vaker gevoelens van hopeloosheid* rapporteren (correlatie van 0.331). Meer bepaald gaven respectievelijk 24.8 % en 37.6 % van de slachtoffers aan in zeer hoge of hoge mate een gevoel van hopeloosheid te ervaren. Deze scores lagen heel wat hoger dan deze van de niet-slachtoffers (resp. 7.3 % en 33.9 %). Overigens zijn elk van deze correlaties statistisch significant op het niveau $p < 0.001$, wat aangeeft dat de samenhang tussen klassiek slachtofferschap en de vier bestudeerde psychosociale kenmerken niet aan het toeval te wijten is.

Op basis van bovenstaande bevindingen kunnen we nu het antwoord formuleren op deelvraag één: *Wat is de impact van slachtofferschap van traditioneel pesten op het psychosociaal welzijn?* Klassiek slachtofferschap vergroot significant de kans op hoge niveaus van depressiviteit, angst en hopeloosheid, evenals op een laag gevoel van eigenwaarde. Van deze vier onderzochte variabelen is het verband met depressiviteit het sterkst. In tweede orde volgt eigenwaarde en vervolgens angst. De sterktes van deze drie correlaties liggen echter zeer dicht bijeen (respectievelijk 0.466, -0.451 en 0.426). Het verband met hopeloosheid is iets minder sterk, doch matig (0.331).

4.3.2. De impact van cyberslachtofferschap op het psychosociaal welzijn

Vervolgens brengen we de mogelijke psychosociale impact van cyberslachtofferschap in kaart. Dit zullen we onderzoeken naar analogie van de vorige paragraaf. *Tabel 32* geeft aan in welke mate de cyberslachtoffers (gevormd door de exclusieve cyberslachtoffers en cyberpester/slachtoffers) kunnen gesitueerd worden binnen de groepen zeer lage score – lage score – hoge score – zeer hoge score. *Tabel 33* vermeldt de correlaties tussen cyberslachtofferschap en de psychosociale kenmerken.

Legende:	<i>Zeer laag:</i> score < - 1 standaardafwijking
	<i>Laag:</i> score tussen - 1 standaardafwijking en gemiddelde
	<i>Hoog:</i> score tussen gemiddelde en + 1 standaardafwijking
	<i>Zeer hoog:</i> score > + 1 standaardafwijking

Tabel 32: Psychosociale kenmerken naargelang slachtofferschap of niet-slachtofferschap inzake cyberpesterijen				
Procent (absoluut aantal tussen haakjes)				
	Zeer laag	Laag	Hoog	Zeer hoog
Eigenwaarde				
Slachtoffers	26.8 (74)	33.3 (92)	28.6 (79)	11.2 (31)
Niet-slachtoffers	11.2 (65)	28.6 (166)	39.8 (231)	20.5 (119)
Angst				
Slachtoffers	6.5 (18)	34.4 (95)	29.7 (82)	29.3 (81)
Niet-slachtoffers	16.4 (95)	47.6 (276)	25.2 (146)	10.9 (63)
Depressie				
Slachtoffers	5.7 (16)	26.4 (74)	34.3 (96)	33.6 (94)
Niet-slachtoffers	20.4 (120)	44.8 (263)	24.5 (144)	10.2 (60)
Hopeloosheid				
Slachtoffers	7.9 (21)	32.0 (85)	38.3 (102)	21.8 (58)
Niet-slachtoffers	14.4 (81)	45.7 (258)	33.2 (187)	6.7 (38)

Tabel 33: Correlaties cyberslachtofferschap en psychosociaal welzijn	
Eigenwaarde	-0.287***
Angst	0.355***
Depressie	0.462***
Hopeloosheid	0.326***

*** Statistisch significant op het niveau $p < 0.001$

Vooreerst stellen we vast dat cyberslachtofferschap negatief correleert met eigenwaarde (-0.287). Cyberslachtoffers vertonen bijgevolg *veel frequenter een zeer lage of lage eigenwaarde* (resp. 26.8 % en 33.3 %) in vergelijking met kinderen die niet gecyberpest worden (resp. 11.2 % en 28.6 %). Voorts ervaren cyberslachtoffers *significant vaker een zeer hoge of hoge mate van angst* (resp. 29.3 % en 29.7 %, tegenover resp. 10.9 % en 25.2 % bij de niet-slachtoffers). Het positieve verband tussen cyberslachtofferschap en angst bedraagt 0.355. Cyberslachtoffers ervaren eveneens *een significant hogere mate van depressiviteit*: respectievelijk 33.6 % en 34.3 % onder hen ervaart een zeer hoge of hoge mate van depressieve gevoelens, daar waar dit bij de niet-slachtoffers slechts 10.2 % en 24.5 % bedraagt. Er bestaat dan ook een positief verband tussen cyberslachtofferschap en depressie (correlatie van 0.462). Het verband met hopeloosheid is evenzeer positief, en dit met een correlatie van 0.326. We stellen immers vast dat respectievelijk 21.8 % en 38.3 % van de cyberslachtoffers *een zeer hoge of hoge mate van hopeloosheid* rapporteert, wat heel wat hoger ligt dan de prevalentie onder de niet-slachtoffers (resp. 6.7 % en 33.2 %). Elk van de verbanden tussen cyberslachtofferschap en de bestudeerde psychosociale kenmerken is bovendien statistisch significant op het niveau $p < 0.001$, wat aangeeft dat deze samenhang niet kan worden toegeschreven aan het toeval.

Op basis van de hierboven beschreven onderzoeksresultaten beantwoorden we nu deelvraag twee: *Wat is de impact van slachtofferschap van cyberpesten op het psychosociaal welzijn?* Naar analogie van onze bevindingen inzake klassiek pesten, stellen we eveneens vast dat elektronisch slachtofferschap de kans significant vergroot op een hoge mate van depressiviteit, angst, hopeloosheid, evenals een laag zelfbeeld van de betrokkene. Van deze variabelen is het verband met depressiviteit het sterkst (0.462), in tweede orde volgen angst en hopeloosheid, met een gelijkaardige sterkte (respectievelijk 0.355 en 0.326). Het verband met het gevoel van eigenwaarde is matig doch het minst sterk (-0.287).

4.3.3. Vergelijking impact traditioneel en cyberslachtofferschap

Deze paragraaf staat in het licht van de derde en laatste deelvraag, die luidt als volgt: *In welke mate verschilt de impact van slachtofferschap bij traditioneel pesten van deze bij cyberpesten?* Deze vraag is gebaseerd op de in de literatuur aangereikte hypothese dat slachtoffers van digitaal pesten ernstigere psychosociale gevolgen zouden ervaren dan klassieke slachtoffers³⁰⁸. Met deze deelvraag gaan we na of hiervoor ondersteuning kan worden gevonden. Vooreerst stellen we vast dat zowel klassiek als elektronisch slachtofferschap significant de kans vergroten op depressieve gevoelens, angst, hopeloosheid en een lage eigenwaarde van de betrokkene. Van deze vier bestudeerde variabelen is zowel bij klassiek als cyberslachtofferschap het verband met depressiviteit het sterkst. In

³⁰⁸ PERREN, S. *et al.*, l.c., 1-3.

tegenstelling tot de in de literatuur geopperde hypothese, is dit verband echter niet sterker bij cyberslachtofferschap, doch eerder gelijkaardig met klassieke victimisatie (een correlatie van resp. 0.462 en 0.466). In tweede orde volgt bij klassiek slachtofferschap de variabele eigenwaarde met een correlatie van -0.451. Eigenwaarde vertoont ook een verband met cyberslachtofferschap, doch aanzienlijk minder sterk (-0.287). Een analoge vaststelling zien we inzake angst, dat een sterker verband vertoont met klassiek slachtofferschap (0.426) dan met cyberslachtofferschap (0.355). Het vierde en laatste psychosociaal kenmerk betreft hopeloosheid, wat een verband met klassiek en cyberslachtofferschap vertoont van een nagenoeg gelijke grootte (resp. 0.331 en 0.326). Samenvattend concluderen we dat onze onderzoeksresultaten geen ondersteuning bieden voor de hypothese dat cyberslachtoffers een ernstigere psychosociale impact zouden ervaren dan klassieke slachtoffers, wel integendeel. Bovenstaande bevindingen wijzen immers uit dat *de psychosociale impact van klassiek en cyberslachtofferschap op gevoelens van depressiviteit en hopeloosheid gelijkaardig is*; op bepaalde gebieden van het psychosociaal welzijn, met name wat betreft *eigenwaarde en angst, is de impact uitgaande van klassiek pestgedrag zelfs groter dan deze van elektronisch pesten*.

4.3.4. Welke gevolgen hangen het sterkst samen met traditioneel en cyberslachtofferschap?

De onderzoeksbevindingen die voortvloeien uit de studie naar de drie bovenstaande deelvragen, stellen ons nu in staat om een antwoord te formuleren op onderzoeksvraag drie: *Welke mogelijke psychosociale gevolgen hangen het sterkst samen met slachtofferschap van traditioneel pesten en cyberpesten onder jongeren?* Depressiviteit betreft het gebied van het psychosociaal welzijn waarop slachtofferschap van pesterijen de grootste invloed heeft, en dit zowel bij klassiek als elektronisch pesten. De correlatie is bij beide types pestgedrag ongeveer even sterk (resp. 0.466 en 0.462). In tweede orde situeren we de samenhang van traditioneel slachtofferschap met eigenwaarde en angst (resp. -0.451 en 0.426). Nadien volgt de impact die digitaal pesten bij cyberslachtoffers teweegbrengt op gevoelens van angst (0.355). Beide types van pestgedrag vertonen eveneens een verband met hopeloosheid, doch dit is minder sterk (resp. 0.331 inzake klassiek pesten en 0.326 inzake cyberpesten). Tot slot betreft het minst sterke verband de invloed uitgaande van elektronisch pesten op het gevoel van eigenwaarde van de betrokkene (-0.287).

4.4. De drie categorieën betrokkenen bij pestgedrag en hun psychosociaal welzijn

In onderstaande paragrafen komt de vierde en laatste onderzoeksvraag aan bod, waar het psychosociaal welzijn van de drie categorieën betrokkenen bij pestgedrag wordt vergeleken. Deze categorieën zijn gebaseerd op een typologie uit de literatuur en omvatten de exclusieve slachtoffers, de pester/slachtoffers en de exclusieve pesters. Daarnaast zijn er ook nog de niet betrokken studenten (die

noch slachtoffer noch pester zijn). Eerst gaan we nader in op deelvraag één, die het psychosociaal welzijn van de drie categorieën betrokkenen bestudeert bij klassieke pesterijen. Vervolgens doen we in deelvraag twee hetzelfde m.b.t. elektronische pesterijen. Tot slot volgt het antwoord op onderzoeksvraag vier, die de verschillen tussen klassiek en digitaal pesten bestudeert wat betreft het psychosociaal welzijn van de onderzochte categorieën.

4.4.1. De drie categorieën betrokkenen bij traditioneel pesten en hun psychosociaal welzijn

Vooreerst bestuderen we het psychosociaal welzijn van de voornoemde categorieën inzake traditioneel pesten. De literatuurstudie suggereerde immers dat pester/slachtoffers de meeste problemen ervaren inzake psychosociaal welzijn, gevolgd door exclusieve slachtoffers. Van alle betrokkenen bij pestgedrag zouden exclusieve pesters de minste psychosociale problemen vertonen³⁰⁹. Dit zullen we onderzoeken op basis van de gegevens uit onderstaande *tabel 34*, die de scores van de bestudeerde groepen inzake eigenwaarde, angst, depressie en hopeloosheid weergeeft. Ook hier gebeurt dit aan de hand van de onderverdeling in zeer lage score – lage score – hoge score – zeer hoge score. *Tabel 35* vermeldt telkens de sterkte van de correlatie tussen de categorieën betrokkenen en de psychosociale kenmerken.

Legende:	<i>Ze</i> er laag: score < - 1 standaardafwijking
	<i>La</i> ag: score tussen - 1 standaardafwijking en gemiddelde
	<i>Ho</i> og: score tussen gemiddelde en + 1 standaardafwijking
	<i>Ze</i> er hoog: score > + 1 standaardafwijking

Tabel 34: Psychosociaal welzijn van de onderscheiden categorieën bij traditioneel pesten				
Procent (absoluut aantal tussen haakjes)				
	Ze er laag	La ag	Ho og	Ze er hoog
Eigenwaarde				
Exclusieve traditionele slachtoffers	34.2 (41)	36.7 (44)	22.5 (27)	6.7 (8)
Exclusieve traditionele pesters	9.2 (13)	31.0 (44)	40.8 (58)	19.0 (27)
Traditionele pester/slachtoffers	35.3 (30)	37.6 (32)	18.8 (16)	8.2 (7)
Noch pester noch slachtoffer	10.8 (55)	27.1 (138)	41.0 (209)	21.2 (108)
Angst				
Exclusieve traditionele slachtoffers	4.8 (6)	33.6 (42)	35.2 (44)	26.4 (33)
Exclusieve traditionele pesters	13.4 (19)	45.1 (64)	26.8 (38)	14.8 (21)
Traditionele pester/slachtoffers	4.8 (4)	25.3 (21)	26.5 (22)	43.4 (36)

³⁰⁹ GINI, G. en POZZOLI, T., *l.c.*, 1063.

Noch pester noch slachtoffer	16.6 (84)	48.2 (244)	24.5 (124)	10.7 (54)
Depressie				
Exclusieve traditionele slachtoffers	6.3 (8)	32.0 (41)	28.9 (37)	32.8 (42)
Exclusieve traditionele pesters	13.2 (19)	34.7 (50)	31.3 (45)	20.8 (30)
Traditionele pester/slachtoffers	2.4 (2)	17.1 (14)	39.0 (32)	41.5 (34)
Noch pester noch slachtoffer	20.9 (107)	45.2 (232)	24.6 (126)	9.4 (48)
Hopeloosheid				
Exclusieve traditionele slachtoffers	3.3 (4)	33.6 (41)	38.5 (47)	24.6 (30)
Exclusieve traditionele pesters	15.4 (21)	44.9 (61)	30.1 (41)	9.6 (13)
Traditionele pester/slachtoffers	13.8 (11)	25.0 (20)	36.3 (29)	25.0 (20)
Noch pester noch slachtoffer	13.4 (66)	44.9 (221)	35.0 (172)	6.7 (33)

Tabel 35: Correlaties psychosociale kenmerken en de verschillende categorieën bij traditioneel pestgedrag		
Eigenwaarde	Exclusieve traditionele slachtoffers	-0.386***
	Exclusieve traditionele pesters	0.107*
	Traditionele pester/slachtoffers	-0.400***
	Noch pester noch slachtoffer	0.281***
Angst	Exclusieve traditionele slachtoffers	0.323***
	Exclusieve traditionele pesters	-0.020 (p = 0.725)
	Traditionele pester/slachtoffers	0.434***
	Noch pester noch slachtoffer	-0.315***
Depressie	Exclusieve traditionele slachtoffers	0.328***
	Exclusieve traditionele pesters	0.087 (p = 0.126)
	Traditionele pester/slachtoffers	0.514***
	Noch pester noch slachtoffer	-0.406***
Hopeloosheid	Exclusieve traditionele slachtoffers	0.328***
	Exclusieve traditionele pesters	-0.103 (p = 0.081)
	Traditionele pester/slachtoffers	0.229**
	Noch pester noch slachtoffer	-0.196***

* Statistisch significant op het niveau $p < 0.05$

** Statistisch significant op het niveau $p < 0.01$

*** Statistisch significant op het niveau $p < 0.001$

Vooreerst stellen we vast dat exclusieve slachtoffers en pester/slachtoffers het meest frequent een laag *zelfbeeld* ervaren: respectievelijk 34.2 % en 35.3 % vertoont een zeer lage eigenwaarde; 36.7 % en 37.6 % een lage eigenwaarde. Deze scores liggen veel hoger dan kinderen die noch pester noch slachtoffer zijn (nl. resp. 10.8 % en 27.1 %). Er bestaat dan ook een negatief verband tussen

eigenwaarde en exclusief slachtofferschap (-0.386), evenals met pester/slachtofferschap (-0.400). Exclusieve pesters vertonen een gelijkaardig zelfbeeld als de studenten die niet betrokken zijn bij klassiek pesten. Er bestaat dan ook geen verband (0.107) tussen traditioneel pesterschap en gevoel van eigenwaarde. Wat betreft gevoelens van *angst*, constateren we dat exclusieve slachtoffers en pester/slachtoffers significant vaker een zeer hoge of hoge mate van angst ervaren (resp. 26.4 % en 35.2 % bij exclusief slachtofferschap; 43.4 % en 26.5 % bij pester/slachtofferschap). Beide categorieën vertonen dan ook een positief verband met angstgevoelens. Dit verband is overigens sterker voor pester/slachtofferschap (0.434) dan exclusief slachtofferschap (0.323). Met pesterschap bestaat geen verband (-0.020), niettemin pesters iets vaker dan niet betrokken studenten een zeer hoge of hoge mate van angst vertonen (resp. 14.8 % tegenover 10.7 % en 26.8 % tegenover 24.5 %). Daarnaast stellen we een zeer sterk positief verband (0.514) vast tussen *depressiviteit* en pester/slachtofferschap. Een heel groot aandeel van de traditionele dader/slachtoffers vertoont immers een zeer hoge mate (41.5 %) of hoge mate van depressiviteit (39.0 %). In totaal heeft dus ongeveer 8 op de 10 pester/slachtoffers te kampen met depressieve gevoelens. Depressiviteit correleert eveneens positief met exclusief slachtofferschap (0.328). Onder de exclusieve slachtoffers ervaart 32.8 % een zeer hoge mate van depressiviteit en 28.9 % een hoge mate. Met exclusief pesterschap werd geen verband (0.087) vastgesteld. Niettemin vertonen ook zij frequenter depressieve gevoelens dan kinderen die noch pester noch slachtoffer zijn (resp. 20.8 % tegenover 9.4 % inzake een hoge mate van depressiviteit en 31.3 % tegenover 24.6 % wat betreft een zeer hoge mate van depressiviteit). Het vierde en laatste onderzochte psychosociaal kenmerk betreft *hopeloosheid*. Hier stellen we een positief verband vast met exclusief slachtofferschap (0.328) en pester/slachtofferschap (0.229). De relatie met exclusief slachtofferschap is aldus sterker. Respectievelijk 24.6 % en 38.5 % van de exclusieve slachtoffers ervaart een zeer hoge of hoge mate van hopeloosheid. Onder de pester/slachtoffers bedraagt dit 25.0 % en 36.3 %. Deze scores liggen veel hoger dan deze van de niet betrokken studenten (resp. 6.7 % en 35.0 %). Pesters vertonen dienaangaande een gelijkaardige prevalentie als niet betrokken studenten (resp. 9.6 % en 30.1 %). Er bestaat dan ook geen verband (-0.103) tussen exclusief pesterschap en hopeloosheid.

Tot slot formuleren we het antwoord op deelvraag één: *In welke mate vertonen de drie categorieën betrokkenen bij traditioneel pestgedrag verschillen inzake psychosociaal welzijn?* Exclusief slachtofferschap en pester/slachtofferschap vergroten de kans op angst, depressiviteit en hopeloosheid, evenals op een laag gevoel van eigenwaarde. Wat betreft angst, depressiviteit en eigenwaarde ervaren pester/slachtoffers de meest ernstige problemen. De variabele hopeloosheid wijkt echter af van dit patroon: hier vertonen exclusieve slachtoffers een grotere psychosociale impact. In algemene zin kunnen we stellen dat van alle betrokkenen bij traditioneel pesten, *pester/slachtoffers de grootste impact* ervaren inzake psychosociaal welzijn. *In tweede orde volgen de exclusieve slachtoffers* die evenzeer ernstige psychosociale problemen vertonen. De exclusieve daders vormen de

groep met de minste psychosociale aandoeningen. Zij hebben immers een gelijkaardig zelfbeeld als niet betrokken studenten, evenals eenzelfde mate van hopeloosheid. Pesters vertonen weliswaar meer angst en depressiviteit dan niet betrokken studenten, doch in veel mindere mate dan slachtoffers en pester/slachtoffers.

4.4.2. De drie categorieën betrokkenen bij cyberpesten en hun psychosociaal welzijn

In deze paragraaf onderzoeken we dezelfde aspecten inzake het psychosociaal welzijn van de onderscheiden categorieën, maar nu met betrekking tot cyberpesten. De onderzoeksbevindingen worden weergegeven in *tabel 36* en *tabel 37*.

Legende:	<i>Ze</i> er laag: score < - 1 standaardafwijking <i>La</i> ag: score tussen - 1 standaardafwijking en gemiddelde <i>Ho</i> og: score tussen gemiddelde en + 1 standaardafwijking <i>Ze</i> er hoog: score > + 1 standaardafwijking
-----------------	--

Tabel 36: Psychosociaal welzijn van de onderscheiden categorieën bij cyberpesten				
Procent (absoluut aantal tussen haakjes)				
	Ze er laag	La ag	Ho og	Ze er hoog
Eigenwaarde				
Exclusieve cyberslachtoffers	28.1 (43)	34.6 (53)	29.4 (45)	7.8 (12)
Exclusieve cyberpesters	6.1 (2)	21.2 (7)	54.5 (18)	18.2 (6)
Cyberpester/slachtoffers	25.2 (31)	31.7 (39)	27.6 (34)	15.4 (19)
Noch pester noch slachtoffer	11.5 (63)	29.0 (159)	38.9 (213)	20.6 (113)
Angst				
Exclusieve cyberslachtoffers	7.7 (12)	36.1 (56)	27.7 (43)	28.4 (44)
Exclusieve cyberpesters	15.2 (5)	51.5 (17)	15.2 (5)	18.2 (6)
Cyberpester/slachtoffers	5.0 (6)	32.2 (39)	32.2 (39)	30.6 (37)
Noch pester noch slachtoffer	16.5 (90)	47.3 (259)	25.8 (141)	10.4 (57)
Depressie				
Exclusieve cyberslachtoffers	5.8 (9)	31.4 (49)	28.8 (45)	34.0 (53)
Exclusieve cyberpesters	17.6 (6)	41.2 (14)	29.4 (10)	11.8 (4)
Cyberpester/slachtoffers	5.6 (7)	20.2 (25)	41.1 (51)	33.1 (41)
Noch pester noch slachtoffer	20.6 (114)	45.0 (249)	24.2 (134)	10.1 (56)
Hopeloosheid				
Exclusieve cyberslachtoffers	7.4 (11)	33.6 (50)	37.6 (56)	21.5 (32)

Exclusieve cyberpesters	29.0 (9)	32.3 (10)	29.0 (9)	9.7 (3)
Cyberpester/slachtoffers	8.5 (10)	29.9 (35)	39.3 (46)	22.2 (26)
Noch pester noch slachtoffer	13.5 (72)	46.5 (248)	33.4 (178)	6.6 (35)

Tabel 37: Correlaties psychosociale kenmerken en de verschillende categorieën bij cyberpestgedrag		
Eigenwaarde	Exclusieve cyberslachtoffers	-0.293***
	Exclusieve cyberpesters	0.223*
	Cyberpester/slachtoffers	-0.161**
	Noch pester noch slachtoffer	0.237***
Angst	Exclusieve cyberslachtoffers	0.275***
	Exclusieve cyberpesters	-0.063 (p = 0.590)
	Cyberpester/slachtoffers	0.302***
	Noch pester noch slachtoffer	-0.327***
Depressie	Exclusieve cyberslachtoffers	0.334***
	Exclusieve cyberpesters	-0.097 (p = 0.345)
	Cyberpester/slachtoffers	0.422***
	Noch pester noch slachtoffer	-0.423***
Hopeloosheid	Exclusieve cyberslachtoffers	0.279***
	Exclusieve cyberpesters	-0.222 (p = 0.084)
	Cyberpester/slachtoffers	0.246***
	Noch pester noch slachtoffer	-0.274***

* Statistisch significant op het niveau $p < 0.05$

** Statistisch significant op het niveau $p < 0.01$

*** Statistisch significant op het niveau $p < 0.001$

Uit bovenstaande tabel blijkt dat exclusieve cyberslachtoffers en cyberpester/slachtoffers frequenter een zeer lage of lage *eigenwaarde* vertonen (resp. 28.1 % en 34.6 % inzake exclusief slachtofferschap; 25.2 % en 31.7 % inzake pester/slachtofferschap) dan studenten die noch pester noch slachtoffer zijn (resp. 11.5 % en 29.0 %). Niettemin kon enkel een negatief verband (-0.293) met cyberslachtofferschap worden aangetoond. De correlatie met cyberpester/slachtofferschap (-0.161) is namelijk te zwak om van een verband te kunnen spreken³¹⁰. Met cyberpesterschap kon echter wel een matig verband worden aangetoond: cyberdaders blijken immers significant vaker een hoog zelfbeeld te rapporteren, en dit met een correlatie van 0.223. Respectievelijk 18.2 % en 54.5 % onder hen vertoont een zeer hoge of hoge eigenwaarde, bij de niet betrokken studenten bedraagt dit respectievelijk 20.6 % en 38.9 %. Vervolgens stellen we vast dat exclusieve slachtoffers en pester/slachtoffers frequenter een

³¹⁰ We spreken immers pas van een verband wanneer de correlatiecoëfficiënt gelijk is aan of hoger is dan 0.2 (Uit: PAUWELS, L. en VAN DE VELDE, M., *o.c.*, 89.)

zeer hoge of hoge mate aan gevoelens van *angst* ervaren (resp. 28.4 % en 27.7 % bij exclusief slachtofferschap; 30.6 % en 32.2 % bij pester/slachtofferschap). Zodoende vertoont meer dan de helft van de slachtoffers en pester/slachtoffers een hoge of zeer hoge mate aan angst. We stellen dan ook voor de beide categorieën van betrokkenen een positief verband vast. De relatie met cyberpester/slachtofferschap (0.302) is iets sterker dan deze met cyberslachtofferschap (0.275). Met cyberpesterschap werd geen verband aangetoond (-0.063); cyberdaders vertonen immers een gelijkaardige prevalentie inzake angstgevoelens als hun medestudenten die noch pester noch slachtoffer zijn. De derde bestudeerde variabele betreft *depressiviteit*. Naar analogie van onze bevindingen inzake angst, stellen we ook hier vast dat pester/slachtoffers het sterkste verband vertonen (0.422). 33.1 % onder hen rapporteert een zeer hoge mate aan depressieve gevoelens, 41.1 % een hoge mate. Ook exclusieve slachtoffers scoren hierop hoog met een prevalentie van respectievelijk 34.0 % en 28.8 %. Het verband met exclusief slachtofferschap is eveneens positief, doch iets minder sterk (0.334). Voorts hebben exclusieve cyberpesters iets frequenter te kampen met een zeer hoge of hoge mate van depressiviteit dan niet betrokken studenten (resp. 11.8 % tegenover 10.1 % en 29.4 % tegenover 24.2 %). Tussen depressiviteit en exclusief cyberdaderschap bestaat echter geen verband (-0.097). Daarnaast ervaren exclusieve slachtoffers en pester/slachtoffers frequent een zeer hoge of hoge mate aan *hopeloosheid* (resp. 21.5 % en 37.6 % inzake exclusief slachtofferschap; 22.2 % en 39.3 % inzake pester/slachtofferschap). Deze scores liggen veel hoger dan deze van de studenten die noch pester noch slachtoffer zijn (resp. 6.6 % en 33.4 %). Beide categorieën vertonen dan ook een positief verband met de variabele hopeloosheid, dat iets sterker is voor exclusief cyberslachtofferschap (0.279) dan pester/slachtofferschap (0.246). Met exclusief cyberdaderschap werd een matig negatief verband vastgesteld (-0.222), wat erop wijst dat cyberdaderschap de kans vergroot op een lage mate aan hopeloosheid. Deze relatie is echter net niet significant ($p = 0.084$ en dus niet < 0.05). Niettemin stellen we vast dat cyberpesters frequenter dan niet betrokken studenten een zeer laag gevoel van hopeloosheid ervaren (29.0 % tegenover 13.5 %).

Tot slot beantwoorden we deelvraag twee: *In welke mate vertonen de drie categorieën betrokkenen bij cyberpestgedrag verschillen inzake psychosociaal welzijn?* Naar analogie van onze bevindingen inzake klassiek pesten, stellen we eveneens vast dat exclusief cyberslachtofferschap en pester/slachtofferschap de kans vergroten op gevoelens van angst, depressiviteit, hopeloosheid en een laag zelfbeeld van de betrokkene. Inzake *angst en depressiviteit* ervaren *pester/slachtoffers* de grootste psychosociale impact. Voor de variabelen *eigenwaarde en hopeloosheid* geldt het omgekeerde: hier vertonen *exclusieve cyberslachtoffers* de meest ernstige problemen. Exclusieve cyberdaders vormen aldus de groep met de minste psychosociale aandoeningen. Zij vertonen weliswaar iets meer depressieve gevoelens dan niet betrokken studenten, doch in veel mindere mate dan slachtoffers en pester/slachtoffers. Bovendien rapporteren cyberpesters een gelijkaardige prevalentie inzake

angstgevoelens als niet betrokken studenten, en vertonen ze zelfs significant vaker een hoog zelfbeeld en lage gevoelens van hopeloosheid.

4.4.3. Vergelijking tussen traditioneel en cyberpesten wat betreft psychosociaal welzijn van de drie categorieën betrokkenen

De onderzoeksbevindingen voortvloeiende uit de twee eerder besproken deelvragen stellen ons nu in staat om een antwoord te formuleren op onderzoeksvraag vier: *In welke mate verschilt het psychosociaal welzijn van de drie categorieën betrokkenen bij traditioneel en cyberpestgedrag?* Vooreerst ervaren *pester/slachtoffers* zowel bij traditionele als elektronische pesterijen de grootste psychosociale impact inzake angst en depressiviteit. Deze correlaties zijn telkens sterker bij klassiek pesten. Bij klassiek pestgedrag vormen zij eveneens de groep die het laagste gevoel van eigenwaarde rapporteert. Hoewel zij inzake digitaal pesten ook veel frequenter dan niet betrokken studenten een laag zelfbeeld aangaven, kon dienaangaande net geen verband (-0.161) worden vastgesteld. Elektronisch en klassiek pester/slachtofferschap vertonen ook een positief verband met hopeloosheid. Dit verband is bij beide types pestgedrag ongeveer even sterk, doch *exclusieve slachtoffers* ervaren in beide gevallen de meest ernstige psychosociale impact. Deze relatie is iets sterker bij exclusief klassiek dan elektronisch slachtofferschap. Daarnaast bestaat er bij beide types pestgedrag wat betreft exclusief slachtofferschap een ongeveer even sterk positief verband met depressiviteit. Wat betreft angst blijken traditionele slachtoffers een grotere psychosociale impact te ervaren dan digitale slachtoffers. Exclusief slachtofferschap vertoont eveneens een negatieve correlatie met eigenwaarde, die overigens sterker is bij klassiek pesten. Daar waar klassieke *exclusieve pesters* een gelijkaardig zelfbeeld vertonen als kinderen die noch pester noch slachtoffer zijn, vertonen cyberpesters doorgaans een hoger zelfbeeld dan hun niet betrokken leeftijdsgenoten. Een analoge bevinding deden we inzake hopeloosheid: klassieke pesters rapporteren dienaangaande een gelijkaardige prevalentie als niet betrokken kinderen, terwijl cyberpesters doorgaans minder hopeloosheid ervaren dan jongeren die noch pester noch slachtoffer zijn. Inzake angst en depressiviteit werd bij beide types pestgedrag geen verband met exclusief pesterschap vastgesteld.

Samenvattend kunnen we onderzoeksvraag vier beantwoorden door te stellen dat *bij klassieke pesterijen pester/slachtoffers over het algemeen een grotere psychosociale impact* ervaren dan exclusieve slachtoffers (pester/slachtoffers ervaren hier immers de grootste psychosociale impact m.b.t. eigenwaarde, angst en depressiviteit), daar waar *de psychosociale impact uitgaande van cyberpesterijen gelijkaardig* is bij exclusieve slachtoffers (hoogste impact inzake eigenwaarde en hopeloosheid) en pester/slachtoffers (hoogste impact inzake angst en depressiviteit). Exclusieve daders vormen bij beide types pestgedrag de groep met de minste psychosociale aandoeningen. Hierbij is eveneens van belang dat *cyberpesters minder psychosociale problemen* vertonen dan klassieke daders.

4.5. Conclusie

Dit hoofdstuk omvatte het verkennende luik van deze masterproef, en bestond uit drie grote delen waarin achtereenvolgens onderzoeksvragen twee, drie en vier werden behandeld. In het eerste gedeelte stond onderzoeksvraag twee centraal: *In welke mate is er overlap tussen traditioneel pesten en cyberpesten onder jongeren, en welke vorm neemt deze overlap aan?* Hier stelden we vast dat een groot deel van de betrokkenen bij pestgedrag hun rol behoudt doorheen de ‘echte’ en de cyberwereld. Bijna drie kwart van de exclusieve cyberpesters is immers eveneens exclusief klassiek dader en meer dan de helft van de cyberslachtoffers heeft ook te lijden onder klassieke pesterijen (als slachtoffer of dader/slachtoffer). Tevens is meer dan de helft van de cyberpester/slachtoffers als dader/slachtoffer of dader betrokken bij klassiek pesten. Bovendien verkleint cyberslachtofferschap de kans dat een persoon de rol van traditioneel pester aanneemt, net zoals klassiek slachtofferschap de kans verkleint dat iemand cyberpester is. Deze onderzoeksresultaten weerleggen expliciet de zogenaamde Ybarra en Mitchell-hypothese, die stelt dat een deel van de klassieke (pester/)slachtoffers cyberpesters zijn. In tegenstelling tot wat deze hypothese beweert, constateerden we immers dat de grote meerderheid van de traditionele slachtoffers en pester/slachtoffers niet als pester betrokken is bij cyberpesterijen, doch er wel als slachtoffer of dader/slachtoffer mee in aanraking komt. We dienen aldus de Ybarra en Mitchell-hypothese te verwerpen: slachtoffers van klassieke pesterijen blijken *niet* uit wraak over te gaan tot cyberpesterijen.

Het tweede gedeelte van dit hoofdstuk stond in het licht van onderzoeksvraag drie: *Welke mogelijke gevolgen hangen het sterkst samen met slachtofferschap van traditioneel pesten en cyberpesten onder jongeren?* Dienaangaande kwam naar voren dat zowel traditioneel als elektronisch slachtofferschap significant de kans vergroten op hoge niveaus van depressiviteit, angst, hopeloosheid en een laag zelfbeeld. Slachtoffers vertonen de meest ernstige psychosociale problemen op het vlak van depressiviteit. Dit verband is ongeveer even sterk bij klassiek als digitaal pesten. In tweede orde volgt de impact die traditionele slachtoffers rapporteren op het vlak van eigenwaarde en angst. Ook cyberslachtoffers vertonen significant vaker een hoge mate van angst en een laag zelfbeeld, doch dit verband is minder sterk dan bij klassiek slachtofferschap. Hopeloosheid vormt het psychosociaal gebied waarop slachtofferschap de minste impact blijkt teweeg te brengen. Niettemin bestaat ook hier een matig verband met traditioneel en cyberslachtofferschap. Omwille van deze bevindingen dienden we dan ook de in de literatuur geopperde hypothese dat cyberslachtoffers een ernstigere psychosociale impact zouden ervaren dan klassieke slachtoffers, te verwerpen. In strijd met deze hypothese wees ons onderzoek immers uit dat de impact van cyberslachtofferschap ofwel gelijkaardig is aan deze van klassiek slachtofferschap (inzake depressiviteit en hopeloosheid), ofwel kleiner is (inzake eigenwaarde en angst).

Het derde en laatste gedeelte betrof het antwoord op onderzoeksvraag vier: *In welke mate verschilt het psychosociaal welzijn van de drie categorieën betrokkenen bij traditioneel en cyberpestgedrag?* Hier stelden we vast dat bij klassiek pesten dader/slachtoffers over het algemeen een grotere psychosociale impact ervaren dan exclusieve slachtoffers (pester/slachtoffers vertonen hier immers de hoogste impact inzake angst, depressiviteit en eigenwaarde). Wat betreft cyberpesterijen is de psychosociale impact van exclusieve slachtoffers (hoogste impact inzake eigenwaarde en hopeloosheid) en pester/slachtoffers (hoogste impact inzake angst en depressiviteit) eerder gelijkaardig. De exclusieve daders vormen bij beide types van pesten de groep met de minste psychosociale aandoeningen. Van belang hierbij is dat klassieke pesters een gelijkaardig zelfbeeld en eenzelfde mate van hopeloosheid ervaren als studenten die noch pester noch slachtoffer zijn, daar waar cyberpesters significant vaker een hoge eigenwaarde en minder hopeloosheid ervaren dan hun niet betrokken leeftijdsgenoten. Deze bevinding suggereert dat cyberpesters minder psychosociale problemen vertonen dan klassieke pesters.

III. ALGEMENE CONCLUSIE EN KRITISCHE BEDENKINGEN

De doelstelling van deze studie bestond erin een vergelijkende analyse te maken van traditioneel pesten (het klassieke pesten in de ‘echte wereld’) versus cyberpesten (pesten via nieuwe communicatietechnologieën) onder jongeren. Zo trachtten we een grondig zicht te verkrijgen op (1) de aard, omvang en potentiële gevolgen van traditioneel en cyberpesten evenals (2) de gelijkenissen en verschillen die beide fenomenen dienaangaande vertonen. Om deze doelstelling te bereiken namen we een gestandaardiseerde vragenlijst af bij jongeren in de tweede graad van het secundair onderwijs in de deelgemeente Gent. De probleemstelling werd benaderd vanuit vier centrale onderzoeksvragen. Bevindingen uit de literatuur en hypothesen waarover men in eerder onderzoek tot tegenstrijdige vaststellingen kwam, vormden hiervoor de inspiratiebron.

Deze masterproef bestond uit twee grote delen: een voorbereidende literatuurstudie en het uitgevoerde empirisch onderzoek. Het eerste gedeelte omvatte een overzicht van de theoretische kennis uit de literatuur en eerdere onderzoeksbevindingen die deze masterproef onderbouwen. Hieruit kwam naar voren dat enkel *repetitief* intentioneel agressief gedrag kan omschreven worden als pesten. Pesten betreft bovendien een *groepsfenomeen* waarbij we vier categorieën van personen kunnen onderscheiden: de exclusieve slachtoffers die pesterijen ondergaan, de exclusieve daders die pesterijen stellen, de pester/slachtoffers die zowel pestgedrag stellen als ondergaan en de niet betrokken studenten die noch pester noch slachtoffer zijn. Deze vaststelling betreft een belangrijk uitgangspunt in ons empirisch onderzoek, vermits we de bevroegde respondenten in deze vier categorieën onderbrengen. Een ander belangrijk uitgangspunt dat werd geëxpliciteerd in de literatuurstudie betreft de causale invloed uitgaande van pestgedrag met een verminderd psychosociaal welzijn tot gevolg.

In het tweede deel van deze masterproef stond het empirisch luik van dit onderzoek centraal en formuleerden we het antwoord op de onderzoeksvragen. Vooraleer hierop nader in te gaan, bemerken we dat de resultaten van dit onderzoek betrekking hebben op de tweedegraadsleerlingen uit de zes bevroegde scholen in de deelgemeente Gent en aldus niet kunnen veralgemeend worden.

Uit de beschrijvende analyses kwam naar voren dat slachtofferschap van traditioneel en cyberpestgedrag een probleem vormt dat ook onder jongeren uit het Gentse frequent voorkomt. Rekening houdend met de vereiste van herhaling stellen we vast dat 40.8 % van de jongeren uit onze steekproef de afgelopen twaalf maanden betrokken was bij klassiek pesten, waarvan 14.5 % als exclusief slachtoffer, 16.7 % als exclusief dader en 9.6 % als dader/slachtoffer. *Klassiek pesten kent bovendien een hogere graad van voorkomen dan cyberpesten*, waarbij 36.2 % van onze respondenten betrokkenheid rapporteerde: 17.8 % als exclusief slachtoffer, 3.9 % als exclusief dader en 14.5 % als

dader/slachtoffer. Opmerkelijk hierbij is dat slechts weinig ‘zuivere’ daders betrokken zijn bij elektronisch pesten, vermits de meeste cyberpesters ook slachtofferschap rapporteren. Verder blijkt hieruit dat zowel bij klassieke als digitale pesterijen pester/slachtofferschap geen marginaal voorkomend fenomeen vormt.

Inzake cyberpesten stelden we vast dat de prevalentie van directe pesterijen (waarbij het slachtoffer rechtstreeks betrokken is en aldus weet heeft van de gebeurtenissen) hoger ligt dan deze van indirect pestgedrag (waarbij niet noodzakelijk sprake is van medeweten van het slachtoffer). Opmerkelijk is dat jongens voor bijna alle cyberpestgedragingen hoger scoren als dader. Bij cyberslachtofferschap is er geen duidelijk patroon en varieert dit naargelang de betreffende pestvorm. Van belang is dat *zowel in de echte als de virtuele wereld verbale gedragingen* (iemand uitschelden of bedreigen) *het meest frequent voorkomende pesttype vormen*. Wat betreft traditioneel pesten werden ook relationele pesterijen tijdens de opgegeven referentieperiode van twaalf maanden door een behoorlijk deel van de respondenten ervaren. Fysieke pesterijen komen minder frequent voor. In overeenstemming met eerder onderzoek naar klassiek pesten³¹¹ stelden ook wij vast dat jongens eerder betrokken zijn bij fysieke en verbale pesterijen, daar waar dit bij meisjes verbale en relationele gedragingen betreft. Globaal gezien vertonen meisjes zowel bij digitaal als traditioneel pesten een hogere betrokkenheid als slachtoffer en jongens als pester. Jongere studenten en leerlingen uit het ASO zijn bij beide types pestgedrag minder betrokken. Deze vaststelling naar studierichting is in overeenstemming met eerder onderzoek³¹². Jongeren geboren buiten België of waarvan minstens één ouder immigrant is, zijn bij beide pesttypes oververtegenwoordigd als exclusief pester en pester/slachtoffer, en inzake cyberpesten eveneens als exclusief slachtoffer. Hieruit blijkt reeds dat beide pesttypes heel wat gelijkenissen vertonen.

Uit de verkennende analyses kwam vervolgens één van de belangrijkste vaststellingen van dit onderzoek naar voren: cyberpesterijen lijken in het verlengde te liggen van traditionele pesterijen. In overeenstemming met eerdere studies³¹³ stelden we immers vast dat *een groot deel van de betrokkenen bij pestgedrag hun rol behoudt doorheen de ‘echte’ en de cyberwereld*. Bijna drie kwart van de exclusieve cyberpesters is immers eveneens exclusief klassiek pester en meer dan de helft van de exclusieve cyberslachtoffers heeft ook te lijden onder klassieke pesterijen (als slachtoffer of dader/slachtoffer). Tevens is meer dan de helft van de cyberpester/slachtoffers als dader/slachtoffer of dader betrokken bij klassiek pesten. Niettemin dienen we te vermelden dat deze bevindingen er eveneens op wijzen dat een belangrijk deel van de jongeren enkel betrokken is bij één van beide pesttypes. Van belang is verder dat wij in tegenstelling tot Ybarra en Mitchell (2004) en Smith et al.

³¹¹ Zie ESPELAGE, D. L. en SWEARER, S. M., *l.c.*, 371; KOWALSKI, R. M. *et al.*, *o.c.*, 23 en 77; WILLIAMS, K. R. en GUERRA, N. G., *l.c.*, S20; CRAIG, W. M., *l.c.*, 123-124; GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., *l.c.*, 389.

³¹² Zie VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 128 en 135.

³¹³ RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., *l.c.*, 570; VANDEBOSCH, H. *et al.*, *o.c.*, 139 en 184-185; SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 383.

(2008)³¹⁴ *geen ondersteuning vonden voor de zogenaamde Ybarra en Mitchell-hypothese* die stelt dat een deel van de klassieke (pester/)slachtoffers uit wraak overgaat tot cyberpesterijen. Wel integendeel: exclusief klassiek slachtofferschap verkleint de kans dat iemand cyberpester is, wat deze hypothese expliciet weerlegt. De grote meerderheid van de klassieke slachtoffers en pester/slachtoffers komt overigens wel als slachtoffer of dader/slachtoffer in aanraking met cyberpesten. Zodoende vormen het internet en de gsm voor heel wat kinderen een verlenging van pesterijen in de offline wereld.

Een andere stelling waarover we in ons onderzoek enige duidelijkheid trachtten te scheppen, betreft de in de literatuur aangereikte hypothese dat cyberslachtoffers ernstigere psychosociale problemen zouden ervaren dan klassieke slachtoffers. Voor deze stelling vonden we echter geen ondersteuning. In tegenstelling tot de onderzoeksbevindingen van Perren et al. (2010)³¹⁵ wees ons onderzoek immers uit dat *de impact van cyberslachtofferschap ofwel gelijkaardig is aan deze van klassiek slachtofferschap* (inzake depressiviteit en hopeloosheid), *ofwel kleiner is* (wat betreft eigenwaarde en angst). De verkennende analyses wezen er wel op dat zowel traditioneel als elektronisch slachtofferschap significant de kans vergroten op hoge niveaus van depressiviteit, angst, hopeloosheid en een laag zelfbeeld. Van deze variabelen is het verband met depressiviteit het sterkst.

In het laatste gedeelte van het empirisch luik onderzochten we het psychosociaal welzijn van de onderscheiden categorieën betrokkenen bij pestgedrag. Hier stelden we vast dat bij klassiek pesten dader/slachtoffers over het algemeen meer psychosociale problemen ervaren dan exclusieve slachtoffers, wat eveneens uit de literatuurstudie naar voren kwam³¹⁶. De studie van Ybarra en Mitchell (2004)³¹⁷ kwam tot dezelfde vaststelling inzake cyberpesten. Onze onderzoeksbevindingen zijn hiermee echter niet volledig in overeenstemming. *Niettemin ook cyberpester/slachtoffers meer angst en depressiviteit vertonen dan exclusieve slachtoffers, is het psychosociaal welzijn van beide categorieën globaal gezien eerder gelijkaardig*. De exclusieve daders vormen bij beide types van pesten de groep met de minste psychosociale aandoeningen. Onze bevindingen suggereren bovendien dat cyberpesters minder psychosociale problemen vertonen dan klassieke pesters.

Na het beantwoorden van de onderzoeksvragen sluiten we in wat volgt af met enkele kritische bedenkingen en aanbevelingen voor verder onderzoek en beleid.

Met deze studie hebben we getracht een bijdrage te leveren aan het vergelijkend onderzoek inzake traditioneel versus cyberpesten onder jongeren. In het bijzonder wilden we enige duidelijkheid scheppen aangaande enkele kwesties waarover eerder onderzoek geen uitsluitsel bracht. Dit deden we aan de hand van een cross-sectionele studie, wat ons in staat stelde om de onderzochte populatie te

³¹⁴ YBARRA, M. L. en MITCHELL, K. J., *l.c.*, 1312-1315; SMITH, P. K. *et al.*, *l.c.*, 383.

³¹⁵ PERREN, S. *et al.*, *l.c.*, 1.

³¹⁶ Zie ESPELAGE, D. L. *et al.*, *l.c.*, 148; FORERO, R. *et al.*, *l.c.*, 344; YBARRA, M. L. en MITCHELL, K. J., *l.c.*, 1309.

³¹⁷ YBARRA, M. L. en MITCHELL, K. J., *l.c.*, 1313.

beschrijven aan de hand van een aantal variabelen en relaties tussen variabelen te bestuderen. Niettemin dienen we hier een kanttekening bij te plaatsen. Een cross-sectioneel design laat toe om verbanden aan te tonen tussen variabelen, doch geeft geen uitsluitsel over de richting van causaliteit. Hoewel de literatuurstudie op basis van eerdere onderzoeksbevindingen suggereert dat slachtofferschap van pestgedrag een causale factor vormt in het veroorzaken van psychosociale problemen³¹⁸, dienen we daarom voorzichtig te zijn met het interpreteren van de resultaten. Toekomstig longitudinaal onderzoek is dan ook aanbevelenswaardig om de richting van de verbanden tussen slachtofferschap van pesten en aspecten van het psychosociaal welzijn te bepalen. Ook kunnen de gevolgen van slachtofferschap zodoende niet enkel op de korte doch eveneens op de lange termijn worden bestudeerd. Verder wijzen we op het belang van grootschalige cross-sectionele studies die nagaan of de bestaande bevindingen kunnen worden bevestigd en uitgebreid. Dit onderzoek is immers geografisch beperkt, waardoor de resultaten niet kunnen veralgemeend worden³¹⁹.

Verder dienen we kritisch te zijn wat betreft de betrouwbaarheid en geldigheid van deze studie. We kunnen immers nooit zeker zijn of elke respondent zijn enquête waarheidsgetrouw heeft ingevuld. Bovendien hadden we ook in dit onderzoek te kampen met uitval. Een andere beperking is dat we een uitsluitend kwantitatieve benadering hanteerden. Toekomstig onderzoek via focusgroepen of diepte-interviews is dan ook aanbevelenswaardig met het oog op het verkrijgen van meer gedetailleerde informatie over specifieke gebeurtenissen en gevoelens die verband houden met pestgedrag. Bovendien weten we niet of slachtoffers door dezelfde personen worden gepest doorheen de echte en virtuele wereld, en evenmin of daders in het echte en virtuele leven dezelfde slachtoffers pesten. Hier kan een focusgroep of diepte-interview een antwoord op voorzien. Voorts biedt deze masterproef inzicht in de dynamiek tussen slachtofferschap en daderschap van klassiek en elektronisch pesten, doch de wijze waarop deze factoren elkaar beïnvloeden blijft onduidelijk: worden daders slachtoffers of omgekeerd? Vangen pesterijen aan in de ‘echte’ wereld en worden ze daarna online verder gezet, of gebeurt het eerder omgekeerd? Verder onderzoek is nodig om deze dynamieken te verduidelijken. Deze verkennende studie biedt aldus belangrijke aanknopingspunten voor meer diepgaand onderzoek. We bemerken eveneens dat deze studie slechts een beperkt deel van de mogelijke gevolgen van slachtofferschap van pestgedrag onderzoekt. In de literatuur worden evenwel ook andere mogelijke psychosociale consequenties (zoals suïcidaliteit), evenals psychosomatische en academische gevolgen aangehaald. Verder onderzoek dient hier ook aandacht voor te hebben.

Deze studie is een theoriegerichte studie. Niettemin stelt zich ook hier de vraag naar de betekenis van de gevonden resultaten in het kader van beleidsvorming. Vooreerst werd uit bovenstaande onderzoeksbevindingen duidelijk dat er een grote overlap is inzake daderschap en

³¹⁸ Zie *supra*, punt 2.4.2. van de literatuurstudie op pagina 13-14.

³¹⁹ Dit onderzoek is immers gebaseerd op een vrij homogene steekproef aangezien alle bevraagde jongeren school lopen in de deelgemeente Gent.

slachtofferschap van traditioneel en elektronisch pesten. Deze vaststelling is van groot belang met het oog op de ontwikkeling van interventie- en preventieprogramma's, die zich overigens veelal in de schoolcontext situeren. Antipestprogramma's inzake cyberpesten dienen dan ook niet op zich te staan, doch worden beter geïntegreerd in programma's die ook aandacht hebben voor traditioneel pesten. Een gecombineerde aanpak van beide vormen is noodzakelijk vermits duidelijk is dat beide pestvormen niet los van elkaar opereren. We benadrukten reeds dat ons onderzoek geen zicht biedt op de richting van causaliteit van de gevonden verbanden. Niettemin werd duidelijk dat exclusieve slachtoffers en pester/slachtoffers een significant verminderd psychosociaal welzijn ervaren, wat suggereert dat pesterijen een ernstige impact op emotioneel en sociaal vlak kunnen veroorzaken. Hieruit volgt dat ook vanuit beleidsmatig oogpunt de nodige aandacht en actie naar slachtofferschap van pesterijen dient te gaan. Dit geldt voor de schoolcontext, doch eveneens voor de zorgsector zoals de medische wereld en hulpverlening. Omwille van hun psychologische en lichamelijke klachten komen slachtoffers van pesterijen hier immers vaak terecht. Nagaan hoe de relaties van deze kinderen met leeftijdsgenoten zijn, kan hier een belangrijk aspect vormen in het detecteren van een peestsituatie, waarop vervolgens kan worden gereageerd.

Afsluitend kunnen we stellen dat deze studie een bescheiden doch belangrijke stap vormt in het onderzoek naar cyberpesten en zijn relatie tot klassiek pesten, evenals inzake de mogelijke effecten die beide vormen van pestgedrag op de emotionele ontwikkeling van adolescenten kunnen hebben.

IV. BIBLIOGRAFIE

Wetenschappelijke literatuur

Theoretische literatuur

AGATSTON, P. W., KOWALSKI, R. en LIMBER, S., 'Students' perspectives on cyber bullying', *Journal of Adolescent Health*, 2007, volume 41, issue 6, supplement, S59-S60.

BOND, L., CARLIN, J. B., THOMAS, L., RUBIN, K. en PATTON, G., 'Does bullying cause emotional problems? A prospective study of young teenagers', *British Medical Journal*, 2001, volume 323, nr. 7311, 480-484.

BRADSHAW, C. P. en WAASDORP, T. E., 'Measuring and changing a 'culture of bullying'', *School Psychology Review*, 2009, volume 38, nr. 3, 356-361.

BRUNSTEIN KLOMEK, A., MARROCCO, F., KLEINMAN, M., SCHONFELD, I. S. en GOULD, M. S., 'Bullying, depression, and suicidality in adolescents', *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 2007, volume 46, nr. 1, 40-49.

BUHS, E. S., LADD, G. W. en HERALD, S. L., 'Peer exclusion and victimization: Processes that mediate the relation between peer group rejection and children's classroom engagement and achievement?', *Journal of Educational Psychology*, 2006, volume 98, nr. 1, 1-13.

CAMPBELL, M. A., 'Cyber bullying: An old problem in a new guise?', *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 2005, volume 15, nr. 1, 68-76.

COOK, C. R., WILLIAMS, K. R., GUERRA, N. G., KIM, T. E. en SADEK, S., 'Predictors of bullying and victimization in childhood and adolescence: A meta-analytic investigation', *School Psychology Quarterly*, 2010, volume 25, nr. 2, 65-83.

CRAIG, W. M., 'The relationship among bullying, victimisation, depression, anxiety, and aggression in elementary school children', *Personality and Individual Differences*, 1998, volume 24, nr. 1, 123-130.

CRAIG, W. M. en PEPLER, D. J., 'Understanding bullying: From research to practice', *Canadian Psychology*, 2007, volume 48, nr. 2, 86-93.

DAKE, J. A., PRICE J. H. en TELLJOHANN, S. K., 'The nature and extent of bullying at school', *Journal of School Health*, 2003, volume 73, nr. 5, 173-180.

DEMANET, J., 'Populair of verstoten? Een netwerkanalytische studie naar de sociale kenmerken van pesters in het Vlaamse secundaire onderwijs', *Tijdschrift voor Sociologie*, 2008, nr. 4, 397-423.

DEWULF, M. en STILHART, C., 'Le vécu des victimes de harcèlement scolaire', *Médecine Thérapeutique Pédiatrie*, 2005, volume 8, nr. 2, 95-100.

DOERNER, W. G. en LAB, S. P., *Victimology: sixth edition*, USA, Elsevier – Anderson Publishing, 2011, 488 p.

DOOLEY, J. J., PYZALSKI, J. en CROSS, D., 'Cyberbullying versus face-to-face bullying: A theoretical and conceptual review', *Zeitschrift für Psychologie – Journal of Psychology*, 2009, volume 217, nr. 4, 182-188.

ESBENSEN, F. en CARSON, D. C., 'Consequences of being bullied. Results from a longitudinal assessment of bullying victimization in a multisite sample of American students', *Youth & Society*, 2009, volume 41, nr. 2, 209-233.

ESPELAGE, D. L., HOLT, M. K. en POTEAT, V. P., 'Individual and contextual influences on bullying. Perpetration and victimization' in *Handbook of Research on Schools, Schooling and Human Development*, MEECE, J. en ECCLES, J. S., (eds.), New York, Routledge, 2010, 146-160.

Bullying in American schools: a social-ecological perspective on prevention and intervention, ESPELAGE, D. L. en SWEARER, S. M., (eds.), Mahwah – New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, 2004, 385 p.

ESPELAGE, D. L. en SWEARER, S. M., 'Research on school bullying and victimization: What have we learned and where do we go from here?', *School Psychology Review*, 2003, volume 32, issue 3, 365-383.

FEINBERG, T. en ROBEY, N., 'Cyberbullying', *Principal Leadership*, 2008, volume 9, nr. 1, 10-14.

FORERO, R., MCLELLAN, L., RISSEL, C. en BAUMAN, A., 'Bullying behaviour and psychosocial health among school students in New South Wales, Australia: cross sectional survey', *British Medical Journal*, 1999, volume 319, nr. 7206, 344-348.

GINI, G. en POZZOLI, T., 'Association between bullying and psychosomatic problems: A meta-analysis', *Pediatrics: Official Journal of the American Academy of Pediatrics*, 2009, volume 123, nr. 3, 1059-1065.

GOTTFREDSON, M. R. en HIRSCHI, T., 'Aggression' in *The generality of deviance*, HIRSCHI, T. en GOTTFREDSON, M. R., (eds.), New Jersey, Transaction Publishers, 1994, 23-46.

GRADINGER, P., STROHMEIER, D. en SPIEL, C., 'Traditional bullying and cyberbullying. Identification of risk groups for adjustment problems', *Zeitschrift für Psychologie – Journal of Psychology*, 2009, volume 217, nr. 4, 205-213.

GREGORY, A. M., BALL, H. A. en BUTTON, T. M. M., 'Behavioral genetics' in *The Wiley-Blackwell handbook of childhood social development: Second edition*, SMITH, P. K. en HART, C. H., (eds.), Malden, Blackwell Publishing, 2011, 27-44.

GRIFFIN, R. S. en GROSS, A. M., 'Childhood bullying: Current empirical findings and future directions for research', *Aggression and Violent Behavior*, 2004, volume 9, nr. 4, 379-400.

HEBBERECHT, P., *Cursus criminologie academiejaar 2008-2009*, Gent, UGent Vakgroep Strafrecht & Criminologie, 2008, 126 p.

HINDUJA, S. en PATCHIN, J. W., *Bullying beyond the schoolyard: preventing and responding to cyberbullying*, Thousand Oaks, Corwin Press (Sage), 2008, 254 p.

HINDUJA, S. en PATCHIN, J. W., 'Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization', *Deviant Behavior*, 2008, volume 29, 129-156.

JANOFF-BULMAN, R., 'The aftermath of victimization: Rebuilding shattered assumptions' in *Trauma and its wake: the study and treatment of post-traumatic stress disorder*, FIGLEY, C. R., (ed.), Pennsylvania, Routledge – Brunner/Mazel Publishers, 1985, 15-35.

JANSEN, D., VEENSTRA, R., ORMEL, J., VERHULST, F. C. en REIJNEVELD, S. A., 'Early risk factors for being a bully, victim, or bully/victim in late elementary and early secondary education. The longitudinal TRAILS study', *BMC Public Health*, 2011, volume 11, 440-446.

KALTIALA-HEINO, R., RIMPELÄ, M., MARTTUNEN, M., RIMPELÄ, A. en RANTANEN, P., 'Bullying, depression, and suicidal ideation in Finnish adolescents: school survey', *British Medical Journal*, 1999, volume 319, nr. 7206, 348-351.

KEITH, S. en MARTIN, M. E., 'Cyber-bullying: Creating a culture of respect in a cyber world', *Reclaiming Children and Youth: The Journal of Strength-based Interventions*, 2005, volume 13, nr. 4, 224-228.

KOCHENDERFER, B. J. en LADD, G. W., 'Peer victimization: Cause or consequence of school maladjustment?', *Child Development*, 1996, volume 67, 1305-1317.

KÖSZEGHY, A., 'School bullying: The problems of internalizing consequences for participants in the literature of the USA', *Practice and Theory in Systems of Education*, 2010, volume 5, nr. 3, 257-262.

KOWALSKI, R. M., LIMBER, S. P. en AGATSTON, P. W., *Cyber bullying: bullying in the digital age*, Malden, Blackwell Publishing, 2008, 218 p.

KRAHÉ, B., *The social psychology of aggression*, Hove, Psychology Press, 2001, IX, 277 p.

LEMBRECHTS, L., 'Cyberpesten: als de grenzen van de echte en de virtuele wereld vervagen', *Panopticon*, 2011, nr. 6, 21-35.

LISTER, M., DOVEY, J., GIDDINGS, S., GRANT, I. en KELLY, K., *New media: a critical introduction: second edition*, London, Routledge, 2009, XVI, 446 p.

MA, X., STEWIN, L. L. en MAH, D. L., 'Bullying in school: nature, effects and remedies', *Research Papers in Education*, 2001, volume 16, nr. 3, 247-270.

MILLER, A. L., RATHUS, J. H. en LINEHAN, M., *Dialectical behavior therapy with suicidal adolescents*, New York, Guilford Press, 2007, 346 p.

MITCHELL, K. J., YBARRA, M. en FINKELHOR, D., 'The relative importance of online victimization in understanding depression, delinquency, and substance use', *Child Maltreatment*, 2007, volume 12, nr. 4, 314-324.

Bullying in different contexts, MONKS, C. P. en COYNE, I., (eds.), Cambridge, Cambridge University Press, 2011, 261 p.

NANSEL, T. R., OVERPECK, M., PILLA, R. S., RUAN, W. J., SIMONS-MORTON, B. en SCHEIDT, P., 'Bullying behaviors among US youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment', *Journal of the American Medical Association*, 2001, volume 285, nr. 16, 2094-2100.

NEWMAN, B. M. en NEWMAN, P. R., *Development through life: A psychosocial approach*, Wadsworth, Cengage Learning, 2011, 623 p.

NORET, N. en RIVERS, I., *The prevalence of bullying by text message or email: Results of a four year study*, Cardiff, 31 maart 2006 (lezing, gehouden op de British Psychological Society Annual Conference in Cardiff).

NORRIS, P., *Digital divide: civic engagement, information poverty, and the Internet worldwide*, New York, Cambridge University Press, 2001, 303 p.

OLWEUS, D., *Bullying at school: what we know and what we can do*, Oxford, Blackwell Publishers, 1993, 140 p.

PAUWELS, L., *Etiologische criminologie: Van klassieke naar hedendaagse causale benaderingen van criminaliteit*, Gent, UGent Vakgroep Strafrecht & Criminologie, 2009, 352 p.

PEPLER, D. J., CRAIG, W. M., CONNOLLY, J. A., YUILE, A., MCMASTER, L. en JIANG, D., 'A developmental perspective on bullying', *Aggressive Behavior*, 2006, volume 32, 376-384.

PERREN, S., DOOLEY, J., SHAW, T. en CROSS, D., 'Bullying in school and cyberspace: Associations with depressive symptoms in Swiss and Australian adolescents', *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 2010, volume 4, issue 1, 28, 1-10.

PHAM-GIA, K., *Radical innovation and open innovation: Creating new growth opportunities for business*, Hamburg, Diplomica Verlag, 2011, 128 p.

RASKAUSKAS, J. en STOLTZ, A. D., 'Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents', *Developmental Psychology*, 2007, volume 43, nr. 3, 564-575.

RIGBY, K., 'Addressing bullying in schools: Theory and practice', *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*, juni 2003, nr. 259, 1-6 (paper van de Australian Institute of Criminology).

RIGBY, K., *New perspectives on bullying*, London, Jessica Kingsley Publishers, 2002, 320 p.

RIGBY, K., *Stop the bullying: A handbook for schools*, Melbourne, Australian Council for Educational Research, 2003, 92 p.

SALMON, G., JAMES, A. en SMITH, D. M., 'Bullying in schools: self reported anxiety, depression, and self esteem in secondary school children', *British Medical Journal*, 1998, volume 317, nr. 7163, 924-925.

SANSONE, R. A. en SANSONE, L. A., 'Bully victims: Psychological and somatic aftermaths', *Psychiatry (Edgmont)*, 2008, volume 5, nr. 6, 62-64.

SMITH, P. K., MAHDAVI, J., CARVALHO, M., FISHER, S., RUSSELL, S. en TIPPETT, N., 'Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils', *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 2008, volume 49, nr. 4, 376-385.

SOURANDER, A., RONNING, J., BRUNSTEIN-KLOMEK, A., GYLLENBERG, D., KUMPULAINEN, K., NIEMELÄ, S., HELENIUS, H., SILLANMÄKI, L., RISTKARI, T., TAMMINEN, T., MOILANEN, I., PIHA, J. en ALMQVIST, F., 'Childhood bullying behavior and later psychiatric hospital and psychopharmacologic treatment. Findings from the Finnish 1981 birth cohort study', *Archives of General Psychiatry*, 2009, volume 66, nr. 9, 1005-1012.

SRABSTEIN, J. C., 'Frequent childhood victimisation predicts later psychiatric problems in females', *Evidence-Based Mental Health*, 2010, volume 13, nr. 2, 59.

TURAN, N., POLAT, O., KARAPIRLI, M., UYSAL, C. en TURAN, S. G., 'The new violence type of the era: Cyber bullying among university students. Violence among university students', *Neurology, Psychiatry and Brain Research*, 2011, volume 17, issue 1, 21-26.

TUSINSKI, K. E., *The causes and consequences of bullying*, Diss. Doct. Filosofie, Missouri – Saint Louis, 2009, 227 p.

VANDEBOSCH, H. en VAN CLEEMPUT, K., 'Cyberbullying among youngsters: profiles of bullies and victims', *New Media & Society*, 2009, volume 11, nr. 8, 1349-1371.

VANDEBOSCH, H., VAN CLEEMPUT, K., MORTELMANS, D. en WALRAVE, M., *Cyberpesten bij jongeren in Vlaanderen. Studie in opdracht van het viWTA*, Brussel, 2006, 211 p. (onderzoeksrapport).

VAN DIJK, J. A. G. M., *De netwerkmaatschappij: sociale aspecten van nieuwe media*, Alphen aan den Rijn, Samsom (Kluwer), 2001, 310 p.

VEENSTRA, S., KERSTENS, J. en STOL, W., 'Cyberpesten: wangedrag in cyberspace en gedragsverklarende theorie', *Panopticon*, 2009, volume 30, nr. 4, 77-81.

WALLACE, H. en ROBERSON, C., *Victimology. Legal, psychological and social perspectives : third edition*, New Jersey, Pearson Education, 2011, 364 p.

WALRAVE, M., DEMOULIN, M., HEIRMAN, W. en VAN DER PERRE, A., *Cyberpesten: Pesten in bits & bytes. Brussel: FOD Economie. Observatorium van de Rechten op Internet*, Brussel, februari 2009, 261 p. (onderzoeksrapport).

WALRAVE, M. en HEIRMAN, W., 'Cyberbullying: Predicting victimisation and perpetration', *Children & Society*, 2011, volume 25, 59-72.

WANG, J., NANSEL, T. R. en IANOTTI, R. J., 'Cyber and traditional bullying: Differential association with depression', *Journal of Adolescent Health*, 2011, volume 48, 415-417.

WEMMERS, J. M., *Introduction à la victimologie*, Montréal, Presses de l'Université de Montréal, 2003, 224 p.

WILLIAMS, K. R. en GUERRA, N. G., 'Prevalence and predictors of internet bullying', *Journal of Adolescent Health*, 2007, volume 41, issue 6, supplement, S14-S21.

YBARRA, M. L. en MITCHELL, K. J., 'Online aggressor/targets, aggressors, and targets: a comparison of associated youth characteristics', *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 2004, volume 45, nr. 7, 1308-1316.

Methodologische literatuur

BABBIE, E. R., *The basics of social research: Fifth edition*, Wadsworth, Cengage Learning, 2010, 552 p.

BACHMAN, R. en SCHUTT, R. K., *The practice of research in criminology and criminal justice: third edition*, Thousand Oaks, Sage Publications, 2007, 616 p.

BIJLEVELD, C. C. J. H., *Methoden en technieken van onderzoek in de criminologie*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2005, 340 p.

Een samenleving onderzocht: methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek, BILLIET, J. en WAEGE, H., (eds.), Antwerpen, De Boeck, 2006, 390 p.

BRINKMAN, J., *De vragenlijst*, Groningen, Wolters-Noordhoff, 2000, 199 p.

CUSTERS, K. en ENGELS, R., 'Delinquentie van adolescenten: de rol van delinquente vrienden en emotionele problemen', *Pedagogiek*, 2003, volume 23, nr. 2, 137-155.

DECORTE, T., *Methoden van onderzoek: Ontwerp en dataverzameling: Een handleiding*, Gent, Academia Press, 2011, XII, 265 p.

FRANCK, E., DE RAEDT, R., BARBEZ, C. en ROSSEEL, Y., 'Psychometric properties of the Dutch Rosenberg self-esteem scale', *Psychologica Belgica*, 2008, volume 48, nr. 1, 25-35.

Kwantitatieve en kwalitatieve criminologische onderzoeksmethodes: een introductie, GOETHALS, J. en PAUWELS, L., (eds.), Leuven, Acco, 2009, 201 p.

JOHNSON, B. en CHRISTENSEN, L. B., *Educational research: Quantitative, qualitative, and mixed approaches: Fourth edition*, Thousand Oaks, Sage Publications, 2010, 648 p.

JOLLIFFE, D., 'Researching bullying in the classroom' in *Doing research on crime and justice: second edition*, KING, R. D. en WINCUP, E., (eds.), Oxford, Oxford University Press, 2008, 501-513.

KENT, R., *Data construction and data analysis for survey research*, New York, Palgrave Macmillan, 2001, 268 p.

MCLAUGHLIN, E. en MUNCIE, J., *The Sage dictionary of criminology: Second edition*, London, Sage Publications, 2006, 485 p.

MOORE, D. S. en MCCABE, G. P., *Statistiek in de praktijk: Theorieboek*, Den Haag, Sdu Uitgevers, 2006, 726 p.

OLDEHINKEL, A. J. (2000) Nederlandse vertaling RCADS [WWW]. University of California Los Angeles: [http://www.childfirst.ucla.edu/RCADS%20\(dutch%20version\).pdf](http://www.childfirst.ucla.edu/RCADS%20(dutch%20version).pdf) [30/11/11]

OTTEN, R., VAN DE VEN, M., ENGELS, R. en VAN DEN EIJDEN, R., 'Depressive mood and smoking onset: A comparison of adolescents with and without asthma', *Psychology & Health*, 2009, volume 24, nr. 3, 287-300.

PAUWELS, L., *Buurtinvloeden en jeugddelinquentie. Een toets van de sociale desorganisatietheorie*, Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2007, 247 p.

PAUWELS, L. en PLEYSIER, S., *Criminaliteit en onveiligheid meten: de gestandaardiseerde vragenlijst*, Leuven, Acco, 2009, VI, 197 p.

PAUWELS, L. en PLEYSIER, S., 'Self-report studies in Belgium and the Netherlands' in *Criminografische basisinformatie in België*, PAUWELS, L., (ed.), Gent, UGent Vakgroep Strafrecht & Criminologie, 2010, 48-71.

PAUWELS, L. en VAN DE VELDE, M., *Toegepaste kwantitatieve data-analyse voor criminologen: Een inleiding tot de statistische analyse en verwerking van gegevens aan de hand van SPSS*, Leuven, Acco, 2010, VI, 295 p.

ROSENBERG, M., *Society and the adolescent self-image*, Middletown, Wesleyan University Press, 1989, 347 p.

ROVERS, B., *De buurt een broeinest? : een onderzoek naar de invloed van woonomgeving op jeugdcriminaliteit*, Nijmegen, Ars aequi Libri, 1997, 243 p.

SMITH, P. K., MAHDAVI, J., CARVALHO, M. en TIPPETT, N. (z.d.) An investigation into cyberbullying, its forms, awareness and impact, and the relationship between age and gender in cyberbullying [WWW]. Anti-Bullying Alliance: <http://www.anti-bullyingalliance.org.uk/pdf/CyberbullyingreportFINAL230106.pdf> [29/11/11]

VAN DAMME, A., *Onveiligheidsbeleving en slachtofferschap van geweld op school*, Diss. Lic. Criminologie, Gent, 2008-2009, 133 p.

VAN KERCKVOORDE, J., *Een maat voor het kwaad? Over de meting van criminaliteit met behulp van officiële statistieken en door middel van enquêtes*, Leuven, Leuven University Press, 1995, 262 p.

VAN LANG, N. D. J., FERDINAND, R. F., OLDEHINKEL, A. J., ORMEL, J. en VERHULST, F. C., 'Concurrent validity of the DSM-IV scales Affective Problems and Anxiety Problems of the Youth Self-Report', *Behaviour Research and Therapy*, 2004, volume 43, 1485-1494.

VAN ROOIJ, T. en VAN DEN EIJDEN, R., *Monitor Internet en Jongeren 2006 en 2007: Ontwikkelingen in internetgebruik en de rol van opvoeding*, Rotterdam, 2007, 134 p. (onderzoeksrapport)

VYNCKIER, G., PAUWELS, L. en VAN DAMME, A., 'Slachtofferschap onder eerstegraads leerlingen. Een beschrijvende schets op basis van slachtofferenquêtes in Sint-Niklaas en Lokeren' in *Criminografische ontwikkelingen: van (victim)-survey tot penitentiaire statistiek*, PAUWELS, L., DE KEULENAER, S., DELTENRE, S., DESCHAMPS, L., ELFFERS, H., FORCEVILLE, J., GOETHALS, J., KERKAB, R., MAES, E., PLEYSIER, S., PONSAERS, P. en VAN DAEL, E., (eds.), Antwerpen – Apeldoorn, Maklu, 2010, 61-82.

WEISS, D. C. en CHORPITA, D. F. (2011) RCADS User's Guide [WWW]. University of California Los Angeles: <http://www.childfirst.ucla.edu/RCADSGuide20110202.pdf> [30/11/11]

Krantenartikels, televisie- en internetbronnen

BERGMANS, E. (2011/11/22) 'Gekleineerd, bespot en gediscrimineerd'. Acht maanden cel gevraagd voor pesters bij stad Gent [WWW]. De Standaard: <http://www.standaard.be/artikel/detail.aspx?artikelid=NA3IK9IC> [25/11/11]

COSTERMANS, P. (2009/03/27) Zeven maanden cel voor man die burens pestte [WWW]. Het Belang Van Limburg: <http://www.hbvl.be/limburg/hoeselt/zeven-maanden-cel-voor-man-die-buren-pestte.aspx> [11/11/11]

HUYBERECHTS, P. (2011/10/11) Iedereen deed zijn best, maar toch liep het mis met Lisa [WWW]. Het Nieuwsblad: <http://www.nieuwsblad.be/article/detail.aspx?articleid=GNA3GSILK> [28/11/11]

J. V. (2011/10/10) Tienermeisje pleegt zelfmoord na pesterijen op school [WWW]. De Morgen: <http://www.demorgen.be/dm/nl/989/Binnenland/article/detail/1331284/2011/10/10/Tienermeisje-pleegt-zelfmoord-na-peststerijen-op-school.dhtml> [28/10/11]

KOPPEN-REDACTIE, *Pesten op school met dramatische gevolgen*, ÉÉN, 13 oktober 2011, 20h45-21h15. [TV-programma]

L. E. J. (2011/10/17) Twee Gentse ambtenaren voor strafrechter na zelfdoding collega door pesterijen [WWW]. Het Nieuwsblad: http://www.nieuwsblad.be/article/detail.aspx?articleid=DMF20111017_047 [11/11/11]

M. V. D. B. (2011/08/29) Meer maatregelen tegen cyberpesten nodig [WWW]. De Morgen: <http://www.demorgen.be/dm/nl/1344/Onderwijs/article/detail/1311109/2011/08/29/Meer-maatregelen-tegen-cyberpesten-nodig.dhtml> [28/10/11]

VROOM, A., *Pesten is nog steeds een pest*, VTM, 14 februari 2012, 20h45-21h35. [TV-programma]

V. S. V. (2011/06/14) Werknemers veroordeeld voor pesten en opsluiten van mentaal gehandicapte collega [WWW]. De Morgen: <http://www.demorgen.be/dm/nl/989/Binnenland/article/detail/1278455/2011/06/14/Werknemers-veroordeeld-voor-pesten-en-opsluiten-van-mentaal-gehandicapte-collega.dhtml> [11/11/11]

X, Scholen worstelen met cyberpesten, *Metro*, 30 augustus 2011, p. 1.

V. BIJLAGEN

Bijlage 1: Vragenlijst.....	xxii
Bijlage 2: Inleidingbrief	xxxviii
Bijlage 3: Instructies voor de afnemer.....	xl
Bijlage 4: Brief voor de ouders	xli
Bijlage 5: Univariate beschrijvende statistieken	xlii
Bijlage 6: Gedetailleerde tabel ooit-prevalentie slachtofferschap cyberpesten.....	xliii
Bijlage 7: Gedetailleerde tabel prevalentie slachtofferschap cyberpesten afgelopen 12 maanden	xlvi
Bijlage 8: Gedetailleerde tabel ooit-prevalentie daderschap cyberpesten	li
Bijlage 9: Gedetailleerde tabel prevalentie daderschap cyberpesten afgelopen 12 maanden.....	lv
Bijlage 10: Histogrammen normale verdeling psychosociale kenmerken	lix

VRAGENLIJST

Scholierenonderzoek
Gent
2011-2012

**Over jezelf en sociaal onaangenaam gedrag via
internet, gsm en in het 'echte' leven**

Lees eerst even dit:

- Ik ben een laatstejaarsstudente aan de Universiteit Gent en doe een onderzoek naar sociaal onaangenaam gedrag via internet, gsm en in het 'echte' leven.
- Alle gegevens worden **anoniem** verwerkt, je moet nergens je naam invullen, dus **ik weet niet wie je bent**.
- Ik ben de enige die deze vragenlijst te zien krijgt. **Niemand van school** (leerkrachten, andere leerlingen) **krijgt jouw vragenlijst te zien**. Zo kan jij in alle eerlijkheid de vragenlijst invullen. Na afloop steek je de vragenlijst terug in een **gesloten enveloppe**.
- De vragenlijst is **persoonlijk**. Overleg dus niet met je buur.

Alvast bedankt voor je medewerking!

Magali Van Gampelaere,

Studente aan de Universiteit Gent

Instructies:

- Plaats steeds een **kruisje** in het vakje dat het best bij jou past of vul in op de stippellijn.
- Geef telkens **één antwoord**, tenzij anders vermeld.
- Elke bladzijde bevat zowel vragen op de **voor- als achterkant**.
- Als je denkt dat geen enkele van de voorgedrukte antwoorden van toepassing is, neem dan het antwoord dat er het meest op lijkt. Het is belangrijk dat je de vragenlijst zo **volledig** mogelijk invult.
- Indien je een antwoord wilt **verbeteren**, maak dan het foutief aangekruiste hokje volledig zwart en kruis het hokje van jouw keuze aan.

Voorbeeld: Ligt Gent in de provincie Oost-Vlaanderen?

Ja Nee

Veel succes met het invullen van de vragenlijst!

1. Algemene achtergrondvragen

Deze enquête gaat van start met enkele algemene vragen over jezelf en de situatie bij jou thuis. Als je op meer dan één plek woont, denk dan aan de plek waar je het meeste bent.

1.1. Ik ben een: jongen meisje

1.2. Welk type onderwijs volg je?

☐ ASO	☐ BSO
☐ TSO	☐ KSO

1.3. In welk jaar ben je geboren? 19..... (vul in op de stippellijn)

1.4. In welk land ben je geboren?

☐ België	☐ Frankrijk
☐ Turkije	☐ Spanje
☐ Marokko	☐ Italië
☐ Nederland	☐ Ander:
☐ Ik weet het niet	

1.5. Wat is het geboorteland van je vader?

☐ België	☐ Frankrijk
☐ Turkije	☐ Spanje
☐ Marokko	☐ Italië
☐ Nederland	☐ Ander:
☐ Ik weet het niet	

1.6. Wat is het geboorteland van je moeder?

☐ België	☐ Frankrijk
☐ Turkije	☐ Spanje
☐ Marokko	☐ Italië
☐ Nederland	☐ Ander:
☐ Ik weet het niet	

1.7. Heeft je vader / verzorger momenteel een betaalde job?

- ja
 neen
 ik weet het niet

1.8. Heeft je moeder / verzorgster momenteel een betaalde job?

- ja
 neen
 ik weet het niet

1.9. Beschikt het gezin waarvan je deel uitmaakt over een eigen wagen? (*Als je op meer dan één plek woont, denk dan aan de plek waar je het meeste bent*)

- neen
- ja → zo ja, hoeveel?
 - 1
 - 2
 - meer dan 2

1.10. Hoe vaak hoor jij je ouder(s) / verzorger(s) zeggen dat er te weinig geld is om dingen te kopen die echt nodig zijn?

- nooit
- af en toe
- vaak
- heel vaak

2. Gebruik van internet en GSM

*De volgende vragen gaan over jouw gebruik van internet en GSM.
Als je op meer dan één plek woont, denk dan bij het woord 'thuis' aan de plek waar je het meeste bent.*

2.1. Beschik je over een eigen GSM?

- ja
- neen

2.2. Heb je thuis toegang tot het internet?

- ja
- neen

2.3. Hoe vaak gebruik je het internet?

- Dagelijks of bijna dagelijks → Indien dagelijks of bijna dagelijks, hoeveel uren per dag ongeveer?
 - Minder dan 1 uur per dag
 - 1-2 uur
 - 2-3 uur
 - 3-4 uur
 - meer dan 4 uur per dag
- 2 tot 4 dagen per week
- 1 tot enkele keren per maand
- Minder dan 1 keer per maand
- Nooit

3. Uitspraken over jezelf

Nu volgt een reeks vragen met beweringen over jezelf. Kruis telkens het hokje aan dat het beste bij je past.

3.1. De volgende beweringen gaan over jouw algemene gevoelens ten opzichte van jezelf. De antwoordmogelijkheden bestaan uit helemaal niet akkoord – niet akkoord – noch akkoord, noch niet akkoord – akkoord – helemaal akkoord. Duid het hokje aan dat het beste bij je past.

		Helemaal niet akkoord	Niet akkoord	Noch akkoord, noch niet akkoord	Akkoord	Helemaal akkoord
1.	Over het algemeen ben ik tevreden met mezelf	☐	☐	☐	☐	☐
2.	Soms denk ik dat ik nergens goed voor ben	☐	☐	☐	☐	☐
3.	Ik heb het gevoel dat ik een aantal goede kwaliteiten heb	☐	☐	☐	☐	☐
4.	Ik ben in staat dingen even goed te doen als de meeste andere mensen	☐	☐	☐	☐	☐
5.	Ik heb het gevoel dat ik niet veel heb om trots op te zijn	☐	☐	☐	☐	☐
6.	Soms voel ik mij nutteloos	☐	☐	☐	☐	☐
7.	Ik heb het gevoel dat ik een waardevol iemand ben, minstens evenwaardig aan anderen	☐	☐	☐	☐	☐
8.	Ik wou dat ik meer respect voor mezelf kon opbrengen	☐	☐	☐	☐	☐
9.	Al bij al ben ik geneigd mezelf een mislukkeling te voelen	☐	☐	☐	☐	☐
10.	Ik neem een positieve houding aan ten opzichte van mezelf	☐	☐	☐	☐	☐

3.2. In welke mate passen volgende uitspraken bij jou? De antwoordmogelijkheden bestaan uit nooit – soms – vaak – (bijna) altijd. Duid het hokje aan dat het beste bij je past.

	Nooit	Soms	Vaak	(Bijna) altijd
1. Ik maak me zorgen over dingen	☐	☐	☐	☐
2. Ik maak me zorgen dat er erge dingen met me gaan gebeuren	☐	☐	☐	☐
3. Ik maak me zorgen dat er iets ergs gaat gebeuren met iemand uit mijn gezin	☐	☐	☐	☐
4. Ik maak me zorgen dat me iets ergs gaat overkomen	☐	☐	☐	☐
5. Ik maak me zorgen over wat er zal gaan gebeuren	☐	☐	☐	☐
6. Ik denk aan de dood	☐	☐	☐	☐

3.3. Hoe vaak heb je de volgende gevoelens gehad in de afgelopen 12 maanden? De antwoordmogelijkheden bestaan uit nooit – soms – vaak – (bijna) altijd. Duid het hokje aan dat het beste bij je past.

	Nooit	Soms	Vaak	(Bijna) altijd
1. Je te moe voelen om iets te doen	☐	☐	☐	☐
2. Je ongelukkig, somber en neerslachtig voelen	☐	☐	☐	☐
3. Moeite hebben om in slaap te vallen of om door te slapen	☐	☐	☐	☐
4. Weinig hoop voor de toekomst hebben	☐	☐	☐	☐
5. Je nerveus en gespannen voelen	☐	☐	☐	☐
6. Je te veel zorgen maken over de dingen	☐	☐	☐	☐

4. Ervaringen met sociaal onaangenaam gedrag in het 'echte' leven

We herinneren je aan het **strikt vertrouwelijk en anoniem** karakter van deze enquête. Als laatstejaarsstudente aan de Universiteit Gent, ben ik de enige die inzage heeft in de antwoorden van deze vragenlijsten. **Niemand krijgt inzage in de vragenlijsten** en niemand weet wie deze lijst heeft ingevuld, dus gelieve zo eerlijk mogelijk te antwoorden.

*De volgende vragen gaan over jouw ervaringen met sociaal onaangenaam gedrag in het 'echte' leven en dus **niet** via internet of GSM.*

4.1. Werd je ooit al eens opzettelijk uitgesloten of genegeerd door anderen, of doen ze soms alsof je niet bestaat?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden meegemaakt?
☐ 0 keer	☐ 1 keer	☐ 2 keer	☐ 3 keer	☐ 4 keer
☐ 5 keer	☐ 6-10 keer	☐ meer dan 10 keer		

4.2. Werd je ooit al eens gepest door anderen doordat ze jou uitlachten, uitscholden of gemene dingen zegden tegen jou (dingen die je gevoelens kwetsen)?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden meegemaakt?
☐ 0 keer	☐ 1 keer	☐ 2 keer	☐ 3 keer	☐ 4 keer
☐ 5 keer	☐ 6-10 keer	☐ meer dan 10 keer		

4.3. Werd je ooit al eens gepest doordat er roddels of valse geruchten over jou werden verspreid?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden meegemaakt?
☐ 0 keer	☐ 1 keer	☐ 2 keer	☐ 3 keer	☐ 4 keer
☐ 5 keer	☐ 6-10 keer	☐ meer dan 10 keer		

4.4. Werd je ooit al eens gepest doordat andere personen jou dwongen je geld / eten / drinken of andere bezittingen (GSM, i-pod, ...) af te geven?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden meegemaakt?
☐ 0 keer	☐ 1 keer	☐ 2 keer	☐ 3 keer	☐ 4 keer
☐ 5 keer	☐ 6-10 keer	☐ meer dan 10 keer		

4.5. Werd je ooit al eens gepest doordat jouw bezittingen door andere personen kapot werden gemaakt, vernield, beklad of besmeurd?

neen → ga naar de volgende vraag

ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden meegemaakt?

- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

4.6. Werd je ooit al eens gepest doordat anderen je hebben geslagen / geduwd / opgesloten / geschopt of op een andere manier pijn gedaan?

neen → ga naar de volgende vraag

ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden meegemaakt?

- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

4.7. Werd je ooit al eens door andere personen gedwongen dingen te doen die je niet wilde doen?

neen → ga naar de volgende vraag

ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden meegemaakt?

- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

4.8. Heb jij ooit wel eens anderen opzettelijk uitgesloten of genegeerd?

neen → ga naar de volgende vraag

ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden gedaan?

- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

4.9. Heb je ooit wel eens anderen uitgelachen, uitgescholden of gemene dingen gezegd tegen hen (dingen die hun gevoelens kwetsen)?

neen → ga naar de volgende vraag

ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden gedaan?

- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

4.10. Heb je ooit wel eens roddels of valse geruchten verspreid over anderen?

neen → ga naar de volgende vraag

ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden gedaan?

- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

4.11. Heb je ooit wel eens anderen gedwongen hun geld / eten / drinken of andere bezittingen (GSM, i-pod, ...) aan jou te geven?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden gedaan?
- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

4.12. Heb je ooit wel eens iemand gepest door zijn bezittingen kapot te maken, te vernielen, of te besmeuren?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden gedaan?
- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

4.13. Heb je ooit wel eens anderen opzettelijk pijn gedaan? (slaan, duwen, schoppen, ergens opsluiten, ...)

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden gedaan?
- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

4.14. Heb je ooit wel eens anderen gedwongen dingen te doen die ze niet wilden doen?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden gedaan?
- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5. Ervaringen met sociaal onaangenaam gedrag via internet of GSM

De volgende vragen gaan over jouw ervaringen op het internet of via gsm.

5.1. Werd er ooit in jouw e-mailinbox of Messenger ingebroken en het paswoord veranderd?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden meegemaakt?
- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5.2. Werd er ooit opzettelijk een virus naar jou gestuurd via internet?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden meegemaakt?
- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5.3. Werd er ooit ingebroken in je computer en persoonlijke informatie gestolen?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden meegemaakt?
- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5.4. Werden er ooit enorm veel of grote berichten naar jou gestuurd om je computer te laten vastlopen?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden meegemaakt?
- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5.5. Werden er ooit private of beschamende dingen over jou verspreid via internet of GSM?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden meegemaakt?
- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5.6. Werd er ooit ingebroken in je e-mail of messenger en berichten gestuurd naar je contactpersonen?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden meegemaakt?
- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5.7. Werd er ooit op een website een stemming gehouden waarbij gesteld werd dat jij niet leuk of mooi bent?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden meegemaakt?
- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5.8. Werden er ooit dingen die je iemand in vertrouwen had verteld, op een website geplaatst of doorgestuurd naar anderen via SMS of internet?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden meegemaakt?
- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5.9. Werden er ooit roddels verspreid over jou via internet of GSM?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden meegemaakt?
- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5.10. Werd je ooit beledigd of bedreigd via internet of GSM?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden meegemaakt?
- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5.11. Werd je ooit uitgesloten uit een online groep?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden meegemaakt?
- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5.12. Werd je ooit misleid via internet of GSM door iemand die deed alsof hij / zij iemand anders was?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden meegemaakt?
- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5.13. Heb jij ooit in iemands e-mailinbox of Messenger ingebroken en het paswoord veranderd?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden gedaan?
- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5.14. Heb je ooit iemand opzettelijk een virus gestuurd via internet?

neen → ga naar de volgende vraag

ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden gedaan?

- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5.15. Heb je ooit ingebroken in iemands computer en persoonlijke informatie gestolen?

neen → ga naar de volgende vraag

ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden gedaan?

- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5.16. Heb je ooit enorm veel of grote berichten naar iemand gestuurd om zijn / haar computer te laten vastlopen?

neen → ga naar de volgende vraag

ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden gedaan?

- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5.17. Heb je ooit private of beschamende dingen over iemand verspreid via internet of GSM?

neen → ga naar de volgende vraag

ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden gedaan?

- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5.18. Heb je ooit ingebroken in iemands e-mail of messenger en berichten gestuurd naar zijn / haar contactpersonen?

neen → ga naar de volgende vraag

ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden gedaan?

- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5.19. Heb je ooit op een website gestemd dat je een bepaald persoon niet leuk of mooi vond?

neen → ga naar de volgende vraag

ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden gedaan?

- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5.20. Heb je ooit dingen die iemand jou in vertrouwen had verteld, op een website geplaatst of doorgestuurd naar anderen via SMS of internet?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden gedaan?
☐ 0 keer	☐ 1 keer	☐ 2 keer	☐ 3 keer	☐ 4 keer
☐ 5 keer	☐ 6-10 keer	☐ meer dan 10 keer		

5.21. Heb je ooit roddels verspreid over iemand via internet of GSM?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden gedaan?
☐ 0 keer	☐ 1 keer	☐ 2 keer	☐ 3 keer	☐ 4 keer
☐ 5 keer	☐ 6-10 keer	☐ meer dan 10 keer		

5.22. Heb je ooit iemand beledigd of bedreigd via internet of GSM?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden gedaan?
☐ 0 keer	☐ 1 keer	☐ 2 keer	☐ 3 keer	☐ 4 keer
☐ 5 keer	☐ 6-10 keer	☐ meer dan 10 keer		

5.23. Heb je ooit iemand uitgesloten uit een online groep?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden gedaan?
☐ 0 keer	☐ 1 keer	☐ 2 keer	☐ 3 keer	☐ 4 keer
☐ 5 keer	☐ 6-10 keer	☐ meer dan 10 keer		

5.24. Heb je ooit iemand misleid via internet of GSM door te doen alsof je iemand anders was?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden gedaan?
☐ 0 keer	☐ 1 keer	☐ 2 keer	☐ 3 keer	☐ 4 keer
☐ 5 keer	☐ 6-10 keer	☐ meer dan 10 keer		

De volgende vragen gaan over cyberpesten, dit is pesten via GSM of internet. Er worden verschillende vormen bevraagd.

5.25. Heb je ooit gemene, beledigende of scheldende sms'jes op je GSM ontvangen?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden meegemaakt?
☐ 0 keer	☐ 1 keer	☐ 2 keer	☐ 3 keer	☐ 4 keer
☐ 5 keer	☐ 6-10 keer	☐ meer dan 10 keer		

5.26. Werden er ooit gemene, onaangename of vulgaire afbeeldingen, foto's of filmpjes aan jou gezonden via GSM of internet?

neen → ga naar de volgende vraag

ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden meegemaakt?

- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5.27. Werden er ooit gemene, onaangename of vulgaire afbeeldingen, foto's of filmpjes over jou aan anderen gezonden via GSM of internet?

neen → ga naar de volgende vraag

ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden meegemaakt?

- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5.28. Heb je ooit gemene / pesterige / scheldende of zwijgende telefoonoproepen op je GSM ontvangen?

neen → ga naar de volgende vraag

ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden meegemaakt?

- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5.29. Heb je ooit pesterige, beledigende of scheldende e-mails op je e-mailadres ontvangen?

neen → ga naar de volgende vraag

ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden meegemaakt?

- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5.30. Heb je ooit pesterige, beledigende of scheldende chatberichten ontvangen? (Met chat worden zowel chatrooms op websites, instant messengers zoals MSN Messenger en chatdiensten op sites zoals facebook bedoeld)

neen → ga naar de volgende vraag

ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden meegemaakt?

- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5.31. Werden er ooit kwetsende, pesterige of beledigende zaken over jou op een website gepost?

neen → ga naar de volgende vraag

ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden meegemaakt?

- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5.32. Heb jij ooit gemene, beledigende of scheldende sms'jes naar anderen gestuurd?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden gedaan?
- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5.33. Heb je ooit gemene, onaangename of vulgaire afbeeldingen, foto's of filmpjes aan anderen gezonden via GSM of internet?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden gedaan?
- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5.34. Heb je ooit gemene / pesterige / scheldende of zwijgende telefoontjes naar iemand gedaan?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden gedaan?
- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5.35. Heb je ooit pesterige, beledigende of scheldende e-mails naar anderen verstuurd?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden gedaan?
- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5.36. Heb je ooit pesterige, beledigende of scheldende chatberichten verstuurd? (Met chat worden zowel chatrooms op websites, instant messengers zoals MSN Messenger en chatdiensten op sites zoals facebook bedoeld)

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden gedaan?
- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

5.37. Heb je ooit kwetsende, pesterige of beledigende zaken over iemand gepost op een website?

- neen → ga naar de volgende vraag
 ja → Zo ja, hoe vaak heb je dit de afgelopen 12 maanden gedaan?
- 0 keer 1 keer 2 keer 3 keer 4 keer
 5 keer 6-10 keer meer dan 10 keer

6. De toekomst

Hierna volgen enkele vragen over hoe jij over de toekomst denkt.

6.1. De volgende uitspraken gaan over de toekomst. De antwoordmogelijkheden bestaan uit de kans is heel klein – de kans is vrij klein – de kans is vrij groot – de kans is heel groot. Duid het hokje aan dat het beste bij je past.

	De kans is heel klein	De kans is vrij klein	De kans is vrij groot	De kans is heel groot
1. Ik zal goede cijfers halen op het einde van het schooljaar	☐	☐	☐	☐
2. Ik zal later genoeg mensen kennen op wie ik echt kan bouwen	☐	☐	☐	☐
3. Ik zal later genoeg geld verdienen om leuke dingen te kunnen kopen	☐	☐	☐	☐
4. Ik zal later weinig waardering krijgen voor wat ik doe	☐	☐	☐	☐
5. Als ik later een baan heb, zal dat vervelend werk zijn	☐	☐	☐	☐
6. Er zullen later genoeg mensen zijn die veel om me geven	☐	☐	☐	☐
7. Ik zal later in een mooi huis wonen	☐	☐	☐	☐
8. Het leven zal later voor mij onzeker en wisselvallig zijn	☐	☐	☐	☐
9. Als ik later een baan heb, zal ik daarmee weinig geld verdienen	☐	☐	☐	☐
10. Ik zal later vaak in mijn eentje staan	☐	☐	☐	☐

Tot slot

Kijk nog even na of je alle vragen hebt beantwoord en of je nergens een **voor- of achterkant** van een bladzijde bent vergeten invullen. Na afloop kan je de enquête terug in de **enveloppe** stoppen.

Bedankt voor het invullen van de vragenlijst!

Bijlage 2: Introductiebrief

FACULTEIT RECHTSGELEERDHEID

Vakgroep strafrecht en criminologie

Naam directeur / directrice
Functie
Naam school
Straat + nr.
9000 Gent

datum

14-10-2011

contactpersoon

Magali Van Gampelaere
Lieven Pauwels (promotor)

e-mail

magali.vangampelaere@ugent.be
lieven.pauwels@ugent.be

tel. en fax

T 0499 23 20 48
T 09 264 68 37
F 09 264 69 88

Geachte heer / mevrouw,

Ik richt dit schrijven tot u, als schoolhoofd, met een bijzonder verzoek. Als studente Master in de Criminologische wetenschappen aan de Universiteit Gent voer ik onderzoek naar traditioneel pesten en cyberpesten onder jongeren. Met mijn onderzoek tracht ik de aard en omvang van dit maatschappelijk probleem in kaart te brengen en te peilen naar psychosociale gevolgen van pesten. Een goed zicht op deze problematiek is immers cruciaal voor de aanpak ervan.

In het kader van dit onderzoek streef ik er naar jongeren in de tweede graad van het secundair onderwijs uit Gent te bevragen. Uit budgettaire overwegingen hoop ik de beoogde doelgroep te bereiken via een klassikale bevraging met schriftelijke vragenlijst. Hiervoor ben ik afhankelijk van de bereidwilligheid tot medewerking van schooldirecties. Daarom richt ik mij met dit schrijven tot scholen in de stad Gent die onderwijs aanbieden aan leerlingen uit de tweede graad secundair onderwijs. Een grote steekproef is immers noodzakelijk om een correcte analyse te maken.

De invulling van de enquête duurt een dertigtal minuten. De kostbare tijd van één lesuur wordt niet overschreden en uiteraard staat het u vrij ervoor te opteren dat de enquêtes in vervanguren of studieuren worden afgenomen zodat lessen niet worden gestoord.

De periode van afname van de vragenlijsten loopt vanaf november 2011 tot einde februari 2012.

Wat betreft de afname van de vragenlijst bestaan 2 mogelijkheden:

- (1) U kan ervoor kiezen de vragenlijst zelf af te nemen, bijvoorbeeld tijdens een lesuur waarop een leerkracht afwezig is. Van de leerkrachten worden geen extra inspanningen verwacht. De vragen zijn helder en reeds getest. In dit geval vraag ik u om mij het aantal leerlingen uit de tweede graad door te geven, zodat ik weet hoeveel enquêtes per school moeten geleverd worden. Ikzelf zal instaan voor de verspreiding en de ophaling van de enquêtes. Tevens wordt een document met instructies bezorgd, ten behoeve van de persoon die de enquête afneemt.
- (2) U kan er ook voor kiezen de vragenlijst door mij te laten afnemen. Dit is mogelijk in de maanden november, december en tussen 6 en 29 februari. In dat geval had ik graag verdere afspraken gemaakt over de momenten die u het best passen.

De vragenlijst wordt volledig anoniem verwerkt. Ik garandeer volledige confidentialiteit, zowel tegenover de school als de leerlingen. De wetenschappelijke opbouw, uitvoering en verwerking van het onderzoek wordt gesuperviseerd door mijn promotor aan de Universiteit Gent, Prof. Dr. Lieven Pauwels.

Bent u bereid uw toestemming te verlenen tot deelname aan dit persoonlijk project? In ruil voor uw medewerking kan u, indien gewenst, een exemplaar bekomen van mijn onderzoek.

Zoals reeds vermeld is de afname van de vragenlijsten gepland vanaf november 2011 tot einde februari 2012. Mag ik u om organisatorische redenen vragen om mij te informeren hoe u hier tegenover staat vóór 20 november 2011. Rond deze periode neem ik zelf even telefonisch contact met u op.

Indien u nog verdere vragen heeft, aarzel niet om contact met mij op te nemen op het nummer 0499 23 20 48 of via e-mail: magali.vangampelaere@ugent.be. Uw medewerking is van het grootste belang voor het welslagen van dit project.

Hopend op een positief gevolg groet ik u met de meeste hoogachting,

Van Gampelaere Magali
Studente Master in de Criminologische Wetenschappen
Universiteit Gent
Lievestraat 7
9920 Lovendegem

GSM: 0499 23 20 48
Tel.: 09 372 97 60
E-mail: magali.vangampelaere@ugent.be

Prof. Dr. Lieven Pauwels
Onderzoeksgroep Sociale Veiligheidsanalyse (SVA)
Vakgroep strafrecht en criminologie
Universiteit Gent
Universiteitstraat 4
9000 Gent

Tel.: 09 264 68 37
Fax: 09 264 69 88
E-mail: lieven.pauwels@ugent.be

Bijlage 3: Instructies voor de afnemer

Instructies voor de afnemer

Geachte heer / mevrouw,

Als laatstejaarsstudente aan de Universiteit Gent doe ik in het kader van mijn Masterproef een onderzoek naar ervaringen met sociaal onaangenaam gedrag en pesten onder jongeren, en de mogelijke psychosociale gevolgen daarvan. Het is belangrijk dat het onderzoek correct verloopt, vandaar dat ook enkele instructies voor de afnemer van belang zijn.

- Gelieve de leerlingen bij het uitdelen van de enquêtes tevens een **enveloppe** te geven, waar ze na afloop de enquête kunnen insteken.
- U houdt best een **blanco exemplaar** van de enquête, zo kunt u vlot vragen beantwoorden indien deze zich voordoen.
- Gelieve bij aanvang de leerlingen er op attent te maken dat de enquête volledig **anoniem** is. Gelieve te vermelden dat ze nergens hun naam moeten invullen en dat niemand van school de vragenlijsten te zien krijgt.
- De vragenlijst is persoonlijk. U kan, indien mogelijk, de leerlingen verzoeken de banken uiteen te schuiven zodat ze **strikt persoonlijk** de vragenlijst kunnen invullen. Dit kan het geven van eerlijke antwoorden op gevoelige vragen (zoals bvb. vragen over emoties of pestgedrag) vergemakkelijken.
- De enquête is **recto verso** geprint. U wijst de leerlingen hier best nog eens op zowel bij aanvang van de enquête als bij het afgeven.
- Verdere instructies staan vermeld op bladzijde 2 van de vragenlijst. Het is niet nodig deze allemaal te overlopen, maar u kunt de leerlingen er wel op attenderen dat ze deze zelf moeten doornemen alvorens de vragen in te vullen.
- **Ophaling** van de enquêtes:
 - o Gelieve de leerlingen er op te wijzen de enquête terug in de envelop te steken.
 - o De enquêtes worden nadien best collectief opgehaald en in een doos gestopt.

Er kunnen een aantal vragen rijzen bij de leerlingen over de inhoud van de vragenlijst. Gelieve de leerlingen vooraf mee te delen dat ze steeds vragen kunnen stellen. Normaalgezien is alles uit de vragenlijst makkelijk te verstaan. De vragen moeten letterlijk geïnterpreteerd worden, waardoor u leerlingen die iets niet begrijpen zeker kunt helpen.

De invulling van de enquête duurt ongeveer een dertigtal minuten en kan dus gebeuren tijdens één lesuur. De respondenten betreffen leerlingen uit de 2e graad secundair onderwijs.

Dank bij voorbaat,
Magali Van Gampelaere
Studente aan de Universiteit Gent
magali.vangampelaere@ugent.be

Bijlage 4: Brief voor de ouders

datum
21-10-2011

Geachte heer / mevrouw,

Ik richt dit schrijven tot u, als ouder/voogd, met een bijzonder verzoek. Als laatstejaarsstudente aan de Universiteit Gent voer ik onderzoek naar sociaal gedrag, traditioneel pesten en cyberpesten onder jongeren. Met mijn onderzoek tracht ik de aard, omvang en gevolgen hiervan in kaart te brengen. Een goed zicht op deze problematiek is immers cruciaal voor de aanpak ervan.

In het kader van dit onderzoek streef ik er naar jongeren in de tweede graad van het secundair onderwijs te bevragen. Uit budgettaire overwegingen hoop ik de beoogde doelgroep te bereiken via een klassikale bevraging met individuele schriftelijke vragenlijst. Hiervoor ben ik afhankelijk van de bereidwilligheid tot medewerking van schooldirecties. Daarom richt ik mij tot alle scholen in de stad Gent die onderwijs aanbieden aan leerlingen uit de tweede graad secundair onderwijs.

De invulling van de vragenlijst duurt een dertigtal minuten en zal plaatsvinden in vervanguren of studie-uren zodat lessen niet worden gestoord. De vragenlijst wordt volledig anoniem verwerkt. Ik garandeer volledige confidentialiteit, zowel tegenover de school als de leerlingen. Daarom worden enkel algemene achtergrondkenmerken bevraagd en geen identificeerbare persoonsgegevens. De wetenschappelijke opbouw, uitvoering en verwerking van het onderzoek wordt gesuperviseerd door mijn promotor aan de Universiteit Gent, Prof. Dr. Lieven Pauwels.

Van de schooldirectie kreeg ik de toelating deze enquête af te nemen. Indien u bezwaren heeft bij de afname van deze enquête bij uw zoon of dochter, gelieve dan onderstaand strookje aan uw zoon of dochter mee te geven naar school tegen 25 november 2011.

Indien u nog verdere vragen heeft, kan u contact met mij opnemen via e-mail: magali.vangampelaere@ugent.be. Uw medewerking is van het grootste belang voor het welslagen van dit project.

Hopend op een positief gevolg groet ik u met de meeste hoogachting,

Van Gampelaere Magali
Laatstejaarsstudente aan de Universiteit Gent

Prof. Dr. Lieven Pauwels
Onderzoeksgroep Sociale Veiligheidsanalyse (SVA)
Universiteit Gent

Ik, ouder/voogd van uit klas
verklaar bij deze dat mijn zoon / dochter niet deelneemt aan bovengenoemde enquête over pesten en
sociaal gedrag onder jongeren.
Datum en handtekening:

Bijlage 5: Univariate beschrijvende statistieken

	N	Minimum	Maximum	Gemiddelde	Standaardafwijking
Geslacht	875	1	2	1.69	0.461
Leeftijd	838	13	19	14.91	0.897
Type onderwijs	881	1	3	1.54	0.798
Migratieachtergrond	877	0	1	0.26	0.440
Geboorteland	881	0	1	0.10	0.303
Lage SES	871	0	1	0.04	0.197
Slachtoffer traditioneel pesten	881	0	45	3.46	6.208
Dader traditioneel pesten	881	0	60	4.00	6.791
Schaal traditioneel pesten	881	0	3	0.77	1.045
Slachtoffer cyberpesten	881	0	83	6.01	11.169
Dader cyberpesten	881	0	145	3.66	11.035
Schaal cyberpesten	881	0	3	0.69	1.079
Schaal zelfbeeld	857	15	45	32.65	5.882
Schaal angst	856	6	24	12.42	3.466
Schaal depressie	867	6	24	12.57	3.146
Schaal hopeloosheid	830	10	40	19.06	4.068

Bijlage 6: Gedetailleerde tabel ooit-prevalentie slachtofferschap cyberpesten

Onderstaande tabel 14b biedt een gedetailleerd overzicht van de ooit-prevalenties inzake slachtofferschap van elektronisch pesten. De resultaten staan gerangschikt per bevraagd item uit de vragenlijst. Ook worden de prevalenties vermeld van de overkoepelende pestvormen waartoe deze items behoren. Bij deze overkoepelende pestvormen betekent ‘ooit’ dat men het slachtoffer werd van 1 of meerdere van de gedragingen die er onder vallen; ‘nooit’ betekent dat men geen slachtoffer werd van de gedragingen die er onder vallen.

Tabel 14b: Gedetailleerde tabel ooit-prevalentie slachtofferschap cyberpesten						
	Procent (absoluut aantal tussen haakjes)					
Type pestgedrag	Totale steekproef		Jongens		Meisjes	
DIRECT CYBERPESTEN (4 vormen)						
(1) FYSIEK PESTEN						
Ingebroken in e-mailadres of messenger en paswoord veranderd						
Nooit	78.5	(688)	81.6	(217)	77.5	(468)
Ooit	21.4	(188)	18.5	(49)	22.6	(136)
Opzettelijk virus ontvangen via internet						
Nooit	78.0	(685)	75.3	(201)	79.2	(479)
Ooit	22.0	(193)	24.7	(66)	20.8	(126)
Ingebroken in je computer en persoonlijke informatie gestolen***						
Nooit	94.4	(820)	90.2	(238)	96.2	(576)
Ooit	5.6	(49)	9.8	(26)	3.8	(23)
Enorm veel of grote berichten ontvangen om je computer te laten vastlopen						
Nooit	93.1	(818)	92.5	(247)	93.4	(566)
Ooit	6.9	(61)	7.5	(20)	6.6	(40)
TOTAAL FYSIEK PESTEN						
Nooit	63.0	(555)	61.9	(166)	63.8	(387)
Ooit	37.0	(326)	38.1	(102)	36.2	(220)
(2) VERBAAL PESTEN						
Beledigd of bedreigd via internet of gsm						
Nooit	72.8	(641)	76.9	(206)	71.2	(432)
Ooit	27.2	(240)	23.1	(62)	28.9	(175)

Gemene, beledigende of scheldende sms'jes ontvangen*					
Nooit	67.8	(596)	72.8	(195)	65.6 (397)
Ooit	32.2	(283)	27.2	(73)	34.4 (208)
Gemene, pesterige, scheldende of zwijgende telefoontjes op je gsm ontvangen					
Nooit	80.1	(693)	82.8	(216)	79.3 (474)
Ooit	19.9	(172)	17.2	(45)	20.7 (124)
Pesterige, beledigende of scheldende e-mails ontvangen					
Nooit	93.8	(822)	94.4	(252)	93.5 (564)
Ooit	6.2	(54)	5.6	(15)	6.5 (39)
Pesterige, beledigende of scheldende chatberichten ontvangen					
Nooit	81.5	(714)	81.3	(217)	81.6 (492)
Ooit	18.5	(162)	18.8	(50)	18.4 (111)
TOTAAL VERBAAL PESTEN					
Nooit	51.0	(449)	54.1	(145)	49.9 (303)
Ooit	49.0	(432)	45.9	(123)	50.1 (304)
(3) NON-VERBAAL PESTEN (pesten via beeldmateriaal)					
Gemene, onaangename of vulgaire afbeeldingen / foto's / filmpjes aan jou gezonden via gsm of internet					
Nooit	79.7	(697)	78.1	(207)	80.5 (486)
Ooit	20.3	(178)	21.9	(58)	19.5 (118)
Gemene, onaangename of vulgaire afbeeldingen / foto's / filmpjes over jou aan anderen gezonden via gsm of internet					
Nooit	96.3	(843)	94.7	(252)	97.2 (586)
Ooit	3.7	(32)	5.3	(14)	2.8 (17)
TOTAAL NON-VERBAAL PESTEN					
Nooit	78.9	(695)	77.2	(207)	79.7 (484)
Ooit	21.1	(186)	22.8	(61)	20.3 (123)
(4) SOCIAAL PESTEN					
Uitgesloten worden uit een online groep***					
Nooit	95.1	(838)	91.0	(244)	97.0 (589)
Ooit	4.9	(43)	9.0	(24)	3.0 (18)
TOTAAL SOCIAAL PESTEN***					
Nooit	95.1	(838)	91.0	(244)	97.0 (589)
Ooit	4.9	(43)	9.0	(24)	3.0 (18)

TOTAAL DIRECT PESTEN					
Nooit	34.4	(303)	35.1	(94)	34.4 (209)
Ooit	65.6	(578)	64.9	(174)	65.6 (398)
INDIRECT PESTEN (4 vormen)					
(1) OUTING AND TRICKERY (informatie uitlokken en verspreiden)					
Dingen die je iemand in vertrouwen had verteld, op een website geplaatst of doorgestuurd naar anderen via sms of internet					
Nooit	83.0	(729)	84.3	(225)	82.8 (501)
Ooit	17.0	(149)	15.7	(42)	17.2 (104)
TOTAAL OUTING AND TRICKERY					
Nooit	83.0	(729)	84.3	(225)	82.8 (501)
Ooit	17.0	(149)	15.7	(42)	17.2 (104)
(2) IMPERSONATION (zich voordoen als iemand anders)					
Ingebroken in e-mailadres of messenger en berichten gestuurd naar je contactpersonen					
Nooit	87.4	(766)	89.5	(238)	86.9 (525)
Ooit	12.6	(110)	10.5	(28)	13.1 (79)
Misleid via internet of gsm door iemand die deed alsof hij iemand anders was					
Nooit	81.0	(712)	81.3	(218)	81.0 (490)
Ooit	19.0	(167)	18.7	(50)	19.0 (115)
TOTAAL IMPERSONATION					
Nooit	72.8	(641)	75.4	(202)	72.0 (437)
Ooit	27.2	(240)	24.6	(66)	28.0 (170)
(3) DENIGRATION (kwaadsprekerij)					
Private of beschamende dingen over jou verspreid via internet of gsm					
Nooit	90.8	(798)	91.0	(244)	91.1 (551)
Ooit	9.2	(81)	9.0	(24)	8.9 (54)
Roddels over jou verspreid via internet of gsm					
Nooit	80.4	(706)	82.8	(222)	79.5 (481)
Ooit	19.6	(172)	17.2	(46)	20.5 (124)
Kwetsende, pesterige of beledigende zaken over jou op een website gepost					
Nooit	92.1	(806)	90.6	(241)	92.9 (560)
Ooit	7.9	(69)	9.4	(25)	7.1 (43)

TOTAAL DENIGRATION						
Nooit	75.6	(666)	75.7	(203)	75.9	(461)
Ooit	24.4	(215)	24.3	(65)	24.1	(146)
(4) ‘POPULARITEITSTESTS’						
Op een website een stemming gehouden over jou waarbij gesteld werd dat jij niet leuk of mooi bent**						
Nooit	93.3	(818)	89.9	(240)	94.9	(573)
Ooit	6.7	(59)	10.1	(27)	5.1	(31)
TOTAAL POPULARITEITSTESTS**						
Nooit	93.3	(818)	89.9	(240)	94.9	(573)
Ooit	6.7	(59)	10.1	(27)	5.1	(31)
TOTAAL INDIRECT PESTEN						
Nooit	54.8	(483)	57.5	(154)	54.2	(329)
Ooit	45.2	(398)	42.5	(114)	45.8	(278)

* De verschillen tussen jongens en meisjes zijn statistisch significant op het niveau $p < 0.05$

** De verschillen tussen jongens en meisjes zijn statistisch significant op het niveau $p < 0.01$

*** De verschillen tussen jongens en meisjes zijn statistisch significant op het niveau $p < 0.001$

Bijlage 7: Gedetailleerde tabel prevalentie slachtofferschap cyberpesten afgelopen 12 maanden

Tabel 15b: Gedetailleerde tabel slachtofferschap afgelopen 12 maanden cyberpesten						
	Procent (absoluut aantal tussen haakjes)					
Type pestgedrag	Totale steekproef		Jongens		Meisjes	
DIRECT CYBERPESTEN (4 vormen)						
(1) FYSIEK PESTEN						
Ingebroken in e-mailadres of messenger en paswoord veranderd						
Geen enkele keer	83.5	(736)	86.6	(232)	82.4	(500)
Één keer	11.4	(100)	7.1	(19)	13.2	(80)
Twee keer of meer	5.1	(45)	6.3	(17)	4.4	(27)
Opzettelijk virus ontvangen via internet						
Geen enkele keer	81.6	(719)	79.1	(212)	82.5	(501)
Één keer	8.3	(73)	10.4	(28)	7.4	(45)
Twee keer of meer	10.1	(89)	10.4	(28)	10.0	(61)
Ingebroken in je computer en persoonlijke informatie gestolen*						
Geen enkele keer	95.5	(841)	92.9	(249)	96.5	(586)
Één keer	2.8	(25)	4.1	(11)	2.3	(14)
Twee keer of meer	1.7	(15)	3.0	(8)	1.2	(7)
Enorm veel of grote berichten ontvangen om je computer te laten vastlopen						
Geen enkele keer	94.7	(834)	94.8	(254)	94.7	(575)
Één keer	2.4	(21)	1.9	(5)	2.6	(16)
Twee keer of meer	3.0	(26)	3.4	(9)	2.6	(16)
TOTAAL FYSIEK PESTEN						
Geen enkele keer	69.4	(611)	71.3	(191)	68.5	(416)
Één keer	12.8	(113)	11.2	(30)	13.5	(82)
Twee keer of meer	17.8	(157)	17.5	(47)	18.0	(109)
(2) VERBAAL PESTEN						
Beledigd of bedreigd via internet of gsm						
Geen enkele keer	80.0	(705)	81.3	(218)	79.4	(482)
Één keer	9.1	(80)	7.8	(21)	9.7	(59)
Twee keer of meer	10.9	(96)	10.8	(29)	10.9	(66)

Gemene, beledigende of scheldende sms'jes ontvangen					
Geen enkele keer	74.6	(657)	77.2	(207)	73.5 (446)
Één keer	9.6	(85)	9.0	(24)	9.9 (60)
Twee keer of meer	15.8	(139)	13.8	(37)	16.6 (101)
Gemene, pesterige, scheldende of zwijgende telefoontjes op je gsm ontvangen					
Geen enkele keer	83.8	(738)	85.4	(229)	83.2 (505)
Één keer	5.6	(49)	3.7	(10)	6.3 (38)
Twee keer of meer	10.7	(94)	10.8	(29)	10.5 (64)
Pesterige, beledigende of scheldende e-mails ontvangen					
Geen enkele keer	95.2	(839)	95.5	(256)	95.1 (577)
Één keer	1.7	(15)	0.7	(2)	2.1 (13)
Twee keer of meer	3.1	(27)	3.7	(10)	2.8 (17)
Pesterige, beledigende of scheldende chatberichten ontvangen					
Geen enkele keer	86.3	(760)	85.8	(230)	86.5 (525)
Één keer	5.2	(46)	4.9	(13)	5.3 (32)
Twee keer of meer	8.5	(75)	9.3	(25)	8.2 (50)
TOTAAL VERBAAL PESTEN					
Geen enkele keer	59.4	(523)	60.4	(162)	59.1 (359)
Één keer	9.8	(86)	9.7	(26)	9.6 (58)
Twee keer of meer	30.9	(272)	29.9	(80)	31.3 (190)
(3) NON-VERBAAL PESTEN					
Gemene, onaangename of vulgaire afbeeldingen / foto's / filmpjes aan jou gezonden via gsm of internet					
Geen enkele keer	83.4	(735)	84.0	(225)	83.4 (506)
Één keer	6.7	(59)	6.0	(16)	7.1 (43)
Twee keer of meer	9.9	(87)	10.1	(27)	9.6 (58)
Gemene, onaangename of vulgaire afbeeldingen / foto's / filmpjes over jou aan anderen gezonden via gsm of internet					
Geen enkele keer	96.8	(853)	95.9	(257)	97.4 (591)
Één keer	1.9	(17)	2.2	(6)	1.6 (10)
Twee keer of meer	1.2	(11)	1.9	(5)	1.0 (6)
TOTAAL NON-VERBAAL PESTEN					
Geen enkele keer	82.3	(725)	82.5	(221)	82.4 (500)
Één keer	7.2	(63)	6.3	(17)	7.6 (46)
Twee keer of meer	10.6	(93)	11.2	(30)	10.0 (61)

(4) SOCIAAL PESTEN						
Uitgesloten worden uit een online groep***						
Geen enkele keer	95.8	(844)	92.5	(248)	97.4	(591)
Één keer	2.6	(23)	4.5	(12)	1.6	(10)
Twee keer of meer	1.6	(14)	3.0	(8)	1.0	(6)
TOTAAL SOCIAAL PESTEN***						
Geen enkele keer	95.8	(844)	92.5	(248)	97.4	(591)
Één keer	2.6	(23)	4.5	(12)	1.6	(10)
Twee keer of meer	1.6	(14)	3.0	(8)	1.0	(6)
TOTAAL DIRECT PESTEN						
Geen enkele keer	44.3	(390)	45.1	(121)	44.2	(268)
Één keer	11.9	(105)	12.7	(34)	11.5	(70)
Twee keer of meer	43.8	(386)	42.2	(113)	44.3	(269)
INDIRECT PESTEN (4 vormen)						
(1) OUTING AND TRICKERY						
Dingen die je iemand in vertrouwen had verteld, op een website geplaatst of doorgestuurd naar anderen via sms of internet						
Geen enkele keer	85.8	(756)	85.4	(229)	86.3	(524)
Één keer	6.4	(56)	6.7	(18)	5.9	(36)
Twee keer of meer	7.8	(69)	7.8	(21)	7.7	(47)
TOTAAL OUTING AND TRICKERY						
Geen enkele keer	85.8	(756)	85.4	(229)	86.3	(524)
Één keer	6.4	(56)	6.7	(18)	5.9	(36)
Twee keer of meer	7.8	(69)	7.8	(21)	7.7	(47)
(2) IMPERSONATION						
Ingebroken in e-mailadres of messenger en berichten gestuurd naar je contactpersonen						
Geen enkele keer	89.9	(792)	91.4	(245)	89.5	(543)
Één keer	5.4	(48)	1.9	(5)	6.9	(42)
Twee keer of meer	4.7	(41)	6.7	(18)	3.6	(22)
Misleid via internet of gsm door iemand die deed alsof hij iemand anders was						
Geen enkele keer	84.6	(745)	84.3	(226)	84.7	(514)
Één keer	9.3	(82)	8.6	(23)	9.7	(59)
Twee keer of meer	6.1	(54)	7.1	(19)	5.6	(34)
TOTAAL IMPERSONATION						
Geen enkele keer	77.9	(686)	79.9	(214)	77.1	(468)

Één keer	11.5	(101)	8.6	(23)	12.9	(78)
Twee keer of meer	10.7	(94)	11.6	(31)	10.0	(61)
(3) DENIGRATION						
Private of beschamende dingen over jou verspreid via internet of gsm						
Geen enkele keer	92.7	(817)	93.7	(251)	92.8	(563)
Één keer	3.7	(33)	2.2	(6)	4.3	(26)
Twee keer of meer	3.5	(31)	4.1	(11)	3.0	(18)
Roddels over jou verspreid via internet of gsm						
Geen enkele keer	83.8	(738)	86.6	(232)	82.5	(501)
Één keer	5.8	(51)	4.1	(11)	6.6	(40)
Twee keer of meer	10.4	(92)	9.3	(25)	10.9	(66)
Kwetsende, pesterige of beledigende zaken over jou op een website gepost						
Geen enkele keer	93.4	(823)	92.2	(247)	94.1	(571)
Één keer	3.5	(31)	4.5	(12)	3.1	(19)
Twee keer of meer	3.1	(27)	3.4	(9)	2.8	(17)
TOTAAL DENIGRATION						
Geen enkele keer	79.8	(703)	81.7	(219)	79.2	(481)
Één keer	6.4	(56)	3.7	(10)	7.4	(45)
Twee keer of meer	13.8	(122)	14.6	(39)	13.3	(81)
(4) "POPULARITEITSTESTS"						
Op een website een stemming gehouden over jou waarbij gesteld werd dat jij niet leuk of mooi bent*						
Geen enkele keer	94.4	(832)	91.8	(246)	95.7	(581)
Één keer	2.7	(24)	3.4	(9)	2.3	(14)
Twee keer of meer	2.8	(25)	4.9	(13)	2.0	(12)
TOTAAL POPULARITEITSTESTS*						
Geen enkele keer	94.4	(832)	91.8	(246)	95.7	(581)
Één keer	2.7	(24)	3.4	(9)	2.3	(14)
Twee keer of meer	2.8	(25)	4.9	(13)	2.0	(12)
TOTAAL INDIRECT PESTEN						
Geen enkele keer	61.1	(538)	64.6	(173)	59.8	(363)
Één keer	12.5	(110)	8.6	(23)	14.2	(86)
Twee keer of meer	26.4	(233)	26.9	(72)	26.0	(158)

* De verschillen tussen jongens en meisjes zijn statistisch significant op het niveau $p < 0.05$

*** De verschillen tussen jongens en meisjes zijn statistisch significant op het niveau $p < 0.001$

Bijlage 8: Gedetailleerde tabel ooit-prevalentie ouderschap cyberpesten

Tabel 16b: Gedetailleerde tabel ooit-prevalentie ouderschap cyberpesten						
	Procent (absoluut aantal tussen haakjes)					
Type pestgedrag	Totale steekproef		Jongens		Meisjes	
DIRECT CYBERPESTEN (4 vormen)						
(1) FYSIEK PESTEN						
Inbreken in iemands e-mailadres of messenger en paswoord veranderen*						
Nooit	90.7	(793)	88.0	(234)	92.2	(555)
Ooit	9.3	(81)	12.0	(32)	7.8	(47)
Opzettelijk virus versturen via internet***						
Nooit	96.6	(849)	92.9	(248)	98.2	(595)
Ooit	3.4	(30)	7.1	(19)	1.8	(11)
Inbreken in iemands computer en persoonlijke informatie stelen***						
Nooit	96.9	(852)	94.0	(251)	98.2	(595)
Ooit	3.1	(27)	6.0	(16)	1.8	(11)
Enorm veel of grote berichten versturen om iemands computer te laten vastlopen**						
Nooit	97.3	(855)	94.8	(253)	98.3	(596)
Ooit	2.7	(24)	5.2	(14)	1.7	(10)
TOTAAL FYSIEK PESTEN**						
Nooit	87.4	(770)	82.5	(221)	89.8	(545)
Ooit	12.6	(111)	17.5	(47)	10.2	(62)
(2) VERBAAL PESTEN						
Iemand beledigen of bedreigen via internet of gsm						
Nooit	82.6	(727)	81.3	(218)	83.3	(505)
Ooit	17.4	(153)	18.7	(50)	16.7	(101)
Gemene, beledigende of scheldende sms'jes versturen						
Nooit	74.8	(653)	76.0	(203)	74.3	(446)
Ooit	25.2	(220)	24.0	(64)	25.7	(154)

Gemene, pesterige, scheldende of zwijgende telefoontjes via de gsm doen*					
Nooit	92.1	(801)	89.4	(237)	93.3 (559)
Ooit	7.9	(69)	10.6	(28)	6.7 (40)
Pesterige, beledigende of scheldende e-mails versturen					
Nooit	96.7	(844)	95.5	(255)	97.3 (584)
Ooit	3.3	(29)	4.5	(12)	2.7 (16)
Pesterige, beledigende of scheldende chatberichten versturen***					
Nooit	86.9	(759)	80.5	(214)	89.7 (539)
Ooit	13.1	(114)	19.5	(52)	10.3 (62)
TOTAAL VERBAAL PESTEN					
Nooit	65.4	(576)	61.6	(165)	67.1 (407)
Ooit	34.6	(305)	38.4	(103)	32.9 (200)
(3) NON-VERBAAL PESTEN					
Gemene, onaangename of vulgaire afbeeldingen / foto's / filmpjes aan anderen zenden via gsm of internet*					
Nooit	95.7	(828)	93.2	(247)	97.0 (577)
Ooit	4.3	(37)	6.8	(18)	3.0 (18)
TOTAAL NON-VERBAAL PESTEN*					
Nooit	95.7	(828)	93.2	(247)	97.0 (577)
Ooit	4.3	(37)	6.8	(18)	3.0 (18)
(4) SOCIAAL PESTEN					
Iemand uitsluiten uit een online groep**					
Nooit	93.4	(815)	90.3	(241)	95.0 (570)
Ooit	6.6	(58)	9.7	(26)	5.0 (30)
TOTAAL SOCIAAL PESTEN**					
Nooit	93.4	(815)	90.3	(241)	95.0 (570)
Ooit	6.6	(58)	9.7	(26)	5.0 (30)
TOTAAL DIRECT PESTEN*					
Nooit	59.8	(527)	54.1	(145)	62.4 (379)
Ooit	40.2	(354)	45.9	(123)	37.6 (228)
INDIRECT PESTEN (4 vormen)					
(1) OUTING AND TRICKERY					
Dingen die iemand je in vertrouwen heeft verteld, op een website plaatsen of doorsturen naar anderen via sms of internet					

Nooit	91.2	(802)	91.8	(246)	91.1	(551)
Ooit	8.8	(77)	8.2	(22)	8.9	(54)
TOTAAL OUTING AND TRICKERY						
Nooit	91.2	(802)	91.8	(246)	91.1	(551)
Ooit	8.8	(77)	8.2	(22)	8.9	(54)
(2) IMPERSONATION						
Inbreken in iemands e-mailadres of messenger en berichten sturen naar diens contactpersonen***						
Nooit	94.3	(824)	90.6	(240)	96.0	(579)
Ooit	5.7	(50)	9.4	(25)	4.0	(24)
Iemand misleiden via internet of gsm door te doen alsof je iemand anders bent						
Nooit	87.1	(765)	86.1	(230)	87.8	(531)
Ooit	12.9	(113)	13.9	(37)	12.2	(74)
TOTAAL IMPERSONATION*						
Nooit	83.8	(738)	79.9	(214)	85.7	(520)
Ooit	16.2	(143)	20.1	(54)	14.3	(87)
(3) DENIGRATION						
Private of beschamende dingen over iemand verspreiden via internet of gsm						
Nooit	94.5	(830)	93.2	(248)	95.0	(576)
Ooit	5.5	(48)	6.8	(18)	5.0	(30)
Roddels over iemand verspreiden via internet of gsm*						
Nooit	86.7	(763)	90.7	(243)	85.0	(515)
Ooit	13.3	(117)	9.3	(25)	15.0	(91)
Kwetsende, pesterige of beledigende zaken over iemand op een website posten**						
Nooit	95.8	(837)	92.9	(248)	97.0	(583)
Ooit	4.2	(37)	7.1	(19)	3.0	(18)
TOTAAL DENIGRATION						
Nooit	82.1	(723)	82.1	(220)	82.0	(498)
Ooit	17.9	(158)	17.9	(48)	18.0	(109)
(4) "POPULARITEITSTESTS"						
Op een website stemmen dat je een bepaald persoon niet leuk of mooi vindt**						
Nooit	88.7	(780)	83.9	(224)	90.9	(551)
Ooit	11.3	(99)	16.1	(43)	9.1	(55)

TOTAAL POPULARITEITSTESTS**					
Nooit	88.7	(780)	83.9	(224)	90.9 (551)
Ooit	11.3	(99)	16.1	(43)	9.1 (55)
TOTAAL INDIRECT PESTEN*					
Nooit	67.0	(590)	62.3	(167)	69.2 (420)
Ooit	33.0	(291)	37.7	(101)	30.8 (187)

* De verschillen tussen jongens en meisjes zijn statistisch significant op het niveau $p < 0.05$

** De verschillen tussen jongens en meisjes zijn statistisch significant op het niveau $p < 0.01$

*** De verschillen tussen jongens en meisjes zijn statistisch significant op het niveau $p < 0.001$

Bijlage 9: Gedetailleerde tabel prevalentie daderschap cyberpesten afgelopen 12 maanden

Tabel 17b: Gedetailleerde tabel daderschap afgelopen 12 maanden cyberpesten						
	Procent (absoluut aantal tussen haakjes)					
Type pestgedrag	Totale steekproef		Jongens		Meisjes	
DIRECT CYBERPESTEN (4 vormen)						
(1) FYSIEK PESTEN						
Inbreken in iemands e-mailadres of messenger en paswoord veranderen**						
Geen enkele keer	93.1	(820)	90.3	(242)	94.4	(573)
Één keer	3.9	(34)	4.1	(11)	3.8	(23)
Twee keer of meer	3.1	(27)	5.6	(15)	1.8	(11)
Opzettelijk virus versturen via internet***						
Geen enkele keer	97.6	(860)	95.1	(255)	98.7	(599)
Één keer	0.6	(5)	0.7	(2)	0.5	(3)
Twee keer of meer	1.8	(16)	4.1	(11)	0.8	(5)
Inbreken in iemands computer en persoonlijke informatie stelen***						
Geen enkele keer	97.4	(858)	94.8	(254)	98.5	(598)
Één keer	1.2	(11)	1.9	(5)	1.0	(6)
Twee keer of meer	1.4	(12)	3.4	(9)	0.5	(3)
Enorm veel of grote berichten versturen om iemands computer te laten vastlopen**						
Geen enkele keer	98.0	(863)	95.5	(256)	99.0	(601)
Één keer	1.0	(9)	2.6	(7)	0.3	(2)
Twee keer of meer	1.0	(9)	1.9	(5)	0.7	(4)
TOTAAL FYSIEK PESTEN**						
Geen enkele keer	90.4	(796)	86.2	(231)	92.3	(560)
Één keer	4.7	(41)	5.6	(15)	4.3	(26)
Twee keer of meer	5.0	(44)	8.2	(22)	3.5	(21)
(2) VERBAAL PESTEN						
Iemand beledigen of bedreigen via internet of gsm						
Geen enkele keer	87.1	(767)	85.8	(230)	87.6	(532)
Één keer	4.8	(42)	3.7	(10)	5.3	(32)
Twee keer of meer	8.2	(72)	10.4	(28)	7.1	(43)

Gemene, beledigende of scheldende sms'jes versturen					
Geen enkele keer	80.1	(706)	81.3	(218)	79.7 (484)
Één keer	6.9	(61)	5.6	(15)	7.4 (45)
Twee keer of meer	12.9	(114)	13.1	(35)	12.9 (78)
Gemene, pesterige, scheldende of zwijgende telefoontjes via de gsm doen					
Geen enkele keer	94.2	(830)	92.5	(248)	95.1 (577)
Één keer	2.3	(20)	2.6	(7)	2.1 (13)
Twee keer of meer	3.5	(31)	4.9	(13)	2.8 (17)
Pesterige, beledigende of scheldende e-mails versturen*					
Geen enkele keer	97.5	(859)	96.3	(258)	98.2 (596)
Één keer	0.9	(8)	0.4	(1)	1.0 (6)
Twee keer of meer	1.6	(14)	3.4	(9)	0.8 (5)
Pesterige, beledigende of scheldende chatberichten versturen***					
Geen enkele keer	90.0	(793)	85.1	(228)	92.1 (559)
Één keer	4.4	(39)	3.7	(10)	4.8 (29)
Twee keer of meer	5.6	(49)	11.2	(30)	3.1 (19)
TOTAAL VERBAAL PESTEN					
Geen enkele keer	71.5	(630)	68.3	(183)	73.0 (443)
Één keer	7.4	(65)	7.5	(20)	7.4 (45)
Twee keer of meer	21.1	(186)	24.3	(65)	19.6 (119)
(3) NON-VERBAAL PESTEN					
Gemene, onaangename of vulgaire afbeeldingen / foto's / filmpjes aan anderen zenden via gsm of internet**					
Geen enkele keer	96.7	(852)	94.4	(253)	97.9 (594)
Één keer	1.4	(12)	1.9	(5)	1.0 (6)
Twee keer of meer	1.9	(17)	3.7	(10)	1.2 (7)
TOTAAL NON-VERBAAL PESTEN**					
Geen enkele keer	96.7	(852)	94.4	(253)	97.9 (594)
Één keer	1.4	(12)	1.9	(5)	1.0 (6)
Twee keer of meer	1.9	(17)	3.7	(10)	1.2 (7)
(4) SOCIAAL PESTEN					
Iemand uitsluiten uit een online groep**					
Geen enkele keer	94.4	(832)	91.4	(245)	96.0 (583)
Één keer	2.4	(21)	3.4	(9)	1.8 (11)
Twee keer of meer	3.2	(28)	5.2	(14)	2.1 (13)

TOTAAL SOCIAAL PESTEN**						
Geen enkele keer	94.4	(832)	91.4	(245)	96.0	(583)
Één keer	2.4	(21)	3.4	(9)	1.8	(11)
Twee keer of meer	3.2	(28)	5.2	(14)	2.1	(13)
TOTAAL DIRECT PESTEN						
Geen enkele keer	66.6	(587)	62.7	(168)	68.4	(415)
Één keer	8.2	(72)	7.8	(21)	8.4	(51)
Twee keer of meer	25.2	(222)	29.5	(79)	23.2	(141)
INDIRECT PESTEN (4 vormen)						
(1) OUTING AND TRICKERY						
Dingen die iemand je in vertrouwen heeft verteld, op een website plaatsen of doorsturen naar anderen via sms of internet						
Geen enkele keer	92.5	(815)	93.7	(251)	92.1	(559)
Één keer	4.3	(38)	4.1	(11)	4.3	(26)
Twee keer of meer	3.2	(28)	2.2	(6)	3.6	(22)
TOTAAL OUTING AND TRICKERY						
Geen enkele keer	92.5	(815)	93.7	(251)	92.1	(559)
Één keer	4.3	(38)	4.1	(11)	4.3	(26)
Twee keer of meer	3.2	(28)	2.2	(6)	3.6	(22)
(2) IMPERSONATION						
Inbreken in iemands e-mailadres of messenger en berichten sturen naar diens contactpersonen**						
Geen enkele keer	95.8	(844)	92.9	(249)	97.2	(590)
Één keer	2.3	(20)	3.7	(10)	1.6	(10)
Twee keer of meer	1.9	(17)	3.4	(9)	1.2	(7)
Iemand misleiden via internet of gsm door te doen alsof je iemand anders bent						
Geen enkele keer	89.6	(789)	88.4	(237)	90.3	(548)
Één keer	5.8	(51)	7.1	(19)	5.3	(32)
Twee keer of meer	4.7	(41)	4.5	(12)	4.4	(27)
TOTAAL IMPERSONATION						
Geen enkele keer	87.1	(767)	83.6	(224)	88.8	(539)
Één keer	6.6	(58)	9.0	(24)	5.6	(34)
Twee keer of meer	6.4	(56)	7.5	(20)	5.6	(34)
(3) DENIGRATION						
Private of beschamende dingen over iemand verspreiden via internet of gsm*						
Geen enkele keer	95.9	(845)	94.0	(252)	96.7	(587)

Één keer	1.7	(15)	1.5	(4)	1.8	(11)
Twee keer of meer	2.4	(21)	4.5	(12)	1.5	(9)
Roddels over iemand verspreiden via internet of gsm						
Geen enkele keer	89.3	(787)	92.9	(249)	87.8	(533)
Één keer	4.5	(40)	1.9	(5)	5.8	(35)
Twee keer of meer	6.1	(54)	5.2	(14)	6.4	(39)
Kwetsende, pesterige of beledigende zaken over iemand op een website posten*						
Geen enkele keer	96.5	(850)	94.0	(252)	97.5	(592)
Één keer	1.8	(16)	3.0	(8)	1.3	(8)
Twee keer of meer	1.7	(15)	3.0	(8)	1.2	(7)
TOTAAL DENIGRATION						
Geen enkele keer	85.4	(752)	85.4	(229)	85.3	(518)
Één keer	6.4	(56)	5.2	(14)	6.9	(42)
Twee keer of meer	8.3	(73)	9.3	(25)	7.7	(47)
(4) "POPULARITEITSTESTS"						
Op een website stemmen dat je een bepaald persoon niet leuk of mooi vindt*						
Geen enkele keer	90.6	(798)	87.3	(234)	92.1	(559)
Één keer	3.2	(28)	4.1	(11)	2.8	(17)
Twee keer of meer	6.2	(55)	8.6	(23)	5.1	(31)
TOTAAL POPULARITEITSTESTS*						
Geen enkele keer	90.6	(798)	87.3	(234)	92.1	(559)
Één keer	3.2	(28)	4.1	(11)	2.8	(17)
Twee keer of meer	6.2	(55)	8.6	(23)	5.1	(31)
TOTAAL INDIRECT PESTEN						
Geen enkele keer	73.1	(644)	71.3	(191)	74.1	(450)
Één keer	9.1	(80)	9.3	(25)	8.9	(54)
Twee keer of meer	17.8	(157)	19.4	(52)	17.0	(103)

* De verschillen tussen jongens en meisjes zijn statistisch significant op het niveau $p < 0.05$

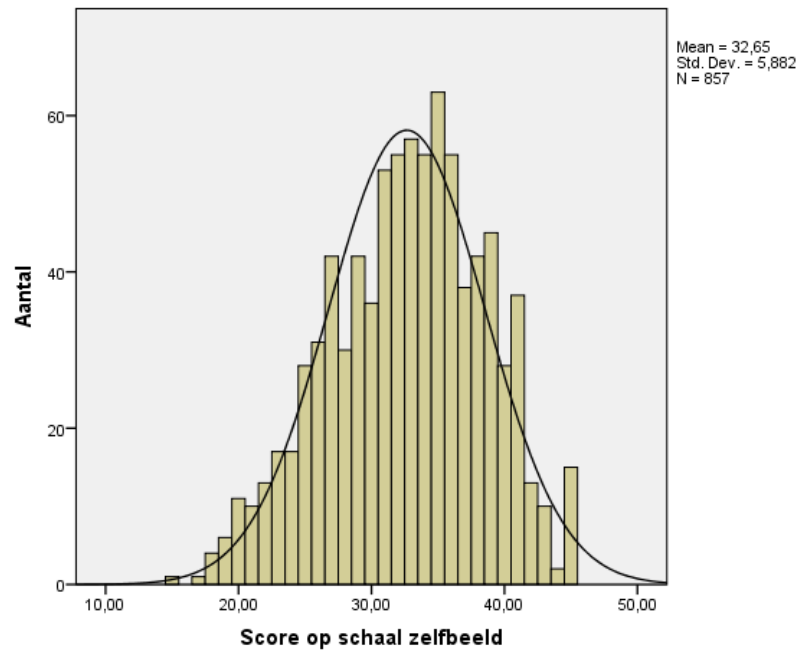
** De verschillen tussen jongens en meisjes zijn statistisch significant op het niveau $p < 0.01$

*** De verschillen tussen jongens en meisjes zijn statistisch significant op het niveau $p < 0.001$

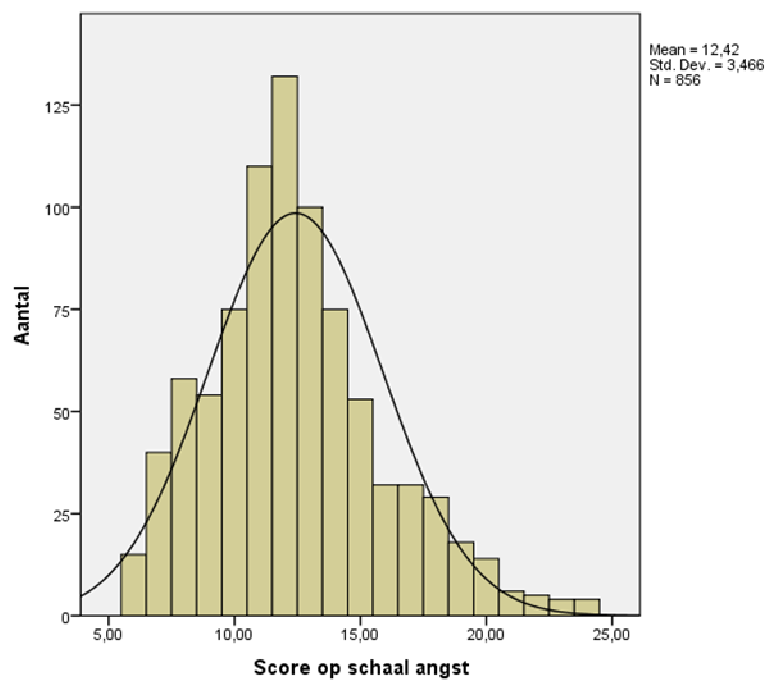
Bijlage 10: Histogrammen normale verdeling psychosociale kenmerken

Onderstaande histogrammen tonen aan dat de psychosociale kenmerken eigenwaarde, angst, depressie en hopeloosheid bij benadering normaal verdeeld zijn in de totale steekproef. De curve van de normale verdeling wordt telkens weergegeven.

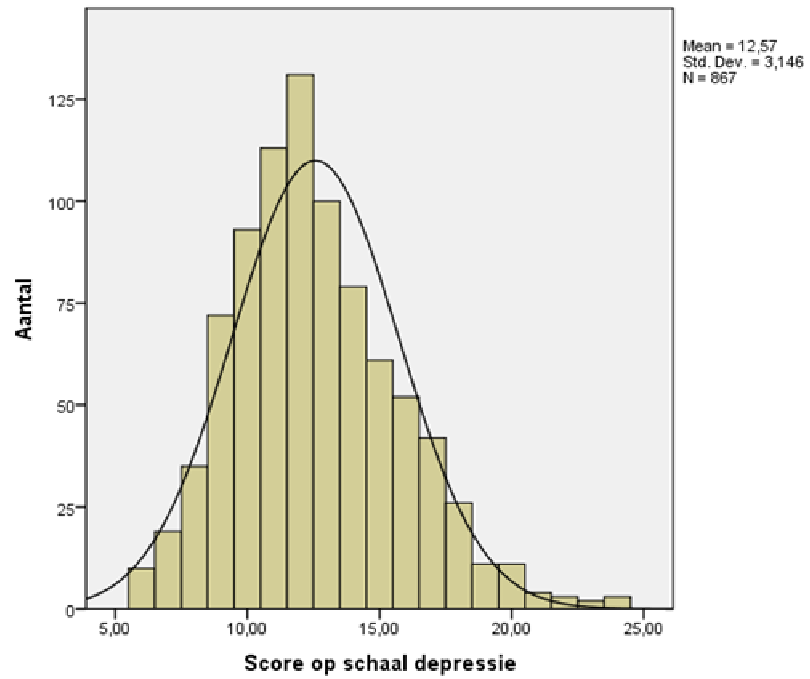
Figuur 2: Histogram normale verdeling zelfbeeld

Figuur 3: Histogram normale verdeling angst

Figuur 4: Histogram normale verdeling depressie

Figuur 5: Histogram normale verdeling hopeloosheid

